

XXI АСР ЎЗБЕК ДЕТЕКТИВИ

Комил
СИНДАРОВ

ЎҒИРЛАНГАН
БОЛАЛИК

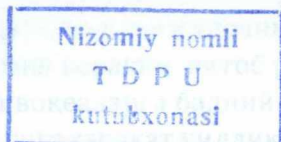
84(SY3)
C 58

XXI АСР ЎЗБЕК ДЕТЕКТИВИ

КОМИЛ СИНДАРОВ

ЎҒИРЛАНГАН БОЛАЛИК

ДЕТЕКТИВ ҚИССА

931475

"HILOL MEDIA» НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ – 2020

821.512.133-3

84(5Ў)6

C 58

Синдаров, Комил.

Ўғирланган болалик [детектив қисса] : қисса/ К.Синдаров. – Тошкент : Hilol media, 2020. – 272 б.

Жиноятни очиш, тергов – жуда машаққатли жараён. Айниқса, жиноятчи тизини ёрган маккор бўлса, иш янада мураккаблашади. Мазкур асар Комил Синдаровнинг муқаддам чоп этилган “Қимматга тушган хато ёки қасоскор қалб исёни” (2013), “Темурийлар кутубхонасининг сири” (2015), “Кечиккан қасос” (2017), “Амирликнинг олтин тахти изидан” (2018), “Тунги қотиллик” (2019) детектив асарларнинг мантиқий давоми ҳисобланади.

Бош қаҳрамон – прокуратура терговчиси Санжарбек. Бу гал Санжарбек ҳамкасблари билан бир қишлоқда содир этилган серияли қотилликни тергов қилишга қўл уради. Асарда устози Фаҳриддин Каримовичнинг бошига оғир кулфат тушганлиги боис, унинг маслаҳатидан ҳам бебаҳра қолган терговчининг машаққатли меҳнати, қатъияти, топқир ва ўз касбига фидойилиги, адолат йўлида толмаслиги тараннум этилади.

Асар " Hilol Media" нашриёти томонидан биринчи марта ўқувчиларга тақдим этилмоқда.

УЎК 821.512.133-3

КБК 84(5Ў)6

ISBN 978-9943-5888-4-4

© К.СИНДАРОВ, 2020 й.

© "HILOL MEDIA» нашриёти, 2020 й.

СЎЗБОШИ ЎРНИДА

Муҳтарам ўқувчи!

Сизлар билан яна ғойибона учрашиб турганимдан мамнунман. Навбатдаги – олтинчи детектив асаримни сизнинг ҳукмингизга ҳавола этмоқдаман.

Асар бутун дунё, хусусан мамлакатимиз учун оғир синовли дамда – коронавирус пандемияси муносабати билан эълон қилинган карантин кунлари ёзилди. Бу билан мамлакатимизда кўринмас балога қарши курашда муҳим ўрин тутаятган “Уйда қолинг”, “Китоб мутолаа қилинг” каби ташаббусларга ўз ҳиссамизни қўшишни истадик.

Мазкур асар муқаддам чоп этилган “Қимматга тушган хато ёки қасоскор қалб исёни”(2013), “Темурийлар кутубхонасининг сири”(2015), “Кечиккан қасос”(2017), “Амирликнинг олтин тахти изидан” (2018), “Тунги қотиллик” (2019) детектив асарларнинг мантикий давоми ҳисобланади. Бош қаҳрамонлар – прокуратура терговчилари Санжарбек ва Фахриддин. Бу гал Санжарбек ҳамкасблари билан бир қишлоқда содир этилган серияли қотилликни тергов қилишга қўл уради. Асарда Фахриддин Каримовичнинг бошига оғир кулфат тушганлиги боис, устозининг маслаҳатидан ҳам бебаҳра қолган терговчининг машаққатли меҳнати, қатъияти, топқир ва ўз касбига фидойилиги, адолат йўлида толмаслиги тараннум этилади.

Шуни эътироф этиш керакки, китоб реал воқеликка асосланган. Фақат биз ўша воқеаларга бадиий бўёқ ва бадиий-эстетик руҳ бериб, сайқаллашга ҳаракат қилдик. Прокуратура терговчилари, ички ишлар ходимларининг заҳматли меҳнатларидан аҳолини хабардор қилиш, уларнинг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш билан бирга мамлакатимизда 2010-йилларда вужудга келган ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва ҳуқуқий вазиятни ҳам бориचा кўрсатишга, жамиятда тўпланиб қолган муаммоларни қандай бўлса, шундайлигича очиқлашга ҳаракат қилдик. Зеро,

халқимизда ёмонни кўрмай, яхшининг қадрига етиб бўлмайди, деган нақл бор. Ўзнинг юксак салоҳияти билан дунё аҳлини лол қолдиришда давом этаётган, фидойи, халқпарвар Президенти-миз Шавкат Мирзиёев раҳбарлигида Янги Ўзбекистонни энг ривожланган демократик давлатлар қаторига қўшиш сари илдам одимлаб борар эканмиз, юртимизнинг ҳар бир онгли фуқароси, айниқса ёшлар, бугунги омон-омон замонлар қадрига кўпроқ етиши учун ўша машъум кунлар ҳақида тўлароқ маълумотга эга бўлишлари лозим деб ҳисобладик. Зеро, Абдулла Қодирий айтганидек, “мозийга қараб иш тутмоқ хайрлидир”. Яқин ўтмишни ўрганишни ҳам хосиятли билдик.

Асарни ёзиш ва нашрга тайёрлашда ўзларининг беминнат маслаҳатлари, фикр, мулоҳазаларини аямаган прокуратура фахрийси, криминалистика ва жиноятларни тергов қилиш услуби фани бўйича кўплаб қўлланма ва рисоалар муаллифи Мамасали Исомиддиновга, узоқ йиллар ички ишлар органларида терговчи сифатида фаолият юритган, юридик фанлари номзоди Беҳзод Мўминовга, мухлисларимиз – Божхона институти талабаси Гулида Олимжоновага, ЎзННТМА кенгаши бош мутахассиси Зухра Абдуллаевага, журналистлар Хусан Нишонов ва Арслон Эшмуродовларга чексиз миннатдорлик билдиришни жоиз топдик.

Асар юзасидан қимматли таклиф ва мушоҳидаларингизни электрон манзилим (sindarov60@gmail.com) ҳамда фейсбукдаги саҳифамга (komilsindarov) йўллашингизни сўрайман.

Эҳтиром ила

Комил СИНДАРОВ,
юридик фанлар доктори,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси

Санжарбек яшин ургандай сесканиб, уйғониб кетди. У ёқ-бу ёққа аланглаб, ўз уйида эканлигига амин бўлгач, “хайрият-э, туш экан!” деди пичирлаб. Ёнида беозоргина, маст уйқуда ётган ёсдиқдошини уйғотиб юбормаслик учун оёқ учида юриб, нариги хонага ўтди. Пайпасланиб чироқни ёқди. Соатга қаради: тўртдан беш дақиқа ўтибди. Креслога ўтириб, кўрган тушини хаёлида жонлантиришга уринди. Тавба, шунақаям бемаъни туш бўладими? Фахриддин Каримович билан қандайдир баланд қояда турганмиш. Бу қанақа чўққи, у ерда нима қилиб юрибди, номаълум. Худди алпинистларга ўхшаб бир-бирига арқон билан уланганмиш. Бир пайт устозининг оёғи тойиб, пастликка қулабди... Яхшиямки, арқонга осилиб қолибди. Санжарбек жонҳолатда икки-уч қулоч пастликда осилиб турган устозини тортиб олишга ҳаракат қилаётганмиш. “Устоз, маҳкамроқ тутинг, сизни тортиб чиқараман” деб бақирибди у. Фахриддин амаллаб ўзини ўнглаб олиб, арқонга ёпишибди. У нуқул “Санжарбек, илтимос, қўйиб юборма, илтимос, мени чиқариб ол!!! Яшашни хоҳлайман!!!” дермиш. Санжарбек оёғини харсангга тираб, кучи борича тиришиб, устозини қутқаришга ҳаракат қилаётганмиш... Аммо, қанча чиранмасин, устозини тепага тортиб олишнинг уддасидан чиқолмаётганмиш... Ҳар иккаласининг қўллари толиб, бармоқлари тилиниб кетган бўлса-да, арқонни қўйиб юбормаётганмиш... Юкнинг оғирлигидан бели узилиб кетаёзган, устозига қўшилиб ўзи ҳам жарликка қулаб тушишига бир баҳя қолаётган Санжарбек жон-жаҳди билан чиранишда давом этаётганмиш... Фахриддин қутулиб қолишдан умидини узиб, “Арқонни қўйиб юбор, бўлмаса сениям тортиб кетаман! Арқонни ечиб ташла!” деб бақирибди. Санжарбек кўзларидан ёш отилиб, “Йўқ, йўқ!!! қўйиб юбормайман, сизни чиқариб оламан!” дея чиранишда давом этаётганмиш. “Илтимос, арқонни қўйиб юбор, барибир тортиб ололмайсан!” қичқирибди устоз. Санжар унинг гапига

парво қилмай терлаб-пишиб, жон талвасасида, арқонни белига ўраганча маҳкам тортиб турганмиш... Шу пайт Фахриддин кўнжидан пичоқ чиқариб, арқонни кесиб юборибди ва тубсиз жарликка қулабди. “Фахриддин ака!!! Нима қилиб кўйдингиз?!! Ф-а-х-р-и-д-д-и-н а-к-а!!!”

“Бу қандоқ туш бўлди? Устоз жар ёқасида турибдимикан?” Шу тобда Санжарбекнинг хаёлига Баҳром Садиоровичнинг “Сенга бетгачопарликни ўргатган Фахриддин Каримович жанобларига ишонаяпсанми?... Ишонганинг ким бўлсаям, яқинда думи тугилади!” деган гаплари келди.

“Устоз тинчмикан? Омонмикан?”

Кўнғироқлашганларига ҳам уч-тўрт кун бўлди. Ўшанда сўраганда “ҳаммаси яхши” дегандилар. Устози, асосан, унинг ишлари билан қизиққанди, такрор-такрор эҳтиёт бўлишни тайинлаганди. Аммо ўзида бирор муаммо борлигини билдирмаганди-ку. Овози оҳангидан кайфияти олдингидай эмаслигини дарров пайқаганди. Ҳар доимги ҳазиломуз гап-сўзлар бўлмаганди. Ўшанда Санжарбек бунга унчалик аҳамият бермаганди...

“Йўқ, йўқ!!! Кўнгил душман дейдилар. Фахриддин Каримович ҳалол, тўғриси, ишдан бошқа нарсани билмайдиган, одамларга эзгулик улашишдан чарчамайдиган, фидойи инсон бўлса, ким уни ёмонотлиқ қилиши, пешонасига тамға ёпиштириши мумкин?.. Бошқа томондан, бу қутурган итлар, заҳарли илонларнинг қўлидан ҳар бало, ҳар қандай қабихлик, разиллик келишини ҳам эътибордан четда қолдириб бўлмайди. Бу замонда яхшини ёмонга, оқни қорага, покни нопокка чиқаришдан осони бормикан?!!”

Санжарнинг уйқуси қочиб, китоб жавонидан “Туш таъбирлари” китобини топиб, варақлашга тушди. “Жаннат”... “жаноза”... “жарлик” – тушда жарлик кўриш яхшиликка таъбир қилинмайди, хавф-хатардан огоҳлантириш, севишганлар айрилиши, ёмон дўст, қўрқув, тухмат, афсусланиш, ўлим билан тугайдиган жанжал, мол-давлатини йўқотиш, хавфли ёнғинга ишора...

Ҳафсаласи пир бўлди. Китобни ёпиб, ўзича пичирлади: “Ту-

шим тескари келган бўлсин-да!!!" У оёқ учида юриб, жойига чўзилар экан, уйғониши билан устозига қўнғироқ қилишни қўнглига тугди...

Санжарбек барвақт туриб, одатига кўра ярим соат жисмоний тарбия билан машғул бўлди. Сўнг қўл телефонини олиб, Фахриддин Каримовичнинг рақамини терди. Гўшакни ҳеч ким кўтармади. Яна икки марта рақамни қайтадан терди. Жавоб бўлмади. "Балки ювинаётгандир, балки телефонини овозсиз режимдан чиқариш ёдидан чиққандир" деган хаёлга борди ва кейинроқ – ишга боргач, қўнғироқ қилишни ўйлаб қўйди.

Шу вақт ичида фарзандларини мактабга, боғчага кузатган Мафтуна дастурхонни ўзига хос нозик дид билан безатиб, тўрасини кутиб турарди:

– Ассалому алайкум, адаси, хайрли тонг, яхши дам олдингизми?

– Раҳмат, болалар кетишдими?

– Кетишди, – деди Мафтуна косадаги қайноқ сутни эрининг олдига қўяр экан, – кеча айтиш ёдимдан чиққан экан, Муслимангизнинг бўйи чўзилиб, кийимлари торлик қилиб қолган. Сандалчаси ҳам сиғмай қолипти. Шунга бугун вақтингиз бўлса...

– Бугун ойлик беришади, тушликда ёнимиздаги дўконга кириб чиқаман.

Мафтуна "Тўнғичингизга ҳам бирор нарса қўшиб оларсиз, тагин ўксиниб ўтирмасин" демоқчи бўлди-ю, турмуш ўртоғининг кайфияти унчалик яхши эмаслигини фаҳмлаб, сукут сақлашни маъқул билди. "Ўзидан билиб бирор нарса олар-да", деб ўйлаб қўйди.

Нохуш туш таъсиридан қутулолмаган Санжарбек наридан-бери, иштаҳасиз тамадди қилиб, туришга шайланди. Бир хаёл тушини хотинига айтиб, қўнглини бўшатиб ҳам олмоқчи бўлди. Аммо онасининг "Ёмон тушни бировга гапириш беҳосият бўлади, яхшиси тушни сувга айтган маъқул", деган ўғити ёдига тушиб, фикридан қайтди.

Санжарбек хонасига кириши билан бир неча бор устозининг

қўл телефониға қўнғироқ қилди. Натижа бўлмагач, хизмат телефонидан устозининг ишхонаси рақамини терди. Гўшакни котиб йигит кўтарди:

– Ассалому алайкум, эшитаман.

– Жасуржон, яхшимисиз? Мен Бош прокуратурадан терговчи Санжар Раҳмоновман. Негадир Фахриддин Каримовичнинг телефониға тушолмай турибман, ишдамилар?

– У киши... й-ў-қ э-д-и-л-а-р...

– Қаердалар, қачон қўнғироқ қилсам бўлади?

– Б-и-л-м-а-д-и-м... Ҳеч нарса деёлмайман. Кечирасиз, олдимда одамлар бор эди, – дея котиб гапни мухтасар қилиб, гўшакни жойига қўйди.

Йигитнинг тутруқсиз, ноаниқ жавоби, талмовсираши Санжарбекка ёқмади. Ичига ғулғула тушди, ҳаловати йўқолди. Оёқ-қўлини титроқ босиб, жойидан туrolмай қолди. Нима қилиш керак? Бу ерда бир гап борга ўхшайди! Наҳот, кўрган туши рост бўлса! Йўқ, йўқ, ваҳима кўтаришга асос йўқ! Балки мажлисдадир. Балки, бетоб бўлиб, ишга чиқолмай қолгандир. Унда анови котиб нега телба-тескари гапирди? Ёки танимадимикан? Йўқ, ўзини таништирди-ку! Ҳар сафар “Санжар ака” дея тавозе билан гаплашарди-ку! Балки шунчаки ишдан кетгандир. Шунга бу боланинг гап-сўзи ўзгариб қолгандир...

Бир зумда Санжарбек хаёлотнинг минг бир кўчасига кириб чикди. Унинг миясида “ваҳималар қўшини” бир тараф, уларни инкор этувчи тасаввурлар қўшини иккинчи тараф аёвсиз “жангу жадал”га киришганди, қанчалик адолатли бўлишга, инкор этувчи ҳисларга ён босишга ҳаракат қилмасин “жанг”да “ваҳималар қўшини” устун келаётгандай эди...

Терговчи соатига бир қараганча қоғоз-қаламини олиб, Бош прокурор ўринбосари ҳузурига шошилди. Тик турганча телефон мурватини бураб турган йигит Санжарбекни кўриб, гўшакни жойига қўйди:

– Санжар ака, ассалому алайкум, сизга қўнғироқ қилиб тургандим, шеф сўрагандилар, кираверинг.

Терговчи котибга миннатдорчилик билдириб, ичкарига кирди.

– Ассалому алайкум, Тоҳир ака, – Санжарбек подадан олдин чанг чиқармаслик мақсадида босиқроқ бўлишга ҳаракат қилди, – сўраган экансиз?

– Ваалайкум ассалом, келинг ўтиринг, – жой кўрсатди раҳбар ўрнидан қўзғалмасдан.

Санжар терговчи эмасми раҳбарнинг юз қиёфасидан қандайдир нохушлик рўй берганини пайқади.

– Балки ўзингиз ҳам эшитгандирсиз... – Тоҳир Ғофурович мунгли, аламли овозда гап бошлади, – кеча тунда Фахриддин Каримовични қамоққа олишибди...

– Қа-моқ-қа?.. Ким қамоққа олади? Қ-а-н-д-а-й қилиб? Нега?.. – Санжарнинг тили калимага келмай қолди, устидан совуқ сув қуйилгандай аъзойи бадани қалтираб кетди.

– Ким бўларди, анови муттаҳамлар-да! – деб елкасига ишора қилди Тоҳир Ғофурович, – вилоят хавфсизлик хизмати коррупция бошқармасида Қодир Тўраев деган бемаза бор. Ёдингизда бўлса, унинг хурмача қилиқлари ҳақида олдин ҳам сизга айтгандим. Нақ Худодан қайтган, безори! Анча пайтдан бери таъқиб қилиб юришган экан... Нима, Фахриддин сизга айтмаганмиди?

– Фахриддин ака билан гаплашганимга 3-4 кун бўлди. Ҳеч нарса демаганди-ку!

– Сизни ташвишга солишни истамаган. Мен билан маслаҳатлашиб турганди. Неча марта айтдим-а, – прокурор ўринбосари паст овозда, деярли пичирлаб гапида давом этди, – шу итлар билан тенг бўлма, деб. Ўжарлик қилди. Айтганидан қайтмади. Оқимга қарши сузишдан чўчимеди. Мана – оқибати!!!

– Нима айб қўйишаяпти? – сўради Санжарбек титраб-қалтираб.

– "210"ни қўйиб ўтиришибди¹. МХХ қайсидир туман проку-

---

¹ Жиноят кодексининг "Пора олиш" деб номланган 210-моддаси назарда тутилмоқда.

ратураси терговчисини қамаган ва ундан гўёки Фахриддинга пора берганлиги ҳақида кўрсатма олишган.

– Тоҳир ака, сиз шу гапларга ишонасизми? Ахир Фахриддин Каримович... кристалдай тоза... Пок...

– Биламан, биламан! Фахриддинни ҳаммадан кўра мен яхши биламан, тоза, ҳалол бола, – раҳбар яна овозини пасайтирди, – аммо анови очофатлар учун бунақа прокурорнинг кераги йўқ. Уларга кўзи кўр, қулоғи кар, гаранг, қаёққа етакласа кетаверадиган қўйлар, манқуртлар керак...

– “Терпила”... кечирасиз, пора берувчи ким экан?

– Ким бўларди, ўзларининг қасамхўр шотирларидан бири-да! Бировга тухмат қилишдан чўчимай қўйди бу аблахлар!

– Наҳотки, кимсан вилоят прокурорининг ўринбосари тухмат қурбони бўлиб ўтирса!!! Унда оддий одамлар, тадбиркорлар нима қилсин, тушини кимга айтсин?!!!

– Бу аблахлар учун на ҳоким, на прокурор, на суд, на милициянинг бир чақалик ўрни йўқ. Ёқмай қолса, хоҳлаган одамани қамоққа тикади!!! Аммо Фахриддинни қамай олмаса керак, деб ўйлагандим. Нар и борса, ишдан бўшатар, деб орқайин бўлиб қолдим-да!

– Тушунмай қолдим, Фахриддин акам кимнинг арпасини хом ўрган экан? Иши бошидан қолсин, қамаб нима қиларди?!!! – Санжар ҳамон ғазаб отидан тушолмаётганди.

– Арпасини қандай ўрганини билмадим-у, лекин уларнинг кирдикорларига кўз юрмаганлиги, қинғир ишларига ҳалақит қилгани аниқ. Улар бир неча марта “Бу ишларга бурнингни тикма”, деб огоҳлантиришган.

– Қ-а-н-а-қ-а иш экан шунчаликка борадиган? – Санжарбек ҳамон ўзига келолмай титрарди.

– Ҳаммаси Афғонистондан наркотик моддалар олиб ўтувчи жиной гуруҳни қўлга олишдан бошланган. Бу Қодирга ёқмаган. Ишни “ёпди-ёпди” қилишни талаб қилган. Фахриддин унинг бу талабини рад этган ва жинойтчиларни қамашга эришган. Шу-шу Қодир тўнини тескари кийиб олган. Тап тортмасдан

вилоят прокурори ўринбосарига “Сени қаматмасам, отимни бошқа қўяман!” деб ўшқирган. Фахриддин ҳам бўш келмасдан “Осмон қўлингда бўлса, ташлаб юбор!” деган. Мен Фахриддинга “Ҳой бола, кўзингга қара, бу ярамаснинг қўлидан ҳар бало келади, эҳтиёт бўл, мурсоё мадора йўлини танла” деб кўп айтдим. У эса “Қинғир ишга қўл урмасам, қонунни бузмасам, қўлидан нима келардиН” деб ўжарлик қилди бу боласи тушмагур...

– Тоҳир Ғофурович, энди нима қиламиз? – болалардай жавдиради Санжарбек.

– Қўлимиздан нияям келарди! – раҳбар чуқур “уфф” тортди.

– Қўлимизни қовуштириб, қараб ўтираверамизми? – Санжар номаъқул сўзлаб қўйганини англаб, гапини тўғрилашга ҳаракат қилди, – Бош прокурор аралашса... балки...

– Хабари бор, эрталаб яна кирдим, – ўринбосар овозини пасайтирди, – “Қўлимиздан нима келарди” деб елкасини қисади. Биласиз, у киши жуда эҳтиёткор, қатикциям хўплаб ичади, ўзига гард юктиргиси келмайди.

– Фахриддин Каримовичнинг тоза, ҳалол одам эканлигини билади-ку, наҳот Бош прокурор ўз ходимини бир муттаҳамнинг туҳматидан асраб қололмаса! – тутақиб кетди Санжар, – Прокуратуранинг ўрни қаерда қолди?

– Эй-й болам-а, худди осмондан тушгандай гапирасиз-а! – деди Тоҳир Ғофурович ўрнидан туриб, – Прокуратурада позиция қолиптими! “Қўшни”ларнинг “куратор” деган мишиқиси кеп қолса, худди Афлотун келгандай Бош прокурорнинг ўзи то машинасигача кузатиб тушса... Пойига патак бўлиб турса... Бошқалар нима қилсин! Ҳамманинг жонини олиб қўйган. Прокурор ҳам, суд ҳам, милиция ҳам шу бемазаларнинг малайига айланиб бўлди! Чизган чизиғидан чиқолмай қолди! Дардимизни кимга айтамиз? Сиз ёрдам дейсиз... Бировга ёрдам қиладиган ҳолимиз қолдими? Ишонсангиз, мен – Бош прокурор ўринбосари – мана шу лаънати креслода игнанинг устида ўтиргандай ўтираман. Қаердан, қачон, қанақа фалокат келишини билмайсан! Кун санаб вақт ўтказасан! Шунча йил ишлаб, қариган чоғимда шар-

манда бўлиб қолишдан қўрқаман... Эй-й, падарига минг лаънат шу ишининг ҳам! Ўз ихтиёринг билан ташлаб ҳам кетолмайсан!...

– Унда нима қилсак бўлади, Тоҳир ака? Фахриддин аканинг биз билан сиздан бошқа кими бор?

– “Қўшни”ларнинг орасида ҳам имон-эътиқодли, ҳалол инсонлар кўп, – босиқлик билан деди раҳбар, – мен биттаси билан гаплашиб кўрай, ҳеч бўлмаганда вазиятни енгиллаштиришга ҳаракат қиламиз. Қодир деганлари “ШР”нинг одами эмиш. Иккаласини “бир тешикка чоптирадиганлар”дан дейишади. Ҳеч кимни менсимай, қариллаши шундан...

– Мен нима қилай, Тоҳир ака? – раҳбарнинг “енгиллаштиришга ҳаракат қиламиз” деган гапи кўнглида салгина умид уйғотгандай бўлди.

– Сиз биринчи навбатда Фахриддиннинг аёлидан хабар олинг. Эшитган бўлса, келин бечоранинг аҳволи нима кечди экан? Барибир чидаб туролмаса керак. “Термизга бораман” дейиши табиий. Керак бўлса, қўшилиб Термизга олиб боринг. Ўзингиз кўриниб юрманг. Келинни эрининг олдига киритишга ҳаракат қилинг. Мен вилоят прокурорига тайинлаб қўяман, ҳеч бўлмаганда терговчининг кабинетида учрашув ташкил қилишга ёрдам беради. Вазиятни билинглар. Балки сизга, менга бирор гапи бордир... Келинга тайинланг, Фахриддин унчалик тушкунликка тушмасин, ўзини эҳтиёт қилсин, соғлиғини асрасин! Сабр қилсин! Ойнинг ўн беши қоронғи бўлса, ўн беши ёруғ. Бу кунлар ҳам ўтиб кетар. Умидини узмасин! Бедаво дард, бевақт ўлимдан Роббимнинг ўзи сақласин. Бошқасига бир илож топилар... Бу ҳам Худонинг бир имтиҳони.

– Тушунарли, – Санжарбек ўрнидан кўзғалди.

Раҳбарнинг насиҳатлари уни ҳам бироз тинчлантиргандай, дардига малҳам бергандай бўлди...

– Аммо, Санжаржон болам, жуда эҳтиёт бўлинг, – деди раҳбар ўзгача бир меҳрибонлик билан, – исковучлар ҳид олмасин!

Айни пайтда сизгаям ортиқча машмашанинг кераги йўқ. Иложи бўлса, таксида кетинглар. Йўқлигингизни билдирмай тураман.

Санжарбек раҳбар билан унсизгина хайрлашиб, қабулхонадан чиқди. Оёқ остидан Баҳром Садирович чиқиб қолмаслиги учун тез-тез одимлаб, ташқарига шошилди. Ён чўнтагидан қўл телефони олиб қаради. “Фахриддин Каримович уй” деб ёзилган рақамдан 5 марта қўнғироқ бўлганлигини кўриб, юраги “шиғ” этиб кетди, хаёлидан “эшитибди-да” деган ўй ўтди. Машинасига ўтириб, бояги рақамни терди:

– Ассалому алайкум янга, яхшимисиз?

– Санжаржон, ассалому алайкум... А-к-а-н-г-и-з-н-и... Акангизни... қамаб... – Назиранинг пиққиллаб йиғлаётгани эшитилди.

– Хабарим бор... Хабарим бор, янга... Ҳозир сизларникига кетаяпман... Ўн дақиқада етиб бораман!

Санжарбек йўлда кетаркан ўзи шундай тушкун ҳолатда ўзганинг кўнглини қандай кўтариш, мусибат домига чўккан муштипар аёлга қандай таскин беришни ўйларди: Нима дейди? Бу шунчаки англашмовчилик, тезда ҳаммаси жойига тушади, устоз оиласи бағрига қайтади, десинми? Ё чорасини кўраяпмиз, Тоҳир Ғофуровичнинг шахсан ўзи шуғулланаяпти, тезда англашилмовчилик барҳам топади, десинми? Аёл бечорани ёлғондакам умидвор қилсинми? Аслида на у, на прокуратура раҳбарияти ҳақиқатни қарор топтириш, айбсиз инсонни қамоқдан чиқариш, адолатни тиклаш учун ҳеч нарса қилолмапти-ку! Прокуратура тизимида шунча йил ҳалол меҳнат қилган, жонкуяр, фидойи ходимнинг ҳақсизлик, туҳмат ботқоғига ботиб бораётганини томошабин бўлиб кузатиб ўтиришдан бошқа ҳеч иш қўлимиздан келмайди, нотавонмиз, прокурор эмас кўғирчоқмиз, ҳамма ҳақ-ҳуқуқ, инон-ихтиёр анов касофатларда, деб қандай айтсин!!! Шундай ҳалол, покиза, иймонли инсонни нимага қамашди, айби нима деса, нима деб жавоб қайтаради?

Шу ўй-хаёллар оғушида манзилга етиб келган Санжарбек машинасини беш қаватли уйнинг олдида қолдириб, иккинчи қаватга кўтарилди. Остонада уни Назира кутиб олди:

– Санжарбек... Келдингизми? – Аёлнинг кўзлари жиққа ёш эди, – Бу қандай кўргилик, ука? Фахриддин акамни... нега қамашади? Тавба қилдим! Прокурорниям қамайдими? Сиз бирор нарсани биласизми?

– Янга, кўп ваҳима қилмай турайлик, балки бу бир англашил-мовчиликдир, – Санжарбек ўзи ишониб-ишонмай олдиндан ўйлаб қўйган юпанч сўзларини ишга солди, – биласиз, устоз ҳеч қачон қонунни бузмайди, қинғир ишга қўл урмайди!

– Унда нега қамашади? Шунчаликка боришадими?

– Балки бирортаси туҳмат қилгандир? Бирортаси кўролмасликдан уюштиргандир?

– Илоҳим, уюштирмай уйига ўт тушсин! Бўхтон қилганларнинг юзини тескари қилсин! – деди Назира йиғидан қизариб кетган кўзини рўмолининг учи билан арта туриб.

– Янга, сизга бу хабарни ким етказди? Устоз кўнғироқ қилди-ларми? – қизиқди терговчи.

– Йўқ, акангиз билан кеча кечкурун гаплашгандим. Ҳеч на-са демаганди. Эрталаб, болаларни мактабга кузатиб, ўзим ишга кетмоқчи бўлиб турганимда кўнғироқ бўлиб қолди. Кўтарсам, бир йигит “Опа, мен Термизданман, Фахриддин акани кеча қамаб қўйишди” деди. Бошимдан муздай сув қуйилгандай, ўзимни йўқотиб қўйдим. “Кимсан, нимага қамайди?” дейиш ҳам эсимга келмабди...

– Рақами телефонингиз хотирасида сақланиб қолгандир? – сўради Санжарбек терговчилигига бориб.

– Йўқ, рақами “засекреченный” чиқди... Энди нима қиламиз, укажон? – Назира нажот кўзи билан ҳамсухбатига қаради.

– Опажон, бир иложи топилар. Тоҳир Ғофурович, қолаверса, Бош прокурорнинг шахсан ўзи шуғулланаяпти, Худо хоҳласа устоз чиқиб кетади, – деди Санжарбек ёлғон гапираётганидан хижолат чекиб.

– Ишқилиб чиқиб кетармикан, ука? – аёлнинг кўзларида умид учқунлади, – дардини берган Аллоҳ шифосини ҳам ўзи

берсин-да! Борларингизга шукр, укажон, борларингизга шукр!
Яхшиям, бахтимизга сизлар бор экансизлар...

Ноўрин ҳамд, асоссиз мақтовдан Санжарбекнинг юраги сиқилди, жавобига сўз тополмай, кўзини обқочди. Аммо шу тобда бир хокисор инсонни тинчлантириш, эри учун жонини ҳам беришга тайёр турган аёлни юпатиш учун шундан бошқа чораси йўқлигини ўйлаб, ўзини оқлашга ҳаракат қилди.

– Санжаржон, мен болаларни тоғамникида қолдириб, Термизга кетмоқчийдим...

– Мен ҳам сиз билан бораман.

– Ишингиз-чи?

– Тоҳир Ғофуровичдан жавоб сўрадим. Бирга кетамиз.

Санжарбек “Сизни кўчада кутиб тураман” деб пастга тушиб кетди. Назира тоғасининг хотинига кўнғироқ қилиб, эри Термизга чақириб қолганини айтиб, болалар мактабдан қайтгач, кўз-қулоқ бўлиб туришини тайинлади. Апил-тапил кийиниб, ташқарига отилди...

Куёш уфққа бош қўйганда улар тушган такси Термиз шаҳрига кириб келди. Манзилга яқинлашар экан Санжарбек ишни нимадан бошлашни, кимга учрашишни, қандай йўл тутишни тафаккур чиғириғидан ўтказиб келарди: ҳали эрта, прокуратурада иш қайнаб ётибди. Кеч тушишини кутиш керак. Бирор холироқ жойда тўхтаб, чой-пой ичиб олиш мумкин. Терговчи Рамазон Ҳусановни ўша ерга чақириб, вазиятга ойдинлик киритиб олса ёмон бўлмасди...

– Ака, қаёққа қараб ҳайдай? – сўради шофёр.

– Бизни бирор холироқ жойдаги ошхонага ташлаб қўйсангиз, тамадди қилиб олардик.

– Укажон, акангизнинг ёнига бораверсак бўлмайдами? Чой ичиш бўлса, қочмас, – деди Назира соддалик билан.

– Янга, гап чойда эмас, прокуратурадаги дўстларни чақириб, олдин вазиятни билсак, дегандим. Кейин вилоят прокурорига кирамиз.

Назира “хўп” дегандай бош ирғаб қўйди. Аммо Бош прокура-

тура терговчисининг вазиятни билиш учун бунақа паналаб туриши юрагидаги ҳадикни оширгандай, аҳвол у ўйлагандан кўра мураккаброқ эканлигини англатгандай бўлди. Санжарбек сал четроққа ўтиб, телефонда ким биландир анча гаплашди. Сўнг қайтиб келиб, таомга буюртма берди. Ёшгина официант йигит бирпасда дастурхонни тўлдириб ташлади...

Ярим соат ўтар-ўтмас, Санжарбек айтган одам етиб келди. Ҳамкасблар эски қадрдонлардай қучоқлашиб кўришди.

– Бу киши Рамазонжон, муқаддам бир жиноят ишини биргаликда тергов қилганмиз, – меҳмонни таништирди Санжарбек. Сўнг дўстига қараб деди: – Назира опа – Фахриддин Каримовичнинг турмуш ўртоғи.

– Ассалому алайкум, янга, яхши етиб келдингизларми? – Рамазон кўлини кўксига қўйиб, илиқ сўрашди.

– Раҳмат, ўзларингиз омонмисизлар? Укажон, нима бўлди ўзи, ҳеч нарсани тушунмай қолдик, – аёл чидаб туролмади.

– Бизам ҳайронмиз, етти ухлаб тушингга кирмайдиган ишлар бўлаяпти. Одамнинг ишонгиси келмайди...

– Фахриддин акамга нима айб қўйишаяпти?

– Бундан бир ойча олдин, – Рамазон атрофга олазарак аланглаб олгач, деярли шивирлаб гапида давом этди, – вилоят хавфсизлик хизмати Қумкўрғон туман прокуратураси терговчисини қамаганди. Айтишларича, ўша йигит “Фахриддин акага ўтган йили 1000 доллар пора берганман” деб кўрсатма берганмиш. Ҳозир ўша терговчини қўйиб юборишган. Кеча уни прокуратурада кўриб қолдим. “Нега унақа қилдинг, тухматдан қўрқмайсанми?” десам безрайиб, “Нима қилай, бор гапни айтдим-да” деди. Лекин кўзимга тик қарай олмай қочиб қолди. Уни Фахриддин акага қарши кўрсатма беришга мажбурлашгани аниқ, “кўрсатма берсанг, сени чиқариб юборамиз” деб шарт қўйишган...

– Ҳозир Фахриддин акам қаерда, – сўради Назира, – кўрсам бўладими?

– Янга, бу кишини мен аҳволни билиш учун чақиргандим, –

ҳамкасбининг ўрнига жавоб қилди Санжарбек, – учрашиш масаласини вилоят прокуроридан илтимос қиламиз.

– Унда тезроқ вилоят прокуратурасига борайлик, укажон!

– Борамиз, янгажон, борамиз! Ҳозир сиз ўтира туринг, биз Рамазон билан айрим нарсаларни келишиб олайлик, – деди Санжарбек касбдошини четга тортиб.

Терговчилар кўчага чиқиб, бироз гаплашиб турдилар. Сўнг Рамазон машинасига ўтириб, кетди. Санжарбек аёлнинг ёнига келиб, тинчлантиришга уринди:

– Ҳозир ишхонасига бориб, қўнғироқ қилади. Худо хоҳласа, бугун устозни кўрасиз...

– Айтганингиз келсин, укажон. Аллоҳ ишимизни ўнг қилсин, илоё!

– Айтганингиз келсин! Янга, қани кабобдан олинг, ҳеч нарса емабсиз-ку, – деди Санжарбек дастурхонга ишора қилиб.

Чамаси бирор соатлардан сўнг Рамазон қўнғироқ қилиб, вилоят прокурори уни хонасида кутаётганини, уларни олиб келиш учун машина юборганини хабар қилди...

Прокуратура биноси кириш жойида меҳмонларни чамаси 20-22 ёшлардаги ориққина, узун бўйли йигит қарши олди ва тўғри прокурорнинг қабулхонасига бошлаб борди. Бир муддат кутиб туришга тўғри келди. Ичкарида прокурорнинг ким биландир баланд овозда гаплашиб тургани узук-юлуқ эшитилиб турарди. Овоз тингач, қўнғироқ чалинди ва ёрдамчи меҳмонларни прокурор ҳузурига бошлади.

– Ассалому алайкум, Санжарбек, яхшимисиз? – ўрта бўйли, сочларига бирда-ярим оқ оралаган, кийими ярашиб турган прокурор ўрнидан туриб, меҳмонларни илиқ қаршилади, – Яхши етиб келдингизларми? Марҳамат, ўтиринглар.

– Дилшод Омонович, ўзингиз омонмисиз? Янги жойларга кўникиб қолдингизми? Уйдагилар...

– Аллоҳга шукр...

– Бу киши Фахриддин Каримовичнинг аёллари – Назира опа, – таништирди Санжарбек.

Nizomiy nomli

T D P U

kutubxonasi

931475

– Келин, сиз яхшимисиз? Болалар қалай?

– Рмат, ўзларингиз яхшимисизлар?

– Ҳаммаси яхши дейишгаям тил бормаиди, келинжон. Ҳар куни бир ғалва. Ҳозир Тоҳир Ғофуровичга ахборот бериб тургандим. Бу ёғи етмай тургандай, бугун яна битта ходимимизни қўлга олишибди. Нимамиш, туғилган кунида бир дўкондор синфдоши қўй олиб берганимиш. На далилий ашё бор, на гувоҳ! Олдин тадбиркорни текширишган. Унча-мунча хатосини топиб, “Агар кимга нима берганингни тан олсанг ишингни ёпти-ёпти қиламиз, акс ҳолда қамаласан” дейишганимиш...

Нажот истаб келган меҳмонлар прокурорнинг дарду ҳасратини эшитиб, ўнғайсизланишди. Санжарбек бу муаммоларнинг ичида юргани учун прокурорнинг гапларидан ажабланмаётган бўлса, Назиранинг ёдига қайси бир алломанинг “мен ундан ўзимга нажот истасам, нетай, табибимнинг ўзи ҳам бемор” деган гаплари тушиб, тоқатсизланди.

– Майли, бир гап бўлар, – Дилшод Омонович аёлдаги безовталикни фаҳмлаб, муддаога кўчди, – бу тарафда ҳеч кутилмаганда Фахриддин Каримовичнинг муаммоси... Ҳаммамизни доводиратиб қўйди... Терговни бизнинг йигитлар қилаётган бўлса-да, “қўшни”лар ишнинг устига ўтириб олишган. Кимни сўроқ қилиш керак, қанақа далилни ишга қўшиш керак, нима қилиш керак, ҳаммасини ўзлари ҳал қилишяпти...

– Дилшод ака, нима қилса бўлади?

– Санжарбек, ўзингиз биласиз-ку, айти пайтда бу иш олов бўлиб турибди. Яқин борган одамниям куйдириб юбориши мумкин. Иш судга ошгандан сўнг...

– Ҳали иш судгаям ошадими? – Назиранинг кўзлари катта-катта бўлиб кетди.

– Келинжон, сизни тушуниб турибман, – прокурор босиқлик билан гапирарди, – Фахриддин Каримович мен учун ҳам қадрли. Биз гарчанд унчалик узоқ муддат бирга ишламаган бўлсак-да, анча қадрдон бўлиб қолгандик. Шу қисқа даврда у ўзининг қатъиятли ва ҳалоллиги, тўғриси ўз ва жасурлиги билан,

ишга муносабати билан менинг, қолаверса, бутун жамоанинг хурматини қозонишга эришганди. Жамоада ҳамманинг ичи куйиб ётибди... Лекин нима қиламиз? Қўлимиздан ҳеч иш келмаяпти!!! Мен ўз фикримни раҳбариятга айтдим. Хавфсизлик хизматининг каттасига бориб, тушунтиришга ҳаракат қилдим... Масала жуда катта доираларда ҳал бўлганмиш... Мабодо унга ён босиб, ҳаракат қиладиган бўлсак, биз ҳам ўша порага шерик бўлиб қолишимиз эҳтимолдан холи эмасмиш... Буни қаранг, вилоят прокурорига шунақа пўписа қилсалар-а!!!

– Дилшод Омонович, аввало, устознинг айбсизлигига ишонганингиз, қўллаб-қувватлашга ҳаракат қилаётганингиз учун катта раҳмат, – деди Санжар қўлини кўксига қўйиб, – тушунман, ҳозирча бу ишга ҳеч ким аралашолмаслиги аниқ. Шундай бўлса-да, сиз вилоят прокурори, қолаверса Фахриддин акамнинг яқин ҳамкасби сифатида ишни назоратингизда ушлаб турсангиз, шундай ажойиб инсоннинг тақдирини эътибордан четда қолдирмасангиз. Ҳақиқат эгилар, лекин синмайди-ку!

– Санжарбек, келинжон, бундан кўнглингиз тўқ бўлсин, – прокурор сал дадилланди, – мен Фахриддин учун қўлимдан келган ишни қиламан... Бундан хавотир олманглар...

– Дилшод Омонович, раҳмат сизга. Яна бир илтимос, агар имкони бўлса, – деди Фахриддин бўлиб ўтган гаплардан ҳафсала-си пир бўлиб, қайғу домига чўкиб ўтирган Назирага кўзи билан ишора қилиб, – янгам Фахриддин Каримович билан кўришса дегандим.

– Албатта, албатта, имкон топамиз, – прокурор ички телефонни кўтариб, “Раҳматилла Шавкатович, бир дақиқага ёнимга кирасизми?” деди мулойимлик билан.

Назира эри билан учрашиш имконияти пайдо бўлганидан кўнгли таскин топиб, кўришганларида унга айтажак гапларни, далда бўлажак сўзларни бисотидан ахтаришга тушди. Нима бўлгандаям ўзини руҳан дадил тутишга, бошига тушган бу кўргуликлар олдида нотавон ва ожизлигини сездирмасликка ҳаракат қилишини кўнглига тугди.

Сал ўтиб, хонага баланд бўйли, қорачадан келган йигит кириб келди.

– Раҳматиллажон, танишинг, бу киши Республика прокуратурасидан терговчи Санжар Раҳмонов, Назирахон – Фахриддин Каримовичнинг аёллари.

Раҳматилла Санжарбек билан қўл бериб кўришди, Назирага “Яхшимисиз, янга, хуш келибсизлар” – деди одоб билан.

– Раҳматжон, анови “ўртоқларингиз” ҳалиям ўтиришибдими? – сўради прокурор овозини пастлатиб.

– Ҳозирча шу ерда, лекин қандайдир тадбири бор экан шекилли, бугун эртaroқ чиқиб кетишмоқчи эди.

– Яхши, унда амаллаб келинни Фахриддин Каримовичнинг олдига олиб кирасиз, гаплашиб олишсин... Бунинг ҳеч қандай қонунсиз жойи йўғ-у, аммо ановилар сезиб қолиб, сасиб юришмасин тагин. Шунинг учун эҳтиёт бўлганингиз маъкул...

– Тушунарли, Дилшод Омонович, меҳмонлар қабулхонада кутиб туришса, бироздан сўнг уларни ўзим чақираман, – деди тергов бўлими бошлиғи хонадан чиқар экан.

– Санжарбек, унда сизлар кутиб турасизлар, бирор муаммо бўлса, бемалол айтаверасиз, ҳозирча хайрлашмаймиз – прокурор ўрнидан туриб, меҳмонга қўл чўзди. Кейин тортинибгина турган Назирага юзланди, – келин, сиз бардам бўлинг, Фахриддинжон ҳалол, тоза йигит. Худо хоҳласа, ҳаммаси яхши бўлади!

– Раҳмат, айтганингиз келсин, илоё! – миннатдорчилик билдирди аёл.

Бирон соат ўтиб, тергов бўлими бошлиғи меҳмонларни бионинг нариги қанотидаги хоналардан бирига таклиф қилди. Иш вақти аллақачон тугаганлиги учун йўлакда ходимлар кўринмасди. Раҳматилла Санжарбекни қабулхонада қолдириб, аёлни йўлакнинг охиридаги пештоқига “Тергов бўлими бошлиғи Р.Ш.Панжиев” деган ёзув илинган хонага бошлаб борди. Эшик ёнида қаққайиб турган икки милиция ходимини кўриб, Назиранинг кўнгли бузилди. Юраги қинидан чиққудай тез ура бошлади, оёқ-қўли қалтираб кетди. Остона ҳатлаб, хонага қадам

қўяр экан бурчакдаги стулда мунғайибгина ўтирган афтодаҳол эрига кўзи тушди:

– Фахриддин ака... хўжайин... с-и-з-г-а н-и-м-а б-ў-л-д-и?

Аёл кўз ёшини тийиб туролмади ва югуриб бориб, ўзини хўжасининг бағрига отди.

– Вой, вой... ана холос, кўз ёши нечук? – Фахриддин одатича ҳазил қилди. – Мени Сибирга сургун қилишмаяпти-ку! Отадиган, осадиган замонлар ўтиб кетган-ку!

– Хў-ж-а-й-и-н, бу қандай кўргилик, пе-ш-о-н-а-м-и-з-да шунақа кунлар ҳам бормиди? – аёл эрининг гапларига парво ҳам қилмай уни маҳкам кучоқлаб турарди, – Энди нима қиламиз? Бу шармандаликка қандай чидаймиз?...

– Назира, бўлди жоним, бўлди. Ҳаммаси жойида! Ваҳима қилишингизга арзимаиди..., – аёлининг сунбул сочларидан тараётган муаттар бўй йигитнинг димоғига урилди, – Оҳ менинг гўзалим, Назирам... Худо хоҳласа, ҳақиқат қарор топади, мана кўрасиз! Ҳозирча мени армияга кетган деб ҳисоблаб турасизлар!

– Вой, бу одамни қаранглар-а, шу пайтдаям кўнглига ҳазил сиққанини... Мен тамом бўлдим-ку... Сизни шу алфозда кўриш...

– Назира кўз ёшларини тиёлмасди. Устига-устак ёстикдошининг уни “сиз”лаётгани ғашини кўзғарди. Тўғри, баъзида – ҳазиллашган кезлари эри унга “сиз”лаб қоларди. Бироқ, шунақа кўнгилхираликда ҳазилга бало борми?

– Бўлди, бўлди, – Фахриддин аёлини маҳкамроқ кучоқлади, – кўз ёшингизга арзимаиди! Мана, мен тўрт мучам соғ, бошим омон, ёнингизда турибман. Кимдир мени жиноятчига айлантиришга ҳаракат қилаяпти. Лекин сиз мени биласиз, ҳаромдан ҳазар қиламан, жиноятнинг кўчасига йўламайман. Айбим йўқ. Шунинг учун ҳеч нарсадан кўрқмайман, ўша муттаҳамларга бош эгмайман. Майли, ҳозирча уларнинг замони туққан, кўнглига келган ишни қилишмаяпти. На Худодан, на бандасидан кўрқади. Аммо, билиб қўйинг, бу вақтинча. Бизнинг кўчада ҳам байрам бўлади!

Фахриддин хотинининг қўлидан ушлаб, ёнидаги стулга ўтқазди.

– Майли, бу кунлар ҳам ўтиб кетар! Ўзинг яхшимисан, Нази?– Фахриддин бирдан жиддийлашди. – Менинг полвонларим қалай, уларни роса соғиниб кетдим...

– Болалар яхши, уларга билдириб ўтирмадим. Тоғамникида қолишди.

– Тўғри қилибсан, ҳозирча билмай қўя қолишсин. Кейин мавриди келганда тушунтирарсан.

– Фахриддин ака, тўғрисини айтинг, сизни қамаб қўйишади-ми ёки... суд айбсиз одамни кўра-била туриб қамаб юборолмаса керак! Суддан чиқиб кетасиз-а? – сўради аёл рўмолчаси билан кўз ёшини арта туриб.

– Билмадим, Нази, билмай қолдим, – чуқур хўрсинди эр, – судлар ҳам биз каби ўша ярамасларнинг қўлида қўғирчоқ. Чизигидан чиқолмайди... Устимга дунёнинг мағзавасини ағдариб ётишибди. Ясама далиллар, сохта гувоҳлар, уйдирма айбловлар... Мени қамашлари аниқ. Замона алмашмаса, очиққа чиқолмасам керак...

Назира бу гапларни эшитиб, қалбидаги милтираб турган умид чўғи ўчиб, нурсизланиб бораётганини ҳис қилди. Тўрасининг қўлидан маҳкам қисганча унсиз йиғлай бошлади.

– Н-а-з-и-р-а, энди сен... ундай қилма-да! – ўзини тутишга ҳарчанд ҳаракат қилмасин Фахриддиннинг ҳам кўнгли бузилди. – Энди сен бардам, кучли бўлишинг лозим. Бундай шалвираб турсанг, болаларнинг ҳоли не кечади? Майли бир йил, майли икки йил... сен оиланинг бошлиғи бўлиб, болаларнинг ҳам отаси, ҳам онаси бўлиб туришингга тўғри келади. Нима қиламиз, бошга тушганини кўз кўради.

– Фахриддин ака, наҳот бирор йўли бўлмаса! Санжарбек, Тоҳир Ғофуровичнинг ўзи шахсан шуғулланаяпти, деди-ку! Катта одам... бир чора топар... Умидсизликка тушмайлик...

– Эҳ Нази, Нази! Сен буларни билмайсан-да! – Фахриддин яна нимадир демоқчи бўлди-ю, шусиз ҳам қайғу домига ботиб бо-

раётган аёлини баттар тушкунликка туширмаслик учун, қўшиб қўйди, – Тўғри, умид энг сўнгида ўлади, ноумид шайтон дейдилар. Балки, устоз бир чорасини топар...

– Сизнинг айбингиз йўқ. Аллоҳ ҳаммасини кўриб-билиб турибди. Раббим одил, раҳмдил, карами кенг. Яхши одамларни ҳаммиша ўз паноҳида асрайди. Қасд қилганлар паст бўлади!

– Айтганинг келсин, илоё, – йигитнинг қалби аёлининг гапларига ишонгиси келиб турган бўлса-да, ақли бу ишларнинг имконсиз эканлигида қатъий турарди.

– Хўжайин, сиз уларга нима қилгансиз, шунчаликка бориш-япти, – аёл ҳамон аламини босолмаётганди, – ишдан бўшатиб юборишса бўлмасмиди! Ҳеч қаерда ишламасангиз ҳам, шофёрлик қилсангиз ҳам, кўчада pista сотсангиз ҳам майли эди...

– Йўқ, йўқ, мендан pista чиқмайди, бор пистани чақиб ташлашим ёки ўтган-кетганга улашиб юборишим мумкин. Таксичи бўлсам ҳаммани текинга ташисам керак, айниқса, аёлларни...

– Ҳазилингиз бор бўлсин, – эркаланди аёл, – майли-да, шунга-ям кўнардим, ёнимда бўлсангиз бас.

– Рашк-чи? Бу туйғу ҳеч қачон йўқолмаса кераг-ов!

– Бу аниқ! Биласиз-ку! – нозланди хотин эрининг пинжига тикилиб.

– Менинг рашкчигинам-эй! Энди бир муддат бунга ҳожат бўлмайди. Аёллар қамоқхонаси алоҳида бўларкан...

Кулишишди. Фахриддин суқланиб завжасининг кўзларига тикилар экан дард чўккан бу қароғаларда қайноқ меҳрдан бошқа нарсани кўрмади. Беихтиёр аёлининг белидан кучиб, енгилгина бўса билан сийлади. Сўнг учрашув онлари тугаб қолишидан хавотирланиб, кўнглига тугиб қўйган гапларини айтишга чоғланди:

– Назира, бир муддат оиланинг юкини ўз зимманга олишингга тўғри келади. Сизларга пул-мул ҳам қолдиролмадим...

– Ўзингизни ўйласангиз-чи!!! Биз бир амаллармиз...

– Уйдагилар, қолаверса, Санжарбек қўлидан келганича ёрдам

қилиб турар... Кеча қўлимга бир китоб тушганди. Камерада уйқум қочиб, туни билан ўқиб чиқдим. Ҳазрати Али розияллоху анхунинг қуйидаги ҳикматларини ёд олдим: “Беш нарсанинг қандайлиги беш нарса билан билинади: дарахтнинг қандайлиги – меваси билан, аёлнинг қандайлиги эри фақир бўлиб қолиши билан, дўстнинг қандайлиги қийинчилик, бошга мусибат тушиши билан, мўъминнинг қандайлиги имтиҳон қилиниши билан, ҳақиқий сахийнинг қандайлиги муҳтож бўлиб қолиши билан билинади”.

– Ҳақ гап! Биласиз мен на пули, на мансаби бўлган талаба йигитга кўнгил қўйганман. У прокурор бўладими, вазир бўладими ёки оддий ишчи бўладими, мен учун ўшандай қадрли бўлиб қолаверади. Хавотирингиз ўринсиз...

– Ишонаман, жоним, ишонаман, – Фахриддин ноўрин гап қилганлигини англаб, ўзини оқлашга тушди, – мен ўқиган нарсамни айтмоқчи эдим. Бу гап сенга тааллуқли эмас. Сенинг ҳаммасини ууддалашингга ишонаман...

Шу пайт эшик тақиллаб, терговчи кириб келди:

– Фахриддин Каримович, узр сўрайман... Вақт масаласи... Конвой тўполон қилаяпти... Келинойим чиқиши керак... Санжар ака ҳам икки дақиқага кириб чиқмоқчи эди, кираверсинми?

– Майли, кирсин, кирсин, – деди Фахриддин ўрнидан кўзғалиб. Сўнг хотинига қандайдир бошқача тикилиб, – Бўпти, онаси, ўзингни, болаларни эҳтиёт қил, мендан хавотир олманглар, – дейишга ўзида куч топди.

Назиранинг “хўп” дегандай бош ирғаб қўйишга мажоли етди. Эшик томон юрар экан, у бир сўз айтишга шайланиб, ортига ўгирилди ва эрига зимдан тикилди. Аммо нафаси бўғзига тикилиб, гапи оғзида қолди ва оҳиста одимлаб хонадан чиқди. Анча пайтгача кўз ёшлари тийилмади...

Терговчи хонага Санжарбекни бошлаб кирди ва “Фахриддин ака, илтимос, беш дақиқа” деб чиқиб кетди. Устоз-шогирд худди бир қориндан талашиб тушган оға-инидай кучоқлашиб кўришдилар. Улар ҳар қанча ўзларини босишга ҳаракат қилишмасин

ўпкалари тўлиб, кўзларида билинар-билинемас ёш қалқиди. Бир муддат унсиз туриб қолдилар.

– Мавлоно, яхшимисиз, келин, болажонлар қалай? – сўради Фахриддин кўзини олиб қочганча.

– Устоз, сизни шу аҳволда кўраман деб сира ҳам ўйламагандим...

– Нима қиламиз энди, пешонамизда шу ёзуғлар ҳам бор экан-да! Тақдирдан қочиб кутулиб бўлармиди...

– Пешона, тақдир деймиз... Бу аблаҳлар пешонамизга шум тақдирни ўйиб битиб қўйишяпти... Устоз, ўзи нима бўлди?

– Ҳаммаси ўша Қодирнинг иши! – чуқур хўрсинди Фахриддин, – Вилоятда ҳеч ким унинг мушугини “пишт” деёлмас экан. Битта жиноий гуруҳни қўлга олгандик, югуриб келди. Илтимос қилиш у ёқда турсин, буйруқ беришга ўтди. Шунчалик қутуриб кетган эканки, вилоят прокурори ўринбосарини оёғининг учи билан кўрсатапти! Мен қатъий туриб, жиноий гуруҳни қонун олдида жавоб беришга мажбур қилдим. Ҳаммаси шундан бошланди. Қодир ҳеч нарсадан тап тортмай “Сен менинг совунимга кир юмабсан, қара, ўжарлигинг бошингга бало бўлади” деганди. Ўшандан буён тирноқ орасидан кир ахтариб, пайт пойлаб юрган экан. Мен ҳалол бўлсам, қонунни бузмасам кўлидан нима келарди деб ҳисоблагандим. Хом ўйлаган эканман. Бу малъуннинг ҳар қандай қабихликдан қайтмаслигини, туҳмат қилишдан ҳам тоймаслигини эътиборга олмаган эканман. Ғафлатда қолдим. Лазиз деган терговчимиздан кўрсатма олди. У бечорада ҳам айб йўқ. Нима қилсин, ҳаёт ширин. Уриб-сўкиб, мажбурлашган кўринади. Ўтган куни терговчи чиқиб кетганда хонада ёлғиз қолганимизда мenden кечирим сўради, шундай қилишга мажбурлашганини, бундан бошқа иложи йўқлигини айтиб, роса сиқилди... Иродаси кучсиз, бўшанггина йигит-да...

– Далил йўқ, исбот йўқ, бир бетамизнинг гапи билан вилоят прокурорининг ўринбосари, неча йиллик прокуратура ходими-ни айблаш мумкинми? – деди Санжарбек фўғони чиқиб.

– Эй, Санжарбек, Санжарбек! Ҳаммани ўзингиздай тасаввур

қиласиз-да! – Фахриддин шогирдининг елкасига қоқиб қўйди. – Қўйинг шу гапларни, бир бошга бир ўлим! Пешонамизда бўлса, ўша “Жаслиқ” деган журтларниям кўриб келамиз-да!

– Э, ҳазилингиз ҳам бор бўлсин, нафасингизни шамол учирсин! Сизга “Жаслиқ”да нима бор? Нима, сиз давлат хоинимисиз?

– Хоин бўлиш шарт эмас, улар ўзларининг “яхши кўрган” одамларига ўша “санатория”га “путёвка” беришаркан.

– Устоз, қўйинг, унақа деманг! Шайтон яхши гапгайм, ёмон гапгайм омин қиларкан. Худо хоҳласа, адолат қарор топади! Тоҳир Гофурович, қолаверса, Бош прокурор бир чорасини кўрар...

– Дарвоқе, Санжарбек, сиздан бир илтимос бўлади, – устоз бирдан жиддийлашди, – раҳбарият нотўғри фикрга бориб юрмасин. Уларга бор ҳақиқатни гапириб беринг.

– Айтмасангиз ҳам улар ҳаммасини билиб ўтиришибди. Менимча, вилоят прокурори ҳақиқий ҳолатни етказиб турибди. Мен бу ерга келишдан олдин Тоҳир аканинг олдида бўлдим. У киши сизга салом айтди, “бардам бўлсин, ҳаммаси яхши бўлади” деб тайинлади... Бу масалада хавотирга ўрин йўқ.

– Унда яхши, шундан хавотирда эдим, – Фахриддин ўрнидан турди.

– Устоз, биламан сиз иродали инсонсиз. Бу синовдан ҳам эсон-омон ўтиб олишингизга ишонаман. Фақат ўзингизни эҳтиёт қилинг, соғлигингизни асранг!

– Раҳмат, Санжарбек. Сиз ҳам эҳтиёт бўлинг. Бу шайтонлар билан нифоқлашиб юрманг. Ҳозир уларнинг дасти баланд, қўли ҳар ерга етади... Муроса қилиб туришга тўғри келади...

– Мен... Мен... ариза ёзиб, ишдан бўшаб кетсамми деб турибман, устоз... Бу аҳволда ишлаб бўладими?

– Бургага аччиқ қилиб, кўрпани ёқмайдилар! Сиз ундай қилманг. Сиздай адолатли, ҳалол терговчи ишдан кетса, кимга яхши бўлади? Ўрнингизни бир бемаъни эгалласа, кимга қийин – халққа, одамларга қийин бўлади! Фақат сергак бўлинг!

Санжарбек “хўп” дегандай бош ирғади.

– Имконингиз бўлганда бизникилардан хабар олиб туринг.

– Албатта, устоз, сиз хавотир олманг!

Эшикда терговчининг оёқ товушини эшитиб, устоз-шогирд бир-бирини бағрига босиб, кўнгиллари вайрон, кўзлари ёш тўлган ҳолда хайр-хушлашдилар...

Шу кеч меҳмонлар Рамазонникида тунаб қолдилар. Келин сурхондарёча ош дамлади. Анчагача суҳбатлашиб ўтирдилар. Аёллар дам олишга кириб кетишгач, ҳамкасларнинг гап мавзуси яна Фахриддин Каримовичга тақалди:

– Рамазон, бир нарсага ҳеч ақлим етмай турибди: қандай қилиб... “қўшни”ларнинг оддий бир бўлинма бошлиғи вилоят прокуратураси раҳбариятини ўтириб-турғизса-я! Наҳотки, вилоятда бир олифтанинг танобини тортиб қўядиган кимса топилмаса!

– Эй ака, нима деяпсиз! – мезбоннинг дарди қўзиб кетди. – Бу иймонсиз одам кўринишидаги шайтон. Вилоят ҳокимининг ҳам кўзини очирмай қўйган, бошқаларга йўл бўлсин! Айтсам ишонмайсиз, яқинда бир қўшнимиз ўша ажалдан кўрқиб, Тожикистонга қочиб кетди. У шўрликнинг айби машинасида чорраҳада билмасдан Қодирнинг машинасини сал сиқиб ўтиб кетибди. Дарров давлат рақамини “гаи”га бериб, “айбдор”ни топиб келтирибди ва кўз кўриб, қулоқ эшитмаган жазо тайинлабди: уч кунда Термиз шаҳридаги барча дарахтларни бирма-бир санаб чиқиши шарт бўлган. Акс ҳолда “айбдор” ваҳҳобий сифатида “Жаслиқ”қа равона бўлиши уқтирилган. Қўшним бечоранинг боши қотиб қолган. Уч кунда шаҳар ҳудудидаги барча дарахтларни санаб чиқиш, осмондаги юлдузларни санашдай мавҳум ва уддалаш имконсиз иш эканлигини англаб, Тожикистонга қочиб кетишдан бошқа иложи қолмаган. Мана, бир йилдан буён ватангадо бўлиб юрибди...

– Тавба, аҳмоқчиликнинг ҳам чек-чегараси йўқ экан-да! – таажжубланди Санжарбек, – бу баччағарнинг ўзи хон, кўланкаси майдон бўлиб қолган экан-да!

– Буниси ҳали ҳолва! – Рамазоннинг чакаги очилиб кетди, – бирга ишлайдиган терговчимизнинг ҳофиз жияни тўйда Қодир

талаб қилган қўшиқни бир навбат кеч айтган экан шўрликни хонасига чақиртириб, кечгача рақсга тушишга мажбур қилибди. Бу аҳмоқчиликка нима дейсиз? Феодал замонларда хонлар ҳам бунақа қилмаган! Бу халқнинг устидан кулишдан бошқа нарсасиз!

– Менимча, бу касофат касал бўлса керак. Қип-қизил жинни бўлса ҳам ажабмас!

– Яқинда бир саксондан нари-бери чолни бир иш бўйича сўроқ қилишга тўғри келди. Айтишча, Қодир бечора қариянинг уйини буздириб, ўрнига газ қуйиш шахобчаси қуриб олибди. Ёнг десанг, қаматиб юбораман, депти. Чол ҳозир оиласи билан қариндошлариникида яшаб юрган экан. Бобой шўрлик шунчалик жонини олдириб қўйибдики, ҳозирам “Қодир ака” деб гапиради, унинг номини тилга олганда Азроилдан кўрққандай пешонасидан тер чиқиб, қизариб-бўзариб кетади-я!

– Азроилнинг ватанини билмаймиз деб юрардик, Термизда экан-да! – ҳазил қилди Санжарбек ҳамон таажжубини босолмай.

– Бу бола вилоятимиз бошига битган бало бўлди! На ҳокимга, на прокурорга, на тадбиркорга, на оддий аҳолига кун бор! Билган бўқини еяпти. Кулоқ қоққанлар Фахриддин Каримовичнинг ҳолига тушиб қолаяпти. Додингни кимга айтишни билмайсан?

– У муттаҳам нимасига ишонади? Кимнинг эркатои? – атайлаб сўради Санжарбек эшитганларини тасдиқлатиб олиш учун.

– “ШР”нинг арзандаси – “чўнтаги” дейишади, яна билмадим... – уй эгаси биров эшитиб кўядигандай пичирлаб гапирди, – Санжар ака, Фахриддин Каримовичнинг иши нима бўлади? Бирор иложи бўлармикан?

– Билмадим, дўстим! Ҳайронман. Бу азроил Тошкентдагиларнинг ҳам жонини олган кўринади. Ҳеч ким тайинли гап айтолмаяпти. Ҳамма устознинг мутлақо айбсизлигини билгани ҳолда қўлидан ҳеч вақо келмаётгани ачинарли... Шунақа ноҳақликни, шунақа адолатсизликни кўриб-билиб туриб, томошабин бўлиб ўтирганинг одамга алам қилар экан...

– Шундай ажойиб инсон, моҳир терговчи-я, эсиз... Ўйлага-

нинг сайин одамнинг ичи идраб кетади... Энди раҳбарга ёлчигандик-а!

– Нима қиламиз, ер қаттиқ, осмон узоқ. Тушкунликка тушмайлик, балки ҳаммаси яхши бўлар!

– Айтганингиз келсин, илоё!

Йигитлар алламаҳалгача суҳбатлашиб ўтирдилар. Саҳарда Рамазон меҳмонларни такси бекатигача кузатиб қўйди.

* * *

Санжарбек Назирани уйда қолдириб, тўғри ишхонасига борди. Хонасига ҳам кирмасдан Тоҳир Ғофуровичнинг қабулхонасига кўтарилди. Прокурор ўринбосари унинг ташрифини эшитиб, киришга изн берди.

Салом-аликдан сўнг, Санжарбек сафар таассуротлари ҳақида батафсил ҳикоя қилиб берди.

– Фахриддиннинг соғлиғи яхшимикан? – оталарча меҳрибонлик билан сўради раҳбар уни охиригача тинглаб бўлгач, – кайфияти қандай? Тушкунликка тушиб, ўзини олдириб қўймаганми?

– Йўқ, йўқ, Аллоҳга шукр, ҳаммаси жойида! Устозни биласиз-ку, иродаси бақувват... Ўзи бир аҳволда бўлса-да, ҳазил қилади, кўнглига сиққанини қаранг!

– Ҳазил қилишга ўзида куч топибдими, демак ҳаммаси жойида, – хулоса қилди раҳбар. – Худо кўрсатмасин, тушкунлик домига тушиб қолса, қийин бўларди. Ўз-ўзини еб, адои тамом қиларди, соғлиғини йўқотарди. Умид инсон қалбига қувват беради, яшашга, курашишга рағбат уйғотади, бу ташвишни Яратганининг бир синови, имтиҳон сифатида қабул қилиб, дилида ёруғ кунлар келишига ишонч пайдо қилади.

Санжарбек раҳбарнинг фалсафий мулоҳазаларини қулоқ қоқмай эшитиб ўтирар экан юраги бир мунча таскин топгандай бўлди:

– Энди бу ёғи нима бўлади, Тоҳир ака? Ёрдам қилишнинг бирор имкони бўлармикан?

– Билмадим, Санжарбек. Бош прокурор ҳам тайинли гап айтмаяпти. Олдин айтганимдек, ҳозир бу иш мисли бир олов, ёнига йўлаганни куйдириб юбориши тайин. Олов сал пасайсин, унда бир чораси топилар. Вилоят прокурорига тайинладим, имкон даражасида Фахриддинга кўз-қулоқ бўлиб туради. Жуда бўлмаганда судда амаллармиз...

– Айтганингиз келсин!

– Сиз Фахриддиннинг оиласидан хабардор бўлиб туринг. Муаммо бўлса, менга айтинг, биргаликда ҳал қиламиз... Қийналиб, зориқиб ўтирмасин тағин!

– Албатта, – тасдиқ оҳангида бош ирғади Санжарбек, – Тоҳир Гофурович, мен ариза бермоқчийдим...

– Қанақа ариза?

– Ишдан бўшаш ҳақида?

– Нима? – Раҳбар ялт этиб, шогирдига тикилди.

– Бу тахлит ишлаб бўладими?

– Ҳамма шунақа фикрлайдиган бўлса, ким ишлайди? Шу касбни ўзимиз танлаганмиз. Шунча йил ишладик, ярим йўлда жанг майдонини ташлаб кетувчиларни ким дейди? Нима, мен мана шу креслода мансабни яхши кўрганим учун ўтирибманми? Ҳар сониямиз хавф-хатар бўлсаям...

Санжарбек бошини қуйи солганча жим тураверди.

– Аслида сиз эмас, мен ариза ёзиб кетишим керак. Шунча йил ишладим, нафақага чиқиб кетсак ҳам биров уят қилмайди. Сизнинг йўриғингиз бошқа, ҳали ёшсиз, кўп ишлашингиз керак... Вазият ҳамиша шундай бўлиб қолмас. Бу кунлар ҳам ўтиб кетар. Буларга боққан бало ҳам бордир! Салгина қийинчиликдан қўрқиб, севган касбинг, орзу-умидингдан воз кечиш мард йигитнинг иши эмас. Бу гапни бошқа оғзингизга олманг, уят бўлади... Қолаверса, Фахриддинга ёрдам қўлини чўзиш учун ҳам мансабда туришга мажбурмиз... Биламан, Баҳром Садирович сизни тинч қўймайди. Ҳар қадамда ортингиздан пичоқ санчиши мумкин... Шуларни ўйлаб, сизнинг хизмат сафарида бўлиб туришингизни маъқул топдим. Сал кўздан нари бўлиб турасиз...

– Хизмат сафари... – деди Санжарбек кўзларини катта-катта қилиб, – қаерга?

– Узоққа эмас, Тошкент вилоятига...

– Қанақа иш экан? – терговчи эмасми Санжарбекнинг қизиқиши ортди.

– Чиноз туманидаги қишлоқлардан бирида қисқа муддат ичида уч бола бедарак йўқолган. Ҳозирча уларнинг на тириги, на ўлиги топилган. Дастлабки тахминлардан бирортаси иш бермаган. Айти пайтда терговчилар ихтиёрида тузукроқ тахмин ҳам қолмаган. Жуда мураккаб ва мужмал жумбоқ. Вилоят прокурори айнан сизни беришимни сўраяпти. Шефнинг ҳам олди-дан ўтдим... Йўлдан толиқиб келгансиз. Майли, бугун дам олинг. Эртадан вилоят прокурорига бориб учрашасиз. Тушунарлими?

– Тушунарли, – деди Санжарбек ноилож, – чиқишга рухсат беринг.

– Рухсат, омад тилайман... Олдимга келиб юришингиз шарт эмас. Масала бўлса, қўнғироқ қиларсиз.

Санжарбек хонадан чиқар экан, хаёлини «уч бола қаёққа кетган бўлиши мумкин, қайси одамхўр уларнинг ёш жонига зомин бўлди экан?» деган ўй чулғаб олди...

***

Вилоят прокурорининг тергов бўйича ўринбосари Мурод Орзиқулович Санжарбекни илиқ кутиб олди. Одатий сўрашишдан сўнг мезбон муддаога кўчди:

– Санжарбек сиз тажрибали терговчисиз, ёрдам бермасангиз бўлмайди. Бошимиз қотиб қолди. Терговчиларимиз қанчалик чиранмасин, иш олдинга силжимаяпти. Жиноятчи роса пихини ёрган кўринади. Ўзидан ҳеч қандай из қолдирмаяпти. Куппа-кундуз ўз уйидан уч болани ўғирлаб кетаяпти-ю ҳеч ким, ҳеч нарсани кўрмаса, сезмаса! На из, на далил бор! Бола шўрликларнинг на тириги, на ўлиги топилди! Жиноятнинг на мотиви, на мақсади аниқ! Дастлабки қилинган тахминлардан бирортаси ўзини оқламади...

– Эшитдим, эшитдим, Тоҳир Ғофурович гапириб бергандилар, иш билан танишиб чиқайлик-чи, кўрамиз... Қўлимиздан келганча ҳаракат қиламиз, – деди Санжарбек камтарлик билан.

– Тергов гуруҳи тузилган, энг сара йигитларимиз ихтиёрингизда бўлади. Нима ёрдам бўлса, тортинмай...

– Тушунарли, ишни ташкил қилиб олайлик, қолган масалаларни кейин гаплашамиз, – Санжарбек гапни мухтасар қилиб, иш бошлашга шошилди.

Прокурор ўринбосари ички телефондан кимгадир кўнғироқ қилиб, “терговчилар кирсин” дея кўрсатма берди.

Хонага бири сарғиш, қотмадан келган, бири қорачадан келган, ёшига ярашмаган қорин қўйиб олган икки йигит кириб келди.

– Марҳамат, танишинг, – деди раҳбар ориқроқ йигитга ишора қилиб, – бу йигит туман прокуратураси терговчиси Раҳимжон Мўминов, бу киши тергов бўлими бошлиғи Олмас Қобилов... Санжар Раҳмоновни биласизлар, Бош прокуратуранинг энг тажрибали терговчиларидан, бизга ёрдамга келди.

Санжарбек йигитлар билан қўл бериб кўришиб, жойига ўтирди.

– Йигитлар, сизларга жуда катта масъулият юкланмоқда, – деди бошлиқ жиддий оҳангда, – Биласиз, аҳвол оҳир, аҳоли норози, одамлар саросимага тушиб қолган, айрим оилалар кўрққанидан бошқа жойга кўчиб кетишмоқда. Жиноятни қисқа муддатларда очмасак бўлмайди... Мен, вилоят прокурори хизматингизда бўламиз. Ҳамма шароитни қилиб берамиз. Фақат бола ўғрисини тезроқ қўлга олиш, фаолиятига чек қўйиш даркор!

– Тушунарли, – деди терговчилар бир овоздан ва раҳбар билан хайрлашиб, бирин-кетин хонадан чиқишди.

Олмас “муаммо бўлса кўнғироқ қиларсизлар, тезда етиб бораман”, дея ишхонасида қолди. Санжарбек Раҳимжон билан Чинозга қараб йўл олди. Йўл-йўлакай ишнинг тафсилотлари ҳақида сўзлашиб кетдилар. Раҳимжон ҳамкасбида тўла таассурот уйғониши учун воқеаларни бир бошидан сўзлаб берди:

– Бундан роса уч ой олдин Яллама қишлоғида яшовчи Содик Солиҳовнинг 16 ёшли Барно исмли ўғли бедарак йўқолиб қолган. Бола отасининг “Ласетти” машинасида “холамникига бориб келаман” деб уйдан чиқиб кетган ва қайтиб келмаган. Кеч соат саккизларга яқин ота-онаси хавотир олиб, боланинг қўл телефониغا қўнғироқ қилган. Телефон ўчирилган бўлган. Сўнг холасига қўнғироқ қилишган. Холаси Барно кечки соат бешларда келиб, олти-олти яримларда чиқиб кетганини айтган. “Келиб қолар-келиб қолар” билан яна икки соат ўтган. Уйдагиларнинг хавотири ошиб, Барнонинг ўртоқларига, синфдошларига қўнғироқ қилишган, қўни-қўшнилар, қариндош-уруғлардан суриштиришган. Фойдаси бўлмаган. Милицияга хабар қилишган. Қидирувлар тун бўйи, кейинги кунлар ҳам давом эттирилган. Аммо боланинг дараги чиқмагач, бедарак йўқолган деб эълон қилинган. Қидирув ишлари бошланган, бир қанча тахминлар илгари сурилган. Бироқ суриштирув жараёнида уларнинг бирортаси ўзини оқламаган...

– «Ласетти» топилдими?

– Афсус, машина ҳам топилмади. Республика бўйича қидирувга бердик. Қўшни давлатларга сўров юбордик, ҳеч қаердан дараги чиқмади.

– Хўш, давом этинг-чи!

– Бир ой ўтар-ўтмас худди шу қишлоқда яшовчи Карим Шириновнинг 8 ёшли Нуриддин исмли ўғли бедарак йўқолди. Бу воқеа куппа-кундуз куни содир бўлган. Боланинг отаси ишда, онаси уйда бўлган. Нуриддин велосипедида уйдан чиқиб кетган. Кейинчалик унинг ўртоқлари билан ўйнаб юрганини кўришган. Онаси тушликка чақириш учун ўғлини излашга тушган. Дастлаб уйни, ёрдамчи хоналарни кўздан кечирган. Кейин қўни-қўшниларникига ахтариб чиққан. Кечга бориб қидирув ишларига милиция, бутун маҳалла қўшилган. Қидирмаган жойлари қолмаган. Аммо, худди биринчи ҳолатдагидек, ҳеч қандай из, ҳеч қанақа далил, гувоҳ топилмаган... Одамлар саросимага тушиб қолишган. Аҳоли орасида “одамхўр пайдо бўлибди” де-

ган гап-сўзлар тарқаб, ҳеч ким боласини ёлғиз кўчага чиқармай, мактаб, боғчага юборишга ҳайиқиб қолишган...

– Велосипед нима бўлган?

– Орадан 3 кун ўтиб, велосипед қишлоқнинг ўртасидан оқиб ўтувчи анҳордан топилган.

– Анҳордан топилган денг, – мулоҳаза қилишга киришди Сан-жарбек, – демак, жиноятчи шу қишлоқдан бўлиши эҳтимолдан холи эмас.

– Жиноят иши қўзғатилгунга қадар изқуварлар, шунингдек, боланинг яқинлари ҳам Нуриддин велосипеди билан анҳорга тушиб, оқиб кетган деган фикрга келишган. Анҳор суви қочири-либ, ҳар бир қаричи чиғириқдан ўтказилган, сув қуйиладиган жойларнинг ҳам тит-пити чиқарилган. Жиноят иши қўзғатилгандан сўнг эса болани ўғирлаган шахс ёки шахслар қишлоқдан чиқиб кетишда велосипеддан кутулиш мақсадида уни анҳорга улоқтириб кетган бўлишлари мумкин, деган муқобил тахминлар ҳам илгари сурилди.

– Воқеа куппа-кундуз содир бўлган. Жиноятчилар великни машинадан тушириб, анҳорга ташлаш пайти кимдир кўриб қолишидан ҳайиқиши табиий. Улар бунақа хавфга борадиган аҳмоқ бўлмаса керак.

– Тўғри, – деди Раҳимжон йўлдан кўз узмай, – бундай пайтда кўчада одамлар кўп бўлади. Лекин улар терговни чалғитиш учун тунда қайтиб келиб, велосипедни анҳорга ташлаб кетган бўлиши ҳам мумкин-ку.

– Албатта, бу ҳам эҳтимолга яқин. Ундай ҳолатда жиноятчилар бу жойларни яхши биладиган ва шу атрофдаги қўшни қишлоқлардан дейишга асос бўлади. Майли, бу ҳақда ҳали гаплашамиз. Кейин нима бўлган?

– Нима бўларди? – чуқур хўрсиниб, сўзини давом эттирди Раҳимжон, – қидирув ишлари давом эттирилган, ҳар хил тахминлар илгари сурилган, юзлаб одамлар билан суҳбатлашилган. Вилоятнинг энг тажрибали изқуварлари ишга жалб этилган. Аммо, худди биринчи ҳолатдагидек, бу ерда ҳам на бола, на

уни кўрган гувоҳ, на бир из топилган... Ҳар иккала ҳолат бўйича қидирув ишлари боши берк кўчага кириб қолган... Бундан бир ҳафта олдин... худди кимдир биз билан сичқон-мушук ўйнаётгандай... Учинчи ҳолат рўй берса бўладими? Бу гал Маъмура Эгамова деган аёлнинг 4 ёшли ўғли Мўмин йўқолиб қолган. Воқеа пешиндан сўнг соат тўртларда содир бўлган. Аёл уйида нон ёпаётган экан. Биласиз, қишлоқларда дарвоза очиқ туради. Бола ҳовлида ўйнаб юрган. Онаси нонни тандирдан узгунча – атиги 10 дақиқалар чамаси боласини безътибор қолдирган. Боланинг ҳовлидан кўчага чиққанини, кўчада ўйнаб юрганини ҳеч ким кўрмаган... Нонни ёпиб бўлгач, аёл боласини излашга тушган. Олдин уй ичини кўрган. Уйда қайнонасида бошқа ҳеч ким бўлмаган. Қайнона-келин ҳовлини, молхонани, сомонхонани, оғилхонани қараб чиқишган. Кейин кўчага чопишган. Қўни-қўшниларникига кирдимикан, деган ўйда уларникига ҳам бир-бир бош суқиб чиққан... Кейинчалик бутун маҳалла аҳли қишлоқ атрофи, ариқ-сойлар, бутазору дарахтзорлар, барча овлоқ жойларни чиғириқдан ўтказишган... Афсуски, Мўминни топишолмаган. Бола изсиз йўқолган... Дастлаб Маъмура болани собиқ эри Дониёр олиб кетган бўлса керак, деб ўйлаган. Негаки, эр-хотин бир йил аввал ажрашиб, Дониёр бошқа аёлга уйланган. Айни пайтда у хотини билан Москвада яшаркан. Шу сабабли биз ҳам Мўминни адаси олиб кетган бўлса керак, деб тахмин қилдик. Дониёрни излашга тушдик. Фақат шу куни кечаси у билан боғланиб, гаплашдик ва унинг ҳеч нарсадан беҳабар эканлиги маълум бўлди. Балки ёлғон гапираётгандир, болани бирор жойда яшириб ўтиргандир, деган тахмин ҳам йўқ эмасди... Бироқ, кейинги тергов ҳаракатлари отанинг бу ишга умуман алоқаси йўқлигини кўрсатди...

- Янги хотинидан боласи бормикан? – сўради Санжарбек.
- Йўқ, ҳали ўрталарида бола йўқ экан. Эртаси куни Дониёрнинг ўзи ҳам учиб келди... Хуллас, шунақа гаплар... Нима қилиш-ниям билмай қолдик... Биринчи, иккинчи ҳолатлар бўйича асослар етарли бўлмаганлиги сабабли жиноят иши қўзғатилмаган.

Болалар бедарак йўқолган деб ҳисобланган. Фақат учинчи ҳолат содир этилгандан кейингина ҳар учала факт бўйича жиноят иши қўзғатилиб, тергов ҳаракатлари бошланди. Жиноятни содир этиш усуллари, жабрланувчилар таркибини ҳисобга олиб, ҳар учала жиноят битта шахс ёки шахслар томонидан содир этилган деб ҳисоблашга тўғри келди... Ана, “кошонамиз”га ҳам етиб келдик.

Йигитлар машинадан тушиб, пештоқига “Чиноз туман прокуратураси” деган ёзув осилган бинога киришди.

– Мана бу каминани камтариннинг хонаси, – деди Раҳимжон йўлак охиридаги эшикка ишора қилиб, бугундан бу кабинет сизники, марҳамат жойлашиб олинг.

– Сиз-чи? Сиз қаерда ўтирасиз?

– Меҳмон отангдан улуғ, – жилмайди Раҳимжон, – мен қўшни хонага ўтаман. Прокурор ёрдамчисининг хонаси бўш... Хўш, ишни нимадан бошлаймиз?

– Аввал мен иш билан батафсил танишиб чиқай. Сиз ўз ишларингизни қилиб тулинг. Кечки соат саккизга гуруҳ аъзоларини, жиноят қидирув бўлими раҳбари ва ишга жалб қилинган изкуварларни, участка нозирларини йиғасиз... Гаплашиб оламиз...

Раҳимжон темир шкафдан 5 жилдлик жиноят ишини олиб, ҳамкасбининг олдига қўйди:

– Марҳамат, бемалол танишиб чиқинг, саволлар бўлса чақирарсиз, – мезбон хонадан ўзига тегишли нарсаларни йиғиштириб олиб, чиқиб кетди.

Санжарбек хона тўридаги креслога маҳкамроқ ўрнашиб, “бисмиллаҳир роҳманир роҳим” дея қалин муқовали жиноят ишини варақлашга тушди...

***

Назира туни билан мижжа қоқмай чиқди. Хаёлотнинг боши берк қоронғи кўчаларида тентираб юрди.

“Бу қандай кўргилик бўлди? Қайси қилган гуноҳимиз учун Аллоҳ бизни жазолаяпти? Фахриддин акам прокурор, тергов-

чи сифатида бирортасининг қарғишига қолдимикан? Йўқ, йўқ, ахир уни яхши биламан-ку, ҳеч қачон ноқонуний иш қилмаса, адолатсизликка йўл қўймаса! Тўғри, кимнидир қилган жинояти учун қамаган бўлиши мумкин. Балки ўшалардан бирининг қарғишига қолдимикан? Ё бу бир синовмикан? Раббим суйган бандаларига дард беради, сабру бардошини имтиҳон қилади, дейишади. Аммо бу синов бизга қимматга тушмасайди! Гарданига порахўрликни осиб ўтиришибди. Мабодо, иш шу модда билан суддан ўтадиган бўлса, камида ўн йилга кесиб юборишлари мумкин! Ўн йил-а! Янги туғилган чақалоқ эр етиб қолади-ку! Давроним йигирма тўртга, Достоним йигирма икки ёшга киради қўяди-ку! Отасиз уларни қандай тарбия қиламан? Ҳолимиз нима кечади? Биз-ку қийналсак-да, амаллармиз! Фахриддин акам бу мусибатни қандай кўтаради? Умрининг энг қаймоқ онлари панжара ортида ўтиб кетмайдими? Соғлиғини йўқотиб қўймайдими? Руҳан тушкунликка тушиб, умидсизлик ботқоғига ботиб қолмайдими? Биламан, у иродали, матонатли инсон. Қийинчиликларга чидаши, азобларга бардош бериши, тушкунликка тушмаслиги мумкин! Бироқ бизсизликка кўникиши мушкул бўлади. Мени, болажонларини ўйлаб, сиқилиши, ўзини кечиролмаслиги мумкин!... Бечора қайнота-қайнонамнинг ҳоли нима кечади? Қариган чоғида ҳаётнинг бундай қақшатқич зарбасига қандай бардош беради? Бу шармандаликдан қадди букилиб, чўкиб қолмайдими?... Фахриддин акам ҳозирча уйдагиларга билдирмай тур, дегандилар. Қандай айтмасдан яшириб тураман? Эртага улар “бир оғиз айтмапсиз-да” деб юзимга солмайдиларми? Эрим ота-онасини аямоқчи... Лекин улар эртага бўлмаса индинга ҳаммасидан хабар топишади-ку. Тешик қулоқ эшитмай қолармиди! Кейин мендан даргумон бўлиб юрмайдими? Айтиш керак... Болалар ҳам катта бўлиб қолишган... Уларга ҳам ётиғи билан тушунтиришим керак...”

Шундай аянчли хаёллар оғушида ўрнидан турган Назира покланиб, бомдод намозини ўқиди. Сўнг қайнотасига кўнғироқ қилди:

– Ассалому алайкум, дадажон, яхшимисиз? Уйдагилар... қариндошлар...

– Ваалайкум ассалом, қизим ўзингиз яхшими? Яхши ўтириб-сизларми? Болажонларим қалай?

– Аллоҳга шукур, ҳ-а-м-м-а-м-и-з я-х-ш-и... а-д-а-ж-о-н... – Назиранинг ўпкаси тўлиб, жимиб қолди.

– Фахриддин яхшими, келин? Кеча бир-икки қўнғироқ қилсам, телефони ўчирилган, ўзиям бир телефон қилай демайди-я бу бола!

– Дадажон, – Назира жавоб қилишга зўр-базўр ўзида куч топди, – Фахриддин акамнинг ишларида сал муаммо пайдо бўлиб қолибди-да... Шунга...

– Муаммо?... Қанақа муаммо? – чолнинг овози қалтираб кетди, – Назира, тинчликми, қизим? Фахриддиннинг ўзи қаерда?

– Фахриддин акам Термизда... – Назира “кеча бориб кўриб келдим” дейишига бир баҳя қолди.

– Нима бўлди? Ишдан бўшатишдими?

– Ҳа, шунга ўхшаш...

– Қизим... очиғроқ гапирсанг-чи? Ўғлимга нима бўлди? Ўзи омонми? Тан-жони соғми?

– Худога шукр, соғлиғи яхши... Иши бўйича... Ҳозирча... Ишдан бўшаб...

– Эй, шу ишиям бор бўлсин! Мансаб, давлат – қўлнинг кири, келадиям, кетадиям! Боши омон бўлсин! Аллоҳ ризқини қисмасин!

– Шунга аяжонни олиб, Тошкентга келасизларми, дегандим... Маслаҳатлашадиган жойлариям бор-да!

– Ҳўп, болам, ҳўп! Ҳозироқ кампир билан йўлга чиқамиз, – ота ўзини тетик тутишга ҳаракат қилмасин бирибир овози титраб кетди.

Назира оғир юқдан холос бўлгандай, гўшакни жойига қўйди. Сўнг ошхонага ўтиб, болаларга нонушта тайёрлади. Мактаб кийимларини кийиб, дастурхон бошига келган ўғилларига зимдан тикилиб, бор ҳақиқатни айтишга ўзини чоғлади:

– Давронжон, Достонжон, болажонларим! Кўз тегмасин, мана сизлар ҳам кап-катта йигит бўлиб, бўй етиб қолдинглар. Адаларинг ҳам, мен ҳам энди сизларга бемалол суянсак бўлаверади... Хабарларинг бор, кеча Санжар амакиларинг билан бирга адаларингнинг ёнига бориб келдим...

– Аяжон, адам қачон келаркан? – деди Достон гапнинг қаёққа кетаётганини фаҳмлаёлмай.

– Достон, жим турсанг-чи... Аям гапириб турибди-ку! – танбех берди Даврон. У онасининг муҳим гапни айтмоқчи бўлаётганини аллақачон англаб етганди.

– Ака, мен нима қилдим, адамни сўраяпман-да! – деди ука беғуборлик билан.

– Достонжон, аканг тўғри гапираяпти, мен гапириб турибман. Катталарнинг гапини бўлиш одобдан эмас... Термизда адангни кўрдим, гаплашдик. Соғ-саломат экан... Аммо адангларнинг бошига бир ташвиш тушиб турибди...

– Қанақа ташвиш? – Давроннинг ранги ўчиб кетди.

– Бир туҳмат билан... адангни қамаб қўйишибди, – деди Назира тишини-тишига қўйиб.

– Қ-а-м-а-б қ-ў-й-и-ш-д-и? – Даврон ўрнидан туриб кетди, – Аяжон, нима деяпсиз? Адам прокурор-ку! Ким қамайди?... Нега қамайди?

“Қамади” сўзини эшитиб, боядан бери аясининг гапини навбатдаги “тарбиявий иш” деб тушуниб ўтирган Достоннинг ҳам капалаги учиб кетди.

– Ўғлим, биласан, – она болаларини қўрқитиб юбормаслик учун вазиятни юмшатишга ҳаракат қилди, – аданг ҳаром-ҳаришдан ҳазар қиладиган, ҳақиқатгўй одам. Сизларга фақат ҳалол луқма едириб, ҳалол кийдириб келаяпти... Шу замонда тўғри сўз, ҳақ гап айрим бетамизларга ёқмайдиган бўлиб қолган. Адангга шунақа бемаза одамлар қасдма-қасд бўлиб, туҳмат уюштирибди. Ҳозир тергов кетаяпти... Иншаоллоҳ, адолат қарор топади, ҳақиқат букилади, лекин синмайди. Тез кунларда бўҳтонлардан қутулиб, оиламиз бағрига қайтиб келади...

– Айтганингиз келсин, ая, – деди Даврон бошини ҳам қилиб.

– Болажонларим, адангиз кучли, иродали инсон, – далда беришга ҳаракат қилди она болаларининг боши эгилиб қолганини кўриб, – Сизлар ҳам бардам бўлинглар. Асосийси, адажонимиз ҳақ, жиноят қилиш у ёқда турсин, қинғир ишларнинг кўчасига ҳам йўламайди. Бу савдолар айрим ғаламислар ўйлаб топган тухматдан бошқа нарса эмаслигини ёддан чиқарманглар. Адангиз бу машмашаларни сизларга айтмай туришни тайинлаганди. Аммо мен буни билишга сизларнинг ҳам ҳақларингиз бор, деб ҳисобладим. Эртага бировларнинг оғзидан эшитиб, мендан домангир бўлиб юрманглар дедим... Ҳа, дарвоқе бугун қишлоқдан катта оталаринг билан катта оналаринг келаяпти...

– Вой мунча зўр, ая – севинчдан бақириб юборди Достон. Сўнг акасининг хўмрайиб турганини кўриб, қўшиб қўйди, – Баҳром ҳам келаяптими, ая?

– Йўқ, Баҳромнинг мактаби бор-ку... Қани, болажонлар, мактабдан кечикиб қолманглар... Дарс тугаши билан уйга қайтинглар, унгача меҳмонлар ҳам келиб қолишар...

Болалар чиқиб кетгач, Назира истар-истамас нонушта қилган киши бўлди. Сўнг дастурхонни йиғиштириб, уйни саранжомлади. Боши уйга сиғмай, тимирскиланди. Хобхонасида осифлиқ эрининг расми ёнига келиб, зимдан тикилди. Бир зумда эри билан танишган даврлар кўз олдида гавдаланди. Ўшанда педагогика институтининг биринчи босқичида ўқирди. Эри билан кутубхонада танишиб қолишганди. Аммо ҳуқуқшунослик факультетининг охириги босқичида ўқийдиган бу ўктам йигит билан келажакда турмуш қуриш ҳаёлининг бир чеккасига ҳам келмаганди. Тақдир экан-да! Пешонага нима ёзилганини олдиндан билиб бўлмаскан. “Ўқийман, илмий иш қиламан, катта олима бўламан” дея орзулар қанотида юрган, кунда-кунора эшик қоқиб келаётган совчиларни эшитишни ҳам, кимлигини билишни ҳам истамаётган шаддод қизнинг беш-олти ой ичида ҳалимдай юмшаб, онасига “яқинда бир йигитдан совчи келади” деб қолиши кутилмаган воқеа бўлганди. Отасининг “ёлғиз қи-

зимизни Самарқандга берамизми?” деб совчиларни бир эмас, бир неча марта ноумид қайтарганини айтмайсиз! Нега ўшанда отаси – кўпни кўрган, зиёли инсон, катта олимнинг бундай йўл тутгани сабабини ҳали ҳам тушунмайди. “Куёв бола” қаттиқ турмаганда, балки тўйлари ҳам бўлмасмиди? Ота-онасининг бир неча марта Самарқанддан Тошкентга совчиликка келиб, ишни битиролмай қайтганидан ғазабланган “бўлажак куёв”-нинг тап тортмай “қайнота” бўлмишнинг олдига кириб келгани-чи! Ҳамма ёқасини ушлаб қолганди... Йигитнинг мардларча “Нима, сиз мени менсимаяпсизми? Кўрасиз, ҳали мен катта прокурор бўламан, қизингизни бахтли қиламан” дегани-чи! “Э-э-э шунақами, чапани йигит экансиз-ку, келинг, бир имтиҳон қилайлик-чи, ўта олармикансиз” деган “қайнота” ҳам мард кетиб. Имтиҳон бошланган. “Домла” “талаба”ни сиқиб, сувини ичган. Кўпни кўрган олимга бу саркаш йигитнинг самимий ва беғуборлиги, қатъиятли ва жасурлиги, тиришқоқ ва дадиллиги, билимли ва зукколиги ёқиб қолган. Узоқ суҳбат-синовлардан сўнг бўлажак қайнота “Сен бола менга маъқул тушдинг, қизимни берсам, сендай йигитга бераман-да” дея дангал бир қарорга келган қўйган... Кўп ўтмай тўй бўлган... Ёш бўлишига қарамай, ўз мақсадига эришиш йўлида шундай қатъият кўрсатган, мард инсон бугун тутқунликда, эрксизликда хору зор ва музтар бўлиб, кун санаб ётганига нима дейсиз? Ўз кучи, ўз иқтидори билан вилоят прокурори ўринбосари даражасига эришган огоҳ ва ҳушёр инсон қаерда адашган бўлиши мумкин, қандай қилиб шу ҳолатга тушиб қолди экан-а? Тухмат қурбони бўлди, дейишяпти. Ҳа, туҳматнинг тоши оғир бўлади. Рост экан. Бўхтонни ким қилади? Душман! Ҳа, ҳа душман! Ғаним қаердан пайдо бўлади? Кўролмасликдан, муросасизликдан... Фахриддин акам ҳам кимлар биландир муросяу мадора йўлини танлаши керакмиди! Шунда душманлари бўлмасмиди, туҳмат ҳам қилишмасмиди... Йўқ, йўқ, осмон узилиб ерга тушса ҳам бу одам унақа қилмасди, унақа қилолмасди, бунга виждони йўл қўймасди. Бундай пасткашликни ихтиёр қилгандан кўра қамалиб кетишни афзал кўр-

ган бўларди... Шуларни ўйлаб, Назиранинг кўнгли қандайдир ғурурга тўлгандай бўлди. Шундай жасур, мард, айти пайтда ҳалол ва пок инсоннинг жуфти ҳалоли бўлганидан қалбида ўзгача бир ифтихор, фахр ҳислари жўшди...

Кечга яқин ҳаллослаб, чол-кампир кириб келишди. Назираларни кўриб, ўзини тутиб турулмади, кўзлари жиққа ёшга тўлди.

– К-е-л-и-н-ж-о-н, яхшимисан, болам, нима бўлди, тинчликми? – чолининг “ўғлинг ишдан бўшабди” деган гапидан ичи илвираб келаётган Ҳанифа ая келинини бу қадар афтодаҳол кўриб, қўрқиб кетди, – Фахриддинжон қаерда?

– Дадажон, аяжон, яхшимисизлар? – Назира қайнота-қайнонасини ўз ота-онасидай меҳр билан бағрига босиб, кўришар экан, ҳамон кўз ёшларини тиёлмасди.

– Болам, кўй ҳафа бўлма, иш бўлса топилар, жонларинг омон бўлсин, – деди йиғламоқдан нари-бери бўлиб турган Карим ота кўнглига келганлари ёлғон чиқишини Худодан ўтиниб.

– Ф-а-х-р-и-д-д-и-н-ж-о-н-и-м қаерда? – кампир ҳам бир ноҳушликни сезгандай йиғламсираб, келинига термулди.

– Аяжон, дадажон, – Назира чол-кампирни ортиқча хавотирга солмаслик учун бор гапни айтишга чоғланди, – Фахриддин акам Термизда... соғ-омон... кеча кўриб келдим... Фақат... фақат... қамаб қўйишган...

– Нимага қамайди, к-и-м-?.. – кампирнинг тили айланмай қолди, оёқлари титраб, “шилқ” этиб ўзини ташлаб юборди.

Келин-қайнота Ҳанифа аяни суяб, амаллаб диванга ётқиздилар. Карим ота қалтироқ қўллари билан сумкасини титкилаб, дори чиқариб, кампирининг оғзига тикди. Муштипар она сал ўзига келиб, яна келинига ёлворди:

– Қ-и-з-и-м, айт, боламга нима бўлди?... Боламга нима қилди? Қани у?

– Аяжон, тинчланинг! Фахриддин акам соппа-соғ, бир тушунмовчилик сабаб вақтинча ушлаб туришибди... Уч-тўрт кун ичида... қўйиб юборишади...

– Нега қамашади? Нимага қамайди? Нималар қилиб қўйдинг, болам-а... б-о-л-а-ж-о--н-и-м-а?... Энди нима қиламиз, энди нима қиламан! Илоё, қасд қилганлар паст бўлсин-а! Субҳаноллоҳ, субҳаноллоҳ... – Она яраланган қушдай питирлар, нима деётганини дабдурустдан тушуниб бўлмасди.

– Бўлди, кампир, англашилмовчилик бўлган деб турибди-ку. Бунча ваҳима қилмасанг! Боланг қинғир ишга қўл урмаслигини биласан-ку! – деди диваннинг четида муваққатгина ўтирган Карим ота кампирини овутишга уриниб.

– Унда нимага қамайди? Дунё бесўровми? Бегуноҳ одамни сўраб суриштирмай...

– Сўрайдиганлар ҳам бордир? Тергов бор, суд бор! Ноумид бўлмайлик... Сен ундай қилма-да, онаси! Ҳозир қон босиминг ошиб, касал бўлиб қоласан! – деди ота қандайдир ўзгача меҳр билан кампирига термулиб.

– Боламни кўришим керак, болажонимнинг олдига бораман!

– Бўлди, кампир, борамиз десанг – борамиз. Фақат сен сал ўзингга келиб ол...

– Мен я-х-ш-и-м-а-н... Фахриддинимни кўзим билан кўрмасам юрагим жойига тушмайди, адаси... Ҳозироқ йўлга чиқайлик...

– Аяжон, ўғлингиз бу хабарни сизларга айтмаслигимни тайинлаганди. Бир-икки кун ўтсин, сизларни ўзим бошлаб бораман. Олдига кириб чиқиш ҳам қийинроқ... сизлар бегона жойларда бекорга сарсон бўлишларингиз мумкин...

– Сарсон бўлсак ҳам майли, боламни кўрсам, дийдорига тўйсам бўлгани!

Келин-қайнота бир амаллаб Ҳанифа онани икки-уч кундан сўнг Термизга боришга кўндиришди...

***

Фахриддин кун бўйи вилоят хавфсизлик хизматининг ертўласида кўксини захга босиб ётди. Унинг бурни камеранинг қандайдир ёқимсиз ва қўланса ҳидига аллақачон ўрганганди. Тепада милтираб турган чироқ хонани ёритолмагани етмагани-

дек одамнинг кўнглини ҳам хира қиларди. Кечга яқин эшикдаги туйнук шарақлаб очилиб, эркак кишининг “ужин!” деган ҳайқириғи остида бир бўлак буханка нон билан ёвғон шўрва ташлаб кетишди. Йигит кун бўйи туз тотмаган бўлса-да, ёвғон таъбига ўтирмади, нон билан қорнини “алдаб” кўя қолди...

Кеч соат еттиларга яқин камеранинг темир эшиги очилиб, хонага ёши элликлардан ошган, қорачадан келган, дароз кишини бошлаб келишди. У кийиниши ва ранги-рўйидан зиёли инсон эканлиги кўриниб турарди. Эшик ёпилгач, “махкум” нима қилишини билмай остонада серрайиб туриб қолди. Фахриддин бу жойга дастлаб келган ҳар қандай киши ўзини йўқотиб қўйишини билгани учун ўрнидан туриб, шерикка далда беришга уринди:

– Келинг, ака, ассалому алайкум, марҳамат мана бу ўринга жойлашиб олинг.

– Раҳмат, укажон, – “меҳмон” истар-истамас қадам ташлаб, бўш турган темир кароватнинг четига ғижирлатиб ўтирди.

– Тақдир бизларни шу жойларда учрашишга буюрган экан, танишиб кўяйлик, менинг исмим Фахриддин Каримович, – деди икки-уч кундан буён ҳеч ким билан гаплашмасдан зерикиб ўтирган “меzbон”.

– Э-э-э, вилоят прокурорининг ўринбосари... Фахриддин Каримович... мен сизни танийман. Сиз ҳақингизда кўп илиқ гапларни эшитганман, – “меҳмон” ўрнидан туриб, “меzbон”га қўл чўзди, – Абдуғани Қаҳҳоров – фуқаролик ишлари бўйича Қумқўрғон туман судининг судьяси... эдим. Сиз мени танимасангиз керак... Мажлисларда бир-икки учрашгандик.

– Шунақами? Ҳамкасб эканмиз... Танишганимдан хурсандман...

– Фахриддин Каримович, сизни тоза, ҳалол прокурор, ҳеч қачон пулга сотилмайди, дейишганди... Кейин пора билан қўлга тушибди деган гаплар тарқаб қолди, тинчликми? Ёки... уюштиришдими? Одамлар сизни туҳматга қолди, дейишмоқда...

– Пешонамизда бор экан-да, нима қиламиз! – Фахриддин та-

нимаган одамига дардини достон қилишни истамади. Негаки, унинг дилидан "балки айғоқчидир" деган фикр ўтганди.

– Пешона, пешона деймиз, аслида ҳаммасига ўзимиз сабабчи! Тақдирни қўл билан яратур инсон, деб бекорга айтмаган. Тўғри, сиз ҳеч кимдан пора олмаган бўлишингиз мумкин. Аммо, қаердадир хатога йўл қўйгансиз. Арининг инига қўл тикқансиз ёки қайсидир бир шайтоннинг олдини кесиб ўтгансиз... Бу замонда шунақа қилиб бўладими? Тўғри сўз туққанингга ёқмайди! Олмасанг-бермасанг ишлаб бўлмайди. Қуруқ қошиқ оғиз йиртади, деганларидай "қуруғи"дан, "кўки"дан узатиб турмасанг, раҳбарларнинг кўзига балодай кўринасан. Ҳалол бўлсанг, курумсоқ дейишади! Тўғри сўзни айтсанг, бетга чопар, маҳмадона дейишади...

– Жуда унчалик эмасдир, – эътироз билдирди Фахриддин, – орамизда қанчадан-қанча ҳалол, тўғрисўз ва виждонли кишилар ишлаб юрибди-ку!

– Билмадим, Фахриддин Каримович, билмадим. Тўғрига кун, ёмонга ўлим йўқ дейдиган замон бўлиб қолди, – собиқ судьянинг дарди болалаб кетди. – Мана, мен кўп йил ижрочи бўлиб ишладим. Ойлик кам, беш болани боқиш керак... Ҳаммасига чидадик. Келажакка умид қилиб, сиртдан ҳуқуқшунослик факультетини битириб олдим. Шу даврда оила ташвишлари хотиннинг гарданига тушди. У бечора ҳам ҳали яхши кунлар келишига инониб, тишини тишига қўйиб мактабда ўқитувчилик қилди, уйда мол боқди. Тўрт болани боқишнинг ўзи бўладими? Ниҳоят, университетни тамомладим. Орадан уч йил ўтиб, қирқдан ошганда Сурхондарё вилоятига судья этиб тайинландим. Энди ҳаммаси яхши бўлиб кетар, қийинчиликлар, кўрган азобларимиз унут бўлар, деб ўйлагандик... Афсус... Оиламиз билан Сурхондарёга кўчиб келдик. Уй муаммоси кўндаланг бўлди... Бу ёқда хотинга иш топиш, болаларни мактабга жойлаш... Бир-икки ой топганимиз уй ижарасига кетиб, ейиш-ичишимиз ҳам муаммога айланиб қолди. Хуллас хотин, болаларни олиб, Самарқандга кетишга мажбур бўлди... Ҳовлида уч-тўртта мол-ҳолинг бўлса, ҳеч курса,

ош-қатиқ беминнат бўлади! Ижарага олинган уйда мен бир ўзим яшаб юравердим. Оладиган моянам ижара ҳақиға, йўл пулиға, ейиш-ичишимға базўр етарди. Оиланинг ташвиши яна хотинға қолди... Тўғри, бизнинг ишда “ишимни тўғирлаб берсанг, унча бераман, мунча бераман” дейдиганлар кўп бўлади. Тезда бойиб, муаммоларинг ҳам ҳал бўлиб кетиши, уй, машина олишинг, ҳашамға берилишинг мумкин. Шундай йўл тутганлар бойиб, семириб, ошиғи олчи бўлиб кетгани етмагандай, мансаб пиллапо-яларидан ҳам тезгина кўтарилиб, “катта” одам бўлиб кетишди. Пора олишни билган одам, беришни ҳам биларкан-да! Бизға ўхшаганлар эса топган-тутгани ўзига етмай, хотини, болалари олдида мулзам бўлиб, иккита одамнинг орасига қўшилолмай, бировға дастурхон ёзолмай чориғини судраб юравераркан... Узр, Фаҳриддин Каримович, ўз дардимни айтиб, сизни зериктириб қўймадимми? Сизнинг ҳам ўз дарди-ғамингиз ўзингизға етиб турганда, бировнинг дийдиёси...

– Йўқ, йўқ, гапираверинг, – Фаҳриддин ҳамхонасига яқинроқ ўтирди, – Одам тафтини одам олади!

– Биласизми, бизнинг жамиятда жиноятчи бўлмаган одам-нияма мажбурлаб жиноятчи қилиб тарбиялашади... 2004 йилда судьяликнинг иккинчи муддатига тайинланганимдан кейин Қирғизистоннинг Иссиқкўл шаҳрида судьяларнинг халқаро тадбирида қатнашишға тўғри келди. Марказий Осиё ва Россия судьялари иштирок этган семинарда судьялардан ўзларининг иш ҳақлари миқдорини айтиб бериш сўралди. Шунда тожикистонлик судьяларнинг иш ҳақи 15 доллар, қозоғистонлик судьяларники 300-400 доллар, россиялик судьяларники 700-800 долларға тенг эканлиги маълум бўлди. Биз – ўзбекистонлик судьяларнинг иш ҳақи ўша даврда 50 долларға тенг эди. Биз чет эллик ҳамкасбларимизға бунини айтишға орланиб, иш ҳақимиз миқдорини сўмда айтиб туравердик. Ҳозир судьянинг иш ҳақи нари борса, 100 долларға тенг-да. Хўш, ўзингиз ўйлаб кўринг-чи, бу мояна ижараға, коммунал тўловларға, йўлкира, ейиш-ичишға, кийинишға етадими? Судья тўй қилмайдими, меҳмонға бор-

майдими, орзу-ҳавас қилишга ҳақи йўқми? Уй қургиси, машина мингиси келмайдими? У шўрлик касал бўлмайдими, санатория, курортларда дам олгиси келмайдими? Иш кўриб турганингда хотининг кўнғироқ қилса, “ўғлингизнинг туфлиси йиртилибди, қизингизнинг пальтоси йўқ, мактабга боролмай ўтирибди” деса, отангиз-онангиз кўнғироқ қилиб “болам, дорим тугабди, олиб бера оласанми?” деса, газдан, электр энергиясидан, иссиқ сув, совуқ сувдан келиб, “қарздорлигингиз ошиб кетибди, тўламасангиз узиб кетамиз!” дея оёқ тираб туриб олса, судья бечора нима қилсин? Бошини қайга урсин? Ота-онаси, яқинлари тадбиркор, пулдор бўлса, муаммо бўлмаслиги мумкин. Аммо судьянинг ўзи катта бир оиланинг боқувчиси бўлса, нима қилсин? Раҳбарга иш ҳақини ошириш тўғрисида таклиф билан киришганда нима деганини биласизми? “Бу муттаҳамларнинг бари порахўр, иш ҳақининг уларга нима кераги бор?” деганмиш! Бу нима дегани? “Порангни олиб юравер, иш ҳақи сенга нимага керак!” деганими? Давлат масаланинг ечимини шу тахлит ҳал қилмоқчи бўлаётганини қандай тушунса бўлади? Бу давлатнинг ўзи порахўрликка кенг йўл очиб бераяпти, дейишга асос бўлмайдими? Бу порахўрликни рағбатлантириш эмасми? Мен масалани биргина судьялар мисолида айтаяпман. Аслида ҳамма давлат хизматчиларининг аҳволи худди шундай. Масалан, Фахриддин Каримович, сиз прокурорсиз, вилоят миқёсидаги катта раҳбарсиз, инсофли, диёнатли, порага берилмаган, ҳалол ходимсиз. Ойлигингиз бизникидан кўпроқ бўлиши мумкин... Болалардан нечта? Келин ишлайдими?

– Икки ўғлимиз бор, келинингиз ишлайди, – деди Фахриддин гапнинг қаёққа қараб бораётганини англагандай бўлиб.

– Ана, яхшиям оилангиз ихчамгина экан, – оғзидан сўлаги сачраб, гапида давом этди Абдуғани, – келин ишларкан. Топган-тутганларингиз тўрт жоннинг ейиш-ичиши, кийиниши ва бошқа харжларига етадими?

– Нолимайман... Худога шукр... Етиб турибди-ку, – каловланди Фахриддин, – бошпанамиз бор, ейиш-ичишдан камимиз йўқ...

– Ана, кўрдингизми? Катта раҳбар бўлсангизда, қўл учиди кун кўрасиз. Дала ҳовлингиз, участкангиз, машинангиз йўқ...

– Тўғри, – деди Фахриддин кулимсираб, – ишхонадан дала ҳовли учун ер беришган, ҳали қуролганимиз йўқ, лекин эскироқ бўлса-да, “Нексия” миз бор, кредитга олганмиз...

– Унда чидаса бўлади! Менам шунча йил чидаб юргандим... Яқинда тобим қочиб, бир ой шифохонада даволанишимга тўғри келди. Дори-дармонларни биласиз, фалон пул туради. Харажатлар кўпайиб, ошна-оғайинлардан қарз кўтаришга ҳам тўғри келди. Ишонсангиз, тушлик қилишгаям қийналиб қолдим. Оиланг узоқда бўлса, ёмон бўларкан... Шундай кунларнинг бирида ишхонадан чиқиб кетаётсам, бир йигит келиб, қуюқ сўрашди ва тушликка таклиф қилди. Унинг мен кўраётган қайсидир бир иш бўйича тараф сифатида ўтаётганини билардим. Шундай бўлса-да, шайтон йўлдан уриб, йигитнинг таклифига “хўп” деб юборганимни билмай қолдим. Бирга овқатландик. Йигит жуда сертакаллуф ва дўлоп экан, дастурхонни тўлдириб ташлади. Бир-икки кун ўтиб, яна келди. Бир дўстининг қарздорликни ундириш тўғрисидаги ишини тезлаштириб кўриб беришни илтимос қилди ва столим устига бир пачка 1000 сўмлик қўйди. Менга пул зарур эди. Виждонимга хилоф бўлса-да, пулни олиб тортмага солиб қўйдим. Йигит хайрлашиб чиқиб кетди. Орадан бир зум ўтмай, хавфсизлик хизмати ходимлари келиб мени қўлга олишди... Шу арзимаган пулни деб, ўзимни хароб қилдим. Муҳтожлик одамни ҳар қўйга солар экан-да! Пул зарур бўлмаганда, шайтон йўлига кирмаган бўлармидим... Шунча йиллар томчилаб йиққан обрў-эътиборим бирпасда ер билан битта бўлди! Қариган чоғимда пешонамга порахўр, жиноятчи деган тамға ёпиштирилди!

– Яхши иш бўлмапти, – деди Фахриддин суҳбатдошига далда бериш ниятида, – арзимаган пул учун... Бирортасидан қарз сўраб турсангиз бўлармиди...

– Қарзни қайтариш керак. Вақтида қайтаролмасанг, бу ҳам бир ғурбат, юзи шувит бўлиб қоласан... Қайтарадиган жойинг

бўлмаса, тумшуғинггача қарзга ботиб кетасан киши... Азага келган ҳар ким ўз дардини айтиб йиғлайди, деганларидай ҳасратларим билан сизниям безор қилиб юбордим...

– Йўқ, йўқ, ҳаммаси жойида!

– Мени қўя турайлик, сизга йўл бўлсин?

– Шунақа бўлиб қолди-да... Нима дейсиз энди, пешонада бор экан-да! – деди Фахриддин истар-истамас, – емаган сомса учун пул тўлашга тўғри келаяпти...

– Майли, майли... Айтгингиз келмаса, айтмай қўяверинг. Дардингизни янгиламоқчи эмасман... Худо хоҳласа, кўрмагандай бўлиб кетасиз...

Ҳамхоналар алламаҳалгача суҳбатлашиб, дардлашиб ўтирдилар...

* * *

Санжарбек кечгача киприк қоқмай қоғозларга кўмилиб ўтирди. Жиноят ишининг айрим варақларини такрор ўқиди, қоғозларга нималарнидир чизди, ўчирди. Сўнг фикрини бир жойга жамлаб, катта-катта ҳарфлар билан миясида пишиб етилган тахминларни қоғозга туширди:

биринчи тахмин – улар турли хил шарт-шароитлар таъсирида уйларида чиқиб кетган ва ўзларига боғлиқ бўлмаган ҳолатлар туфайли уйларига келиш ва яқинлари билан алоқага чиқиш имкониятидан маҳрум. Бу ҳолда воқеани бахтсиз ҳодиса сифатида талқин қилиш лозим бўлади;

иккинчи тахмин – қотиллик одамхўр – “маньяк” томонидан содир этилган. Қотил асосан ёш болаларни қийнаб ўлдиришни ўзига “хобби” қилиб олган. У шу қишлоқда яшайди ёки уни шу қишлоқ билан боғловчи бошқа шахс бор. Ёхуд маньяк бошқа жойда яшаса-да, терговни чалғитиш мақсадида қурбонни айнан шу қишлоқдан танлаган;

учинчи тахмин – жиноятчи одам аъзоларини сотиш билан шуғулланувчи шахс. У асосан ёш болаларни ўлдириб, юраги, буйраги, жигарини маҳаллий ёки хорижий шерикларига сотиш

билан шуғулланади. Бу ҳолатда ҳам жинойтчи шу қишлоқда ёки бошқа қўшни қишлоқларда яшаши эҳтимолдан холи эмас;

тўртинчи тахмин – болалар қасос олиш, пул ундириш, кўрол-маслик ва бошқа ғараз мақсадларда ўғирлаб кетилган ва махсус жойда сақланмоқда;

бешинчи тахмин – қотиллик болаларнинг яқинлари томонидан оиладаги келишмовчилик ва бошқа моддий манфаатлар замирида содир этилган...

Кечки пайт тергов гуруҳи аъзолари тўпланди. Раҳимжон тўпланганларга гуруҳнинг янги раҳбарини таништирди:

– Санжар ака Раҳмонов, Бош прокуратурадан, жуда тажрибали терговчи, жуда мураккаб жинойтларни фош қилган. Гуруҳга энди у киши раҳбарлик қилади.

Янги раҳбар йигитлар билан бетакаллуф кўришиб чиқди. Тезкор вакиллардан бири “биз шунчамиз очолмаган ишни сен бир ўзинг нима қилардинг” дегандай шеригига маъноли қараб қўйди. Бу албатта “меҳмон”нинг эътиборидан четда қолмади.

Раҳимжон гуруҳ аъзоларини бирма-бир таништириб чиқди.

– Бу йигитнинг исми Жўрабой, – деди у бир чеккада ўтирган ёшгина йигитни таништира туриб, – юридик университетнинг учинчи босқичида ўқийди. Бизга амалиёт ўташга келган. Терговга жуда қизиқаркан. “Шу ишни тергов қилишда қатнашай, сизларга ёрдамим тегади” деб ҳол-жонимга қўймай туриб олди. Рухсатингиз билан...

– Майли, менинг қаршилигим йўқ, – деди Санжарбек болага эътибор ҳам қилмасдан, – Раҳимжон, мен бир нарсани тушунмай турибман. Нима сабабдан биринчи ҳолат бўйича, ҳеч бўлмаганда иккинчи ҳолат юз бергандан сўнг жинойт иши қўзғатилмаган? Бир маҳалладан икки бола йўқолиб қолган... Иккинчи ҳолат бўйича, майли, қайсидир маънода болани бедарак йўқолган деб ҳисоблашга асос бордир. Болани сувга тушиб кетиб, бахтсиз ҳодиса рўй берган деб ҳисоблаш мумкин. Аммо биринчи ҳолатда ёш бола отасининг машинасида уйдан чиқиб кетиб, қайтиб келмаган, машина ҳам топилмаган. Бу боланинг жинойт қурбо-

ни бўлишини англабмайди? Бунда болани бедарак йўқолган дейиш учун қандай асос бор? Энди масалага ҳар иккала ҳодиса нуқтаи назаридан баҳо берадиган бўлсак, воқеанинг айнан бир қишлоқда содир этилганлиги, жабрланувчиларнинг ҳар иккаласи ҳам вояга етмаган шахс эканлиги, мурдаларнинг топилмаганлиги жиноят аломатлари мавжудлигини англабмайди? Мана, жиноят иши қўзғатмасдан қўл қовуштириб ўтиришларингиз оқибатида учинчи жиноятга йўл очиб берилди...

– Санжар ака, мен терговчи сифатида юз фоиз сиз тарафман. Аммо жойларда негадир шунақа нотўғри амалиёт кетган, ҳайронман, – каловланди Раҳимжон, – болалар ўлими билан боғлиқ қотиллик очилмай қолса, биласиз катта шов-шув кўтарилади... Жиноят очилмагунча ҳеч кимда тиним бўлмайди... Шунинг учун раҳбарлар болани бедарак йўқолган деб топиб туришни маъқул кўришди... Бундан ташқари, биласиз, қотиллик жиноят иши мажбурий ўлим белгилари бўлган мурда топилган ёки бедарак йўқолган шахсни мажбурий ўлдирилган бўлиши мумкинлиги тўғрисида тахмин қилишга етарли асослар бўлганда қўзғатилади. Бизда эса Нуриддиннинг мажбурий ўлдирилганлигидан далолат қилувчи ҳеч қандай асос...

– Асос бўлмаган денг, – Санжарбек терговчининг сўзини бўлди, – криминалистика фанини яхши ўзлаштирганингизга шубҳа йўқ. Аммо, эътиборингиз учун, биз бу қондани инсон манфаатларидан келиб чиқиб, бошқачароқ тушунамиз. Яъни, бедарак йўқолган шахснинг ўлдирилганлигини инкор этувчи тўлиқ, ишончли асослар бўлгандагина жиноят иши қўзғатиш рад этилиши лозим. Бунда терговчи ўша шахснинг ўлдирилмаганлиги тўғрисидаги етарлича, асослантирилган далилларни кўрсатиши шарт. Агар терговда қидирилаётган шахснинг ўз уйини ташлаб кетишига ҳеч бир асос бўлмаса, унинг ўлдирилган бўлиши мумкинлиги тўғрисидаги тахмин бўйича жиноят иши қўзғатиш лозим бўлади. Мен жиноят иши ҳужжатлари билан танишиб, вояга етмаган Барнонинг ҳам, Нуриддиннинг ҳам ўз уйини ташлаб, бош олиб кетишига сабаб бўлиши мумкин

бўлган асосни кўрмадим. Аминманки, бундай асос сизларда ҳам йўқ... Ўз вақтида жиноят иши қўзғатилмаслиги, мақсадли дастлабки тергов ва тезкор қидирув ишларини олиб борилмаслиги янада нохуш оқибатларни келтириб чиқариши табиий. Озодликда қолган жиноятчи бошқа жиноятни содир қилиши ҳамда ўзи содир этган жиноятнинг изларини йўқотиши турган гап. Шунингдек, табиий таъсирлар жиноят изларини қайта тиклаб бўлмайдиган даражада ўзгартиради ёки йўқотиб юборади... Аслида, буни ўта оғир жиноятни яшириш деб қараш тўғри бўларди. Натижада жиноят учун жазонинг муқаррарлиги тамойили кўпол равишда бузилди, жиноятчида қилган номаъқулчилиги учун жазодан қутулиб қолиш кайфиятини уйғотиш билан бирга янги жиноят содир этишга рағбат ҳиссини пайдо қилдик... Қолаверса, яна бир бегуноҳ норасида боланинг ҳаётига зомин бўлдик. Яна бир оилани қайғу-алам домига чўктирдик... Майли, бу бошқа масала, лекин айтиб қўяй – тергов натижалари бўйича оғир жиноятни яширган, инсонлар тақдирига панжа орасидан қараган ходимларнинг жавобгарлиги масаласи алоҳида кўриб чиқилади...

Марказдан келган янги раҳбарнинг гаплари йиғилганлардан айримларига малол келиб турган бўлса-да, синалмаган отнинг сиртидан ўтма, деганларидек, ҳеч ким унга эътироз билдиришга жазм қилмади.

– Энди менга ҳар учала ҳолат бўйича тезкор-қидирув ишларининг бориши ҳақида ахборот берсангиз, – деди терговчи стол устидаги қоғозга кўз қирини ташлаб, – марҳамат, Аловуддин Истамович!

– Ўртоқ бошлик, бизам қараб ўтирганимиз йўқ, – дея қандайдир бир беписандлик, калондимоғлиқ билан гап бошлади жиноят қидирув бўлими бошлиғи. – Бировнинг қўли билан тикан юлиш осон... Қўлимиздан келган ҳамма ишни қилдик... Жиноят иши қўзғатиш-қўзғатмаслик бизнинг иш эмас! Бизлар оддий тезкор ходим бўлсак, нимани буюришса, шуни бажарамиз...

Санжарбек ҳар сония ғанимат бўлган айни дамда ўпка-гина-хонлик қилиб, ади-бади айтишиб ўтиришдан наф йўқлигини ҳис қилиб, гапни бошқа ёққа бурди:

– Майли, бу гап-сўзларни қўя турайлик, Аловиддин Истамович, сиз айни пайтда қилинаётган тезкор-қидирув ишларининг бориши ҳақида батафсилроқ гапириб берсангиз.

– Албатта, албатта, – дея томоқ қириб, аввалги шаштидан би-роз пастлаб гап бошлади изкувар, – биринчи ҳолат бўйича куни кеча болани охирги марта кўрган одамни топишга эришдик. Ҳали терговчилар ҳам бундан беҳабар.

– Хўш, хўш, шундан гапиринг-да! – Санжарбекнинг юзида илк бор мамнунлик ифодаси зоҳир бўлди.

– Мардон аканинг айтишича, ўша куни у Тошкентдан ўртоғи-нинг тўйидан қайтиб келаётган экан. Кечки соат саккизлар атрофида Чиноздан чиқаверишдаги бекатда кўлида елим идиш тутган Барно уни тўхтатган ва машинасининг ёнилғиси тугаб қолганини айтиб, озроқ бензин бериб туришни сўраган. Лекин “Нексия” дан бензин олишнинг имкони бўлмагани учун Мардон ака ҳамқишлоғига ёрдам беролмаган. “Бирорта “Жигули”ми, “Москвич”ми келиб қолса, улардан оларсан” деб йўлида давом этган. Ўшанда Мардон Барнонинг “Ласетти”сида яна кимдир ўтирганини пайқаган. Аммо қоронғи бўлгани учун йўловчи-нинг кимлигини таниёлмаган. Ўзича, ўртоқларидан бирортаси бўлса керак, деган хаёлга борган.

– Барно холасиникига ёлғиз ўзи борган, шекилли?..

– Тўғри, холаси ва унинг уйидагилар жиянлари билан бирга келган шеригини кўришмаган. Шу сабабли биз “шерик” бирга келиб, холаникига кирмаган, қаердадир Барнони кутиб турган бўлиши мумкин, деб ҳисобладик. Ёки Барно уйига қайтишда уни машинасига йўловчи сифатида мингазган.

– Гувоҳ шу қишлоқда яшаса, нега у ўша пайтда сўроқ қилин-маган? – гуруҳ раҳбари ниманидир ён дафтарига қайд эта туриб сўради.

– Мардон акани ўша пайтда сўроқ қилганмиз, – гапида давом

этди Аловуддин, – ҳеч кимни кўрмаганман, ҳеч нарсa эшитмаганман деб тушунтириш хати берган. “Нега унақа қилдингиз?” десам, “Айтганимда ўзимни судра-судра қилардинглар, юз марта чақириб, ҳоли-жонимга қўймасдинглар, балки боланинг йўқолишида сенинг қўлинг бордир, дея қамаб қўйишларинг ҳам мумкин эди” дейди...

– Барибир айтибди-ку, нима ўзгарди?

– Иккинчи ҳолат рўй берганда виждони қийналганмиш. Учинчи ҳолат юз бергач эса чидаб туролмапти. Шунинг учун “бирор фойдаси тегар” деган фикрда ўзи келди.

– Виждони кеч бўлсаям уйғонибди-да! Нега одамларимиз шунақа, биласизларми? – Санжарбек савол назари билан йиғилганларга қаради ва ҳеч кимдан садо чиқмагач, қўшимча қилди, – бунга аслида ўзимиз сабабчимиз. Гувоҳ “кўрдим, эшитдим, билдим” деса тамом, балога қолади. Аввал унинг ўзини гумондорлар сафининг бошига қўямиз, унга худди жиноятчидай қўпол муносабатда бўламиз, айби исботланмай қолганда ҳам аввал суриштирувга, кейин терговга, судга чақиравериб, силласини куристамиз! Гувоҳни ҳимоя қилиш кераклигини ўйлаб ҳам кўрмаймиз!

Йиғилганлар “тўғри” дегандай бош ирғаб қўйишди.

– Майли, давом этинг. Мардон ўша шахснинг гавдаси, кийими ёки бирорта хос белгисини эслаб қолмаганмикан?

– Йўқ, йўқ, кўча қоронғи бўлган. Фақат кўчадан машина ўтган пайтда чироқнинг шуъласи тушганда машинанинг олд ўриндиғида кимдир ўтирганига кўзи тушган. Шунда у “икки киши экан-ку, ўзлари бир амаллар” деган фикрга борган экан. Ҳозир йигитларимиз Барнонинг машинасида ўтирган шахснинг кимлигини аниқлаш учун унинг синфдошлари, қўни-қўшнилари, қариндош-уруғлари билан ишлашяпти. Мабодо, булар орасидан ўша шахсни топиш имкони бўлмаса...

– Балки ўша шахс оддий йўловчи бўлиб чиқса-чи? – деди Санжарбек ҳамкасбларини мунозарага чорлаб, – Ялламада кўпчилик пойтахтда ишларкан. Кечки сменадан чиқиб... Шу сабабли,

аввало қишлоқдан Тошкентга қатнаб ишловчиларнинг рўйхатини шакллантириш лозим. Шундан кейин уларнинг орасидан ўша куни ишга чиққанларни саралаб, гумондорлар доирасини қисқартириш мумкин.

– Балки ўша шахс қишлоққа меҳмонга келаётгандир, – Раҳимжон фикр билдирди, – балки бирор юмуш билан шаҳарга тушган одамдир, балки қўшни қишлоқдандир...

– Тўғри, – ҳамкасбини қувватлади гуруҳ раҳбари, – бу тахминлар ҳам эҳтимолдан холи эмас. Аммо уларнинг эҳтимоллик даражаси жуда паст. Негаки, кеч соат саккиз-тўққиздан ошганда меҳмонга фақат фавқулодда ҳоллардагина келиш мумкин. Шаҳарга юмуш билан чиққанларнинг ҳам бунақа кеч маҳалда юриши кам учрайдиган ҳолат. Қолаверса, шунча воқеалардан сўнг улар Мардонга ўхшаб, кеч бўлса-да, виждони қийналиб, гувоҳлик беришга келган бўларди. Худди шунақа номаълум шахснинг қўшни қишлоқлик эканлиги ҳақидаги тахмин ҳам унчалик ишончли кўринмайди. Негаки, 16 ёшар боланинг кечки пайт танимаган одам қўл кўтарса тўхтаб, олиб кетиши эҳтимоли кам...

– Балки кира қилиш ниятида..., – Раҳимжоннинг гапи чала қолди.

– Бўлиши мумкин, – Санжарбек мантиқни ишга солди, – шу сабабли вояга етмаган боланинг киракашлик қилган-қилмаганлигини ҳам суриштириб кўриш лозим. Агар бу ҳолат тасдиқланса, у ҳолда гумондорлар доираси кенгайиши аниқ... Қидирув майдони очилади... Мабодо, Барнонинг шериги кимлиги аниқланмаса, у ҳолда ўша шахс биринчи даражали гумондорга айланиши мумкин.

– Сал ошириб юбормадиларми? – Раҳимжон чидаб туролмади, – балки у шўрлик ишга умуман алоқаси йўқ, тасодифий йўловчидир!

– Кечириб қўясиз, – гуруҳ раҳбари тўпланганларнинг барчаси икки терговчининг “жанги” нима билан тугашини диққат билан кузатиб турганидан руҳланиб, жўшиб кетди, – ҳуқуқшунослик институтларида бекорга мантиқ фанини ўқитишмайди.

Терговчи, тезкор ходим қўл-оёқдан кўра, кўпроқ миясига – ақлига таяниши, мантиқни ишга солиши талаб этилади. Мен жиноят иши материаллари билан танишиб чиқиб, қилинадиган ишлар ҳали жуда кўп эканлигини ҳис қилгандим, ўзимча таҳминлар тузгандим. Шу билан бирга ишда илмоқ соладиган, қармоққа илинадиган бирорта ҳам бўш жой йўқлигини англадим. Ҳатто ҳар учала ҳолатнинг бир жиноят ишига бирлаштирилиши тўғримики, деган шубҳага ҳам боргандим. Нега десангиз, биринчи ҳолатда вояга етмаган бола машинасида уйдан чиқиб кетган. Бу ерда жиноятнинг мотиви машинани эгаллашга қаратилган бўлиши эҳтимолга яқинроқ. Бола шунчаки шу жиноятнинг қурбони бўлган, деган хулоса чиқариш мумкин. Иккинчи ҳолатда бола велосипедда уйдан чиқиб кетган. Бунда боланинг бахтсиз ҳодиса қурбони бўлганлиги тўғрисидаги таҳмин олдинги ўринга чиқади. Учинчи ҳолатда бола қандайдир беш-ўн дақиқа ичида ўз уйи остонасидан йўқолиб қолган. Бунда жиноятнинг учи шу қишлоққа бориб тақалаётганини англаш қийин эмас. Биласизларми, мен нима сабабдан Мардоннинг кўрсатмасига кўп диққат қаратаёпман? Негаки, унинг кўрсатмалари, мабодо Барнонинг шериги топилмаса, жиноятнинг илдизи шу қишлоқда дея таҳмин қилишга асос беради. Бунда гумонланувчилар доираси анчагина қисқаради. Ҳар учала ҳолат бир шахс ёки шахслар томонидан содир этилган деган устувор таҳмин юзага қалқиб чиқади.

– Гапингизда жон бор, – деди Раҳимжон ҳамкасбининг мантикий хулосалар чиқаришига тан бериб, – ҳар учала жиноят бир шахс томонидан содир этилган деб ҳисоблайдиган бўлсак, унда жиноятнинг мотиви нима бўлиши мумкин?

– Тўғри савол. Ҳозирча бу ҳақда бирор фикр билдиришга эрта. Қанча бош қотирмай бирорта жўяли мотивни кўролмаяпман. Менимча, гап болаларда ҳам бўлмаслиги мумкин. Бу жиноят болаларнинг ота-оналарига қаратилган бўлиши эҳтимолга яқин... Раҳимжон, болаларнинг ота-оналари битта маҳаллада яшашади, тўғрими?

– Шундай, шундай...

– Уларнинг яна қандай яқинлиги бор? Қариндошми, синфдошми, дўстми?

– Нуриддиннинг дадаси Карим билан Мўминнинг дадаси Дониёр тенгдош, Барнонинг дадаси Содиқ аканинг ёши уларникидан сал каттароқ. Бир пайтлар Карим билан Дониёр Тошкентдаги тўқимачилик фабрикасида бирга ишлаган... Бир маҳаллада, деворма-девор бўлмасаям қўшни туришади.

– Карим билан Дониёр бирга ишлаган...

– Ҳа, аммо бунинг ҳайрон қоладиган жойи йўқ. Негаки, бир пайтлар қишлоқ аҳлининг деярли ярмидан кўпи шу фабрикада ишлаган. Кейинчалик фабрика ночор аҳволга келиб қолгач, кўпчилик ишдан бўшаб кетишган. Дониёр хотинидан ажралишиб, Россияга кетиб қолган. Содиқ ака хўжаликда бригадир, кейинчалик фермер хўжалиги раҳбари бўлиб ишлаган. Ҳозир фабрикада фақат Карим ака ишлайди.

– Балки бу оилаларнинг бошқа тарафдан, айтайлик аёллар тарафдан бир-бирига алоқадорлик жойи бордир?

– Йўқ, аёллар, ота-оналар ва бошқа тарафлардан ҳам ўрганиб чиқдик, бу хонадонларни боғловчи риштани тополмадик. Улар маҳалладош сифатида тўй-маъракаларда борди-келди қилишган, холос.

– Яхши, энди мен бир нарсада сизларнинг фикрларингизни билмоқчиман, – деди гуруҳ раҳбари йиғилганларга қарата, – Мўмин билан Нуриддин ёш бола, “конфет бераман, кел” деса кетавериши, “машинага чиқ” деса, чиқиши мумкин. Лекин Барно ўн олти ёшда, уни конфет билан алдаб бўлмайди. Мардоннинг кўрсатмаси бўйича Барно қишлоққа қайтган деб ҳисоблайдиган ва шунга кўра ҳар учала жиноятни шу қишлоқда яшовчи шахс амалга оширган деб фараз қиладиган бўлсак, ўн олти ёшли ўспирин йигитни қотил қандай қилиб шу йўсинда ўғирлаши, тўғрироғи, йўқ қилишнинг уддасидан чиққан бўлиши мумкин?

– Менимча, бўғиб, ҳушидан кетказиб, кейин рулга ўзи ўтириб, олиб кетган бўлиши мумкин, – деди изқуварлардан бири.

– Мумкин, аммо қишлоқда ҳамма бир-бирининг машинасини танийди, Барноларга тегишли машина рулида бошқа кимсани кўрганлар дарров эътибор қаратиши табиий... Жиноятчи ўзини бундай хатарга қўядиган даражада аҳмоққа ўхшамайди!

– Менимча, кира ҳақини уйдан олиб бераман, деб уйигача олиб борган ва ўша ерда болани гумдон қилган бўлса керак, – деди изқуварлар бошлиғи.

– Бу тахмин ҳам чакки эмас. Бироқ кира ҳақини уйда бераман, деса Барно “бўпти, кейин берарсиз” дейиши ёки ҳақ олмаслиги ҳам мумкин. Кира ҳақи олишга боргандаям машинада кутиб туради, ичкарига кириб нима қилади?..

– Мумкинми? – дея қўл кўтарди Жўрабой талаба худди дарсда ўтиргандай.

– Марҳамат!

– Боя гувоҳ айтгандай Барно йўлда ҳамқишлоқларидан бирини машинасига чиқарган. Ярим йўлда машинанинг бензини тугаб қолган. Кейин машиналардан бирини тўхтатиб, озроқ бензин олишган. Шу билан қишлоққа етиб олишган. Йўловчи болани ўлдириш ва машинани қўлга киритиш учун яхши имкон эканлигини ҳис қилиб, Барнога “бизникига ҳайда, машинангга бензин тўлдириб бераман” деган. Бола ҳамқишлоғининг гапига лаққа тушиб, машинани тўғри уларникига ҳайдаган. Катта идишдан бензин қуйиш учун машинани ҳам ҳовлига киритишган... Кейин...

– Э қойил, – чапак чалди Санжарбек, – ана бу тахмин ҳақиқатга яқинроқ деса бўлади... Энди жаноб изқуварлар, сизлар зудлик билан Барно бензинни кимдан, қаердан олганлигини аниқлашингиз лозим. Ахир машина ёнилғисиз юрмайди-ку! Биринчи навбатда шу машина тўхтаб қолган жойга яқин аҳоли сўралиши лозим. Одатда, замонавий машиналардан бензин олишнинг имкони йўқ. Демак, ёнилғи юк машинасидан ёки Россияда ишлаб чиқарилган машиналардан олинган. Шу сабабли, ўша атрофдаги шунақа автотранспорти бор хонадонларга бирма-бир кириб чиқиш шарт. Иккинчи тахмин – Барно ёнилғини йўл машина-

лардан олган ҳам бўлиши мумкин. Бундай ҳолда ёнилғи берган шахсни Яллама ва унинг атрофидаги кўшни қишлоқлардан ахтаришга тўғри келади. Ва ниҳоят, учинчи тахминни ҳам истисно қилиш мумкин эмас. Барно бензинни яқин атрофдаги ёнилғи қуйиш шахобчаларидан олган бўлиши мумкин. Шу муносабат билан ёнилғи қуйиш шахобчаларида ўша куни ким навбатчилик қилганини аниқлаб, улар билан ҳам гаплашиш лозим. Биласизлар, шахобчаларда идишга ёнилғи қуйиш тақиқланган. Шу сабабли шахобча ходимларини гапиртириш осон бўлмайди...

– Ташвиш чекманг, керак бўлса, гапиртирамиз, – деди Аловуддин жойида ўтирганча.

Изқуварнинг луқмаси Санжарбекка ёқмади шекилли, ўзини эшитмасликка олиб, гапида давом этди:

– Энди иккинчи ҳолат – Нуриддиннинг йўқолиши бўйича амалга оширилган тезкор-қидирув ва тергов ишларининг бориши ҳақида гаплашиб олсак. Марҳамат, Аловуддин Истамович!

– Нуриддин масаласида... – изқувар томоқ қириб, сал паст “нота”да давом этди, – шу пайтгача уни бедарак йўқолган деб ҳисоблаганимиз учун қидирув ишлари асосан унинг ўзини ёки мурдасини топишга қаратилганди. Боланинг бахтсиз ҳодиса қурбони бўлганлиги гумон қилиниб, қишлоқдан оқиб ўтувчи анҳор бошдан-оёқ титиб чиқилди.

– Велосипед ўшанда топилдими?

– Йўқ, ўша пайти велосипед топилмаганди. Орадан уч кун ўтиб, Эргаш деган тракторчи анҳорда великни кўриб қолган.

– Демак, велосипед кейинчалик сувга ташланган, шундайми? Ёки анҳорни текшириш чоғида велосипед эътибордан четда қолган бўлиши мумкинми?

– Йўғ-э, анҳорнинг суви қочирилганди, шунча одам кўрмасдан қолиши мумкин эмасди, – деди изқувар бўшашиб, – велик кейинчалик сувга ташланган...

– Велосипедда бирор-бир из, мажақланиш, урилиш, ҳалокат аломатлари аниқланмадими? Демокчиманки, кимдир машинасида болани туртиб кетиб...

– Биз ҳам бошида шунақа тахмин қилгандик, – деди Раҳимжон дадилланиб, – аммо великда тўқнашув аломатлари аниқланмади. Қолаверса, Нуриддин катта кўчага чиқмаган, маҳалла йўлларида тез юришнинг имконияти йўқ, автоҳалокат содир бўлгандаям куппа-кундуз куни кимдир кўрмасдан қолиши мумкин эмас.

– Велосипед қаердан келиб қолган бўлиши мумкин? – гуруҳ раҳбари ҳаммага савол назари билан қаради.

– Ён-атрофдаги хонадонларда яшовчилар сўралди, – деди Раҳимжон қўлидаги қаламни ўйнатиб, – ҳеч ким, ҳеч нарса кўрмаган. Анҳор қишлоқнинг деярли ярмини кесиб ўтади. Тепароқдан оқиб келган бўлиши ҳам мумкин...

– Марҳамат, Аловуддин Истамович, давом этинг, – гуруҳ раҳбари изқуварга юзланди.

– Эргаш акадан тепада яшовчи аҳоли билан гаплашиб чиқилди, криминалистларнинг анҳор бўйидан велосипед ғилдираклари изини топишга қаратилган сайъи-ҳаракатлари ҳам зое кетди... Булардан ташқари... оиланинг узоқ-яқин қариндош-уруғлари, таниш-билишлари сўралди. Яқин атрофдаги шифохоналар, меҳрибонлик уйлари, ўликхоналар, болаларни вақтинча сақлаб туриш жойлари текширилди. Лекин боланинг на тириги, на ўлиги топилди...

– Мурданинг топилмагани, одатда мурданинг йўқ қилинганлиги ёки тайинли жойга яширилганлиги билан изоҳланади, – дона-дона қилиб гапирди гуруҳ раҳбари, – шу сабабли, жиноятчининг мурдани йўқ қилиш усулларига аҳамият қаратиш лозим бўлади. Масалан, мурда ёқиб юборилган, бўлакларга бўлиб, овлоқроқ жойга қўмиб юборилиши ёки ҳеч кимнинг хаёлига келмайдиган ва текшириш имконияти йўқ жойларга ташлаб юборилиши, фаол таъсир этувчи кимёвий суюқлик, масалан концентратланган каустик содаси аралашмаси билан эритиб, йўқ қилиниши мумкин. Шу ҳолатлар бўйича қанақа тезкор-қидирув тадбирлари ўтказилди?

– Қишлоқ атрофидаги ташландиқ жойлар, бутазор, чангалзор,

чакалакзор, қамишзор, ариқ-зовурлар, жарлик, сойлик, чукурлик ва бошқа овлоқ жойлар кинология ходимлари иштирокида хизмат итлари ёрдамида текширилди. Жиноят иши кўзғатилмагани ва аниқ гумондор шахслар бўлмагани учун яшаш жойлари – ҳовлиларга киришнинг имкони бўлмаган. Шунинг учун...

– Омон бўлинг-э, – Санжарбек ўрнидан туриб кетди, – шунақа ёндашув билан гумондорга қандай чиқиб бўлади? Тажрибалар шуни кўрсатадики, жиноятчи шу қишлоқдан бўлса, мурдани ҳовлисидан чиқаришга ботинолмайди. Бирорта одамнинг кўриб қолишидан қўрқади. Шу сабабли, мурдани одатда ҳожатхонага ёки сарой, оғилхона, молхона, боғ ва томорқасининг бир четига, қурилаётган бино деворлари остига кўмиб юборади. Бунинг учун кимнидир гумондор қилиш, ҳовли-жойингни қараб чиқаман деб, ваҳима қилиш ҳам шарт эмас. Моҳир изқувар “бир пиёла сув ичиш” баҳонасида хоҳлаган ҳовлига кириб бориши мумкин. Қишлоқ одами сизнинг кўкрагингиздан итарармиди! Қайтанга ичкарига киритиб, меҳмон қилади. Ўша пайтда ҳовлидаги ўзгаришларни пайқаш мумкин. Мисол учун, янги ҳожатхона, молхона қурилган бўлса, эскисининг жойини пайқаш қийин бўлмайди. Худди шундай ҳовли саҳнидаги янги кўмилган чукур, ўра ёки хандақни оддий кўз билан ҳам пайқаса бўлади. Ана, сизга гумондорлар қаердан пайдо бўлади!

– Тўғри, – тан берди изқувар, – биз энди Барнония, Нуридиния жиноят қурбони бўлмаган деб ҳисоблаганимиз учун ишга бундай чукур кирмаганмиз...

– Устозим Фахриддин Каримович жиноятни фош қилишда таҳлиллар, ҳатто статистик маълумотлардан ўринли фойдаланиш лозим деб биларди. Иш билан танишиб чиққач, статистик маълумотларни ҳам таҳлил қилдим. Қаранг, қурбон бўлганларнинг асосий қисми бирор-бир жиноятнинг ёки жамиятга зид хатти-ҳаракатнинг олдини олмоқчи бўлгани учун ҳаётдан маҳрум қилинган. Жиноятнинг содир этган шахслар тоифаси таҳлил қилинганда, деярли 70 фоиз ҳолатларда жиноятни содир этган шахслар жабрланувчиларнинг қариндошлари, тур-

муш ўртоқлари ёки бирга хизмат қиладиганлари бўлиб чиқади. Жиноятнинг келиб чиқиш сабаблари орасида биринчи ўринни бўлажак жиноятчини танқид қилган, калтакланган, ҳақорат қилган, ўзининг ёмон феъл-атворининг олдини олмоқчи бўлган одамлардан ўч олиш мотиви эгаллайди. Кейинги ўринларда қандайдир бошқа жиноятини яширишга халақит қилган ёки ўзининг ножўя хатти-ҳаракатларини фош қилишидан қўрққанидан, шунингдек, рашк, уруш, жанжал, низо ва муштлашишлар таъсирида одамни ўлдириш мотивлари ўрин олган. Одам ўлдиришни содир этиш жойи, вақти ва мурдани йўқ қилиш усуллари ҳақидаги таҳлиллар ҳам жуда қизиқарли. Бундай одам ўлдириш, одатда жабрланувчининг ёки қариндошининг ёхуд танишининг яшаш жойида ёки унга яқин жойда, баъзан қурбоннинг иш жойида, кўпроқ кечқурун (соат 19-23 оралиғида) содир этилади. Мурда шу жойда, одатда тунда ёки эрта тонгда яширилади. Мурда йўқотилгунга (яширилгунга) қадар бирмунча вақт (1-2 сутка) хилват жойда сақланганлиги ҳолатлари ҳам учраган... Бу таҳлиллар жиноятни фош қилишда қайси йўлдан боришимизни белгилашда аҳамиятга эга бўлади...

– Қойил-э, Санжар ака, бу ёғи илм-фанга айланиб кетмадими? – ўзича пичинг қилди Раҳимжон.

– Тўғри, – гуруҳ раҳбари шуни кутиб тургандай ҳозиржавоблик қилди, – ҳар бир ишни илмий асосда ташкил этмас эканмиз, ҳеч қандай муваффақиятга эриша олмаймиз. Айниқса, тергов криминалистика, криминология, мантиқ илмига таяниши шарт. Бусиз жиноятни фош қилишга уриниш, олғир ва баттол жиноятчини кўзни бойлаб излаш билан баробар.... Кўполроқ қилиб айтганда, танк олдига болта кўтариб чиқишга ўхшаб кетади... Илм эса бизни тўғри йўлга бошлайди... Майли, бошқа ёққа чалғиб кетмайлик... Давом этамиз! Сизу бизнинг биринчи вазифамиз жабрланувчиларнинг ўлиmidан ким манфаатдор бўлганлигини аниқлашдан иборат. Александр Дюманинг «Граф Монте Кристо» романида: «Жиноятчини топмоқчи бўлсанг, қилинган жиноятдан наф кўрадиган кишини ахтар» деган ибрат-

ли сўз бор. Хўш, Барно билан Нуриддинни ўлдириш кимга керак бўлган? Бундан ким манфаат кўради?

– Булар ёш бола бўлса, уларни йўқ қилишдан ким ҳам наф кўриши мумкин? – ўйламасдан сўйлади изкуварлар каттаси.

– Аммо улар йўқ қилинди-ку, демак манфаатдор шахс бор, – Санжарбек “фаросатингиз борми?” дегандай унга олабўжи қараш қилди.

– Гап уларнинг ўзларида эмас, балки ота-оналари, яқинлари хусусида бўлиши мумкин. – Раҳимжон орадаги тарангликни юмшатишга ҳаракат қилди, – Тўғриси, ҳозирча биз жабрланувчиларнинг кўни-қўшнилари, қишлоқ аҳли ва ўзаро муносабатларига ойдинлик кирита олганимиз йўқ. Фақат... ўтган йили... бир воқеа... Билмадим бунинг ишга қанчалик алоқаси...

– Хўш-хўш? – сергакланди гуруҳ раҳбари, – арзимасдек туюлган нарса ҳам тергов учун катта аҳамиятга эга бўлиши мумкин.

– Қисқаси, бундан икки-икки ярим ой муқаддам Нуриддиннинг оғзи-боши қонга беланиб уйига қайтган. Онаси Салимахон ўғлини бу аҳволда кўриб ўтакаси ёрилаёзган. Суриштирса, Нуриддинни кўшниси Абдураззоқ аканинг 7-синфда ўқийдиган Шариф деган безори ўғли урган экан. Салима Шарифни уйига излаб бориб тополмаган. Аламидан уни роса қарғаган: “Ўзингдан кичик муштдай болани урган кўлларинг синсин, оёқ-қўлинг акашак бўлиб, ўлиб кет!” деган. Бахтга қарши орадан уч кун ўтмай Шарифни мактабдан қайтишда машина уриб кетган ва у шифохонада вафот этган. Шарифнинг онаси Шаҳодат опа ўғлининг жанозасига келган Салимага “сен ўғлимни ўлдирдинг, қарғишинг урди, сенинг болангнинг ҳам ўлигини кўрмасам, рози эмасман!” деб йиғлаб ёпишган. Орадан бир ой ўтар-ўтмас Нуриддин бедарак йўқолган... Билмадим, бу тасодифми ёки...

– Нима бўлгандаям текшириб кўришга арзигулик воқеа, – деди Санжарбек қўлидаги ручкани ўйнатиб. – Фарзанд доғи ёмон. Ҳар қандай инсонни қолипдан чиқариб юбориши мумкин... Иккинчи томондан, Шаҳодат опа она бўлатуриб, шундай қабих ишни қилишга қодирми? Балки, у алам устида бу ишни

бажаришни бирортасига топширгандир... Шу муносабат билан жабрланувчилар ким билан нифоқлашиб юрганлиги ёки очикдан-очик душманлик кайфиятида бўлганлигига жиддий эътибор қаратилиши керак. Кейин эса, бу зиддият қандай характерга эга бўлгани, қарама-қаршилиқ қачон, қандай, нима сабабдан келиб чиққани, ўзаро келишмовчиликнинг илдизи қаерга бориб тақалиши, тарафлар нималар деганлиги, бир-бирига дўқ-пўписалар қилганлиги, улар охирги марта қаерда, қандай вазиятда учрашишган, бунда кимлар иштирок этгани, шунда ўзларини қандай тутишган, нималар ҳақида гаплашган аниқланиши лозим...

Санжарбек бироз жимиб, фикрини бир жойга жамлаб олди ва изқуварлар бошлиғига юзланди:

– Аловуддин Истамович, марҳамат учинчи ҳолат – Мўмин-жоннинг ўлими бўйича нима ишлар қилинганлиги ҳақида ахборот берсангиз.

– Мўминнинг йўқолиб қолиши анча сирли тарзда рўй берган, – гап бошлади изқувар. – Биринчидан, бола жуда ёш, ўзи узоққа юриб кетиши эҳтимолдан холи. Иккинчидан, воқеа жуда қисқа муддат ичида содир бўлган. Бола қандайдир ўн дақиқалар чамаси яқинлари эътиборидан четда қолган. Шуни инобатга олиб, Мўминнинг отаси Дониёр гумондорлар сафидан чиқиб кетгач, биз жиноятчи шу яқин атрофда, шу кўчада яшайди ёки айнан шу кўчада, маҳаллада яшамаса-да, машинасида кўчадан ўта туриб, болани олиб кетган, деган тахмин устида ишладик. Бундан ташқари, бизда ҳар учала боланинг йўқолиши бир ёки бир тўда шахсларнинг иши деган хулосага келиш учун асослар етарли...

– Сиз қилинган аниқ ишлар ҳақида гапиринг! – эътироз билдирди Санжарбек.

– Биринчи навбатда Маъмура Эгамованинг ён қўшнилари сўроқ қилинди. Ўша вақт оралиғида кимлар уйида бўлган, нима ишлар билан шуғулланган, Мўминни охирги марта қачон, қаерда кўрган, боланинг йўқолиб қолганини кимдан, қачон эшитган...

– Шошманг, шошманг, келинг, бир бошидан бошлайлик, – деди гуруҳ раҳбари жиноят иши ҳужжатларидан бош кўтармай. – Эгамовалар хонадонининг ўнг биқинида Раббимовлар оиласи яшайди, шундайми?

– Ҳа, ўнг томонда Раббимовлар оиласи туради. Ҳовлида Раббим бобо, у кишининг кампири, ўғли – Эшпўлат, келини – Робия ва беш набираси билан бирга яшайди. Ўша куни Эшпўлат хотини билан Тошкентга кетган. Қолганлар уйда бўлган ва улардан бирортаси Мўминни кўрмаган, кўчада бегона шахсни учратмаган. Чап томондаги уйда Каттаевлар оиласи туради. Оила бошлиғи Азамат ўша куни ишда бўлган. Уй бекаси Ҳабиба опа ва унинг тўрт боласи уйда ўз ишлари билан банд бўлган. Азаматнинг беш ёшли Миразиз исмли ўғли бўлгани учун Мўминжон кўпинча уларникига чиқиб ўйнаб юрган. Шу сабабли Маъмура опа ўша куни Мўминни уйдан топа олмагач, Миразизнинг олдига ўйнагани борган бўлса керак, деган ўйда дастлаб уларникига чиққан. Ҳабиба опа Мўмин бугун уларникига кирмаганини айтган. Болалар ҳам унинг гапини тасдиқлашган.

– Хўш, қарама-қарши уйда кимлар яшайди?

– Рўпарадаги ҳовлида Майрамгул она ўғли Замир, ўн кунлик келини Мелихол ва қизи Луиза билан туради. Ўша куни фақат Замир уйда бўлган. Кампир қизи ва келинини олиб, меҳмондорчиликка кетган. Маъмура ўғлини бошқа ҳамсоялариникидан топа олмагач, Замирникига ҳам бош суққан. Ҳовлига кириб, “Мўминжон, Мўминжон” деб чақирган. Ҳеч кимдан садо чиқмагач, бошқа қўшниларикига қараб ахтариб кетган. Қайтишда яна очиқ эшикдан ичкарига қараган ва Замирни кўрган. “Қўшни, чақирсам ҳеч ким жавоб бермади, Мўминжонни кўрмадингизми?” деб сўраган. “Кеннойи, узр, ухлаб қолган эканман, эшитмай қолибман” деган кўзини уқалаб чиққан Замир. Шундан кейин у ҳам болани қидириш ишларига қўшилган. Маъмура опа билан бирга қўшни кўчаларни, мактаб ҳовлисини, атрофини, кўча бошидаги дўкон ва бола бориши мумкин бўлган бошқа жойларни ахтаришда иштирок этган.

– Замир қандай йигит? Унинг Дониёр ва Маъмура билан хусумати бўлмаганми? – навбатдаги саволни берди Санжарбек.

– Бахтсизлик юз берган кераксиз пайтда, кераксиз жойда пайдо бўлгани учун биз ҳам одатдагидек Замирни гумондорлар рўйхатининг бошига қўйгандик, – гапга қўшилди Раҳимжон, – лекин кейинчалик унинг бу ишга алоқадорлигини тасдиқлайдиган заррача шубҳали нарса тополмадик.

– Ҳўш, нималарни аниқладингиз? – саволини бошқачароқ кўринишда такрорлади гуруҳ раҳбари.

– Биринчидан, Замир қўйнинг оғзидан чўп олмайдиган ювош йигит. Ҳеч қачон, ҳеч ким билан билан жанжаллашмаган, ўзгалар билан нифоқлашишни хуш кўрмайди. Кимдир йўлидан чиқиб, юзига бир шапалоқ урса, иккинчи юзини ўзи тутиб берадиганлар хилидан. Иккинчидан, у Дониёр билан синфдош-дўст бўлган. Икки оила ўртасида ҳеч қандай нифоқ бўлмаган. Учинчидан, у Мўминни қидирув ишларида жуда фаол иштирок этган...

– Майли, бунга ҳали обдон текшириб кўришимизга тўғри келади, – гуруҳ раҳбари ўрнидан турди. – Қўлимизда пичоққа илинадиган нарса йўқ, десак ҳам бўлади. Бедарак йўқолган шахслар айти пайтда ҳаётми, ўлганми, ўлдирилганми, бу ҳам аниқ эмас. Агарда улар ўлдирилган деб ҳисоблайдиган бўлсак, ким томонидан – яқинлари, таниш-билишлари томонидан ўлдирилганми ёки умуман бегона шахслар томонидан йўқ қилинганми, бу ҳам аниқ эмас. Биз уммонда игна излаётган одамдай сузиб юрибмиз. Шу сабабли, дастлаб бор кучимизни Мўминжоннинг бедарак йўқолиши билан боғлиқ фактга қаратсак. Негаки, бу воқеа яқинда содир бўлган, жиноятни қайноқ излардан топиш имконияти йўқолмаган, қолаверса, эҳтимоллик чегараси ҳам унча кенг эмас. Шу масалага қандай қарайсизлар?

– Тўғри бўларди, – Раҳимжон ҳамкасбини қувватлади.

– Нима, бошқа йўналишдаги ишларни тўхтатиб қўямизми? – изкуварлар бошлиғи эътироз билдирди.

– Йўқ, албатта, – Санжарбек босиқлик билан тушунтиришга

ҳаракат қилди. – Бошқа йўналишлар бўйича ҳам ишлар давом этади. Фақат биз диққатни аввал “учинчи факт”га қаратамиз. Керак бўлса, қўшимча кучларни жалб этамиз... Менимча, тўрт ёшли болакай қандайдир ўн дақиқа ичида узоққа кетиб қолиши мумкин эмас. Уни кимдир чеккадан келиб, ўғирлаб кетиши ҳам эҳтимолдан узоқроқ туюлади. Демак, кимдир шу атрофдагилардан бири бу ишни қилган бўлиши ҳақиқатга яқин... Бугунча етарли... Эртага ишни воқеа жойини кўздан кечиришдан бошла-сак...

***

Фахриддин нимқоронғи “хата”да шифтга кўз тикиб ётар экан бугунги воқеаларни эслаб, юраги ачишди. Тавба, бошга тушганини кўз кўрар деб бежиз айтишмаган экан-да! Шунақа мискин аҳволга тушиши етти ухлаб тушига ҳам кирмаганди-я! Одамлар бунчалик иймонсиз бўлиб кетди-я! Кечагина пойингга патак бўлиб юрганлар бугун кўзингга қараб, туҳмат қилиб ўтирса-я! Бу қандай юзсизлик, номуссизлик!!! Бунақа йўл билан жонингни омон сақлаб, одам бўлиб юргандан кўра чўчқага айланиб, ахлат титганинг яхшимасми? Уялмасдан “пора берганман” дейди-я! Қамалмаслик учун бировга туҳмат қилиш шартми? Эртага бир бегуноҳ инсонни қаматиб юбориб, қайси юз билан одамлар орасида юради?! Бир умр виждон азобида қийналмайдими? Аммо юзлаштириш пайти кўзимга тик қарай олмади. Балки у бечорани ҳам мажбурлашгандир. Жисмоний қийноққа солгандир. Йўғ-э, минг қилсаям, прокуратура ходими-ку. Ҳадди сиғмаса керак...

Шу пайт камеранинг темир эшиги шарақлаб очилиб, соқчи ёши қирқдан нари-бери, оққувадан келган ўрта бўйли кишини ичкарига киритиб, эшикни тамбалади. Олдинги шеригини олиб кетишганидан бери ёлғизликдан юраги тарс ёрилиб кетай деб сиқилиб турган “меzbон” одоб юзасидан ўрнидан туриб, “меҳмон”га ёнидан жой кўрсатди:

– Келинг, ака, марҳамат жойлашиб олинг.

– Раҳмат ака, – “меҳмон” бунақа жойларда кўп бўлган шекилли тортиниб ўтирмасдан темир кароватга жойлашди, – менинг исмим Тўлаган, айбимиз – тадбиркорлигимиз.

– Тадбиркорлик айб эмас, Аллоҳ ҳар кимга ҳам беравермайдиган ноёб қобилият, – деди Фахриддин кулимсираб.

– Балки ҳақдирсиз, аммо шу замонда тадбиркорлик соҳиби учун кулфат ва бахтсизликдан бошқа нарса бўлмай қолди, ака! Қанийди, менам кўчада писта сотиб ўтирсам... оч қорним – тинч кулоғим!

– Ҳар кимнинг тақдири пешонасига битилган бўлади, тақдирдан нолиш яхши эмас, Тўлаган ака.

– Мана, сиз...

– Фахриддин Каримович.

– Фахриддин ака, зиёлигина одамга ўхшаб турибсиз, тақдирингиздан розимисиз?

– Албатта, розиман.

– Шу қамоқда ўтирибам-а?!

– Бу қийинчиликлар вақтинча, Яратганнинг синовидир балки... Асосийси, инсон энг оғир дамда ҳам ўзлигини, одамийлигини, иймонини йўқотмаслиги, инсон бўлиб қолиши муҳим. Бизнинг аجدодларимиз виждонни сотиб жон сақлагандан ўлимни афзал кўрганлар.

– Браво, браво, – карсак чалди Тўлаган кулимсираб, – Фахриддин ака, яхшигина файласуф экансиз-ку!

– Ўзлари ҳам шу аҳволда – тутқунликда кулишга, ҳазил қилишга шижоатлари етаётганидан анчагина донишманд эканликларини билдириб турибдилар.

Кулишди. Бу икки инсон сиртдан қараганда – ташида бир-бирлари билан эски қадрдонлардай мулоқотга киришиб кетган бўлсалар-да, ичларида “айғоқчи эмасмикан?” деган ҳадик ҳам йўқ эмасди. Йигитлар бир муддат у ёқ-бу ёқдан ҳангомалашиб, бир-бирларини обдон ўрганишга, қалбларига қулоқ тутиб кўришга ҳаракат қилдилар. Ҳар иккиси ҳам суҳбатдан қониқиш ҳосил қилгач, ораларидаги парда кўтарилгандай бўлди:

– Эй-й-й, Фахриддин ака-ей, – бош ирғади Тўлаган, – ўзингиз, кимсан прокурор бўлатуриб, шу ҳолга тушиб ўтирганингизга қаранг. Бизлар нолимасак ҳам бўларкан. Гап-сўзингиздан келиб чиқиб, хулосалайдиган бўлсам, сизам бу “кошона”ларга туҳмат ортидан келиб қолганингиз тайин...

– Ҳа, энди, қўяверасиз, – Фахриддин бу ҳақда сўз очишнинг мавриди эмаслигини ҳис қилиб, гапни бошқа ёққа буришга уринди, – пешона-да, пешона! Ўзингиздан сўзланг... Баданингиздаги “безак”лардан бошингиздан кўп нарсаларни ўтказган кўринасиз.

– Тўғри, бу бош ўлгур нималарни кўрмади, дейсиз. Кўзимиз кулиб тургани билан, ичимиз идраб кетган, ака. – Тўлаган темир кароватни ғижирлатиб, ёнбошлади. – Камина каттагина қурилиш фирмасининг раҳбари эдим. Қўл остимда оз эмас, кўп эмас мингдан ортиқ ходим ишларди. Республикамининг барча вилоятларида катта-катта объектларни ишга туширдик. Ҳамма ишларимиз жойида эди. Ҳисобимизда пулимиз, мол-мулкимиз, техникамиз етарли, режаларимиз бисёр эди. Ҳар йили давлат ғазнасига миллиард-миллиард солиқ тўлардик. Хайрия ишларимизни айтмайсизми... Барчаси жуда катта саноат объекти қурилиши танловида ғолиб чиқишимиздан бошланди. Шу куни иккита ойнаси қорайтирилган “Жип” машинасида учта киши кўчада мени тўхтатиб, танловда ғолибликдан воз кечишимни талаб қилди, акс ҳолда, менга ва оиламга ёмон бўлишини уқтиришди. Қўрқиб кетдим. Органга мурожаат қилмоқчи бўлдим. Аммо уларнинг ўзлари орган ходими эканлиги гап-сўзидан кўриниб турарди. Уч кун телефонларимни ўчириб, шаҳардан чиқиб кетдим. Тўртинчи куни уйдан хабар олишга келдим. Уйга киришим билан бир гуруҳ тиш-тирноғи билан қуролланган, юзига ниқоб тақиб олган ҳарбий кийимдаги кишилар қўлимга кишан солиб, олиб кетишди. Фирмамизни олти ой текшириб, илма-тешик қилиб ташлашди. Ҳатто бизни мутлақо алоқамиз бўлмаган фирмалардан ҳам қарздор қилиб, бўйнимга бир миллиард сўмлик зарарни осийди. Жиноят кодексининг ўнлаб

моддалари билан жиноят иши қўзғатишди. Бу ҳам етмагандай қайси фирма, давлат ташкилоти билан ишлаган бўлсак, барчасининг раҳбарларига, тендер комиссияси аъзоларига “пора берганман” дея кўрсатма беришга мажбурлашди. Қамоқда бошимга ит кунини солишди. Беш-олти раҳбарга қарши кўрсатма берсанг, сенга енгиллик қиламиз, қамоқдан чиқариб юборамиз, дейишди. Мен бунақа разилликка ҳеч қачон бормаслигимни айтиб, таклифларини рад қилдим. Қийноқлар бошланди. Ёнимга Хусан деган “лахмачи”ни киритишди. Фашистдан ҳам баттар бу қонхўр ҳар кун совуқ сувда туришга мажбур қилди, тирноқларим остига игна тикди, товонимга елим идиш билан урди, бутилкага ўтқазди... Қилмаган амали қолмади... Ўлишга ҳам рози эдим, жонимдан тўйиб кетгандим. Бир кун Хусан ухлаб ётганда башарасига қайноқ сув қуйиб юбордим... Дод-войлаб қолди... Кейин ундан ҳам баттарини ёнимга киритишди. Гена лақабли бу “лахмачи” бошида мени алдаб кўрсатма олишга ҳаракат қилди. Мен ҳам “бўпти, ёзиб бераман” деб вақтдан ютишга ҳаракат қилдим. Кейинчалик у мени электр токига урдирди. Танамни моматалоқ қилиб ташлади. Айрим қўллаган қийноқларини айтишга ҳам уяласан киши... Чала ўлик қилиб, “хата”га олиб келиб ташлашади. “Шконка”га, кечирасиз қамоқхонада темир кароватни шундай аташади, чиқолмай, тушолмай қолардим. Аммо бир бошга бир ўлим, дея шақшайиб туравердим. Бегуноҳ одамга туҳмат қилишни ўзимга ор билдим...

Тўлаган бироз ўйланиб қолди. Фахриддин ҳамхонасининг гапларини диққат билан эшитиб ўтираркан, унинг гаплари самимий эканлигига шубҳа қилмади, қалбида бу жасур одамга нисбатан ўзгача бир эҳтиром пайдо бўлди. Ичида “қани эди ҳамма ҳам сиз каби мард, сотилмас ва садоқатли бўлса, мен ҳам бу зулматда кун санаб ўтирмаган бўлардим” деган ўй ўтди.

– Қамоқхонанинг терговчиси ҳам, прокурори ҳам, судьяси ҳам шу “лахмачи”лар экан. “Дубак”лар, яъни қамоқхона нозирлари ҳам ялтоқланиб, шу ўлгурларнинг кўзига қараб туради. Улар кимнинг эркатойи билмайсан киши? Мен-ку таёқдан чалажон

бўлсам ҳам Хусан, Геналар талаб қилган “чин кўнгилдан пушаймонлик” аризасини ёзмадим. Аммо қанчадан-қанча маҳкумга жон ширинлик қилиб, қилмаган жиноятларини бўйнига олиб қўйишди, ўз ҳамкорларига, дўстларига, раҳбарларига тухмат ёғдиришди. Шу бўҳтон орқасида қанча бегуноҳ инсонлар қамоққа тиқилди. Баъзан лаҳмачилар иродаси бўшроқ маҳкумлардан “чин кўнгилдан пушаймонлик” аризасини ёздириб олиб, кейин шу аризани йўқ қилиш эвазига катта пул ҳам талаб қиларди. Маҳкум қариндошларига кўнғироқ қилиб, лаҳмачининг очикдаги шеригига қанчадир пулни бериб юборишни тайинлайди. Пул олингач, “лаҳмачи” маҳкумнинг аризасини йиртиб ташлайди... Э нимасини айтай, ака, бу муттаҳамлар қилган номаъқулчиликларнинг чек-чегараси йўқ... Қатағон йилларидаям бунчаликка боришмаган-ов! Эй, Фахриддин ака, ўзимнинг ташвишларим билан сизнинг ҳам бошингизни ачитиб ташладимми? Келинг, яхши гаплардан гаплашайлик.

– Бу ерларга қандай келиб қолдингиз? – қизикди Фахриддин.

– Ўзим ҳам билмайман, ким биландир юзлаштиришмоқчи эмиш. Кейин яна Тошкентга қайтариб олиб кетишса керак. Ҳайронман, бу лўттибозларнинг яна қандай ўйинлари бор? Тинчгина қамаб юбораверсин! Бўйнимга йўқ жойдан миллиард-миллиард сўмлик камомад осиб ўтирган бўлса! Яна нима керак, бу ноинсофларга!

– Сиз тадбиркор бўлсангиз, камомад қандай бўлиши мумкин?

– Мен ҳам шунга тушунмайман. Солиқларни вақтида ошириб-тошириб тўлаб қўйган бўлсам, камомад қаердан чиқиши мумкин? Ўз мулкимни ўзим талон-тарож қилмайман-ку! Одамнинг кулгиси келади... Тафтишчилар ҳам роса текшириб, ҳеч нарса тополмади. Лекин “камчилик топмасанг, ўзингни ҳам бир жойга тиқиб юбораман” деб қўрқитгач, у бечоралар дебиторлик-кредиторлик қарздорликни камомад сифатида кўрсатишга мажбур бўлишган... Тавба дейиш керак, тавба!

– Дебиторлик қарздорлигини камомад сифатида кўрсатишган, денг-а! – деди Фахриддин кулимсираб, – суддан ҳам мажбу-

ран ўтказишлари аниқ, аммо бир кун келиб, сизни оқлашади...
Ҳамиша шундай бўлиб қолмас!

– Иншаоллоҳ! Ўша кунларгача ўлмай қолсак агар, кўрармиз!

– Ниятни яхши қилинг, Худо хоҳласа, кўрасиз, ойнинг ўн беши қоронғу бўлса, ўн беши ёруғ.

Ҳамхоналар алламаҳалгача суҳбатлашиб ўтирдилар. Фахридин бу жафокаш инсонга зимдан тикилар экан унинг матонатига, сабру қаноатига, иродасига қойил қолди, тасаннолар айтди. Хаёлидан яхшиямки, орамизда шунақа лочин йигитлар бор экан. Бўлмаса, одамзодни аллақачон ер ютган бўларди, деган ўй ўтди. Ўзини унинг ўрнига қўйиб кўришга уринди. Қайси йўлни танлаган бўларди? Азобларга бардоши етармиди? Жон ширинлик қилиб, виждонига қарши иш қилиб қўймасмиди? Йўқ, йўқ, у ҳам мана шу йигитнинг йўлини танлаган бўларди. Танадаги қийноқ излари бир кун келиб битиши, яралар тузалиши мумкин, аммо виждонга тушган дарз азоби тузалмас, у хўжасини бир умр қийноққа солади, ҳеч қачон битмайди... Балки, Тўлаган ака кўрган азоб-уқубатлар уни ҳали олдинда кутиб тургандир... Ўз бардоши собитлигини, иймони бутлигини, виждони софлигини имтиҳон қилишнинг имкони бўлар! Эй Парвардигор, хом сут эмган банданга ўзинг сабри жамил ато эт! Бошимга не кулфатлар солсанг ҳам иймонимга дарз туширма!!!

***

Кейинги кун Санжарбек Раҳимжон ва гуруҳнинг бошқа аъзолари билан биргаликда воқеа жойларини кўздан кечирди. Жабрланувчилар яшаган хонадонлар, шарт-шароитлар ўрганилди, болаларнинг яқинлари, қўни-қўшнилари билан мулоқот қилишди ва шулар асосида воқеаларнинг тахминий ривожини акс эттирувчи чизмалар, схемаларга аниқликлар киритилди.

Санжарбек «Нуриддиннинг иши» бўйича марҳум Шарифнинг онаси Шаҳодат опа билан суҳбатлашди:

– Опа, яқинда ўғлингиз автоҳалокатда вафот этган экан, шофёр ушландими? – атайлаб гапни узоқдан бошлади терговчи.

– Ҳа, топишди, ергина ютгур ғирт маст ҳолда рулга ўтирган экан.

– Қўшнингиз Салимахон ая билан сан-манга борган экансизлар, шу тўғрими?

– Шунақа, – аёл гап қаёққа бориб қадалаётганини сезди шекилли, юзини тириштирди, – олдин терговчига ҳаммасини ёзиб бергандим-ку! Яна такрорлашдан нима...

– Опа, бу киши Тошкентдан – Бош прокуратурадан бизга ёрдамга келган, – Раҳимжон орадаги тарангликка барҳам бермоқчи бўлди, – ҳаммасини ўз оғзингиздан эшитмоқчилар.

– Майли, айт десанглар айтавераман... Сизларга нафи тегса бўлгани!

– Жанжалга нима сабаб бўлганди? – гуруҳ раҳбари савол беришда давом этди.

– Шарифжон болам, гўринг нурга тўлгур, жиндек шўхроқ, эр-кароқ эди, жаҳли бурнининг учида турарди, кимдир айтганини қилмай ғашига тегса, юзинг-кўзинг демай дўппослаб қоларди. Раҳматли Нуриддинни яхши кўрарди. Кўча-кўйда тарафини олиб, ҳимоя қилиб юрарди. Ўша куни Нуриддин кўчага коптогини олиб чиққан экан. Шариф ундан болалар билан ўйнашга коптогини сўраган, ўрнига эса унга учишга ўзининг велосипедини бериб турган. Нуриддин великни учиб бўлгач, футбол тугамасдан коптогини олиб қўйган. Шариф “бир голгача ўйнаб турайлик” деб унга роса ялинган. Нуриддин ҳам қизган-чиқлик қилиб, коптокни бермаган. Жанжал чиққан. Нуриддин “онангни” деб сўкинган. Шарифнинг жаҳли чиқиб, болани уриб ташлаган. Бола-да, ўзлари уришиб, ўзлари ярашиб кетаверишди... Салимахон ўшанда ўғлимни ёмон қарғаганди... Орадан бир ой ўтар-ўтмас, болажонимни машина уриб кетди... Шундай бола ўн гулидан бир гули очилмай нобуд бўлди... Арслондай боламдан а-й-р-и-л-и-б қолдик...

Аёл енгининг учи билан кўз ёшларини артиб, “нима қиламиз, Аллоҳнинг иши-да!” дея ўзини тинчлантирди. Терговчи аёлга

қандай ҳамдардлик билдиришни билмай каловланди. Бир муддат ҳукмронлик қилган жимликдан сўнг сўради:

– Опа, жаноза куни сиз ҳам Шаҳодат опани, Нуриддинни жуда ёмон сўзлар билан қарғаган экансиз, шу тўғрими?

– Ҳа, қарғаганман... юрагим қонга тўлиб, “илоё уйингдан ўлинг чиксин” дея айюҳаннос солганман... хаёлимда Шарифжонимни шулар ўлдиргандай... Лекин бунақа бўлишини сираям хоҳламаганман... Тўғриси...

– Турмуш ўртоғингиз, фарзандларингиз, қариндошларингиз бунга қандай қарашган? Демокчиманки, улар ҳам Шарифжоннинг ўлимида...

– Бу нима деганингиз? Мен аёллигимга бориб, алам устида деган бўлсам дегандирман... Дадаси мени уришган... “Ҳаммаси Яратганнинг иши, бандасининг қўлидан нима келарди, куни калта экан, нима қиламиз, бировларни айблашни бас қил, товуқмия!” деган. Аслида Нуриддин ҳам ўз боламдай эди. Кўз олдимизда ўсди, кўтариб катта қилгандик. Қандай қилиб унга ўлим соғинишим мумкин? Мен ҳам, Шаҳодатхон ҳам жаҳл устида айтган гапимиздан пушаймон бўлганмиз... Ахир... ундай бўлишини қайдан билибмиз? Ҳэ-э-э, шу қарғишлариям қуриб кетсин! Икки бирдай боланинг уволига қолиб ўтирибмиз...

Аёл ўзини оқлашга сўз тополмай қийналарди. Терговчи бу содда ва жафокаш аёлнинг гапларида самимийлик ва надоматдан бошқа нарсани тополмади. Шу сабабли гапни мухтасар қилиб, аёлга жавоб берди. Изқуварлар хонага навбатдаги гувоҳ – Замирни бошлаб киришди.

Санжарбек қотмадан келган, ўрта бўйли, миқти, қирра бурун, шалпангқулоқ, офтобдан юзлари қорайиб кетган, ўттизларни қоралаган лапашанггина йигитга зимдан разм соларкан хаёлидан ярқ этиб “шу боланинг қўлидан шунақа хунрезлик келади-ми?” деган ўй ўтди. Сўнг устозининг биринчи таассурот алдамчи бўлади, одамнинг олasi ичида, деган гаплари ёдига тушиб, олдиндан бирор хулоса чиқармасликка ҳаракат қилди. Йигит қимтинибгина терговчи кўрсатган жойга ўтирди.

– Мўминжон йўқолган куни сиз уйда бўлган экансиз-а? – терговчи “қармоқ”ни узоқроққа ташлади.

– Ҳа, ўша куни “смен”да эмасдим. Уйдагилар қариндошларни-кига меҳмонга кетишганди. Тушликкача ҳовлида ер ағдардим. Ёлғиз ўзим тушлик қилиб, ётган жойимда мулгиб, ухлаб қолибман. Кимнингдир бақирган овозидан уйғониб кетдим. Ҳовлига чиқсам, Маъмура кеннойи ўғлини излаб келган экан. “Чақирсам, ҳеч ким жавоб бермади, Мўминжон сизларникига кирмадими?” деди у. Кўзим илиниб кетганини, Мўминжонни кўрмаганимни айтдим. У боласини ахтариб, бошқа қўшнилари-кига қараб кетди. Мен бошида “ёш бола қаёққа борарди, кўчада тенгдошлари билан ўйнаб юргандир-да”, деган фикрга бориб, бунга унчалик аҳамият бермагандим. Шу сабабли, ҳовлида ўз ишим билан банд бўлдим. Бирор соат ўтиб, қўшникига одам тўплана бошлади, бақир-чақир овози эшитила бошлади. Мен ҳам уларникига чиқдим. Қариндош-уруғлар, кўни-қўшнилари бир неча гуруҳга бўлиниб, болани қидиришга тушдик...

– Мўминжон сизларникига кириб турармиди?

– Йўқ, олдин кирмаган... Бизникида ёш бола бўлмаса, кимнинг олди-га келарди?

– “Олдин кирмаган” деяпсиз, нима Мўминжон ўша куни сизларникига кирганмиди? – терговчи гувоҳни тилидан илтиришга ҳаракат қилди.

– Шунақа дедимми? Кечирасиз, олдинлариям кирмаган демоқчийдим... Мен йўқ пайтимда кирган бўлса киргандир. Мен кўпинча ишда – “смен”да бўламан...

– Сиз Мўминжоннинг дадаси Дониёр билан синфдош экансиз, шу тўғрими? – терговчи саволларни қалаштириб ташлади.

– Ҳа, албатта! Дониёр билан бирга ўқиганмиз, оғайним. Фақат оиласини ташлаб, Россияга кетиб қолгандан кейин кўп гаплашмай қўйгандик.

– Муносабатларингиз қанақа эди?

– Яхши эди, оғайни бўлганмиз... Бирга ишлаганмиз...

– Ораларингизда жанжал, тушунмовчиликлар бўлмаганми?

– Нима деса бўлади. Баъзида гап талашиб қолганмиз... Аразлашиб юрган вақтларимиз бўлган... Бир-икки кун қовоқ-тумшук қилиб юриб, кейин яна гаплашиб кетганмиз. Баъзида у мени “шалпангқулоқ” деб устимдан кулган кунлар бўлган... Жўрачиликда бўлади-ку! Лекин унақа уришиб-нетиб юрмаганмиз...

– Барно билан Нуриддин йўқолган кунлар якшанба куни бўлса-да, сиз ишда бўлган экансиз-а? – терговчи кейинги саволга ўтди.

– Ишимиз шунақа, бир сутка ишлаб, бир сутка дам оламиз. Икки бола йўқолган кунлар менинг тунгги сменамга тўғри келганди. Ишдан қайтиб келгандан кейин болаларнинг бедарак йўқолганини эшитганман.

– Нима деб ўйлайсиз, бир маҳалладан уч бола қаерга кетган бўлиши мумкин? – сўради Санжарбек суҳбатдошига зимдан тикилиб, – ким уларни ўғирлаган? Улар шу пайтгача тирик қолган бўлиши мумкинми? Ёки...

– Болаларни ким ўғирлагани, нимага ўғирлагани менга қоронғи. Аммо хаёлимда улар тирикдай. Ҳали замон топилиб қолса ажабмас.

– Бунга бирор асосингиз борми? Ёки бу шунчаки хом-хаёлми? – терговчи кўнглига тугиб қўйган саволини беришга фурсат етганини англаб, давом этди, – Мўминжоннинг уйидагиларга ҳам бир неча бор шу гапни айтган экансиз-а?

– Тўғри, Дониёр дўстимгаям, унинг хотинигаям “Мўминжон ўлмаган, ҳали ўз оёғи билан кириб келади” деб айтганман, шўрлик ота-онанинг кўнглини кўтарганман... Нима, нотўғри қилибманми? Одамгарчилик дегандай...

– Бунақа дейишга бирор-бир асосингиз бўлганми ёки шунчаки...

– Энди, ака, нима дейин? “Болангнинг топилиши даргумон, ўлиб кетган бўлса керак, умидингни уз” демайман-ку! Ҳол сўрашга борганда ўладиган касалга ҳам “анча яхши бўлиб қолибсиз, албатта тузалиб кетасиз” деб кўнгил овлайдилар-ку!

– Яхши, – терговчи суҳбатни якунлашга чоғланди. – Сиз Маъ-

мура билан ён қўшнисиз. Қариндош-уруғлардан ташқари улар-
никига кимлар келиб кетганини кўргансиз?

– Асосан қариндошлари... яқин ўртада бегона кишининг келиб-кетганига кўзим тушмаган...

Терговчилар яна бир неча масалаларга ойдинлик киритгач, Замирга жавоб беришди. Ўзлари ёлғиз қолгач, Раҳимжон таас-
суротларини ўртоқлашишга шошилди:

– Санжар ака, бу йигит тўғрисида фикрингиз қандай? Гапла-
ри самимийлигига шубҳангиз борми?

– Воқеа атрофидаги ҳар бир шахсдан шубҳаланишга мажбур-
миз, – деди гуруҳ раҳбари бир нуқтадан кўз узмай. – Ҳозирча
Замир ўз дўстининг ўғлини ўлдиришига мотив – сабаб кўрма-
япман. Йигитнинг руҳий ҳолатида ҳам кемтиклик сезмадим.
Ақлан соғлом одамнинг бировни сабабсиз ўлдириши ақлга сиғ-
майдиган иш.

– Нима, унда Замирни гумондорлар сафидан чиқарамизми?

– Аксинча, у билан жиддийроқ шуғулланишга тўғри келади.
Унинг шахси, яшаш жойи, иш жойидаги алоқалари, муқаддам
нима машғулот билан шуғулланганлиги, руҳий ҳолатида ўзга-
ришлари кузатилган-кузатилмаганлиги, Барно ва Нуриддин-
нинг ота-онаси ва яқинлари билан муносабатлари, шунингдек,
биринчи ва иккинчи воқеа содир бўлганда қаерда бўлганлиги,
агар иш жойида – сменада бўлган бўлса, айнан нима ишлар би-
лан машғул бўлганлигини, ишхонадан муайян муддатга чиқиб
кетган ёки кетмаганлиги аниқланиши лозим. Худди шундай
Шаҳодатнинг ҳам шахси ўрганилиши, алоқалари пухта текши-
рилиши лозим. Ҳар иккаласининг телефон рақамлари тарихи
олиниб, таҳлил қилиниши, телефон алоқалари пеленгацияла-
рини ўрганиш асосида уларнинг мудҳиш воқеа содир бўлган
пайтда қаерда бўлганликлари, кимлар билан алоқага кириш-
ганлиги аниқланиши зарур. Фақат шундан кейингина уларни
гумондорлар сафидан чиқаришни муҳокама қилсак бўлади.

Терговчилар то кеч тушгунга қадар Маъмура Эгамованинг
ҳамсоялари, яқинлари билан гаплашиб, иш ҳолатларига аниқ-

лик киритишга ҳаракат қилдилар. Изқуварларга тегишли топшириқлар берилди.

***

Санжарбек ишга одатдагидан эрта келди. У туни билан шуурида чувалашиб ётган фикрларни қоғозга тушириб, тартибга солишни ўйлаганди. Темир шкафдан жиноят иши ҳужжатларини чиқариб, оқ қоғозга катта-катта ҳарфлар билан ёзишга тушди:

1. Барно, Нуриддин, Мўминжон бахтсизлик қурбони бўлганми?

Жавоб: йўқ.

2. Улар ҳаётми?

Жавоб: йўқ.

3. Болалар ўлганми ёки ўлдирилганми?

Жавоб: ўлдирилган.

4. Болалар ким томонидан ўлдирилган?

Жавоб: а) таниш шахс ёки яқинлари томонидан ўлдирилган;

б) бегона шахс томонидан ўлдирилган.

Кейинги жавоб унчалик ҳақиқатга яқин эмас. Негаки, кимнингдир айнан шу маҳаллага келиб, учта болани ўғирлаши ёки ўлдириши мантиққа тўғри келмайди. Мабодо буюртмачилар чеккадан бўлганда ҳам маҳалла аҳлидан кимдир уларга ёрдам бергани тайин.

5. Болалар нима сабабдан ўлдирилган?

Жавоб: жиноят мотиви номаълум!!!

Демак, жиноятни фош этиш учун биринчи навбатда жиноятнинг мотивини аниқлаш талаб этилади.

6. Жиноятнинг сабаби бўлмаслиги ёки арзимас бўлиши мумкинми?

Жавоб: эҳтимоллиги кам, аммо амалиётда маньяклар одамларни ҳеч бир сабабсиз ўлдирганлиги ҳолатлари кўп кузатилган. Мисол учун бир маньяк аёлларни ўлдириб, ҳузурланган.

Кейинчалик бунинг сабабини қачонлардир севган аёли бевафалик қилиб, уни ташлаб кетганлиги билан изоҳлаган.

7. Агар жиноятчи маньяк бўлса, қурбон сифатида вояга етмаган шахсларни танлашига нима сабаб бўлиши мумкин?

Жавоб: ўзининг бепуштлиги аламини бошқалардан олиш ёки болаларнинг ота-онаси томонидан унга нисбатан қилинган “зуғум”, “ҳақорат” ёхуд “туҳмат”...

Соат миллари саккизга яқинлашганда эшикда Жўрабой кўринди:

– Ассалому алайкум, Санжар ака, мен биринчи десам, мендан олдин ишга келганлар ҳам бор экан-ку.

– Ҳа, каллаи саҳарлаб сиз нима қилиб юрибсиз? – деди терговчи қоғоздан бош кўтармай, – зарурга зарур, нозарурга не зарур?

– Эй, ака, кўзга уйку келмай қолди, – деди талаба соддалик билан, – кеча-кундуз “болаларни ким, нима сабабдан ўлдирган?” деган савол миямдан кетмай қолди.

– Ҳўш, жавоб топа олдингизми? – деди терговчи кулимсираб. – Сиз ёрдам қилмасангиз, ишимиз юришмай турибди-я!

– Албатта ёрдам қиламан. Биласизми, мен жуда кўп детектив китоблар ўқиганман, деярли ҳамма детектив киноларни кўрганман. Улардан кўп нарсани ўрганса бўлади.

– Ҳўш, қайси китобларни ўқигансиз? – Санжарбек ўзининг ҳазиломуз, тўғрироғи кинояомуз гапига тушунмасдан ёки тушунса-да, парво қилмай беғуборлик билан жавоб қайтараётган йигитга қизиқиши ортди.

– Лев Шейниннинг “Терговчи хотиралари”, Фёдор Достоевскийнинг “Жиноят ва жазо”, Агати Кристининг “Ўнта негр боласи”, Артур Конан Дойлнинг “Шерлок Холмс...”

– Етарли, етарли. Ростдан ҳам кўп детектив асарларни мутолаа қилган экансиз. Тажрибангиз бизга асқотиши мумкин. Қани, туни билан мижжа қоқмай тафаккур дошқозонида нималарни “пишириш”га улгурдингиз?

– Китобларда, киноларда бунақа мураккаб, сирли қотиллик-

ни учратмаганман, бирор бир хулоса чиқаришга ақлий салоҳиятим камлик қилиб турибди. Лекин ўйлашда давом этаяпман...

– Нега “қотиллик” деяпсиз, балки болалар бедарак йўқолгандир ёки бахтсиз ҳодиса қурбони бўлгандир? – терговчи йигитни атайлаб мунозарага чорлади.

– Болалар полапондай гап, ҳеч қачон уясини ташлаб узоққа кетолмайди. Инидан узоқлашса, уларни муқаррар ўлим кутишини яхши билишади. Барно сал каттароқ, унинг қаергадир бедарак йўқолган бўлиш эҳтимоли йўқ эмас. Аммо Нуриддин билан Мўминнинг ўз инон-ихтиёри билан қаергадир кетиб қолиши эҳтимолдан анча йироқ. Демак, уларни кимдир ўғирлаган ёки ўлдирган. “Ўғирлаган” деган тахминнинг ҳам эҳтимоллиги жуда паст. Негаки, болаларнинг ота-онаси пулдор одамлар эмас. Улардан бола эвазига кимдир пул талаб қилиши аҳмоқчиликдан бошқа нарса бўлмасди. Болалар тана аъзоларини сотиш мақсадида ўғирланган бўлса, уларнинг ҳаётлигига умид қилиб бўлмайди. Шўрлик гўдаклар аллақачон нобуд бўлган, деб хулоса қилиш мумкин.

– Хўп, сиз айтганча бўлақолсин, – ёш ҳамкасбини “имтиҳон” қилишда давом этди терговчи, – лекин жиноятчиларнинг қаерлардандир келиб, бир қишлоқнинг уч боласини ўғирлаб кетишида мантиқ борми? Нима, бошқа қишлоқ қуриб кетганми?

– Тўғри савол, – талаба жўшиб кетди, – жиноятчиларнинг шериги шу қишлоқда яшайди. У нисбатан камбағал, бечораҳол оилаларнинг болаларини танлаб, шерикларига маълумот беради.

– Нега энди камбағал оилалар танланади? – Санжарбек ўзини ҳеч нарсани тушунмаётгандай тутишга ҳаракат қиларди.

– Нега бўларди, камбағалнинг ддини биров эшитармиди? Йиғлаб-йиғлаб, тақдир ҳукмига кўнишдан бошқа нима чора қила оларди. Нотўғрими? Мана, Барно ва Нуриддиннинг йўқолиши “бедарак йўқолганлик” билан хаспўшланган. Агарда Мўмин йўқолиб, жамоатчилик эътибори қаратилмаганда ҳар иккаласи бир умр бедарак йўқолганлар рўйхатида қолиб кетарди.

– Мушоҳадаларингиз чакки эмас, – мақтаб қўйди Санжарбек,

– лекин сўралган гувоҳлардан бирортаси бегона шахсни кўришмаган-ку. Болаларни бургут қанотида олиб кетмагандир!

– Балки шу қишлоқда яшовчи шерикнинг ўзи болаларни билдирмай ўғирлаб кетишда иштирок этгандир, яъни уларни муайян жойгача олиб бориб бергандир. Чунки қишлоқ шароитида бегоналар кўзга тез чалинади. Ўша кунлари гувоҳларнинг бегона кимсани кўрмаганлигини шу билан изоҳлаш мумкин.

– Демак, сизнингча, биринчи тахмин – болалар уларнинг тана аъзоларини сотиш мақсадида ўғирланган, демоқчисиз, шундайми?

– Шундай, шундай.

– Унда навбатдаги савол туғилади: қурбонлик учун нима сабабдан айнан шу қишлоқ, айнан шу болалар танланган? Ахир бир қишлоқдан учта боланинг йўқолиб қолиши аҳоли ўртасида катта шов-шувларга, “изла-изла”, “топ-топ”ларга сабаб бўлади-ку! Агарда шу уч ҳолат бир-биридан узоқ уч жойда содир бўлганда, бедарак йўқолганлар сони учтага кўпайган бўларди, тамом. Шунча ишни хамирдан қил суғургандай адо этган жиноятчиларнинг бу оддий ҳақиқатни билмаслиги мумкинми? Шу сабабли, агарда жиноятчиларнинг эс-хуши жойида бўлса, бу йўлни танламаган бўлишарди. Мабодо жиноятчилар тасодифий ва ақлсиз бўлсалар, улардан ҳар нарсани кутса бўлади... Аммо бизнинг мисолимизда қотиллар қисқа пайтда учта болани изсиз, гувоҳсиз, далилсиз, беҳато ва устамонлик билан йўқ қилишнинг уддасидан чиққанлигини ҳисобга оладиган бўлсак, уларни ақлсиз, тадбирсиз дейиш инсофдан бўлмайди.

Жўрабой ҳамсуҳбатининг мушоҳадалари олдида ўзиники анча хом ва юзаки эканлигини ҳис қилиб, унга ҳавас қилганча оғзи очилиб турарди.

– Шу сабабли, бошқа тахминлар устида ҳам бош қотиришга мажбурмиз, – давом этди терговчи, – хўш, сизнингча, яна қанақа тахминлар устида бош қотириш мумкин?

– Яна... Яна... болаларни шу қишлоқда яшайдиган шахс улар-

нинг ота-оналари, яқинларидан ўч, қасос олиш, рашк ва бошқа сабаблар туфайли қасддан ўлдирган бўлиши мумкин.

– Майли, бу тахминни ҳам қабул қилдик. Яна қанақа тахмин бўлиши мумкин?

– Кейинги тахмин... менимча, қишлоқда бирор маньяк пайдо бўлгандир, – чайналди Жўрабой.

– Шундай деб ўйлайсизми? – терговчи талабанинг фикрлари ўзиники билан мос тушаётганидан мамнун эди. – Маньяк ҳам одамларни бесабаб ўлдирмайди-ку! Учта ёш болани ўлдириш учун ўша сиз айтаётган одамхўрда қандай важ-карсон бўлиши лозим?

– Эй, Санжар ака, “Шум бола” айтмоқчи “иннанкейин-чи” деб хит қилиб юбордингиз-ку, – беғубор кулди Жўрабой. – Маньяклар учун асос шарт эмас. Улар одамларни ўлдириш учун арзимас нарсаларни баҳона қилиб олишади. Аслида, ҳеч қандай арзигулик сабаб бўлмайди... Маньяк дегани жиннининг ўзгинаси. Тен-так ишининг оқибатини тушунармиди? Бу бир касаллик-да!

– Мушоҳадаларингиз чакки эмас, Жўравойжон, – деди Санжарбек ҳамсуҳбатининг елкасига қоқиб. – Келажакда сиздан яхшигина терговчи чиқади, деб ўйлайман. Фақат ўқиш, изланишдан тўхтаманг. Терговчи кенг билимли, фаҳм-фаросатли, сабр-бардошли бўлиши лозим...

Шу пайт эшик тақиллаб, хонага Раҳимжон кириб келди:

– Ассалому алайкум! Ҳорманглар, ҳорманглар! Уй эгалари бемалол юришибди, сизлар каллаи саҳарлаб ишдасизлар, қойил, қойил.

– Шунақа-да! Биз Жўравой билан эрта тонгдан кўп нарсалар ҳақида фикрлашиб олишга улгурдик.

– Нималарни гаплашдингиз, қани, биз ҳам эшитайлик-чи!

– Асосийси, Жўравой билан фикримиз бир жойдан чиқиб қолди, – деди гуруҳ раҳбари талабага ишора қилиб. – Шу кетишда бўлса, бу йигитдан ажойиб терговчи чиқиши аниқ.

– Ҳа, Жўрабой каллали, ғайратли жигит, боқса – одам бўлади, деганларидай, тарбияласа ажойиб терговчи чиқади.

– Раҳмат устозлар, – талаба ўрнидан туриб, таъзим бажо келтирди, – этимиз – сизларники, суягимиз – ота-онамизники!

Кулишиб, губорлари тўкилди.

– Қани, биз ҳам эшитайлик, устоз-шогирднинг янги “ихтиро”ларини!

Санжарбек Жўрабой билан бўлган суҳбатни оқизмай-томизмай сўзлаб берди.

– Демак, тўғри тушунган бўлсам, айти пайтда учта асосий тахмин тўғрисида бош қотиришимизга тўғри келади, шундайми?

– Шундай, – ҳамкасбининг гапини маъқуллади гуруҳ раҳбари, – аммо, улардан қай бирига устуворлик бериш, бу ҳам жуда муҳим. Шу масалада фикрларингизни билмоқчи эдим.

– Менимча, болаларнинг тана аъзоларини сотиш учун ўғирланганлиги ҳақидаги тахмин ҳақиқатга яқинроқ. Албатта, боя айтганингиздай жиноятчиларга қишлоқдан кимдир ёрдам берган. Эҳтимоллик даражаси бўйича шу қишлоқда ёки яқин атрофдаги қишлоқларда манъяк чиққанлиги ҳақидаги тахминни иккинчи ўринга қўйса бўлади. Қотилликларнинг жабрланувчилар оиласи билан бизга номаълум сабаблар туфайли келиб чиққан келишмовчилик, нифоқ орқасида қасос олиш мақсадида амалга оширилганлиги ҳақидаги фаразни учинчи ўринга қўйса бўлади.

– Сизам шу фикрдамисиз, Жўра ака? – ҳазил аралаш сўради гуруҳ раҳбари.

– Раҳимжон ака ичимдагини топди-ей, қойилман! – йигит ҳамон мақтовлар таъсирида гўё осмонда учиб юрарди.

– Фикримиз бир жойдан чиққани яхши бўлди. – Санжарбек жиддийлашди. – Хўш, энди жиноятни фош қилиш учун ишни нимадан бошласак тўғри бўлади?

– Мен бир китобда ўқигандим, изкуварлар воқеа жойидан анчагина нарида тахмин қилинаётган номаълум қотилга тегишли қизил рангли сумкани топиб олишади. Терговчи ҳийла ишлатмоқчи бўлади. Сумкани топилган жойига олиб бориб қўйиб, гумондорни чалғитиш мақсадида гувоҳлар қотилнинг қизил сумкаси бўлганлиги ҳақида кўрсатма берганлигини, шу сумка

ни топишда ёрдам сўраб телевидение орқали аҳолига мурожаат қилишади. Буни эшитган қотил сумкани ташлаб юборган жойига бориб, уни йўқотиш пайига тушишини изқуварлар яхши тушунишади ва тезда ўша жойга бориб, жиноятчини кутиб туришади. Кейинги кун тонг пайти қотил сумкани излаб келади ва изқуварлар уни қўлга олиш чораларини кўришади.

– Хўш, жаноб талаба, бу билан нима демоқчисиз? – Раҳимжон ҳайрон бўлди, – бизда қизил сумка борми?

– Йўқ, бизда сумка йўқ, аммо велосипед бор.

– Нима, велосипедни топилган жойига олиб бориб, қотилни кутамизми?

– Йўғ-э, нима деяпсиз, "велосипедда бармоқ излари топилган, қишлоқ аҳолисининг барчасидан бармоқ излари олинади", деб шов-шув кўтарамиз...

– Қотил саросимага тушиб қолиши турган гап! Чакки эмас, – деди Санжарбек ёш ҳамкасбини қувватлаб, – бу ҳақда бош қотирсак бўлади. Терговда баъзида шунақа ҳийлалар ҳам ишлатишга тўғри келади.

– Хўш, кейин нима бўлади? Ҳамманинг бармоқ изларини олиб, нима билан солиштирамиз. Қайтанга шармандамиз чиқиб қолмайдими? – деди Раҳимжон афтини буриштириб.

– Йўқ, бу ерда гап қотилни саросимага солиб, ўзини ошкор қилиб қўйишга мажбурлаш ҳақида кетаяпти, – изоҳ берди гуруҳ раҳбари. – У қўрқиб кетиб, қочиб қолиши, бармоқ изларини топширишни пайсалга солиши ва бошқа шунга ўхшаш ҳаракатларни қилишга мажбур бўлиши мумкин. Асосийси, уни велосипедда бармоқ излари топилганига ишонтириш.

– Шунча пайтдан бери топилмаган из қандай қилиб энди топила қолгани ажабланарли бўлмайдими? – Раҳимжон ўз позициясини сақлашга ҳаракат қилди, – ҳийламиз ошкор бўлиб қолмайдими?

– Велосипед Тошкентга олиб бориб, экспертиза қилинганда бармоқ излари аниқланганлигини тарғиб қилсак бўлади, – гапга қўшилди Жўрабой.

– Иккинчидан, Тошкентдан – Бош прокуратурадан тергов гуруҳи раҳбари келганлигини ҳамма билади, янги раҳбар, янгича тартиб... ҳечам ажабланадиган жойи йўқ, – деди Санжарбек деразадан кўз узмай.

– Майли, ҳийла иш берди ҳам дейлик, лекин бунӣ қандай исботлаймиз? Жиноят ишида қандай аксэттираимиз? – Раҳимжон ҳамон “шаҳар бериш”ни истамасди.

– Оббо Раҳимжон-эй, – кулди гуруҳ раҳбари, – биз бу ҳийла орқали қотилни чўчитиб, сув остида яшириниб ётган балиқчани сув юзасига чиқармоқчимиз. Тўғри, бу усул қотил шу қишлоқдан бўлган ҳолат учун қўл келиши мумкин. Қотил четдан бўлса, табиийки, ҳеч нарсага эриша олмаймиз... Яхши, сизларда яна қандай мулоҳазалар бор?

– Ўша куни Барнонинг машинасида бўлган шахсни аниқлаш учун тезкор ходимларимиз бор имкониятларни ишга солишмоқда, – Раҳимжон “айби”ни ювишга ҳаракат қиларди. – Барнонинг машинасини топиш учун барча вилоятларда қидирув тадбирлари олиб борилмоқда...

– Машинани излаганимиз яхши, – қўшимча қилди Санжарбек, – лекин жиноятчи уни кўчага миниб чиқиши ёки миниб учун бировга бериши ёхуд кимгадир сотиб юбориши ақлга тўғри келмайди. Машинани ҳеч ким кўрмайдиган жойга бекитиб қўйиш ҳам хатарли. Бунӣ жиноятчи яхши тушунади. Шу сабабли у қандай йўлни танлаши мумкин?

– Машинани қисмларга бўлиб, майдалаб сотиб юбориши мумкин, – ҳозиржавоблик билан жавоб берди Жўрабой.

– Ҳа, отангизга балли! Жиноятчида ақл бўлса, айнан шундай йўлни танлайди. Шу сабабли вилоятдаги, айниқса Тошкентдаги машина эҳтиёт қисмлари сотиладиган нуқталарни назоратга олишимиз лозим. Барнонинг отаси ўз машинасининг эҳтиёт қисмларини таниши мумкин. Унинг ёрдамига таянсақ бўлади... Марҳамат, давом этинг, Раҳимжон.

– Шу билан бирга велосипеднинг қандай қилиб анҳорга келиб қолганини аниқлаш бўйича ҳам сўраб-суриштириш ишла-

рини давом эттирамир. Кимдир кўрган бўлиши керак-ку! Шунингдек, қишлоққа яқин орадаги ташкилотларга ўрнатилган видеокамералар, йўл ҳаракати хавфсизлиги масканларидаги видеокузатувлар тарихини тўлиқ текшириб кўрамир. Болалар машинада бирор жойга олиб кетилган бўлса, камерага тушиб қолган бўлиши мумкин-ку! Худди шундай Барнонинг машинаси ҳам камера кўзгусида акс этган бўлиши эҳтимолдан холи эмас. Ва ниҳоят, Мўминжоннинг иши бўйича қишлоқда тезкор-қидирув ишларини жонлантирамир. Ҳовлисида хандақ, қудуқ, ҳожатхона қазиган, бузган ёки янги қурилиш ишлари олиб борган шахслар аниқланиб, ўрганиб чиқилади.

– Жуда яхши, – маъқуллади гуруҳ раҳбари, – шу билан бирга жабрланган оилаларнинг кўни-кўшнилари, яқинлари билан муносабатларига жиддий қарашимиз керак. Халқимизнинг қони қуюқлигини унутмаслигимиз лозим. Қасос, рашк, адолатсизлик, хўрлик олдида чидаб туролмайди, кўзи қонга тўлади. Ҳаёти ҳам, жони ҳам кўзига кўринмай қолади. Шу сабабли аҳоли орасидаги “ахборот ташувчи” хотинлар, пистачилар, бозорчилар билан гаплашиб кўришимиз, изқуварлар ўз агентларини ишга солиши зарур.

Шу куннинг ўзидаёқ терговчилар, изқуварлар, милиция ходимлари бир неча гуруҳга бўлиниб, қайд этилган йўналишлар бўйича иш бошладилар. Тезкор штабда амалга оширилаётган ишлар ҳақида ҳар соатда хабар қилиш тартиби белгиланди...

* * *

Санжарбек бир тарафдан устозидан хабар ололмаётганидан, иккинчи тарафдан қўлидаги иш бўйича тайинли натижага эришолмаётганидан хуноби чиқиб, на ўтириши, на туришида ҳаловат йўқ эди. Тергов жуда мураккаб, кенг қиррали ақлий, ижодий жараён. Калланг жойида, кўнглинг осуда, кайфиятинг яхши бўлмаса, тергов деб аталмиш илонизли сўқмоқда адашиб кетишинг, боши берк кўчаларга кириб кетишинг, энг муҳими, жиддий хатога йўл қўйишинг ҳеч гап эмас... Энг ёмони, у Фахриддин

Каримовичдай профессионалдан ҳеч бўлмаганда телефон орқали маслаҳат олиш имконидан маҳрум! Бундай пайтларда устоз кутилмаган ечимлар топишга, ҳеч кимнинг ҳаёлига келмаган тахминларни ўйлаб топишга, маккор жинойтчининг изидан тушиб, думидан тутишга устаси фаранг эди-я! Шундай иқтидорли, ҳалол ва покиза, фидойи инсонни зиндонбанд қилишганига аламинг келади! Шуюм иш бўлдимиз! Қанчадан-қанча одамларни туҳмат сиртмоғидан, адолатсизлик чангалидан суғуриб олган, манаман деган жиноий тўдаларни фош этиб, қонун қўлига топширган, не-не ашаддий жинойтчиларни суднинг қора курсисига ўтказган бу қонун посбони бугун ўзи адолат истаб, ҳақиқат истаб, қамоқда музтар ётибди! Санжарбек ҳам, Тоҳир Ғофурович ҳам, бутун бошли прокуратура ҳам қўлидан ҳеч иш келмай, энг жонбоз, оташин сафдошини тақдир тўфонига ташлаб, ёрдам қўлини чўзолмай, томошабин бўлиб ўтиришдан бошқасига ярамай ўтиришган бўлса!..

Шу пайт эшик тақиллаб, хонага Раҳимжон кириб келди.

– Санжар ака, калаванинг учи топиладигандай бўлиб турибди, – деди у томдан тараша тушгандай ҳаллослаб.

– Хўш-хўш? – Санжарбекнинг вужуди кулоққа айланди.

– Бухоро шаҳрида жиноий тўда қўлга тушибди. Кўп пайтлардан буён асосан ёш болаларнинг тана аъзоларини сотиш билан шуғулланиб келган экан. Болаларни ўғирлаб, маълум муддат жуда пухта ниқобланган ертўлада жойлашган махсус лабораторияда сақлашаркан. Зарурият бўлганда болаларнинг жигар, юрак, буйрак ва бошқа аъзоларини олиб, махсус контейнерларда чет элга чиқариб кетишаркан.

– Тўда анча пайтдан бери фаолият юритиб келганмикан?

– Икки йилдан буён шу иш билан шуғулланиб келишган. Дастлабки тахминларга кўра ўндан ортиқ боланинг ҳаётига зомин бўлишган, дейишмоқда.

– Шунча бола йўқолиб қолсаю, одамлар қаёққа қараган, ички ишлар, прокуратура, хавфсизлик хизмати, жамоатчиликнинг кўзи қаерда бўлган экан?

– Билмадим, аммо жиноятчилар жуда пухта режа асосида эҳтиёткорлик билан ҳаракатланишган. Жабрланувчиларни Бухоро, Самарқанд ва Навоий вилоятининг чекка қишлоқларидан танлашган. Жойларда болаларнинг изсиз йўқолиши, биздаги каби “бедарак йўқолган” деб баҳоланиб, назардан четда қолаверган. Мана, бизам икки бола йўқолгандаям бедарак йўқолганлар сафига қўшиб қўйиб, беҳавотир қўл қовуштириб ўтиравердик. Учинчи бола йўқолгач, қимирлаб қолдик, жиноят иши қўзғатишга мажбур бўлдик. Шунда ҳам ҳар учала воқеа бир қишлоқда бўлгани учун. Йўқса, ҳодиса бошқа-бошқа қишлоқларда бўй берганда, Худо билади, ҳамон болаларни бедарак йўқолган деб бемалол ғўддайиб юраверармидик!

– Нимани таклиф қиласиз? – Санжарбек тезроқ чора кўришга шошиларди.

– Рухсат берсангиз, мен бугуноқ изқувар йигитлардан бирини олиб, Бухорога қараб йўлга тушсам. Бориб, жойида суриштирсам. Менимча, бизнинг болаларнинг изи ҳам ўша ерга бориб тақаладигандай. Вақтни бой бермайлик, дейман-да!

– Яхши, унда сиз сафар тадоригини кўринг, шерикликка чаққонроқ йигитлардан бирини танланг, – гуруҳ раҳбари терговчининг таклифини қувватлади. – Керакли ҳамма нарсани – болаларнинг расмлари, экспертиза хулосалари, болаларнинг ўша куни кийган уст-бошлари, тана аъзоларидаги хос белгилари ифодаланган ҳужжатларни олишни унутманг. Зарурият бўлса, мен ҳам учиб бораман, болаларнинг ота-оналарини таниб олиш учун етказиш чораларини кўрамиз.

Ҳамкасблар хайр-маъзур қилиб, тарқалишди. Раҳимжон ўша куни эпчил изқуварлардан ҳисобланмиш Ботирали билан Бухоро шаҳрига учиб кетди.

Санжарбек терговчи сифатида ҳали ўн гулидан бир гули очилмаган уч бегуноҳ боланинг аллақачон бу фоний дунёни тарк этиб, боқий дунёга рихлат қилганига шубҳаси бўлмаса-да, инсон сифатида қалбининг чуқур-чуқурларида болалар тирик, қаердадир туткунликда сақлаб турилибди, деган умид нишо-

налари ҳам йўқ эмасди. Бухородан келган хабар унинг шу хаёлларини саробга айлантириб, юрагига ниш урилгандай бўлди. Жиноятнинг тезроқ очилиб, қотилларнинг қўлга олинишидан қанчалик манфаатдор бўлмасин, шу тобда бу уч боланинг Бухородаги хунрезликлар рўйхатидан чиқмаслигини ич-ичидан истади.

Хона эшиги тақиллади.

– Киринг, марҳамат!

– Ассалому алайкум Санжар ака, яхшимисиз? – қўлида сариқ дипломат кўтарган Жўрабой куйдирилган калладай тиржайиб, хонага кириб келди.

– Ваалайкум ассалом! Жўрабой ука, шу зил-замбил сумкангизни қўлдан қўймайсиз, ичида нималар бор? – ҳазиллашди гуруҳ раҳбари.

– Эй, ака, керакли тошнинг оғири борми? Бор бисотимизни шу сумкада сақлаймизда! Бунинг ичида китоб-дафтардан тортиб, кийим-кечаккача, ичимликдан тортиб, егуликларгача бор. Хоҳлаган жойда очиб, еб-ичиб кетаверасиз! Талабалик – “олтин даврим” шунга мажбур қилди-да!

– Ҳўш, нима ишлар қилиб юрибсиз?

– Аловиддин Истамович билан... одам зерикмас экан. Роса ажойиб, комик одам экан. “Бизда қулоқ, кўз, керак бўлса қўл бор, сенда эса бош, бирга бўлсак бутун бўламиз”, деб мени ўзи билан олиб юрибди.

– Шуни ўзлари тан олдимиз?

– Ҳа, шунақа деди.

– Ҳа, қусурини тан олиш ҳам матонат! Аммо Жўравойжон сиз терговчи бўлишни орзу қиласиз, шундайми?

– Шундай, шундай...

– Унда терговчиларга эргашинг! – деди Санжарбек кулимсираб. – Майли, айти пайтда улар билан бир ишни қиляпмиз, улар ҳам тергов гуруҳи аъзоси. Бирга ишлаш самарали бўлади. Бироқ, келажакда Аловуддинга ўхшаш изкуварларнинг қўлига тушсангиз, сиздан моҳир терговчи чиқмай қолиши мумкин.

– Ўзим ҳам сездим, уларнинг усули сал бошқачароқ бўларкан. Терговнинг йўриғи бўлак.

– Хўп, нималар қилдинглар? – Санжарбек жиддийлашди.

– Кўп иш қилдик, ҳозир Аловуддин аканинг ўзи келиб, ҳисобот беради. Аммо мени кўчанинг бошида pista сотиб ўтирадиган кампирнинг гапи бироз ўйлантириб қўйди. Унинг айтишича, чамаси Мўминжон йўқолиб қолган кундан ўн-ўн беш кун олдин бир олифта хотин қизил рангли машинасида Маъмура Эгамованинг уйини суриштириб келган экан. Кампир уйни кўрсатган, аммо бояги хотин манзилга бормаи, ортига қайтиб кетган. Бу хотин ким бўлса экан, деб ўйланиб қолдим. Аловуддин ака эса “эй қўявер, бу кампирнинг сал “шариги” кетган, оғзига келганини сандирайверади, аҳамият берма”, дейди. Кўринишидан туппа-тузук момо, аммо роса жағи очилиб қолган экан, тинмай сайраркан ўзиям... миямнинг қатиғини чиқариб юборди...

– Шунақа денг, – гуруҳ раҳбари бироз ўйланиб қолди, – кампирнинг сал томи кетган бўлиши мумкин, аммо ундайлар кўп нарсани аниқ-тиниқ эслашади, бекорга ёлғон сўзламайди.

Санжарбек Аловуддинга қўнғироқ қилиб, пистачи кампирни олиб келишга кўрсатма берди. Изкувар “Ака, бир жинни кампирнинг гапига ишониб, бошимизни қотириб ўтирамизми?” деса-да, терговчи фикридан қайтмади.

Сал вақт ўтар-ўтмас, Аловуддин хонага ёши етмишларни қоралаган, кўчадаги лўли хотинларга ўхшаш аллам-балоларни устига кийиб олган момони бошлаб келди.

– Зайнаб хола шу киши бўладилар, – деди изкувар кампирга ишора қилиб, – қишин-ёзин кўча бошида pista сотиб тирикчилик қилади.

Санжарбек кампирга ўтиришга жой кўрсатиб, ҳол-аҳвол сўради. Пиёлага сув қуйиб узатди.

– Сувдай сероб бўлинг, болам, – деди момо сувни охиригача симириб, – Аллоҳга шукр, кўрсатган кунингга шукр!

– Неччига чиқдингиз, она!

– Етмишнинг устидаман, болам! Чолимнинг йўқ бўлганига

нақд йигирма йил бўлди. Бева бошим минан тўрт болани едириб ичирдим, оёққа қўйдим. Ўқитишга қурбим етмади. Мактабни битириб, қишлоқда тайинли иш тополмай каттаси Россияга ишга кетганди. Қолганлариям изидан кетишди. Майли, қайда бўлсаям, бошлари омон бўлсин...

– Сиз ким билан турасиз, она? – терговчи кампирни чалғитишга уринди.

– Каттамнинг хотини – келиним билан тураман. Учта нева-ра...

– Онахон, сиздан кимдир Маъмура Эгамованинг уйини сўраган экан, шу тўғрисида сўрамоқчи эдим, – терговчи мақсадга кўчди.

– Ҳов, боягина манов болаларга айтиб бердим-ку, яна айтайми?

– Буви, бу киши бизнинг бошлиғимиз, айтганларингизни у кишига ҳам батафсилроқ гапириб беринг, – изоҳ берди Аловуддин.

– Мендан ош-нон сўрармиди, айтсам айтиппан-да, – кампир эгнининг учи билан оғзини артиб олиб, давом этди. – Эртадан кечгача кўчада писта сотаман. Йўлдан адашганнинг бари менга келади... Ўн-ўн беш кун муқаддам бир башанг кийинган олиф-тагина аёл Маъмуранинг уйини сўраб келди, шаҳарликка ўхшатдим. Сўраган манзилини кўрсатиб юбордим. Лекин бояқиш қишлоққа кирмай, Чиноз томонга қайтиб кетди. Нега келди, нега сўради, нега қайтиб кетди, тушунмай қолдим. Балки кейин қайтиб келгандир...

– Машинаси қанақа эди?

– Қизил рангли... оти нимаиди-я...

– “Ласетти”, – ёрдамлашди изқувар.

– Ҳа, “Ласетти” миниб олганди, бойвучча хотинга ўхшади.

– Машиналарни фарқлай оласизми ўзи? – сўради Аловуддин кампирни синаш учун.

– Билмай ўлибманми? Биламан... “Нексия”дан сал каттароқ машина-да!

- Маъмурада нима иши бор экан, айтмаганмиди?
- Мен қайдан билай, болам. Мендан сўровчилар кўп бўлса, баридан “нима ишинг бор?” деб тергамаганим қолди энди!
- Бу ҳақда Маъмурага айтганмидингиз? – аниқлик киритди терговчи.
- Йўқ, айтмаппан. Эсимдан ҳам чиқиб кетганди. Кейин Маъмуранинг боласи йўқолиб қолди... Шўрликка қийин бўлди-да! Ҳеч кимнинг бошига солмасин бунақа кўргуликни! Бир томондан, эри ташлаб кетгани етмагандай...
- Нима, Маъмурани эри ташлаб кетганмиди? – терговчи кампирдан кўпроқ маълумот олишга ҳаракат қиларди.
- Ташлаб кетмай нима қилди? Аёлидан кўнгли совиб, Москвага кетди-борди! Одам сал кечиримли бўлмайдими? Бор гапми-йўқ гапми, ташлаб кетганига ўлайми? Ўрта йўлда бола бечорага жабр бўлди. Энди икковиям ўтирибди, бир жойини совуқ жойга босиб!
- Нима, Маъмурадан бирор гуноҳ ўтганмиди? – терговчи гапнинг авзойига қараб савол беришга ўтди.
- Энди, бор гапми-йўқ гапми, буёғи ёлғиз Яратганга аён, – дона-дона қилиб гапирди кампир. – Ишлаган аёлнинг ортидан бўлар-бўлмас гаплар чиқиб келаверади. Лекин мен Маъмурани яхши биламан, унақа номуссиз аёллардан эмас... Дониёргаям қойил эмасман! Мард бўлсанг, хотинингни ишлатма, уйда олиб ўтир! Ишлатдингми, майда-чуйда мишмишларга қулоқ тутиб нима қиласан! Ишонмасанг, аёлингни нега уйдан кўчага чиқарасан, тавбанг кетай!
- Эр-хотин ўртасида қанақа машмаша бўлганди ўшанда?
- Тайинли гапнинг ўзи йўқ, – кампир ҳамон аравани қуруқ олиб қочишга ҳаракат қиларди, – арзимаган мишмишлар...
- Қанақа мишмиш экан?
- Ўтган йили Маъмура Чинозга балнисага медсестра бўлиб ишга кирганди, – кампир бир ютиниб олиб, муҳим сирни ошкор қиладигандай пичирлаб гап бошлади. – Бир кун ишлаб, бир кун дам оларди. Ким чиқарган билмайман, қишлоқда “Маъмура

бош врач билан ош-қатиқ бўлиб юрганмиш” деган мишмишлар болалаб қолди...

– Сиз бу гапларни кимдан эшитгандингиз?

– Тешик кулоқ эшитади-да, болам! Кимдан эшитганимни нима қизиғи бор. Эл оғзига элак тутиб бўлармиди? Гап ўрмалаб, Дониёрнинг ҳам қулоғига етиб боргани ёмон бўлди-да! Шўрлик, тезда хотинини ишдан бўшатиб, йиғиштириб олди. Лекин шундан кейин ҳам ҳаммаси изга тушиб кетмади. Ишончга бир дарз кетмасин экан... Ажрашиб кетишди, тавбанг кетай!

Йигитлар кампирдан зарур маълумотларни олгач, тезда улар устида ишлашга киришдилар. Дастлаб Маъмура Эгамова сўроқ қилинди. Одатий расмиятчиликдан сўнг Санжарбек мақсадга кўчди:

– Маъмурахон, Дониёр билан ажрашиб кетишларингизга нима сабаб бўлган?

Аёл “шу гаплар ҳозир кўнглимга сиғармиди?” дегандай норози қиёфада терговчига қараб қўйди.

– Гап Мўминжон, Нуриддин, Барно ҳақида кетаяпти, биз ҳамма нарсадан воқиф бўлишимиз лозим. Терговда арзимас нарсанинг ўзи бўлмайди. Шу сабабли, бизга барчасини рўй-рост айтишингиз, ҳеч нарсани сир тутмаслигингиз керак. Акс ҳолда, бизнинг ишимизда силжиш бўлмайди.

Маъмура бироз ўйланиб туриб, истар-истамас гап бошлади:

– Тақдиримизда бор экан, ажрашиб кетдик. Хўжайиним Москвага кетди... уйланди...

– Ажрашишларингизга ишингиз билан боғлиқ мишмишларнинг қанчалик алоқаси бор? – Санжарбек “биз ҳамма нарсадан хабардормиз” деган маънода ҳамсуҳбатини очикроқ гапиришга ундади.

– Уф-ф-ф! – оғир хўрсинди аёл ва синиқ овозда ҳикоясини бошлади, – ҳаммасига ўзим сабабчиман. Ишласам, эр-хотин – қўш хўкиз деганларидек, турмуш юкини тортишда эримга ёрдам қилсам, болаларимни ўқитсам, одам қилсам... яхши яшасам, деб ҳавас қилгандим. Ишга кириб, қайтанга бошим балога қолди...

Мўминжон уч ёшга етгач, уни боғчага топшириб, Чиноздаги шифохонага ҳамшира бўлиб ишга жойлашдим. Яхшигина ишлаб юргандим... Ҳаммаси бош врачимиз Азамат Носировичнинг бир-икки мажлисда мени мақтаб қўйганидан, қандайдир ўзига яқин олишидан бошланди. Шифохонада унинг хотини Суқсур опа ҳам терапевт врач бўлиб ишларди. Кимдир унга бирон нарса деганми, опа мени таъқиб қила бошлади. Ўзиям тоза рашкчи, жанжалкаш хотин экан! Ёнимга келиб, ишдан бўшашимни талаб қилди. Мен унамадим... Ўшанда яхшилиқча ишдан бўшаб кетаверсам бўларкан. Ўжарлигим бошимга бало бўлди... Суқсур опадан ишхонада ҳамма қўрқарди. У киши тайинлаган шекилли бўлим бошлиғимиз ҳам менга телба-тескари гапирадиган, сал нарсадан баҳона топиб, мени беҳуда айблайдиган одат чиқарди... Вазиятни бош врачга айтишга мажбур бўлдим. У киши мени тўғри тушуниб, ҳимоя қилишга ҳаракат қилди. Аммо аёл кишининг макри қирқ туяга юк бўлади, деганлари рост экан. Суқсур опа мақсадига эришди. Мени бир беморга нотўғри муолажа қилганликда айблашди... Ишдан кетишга мажбур бўлдим... Бир-икки кундан кейин бош врач мени хонасига чақириб, хотини учун узр сўради. Айбини ювиш учун мени бошқа шифохонага ишга жойлаштириб қўйишга ваъда берди. Кейинги куни Азамат ака мени бир ўртоғи бош врач бўлиб ишлайдиган шифохонага ўз машинасида олиб борди. Ўшанда машинасига бекорга чиққан эканман. Қишлоқ жой, одамлар тирноқ остидан кир қидиришини билмаганман... Шифохона ёнига бориб, машинадан тушаётганимизда маҳалламизда яшайдиган Усмон ака кўриб қолганди. У ўша касалхонада завхоз бўлиб ишларкан... Бўлмасам, эркак киши... Хотин киши бўлгандаям алам қилмасди! Усмон худди бир нарса топгандай тўғри келиб, хотинига “Дониёрнинг аёли Азамат Носировичнинг машинасида юрган экан” деб айтган... Аёл кишининг оғзида гап турармиди? Тезда мен ҳақимдаги мишмишлар болалаб, бутун қишлоққа ёйилиб кетди... Бошқа томондан Суқсурнинг мени топиб, “ким сени бу ерга ишга жойлаштирди” деган зуғумлари жонимга тегиб, бир

ойга бормасдан у ердан ҳам бўшаб кетишдан бошқа иложим қолмади... Хўжайним чойхонада Мардон деган ўртоғи билан гап таллашиб қолган экан, кайфчиликда у ўлгур “олдин хотинингни йиғиштириб ол, кейин катта кетасан!” деган. Шу-шу Дониёр акам ҳам хитланиб қолди. Мен “Азамат ака билан ўртамизда ҳеч нарса йўқ, бўлиши ҳам мумкин эмас, наҳот менга ишонмайсиз, бўлар-бўлмас гапларга ишониб, ҳалол завжангизни ҳаромга чиқараяпсиз” дея тушунтиришга ҳаракат қилдим. У эса “Шамол бўлмаса дарахтнинг учи қимирламайди, нега одамлар бошқани эмас, сени гапираяпти?” деб жаҳл отига миниб олди. Йўқ жойдан ишдан бўшаб қолганим, одамлар оғзига тушганим етмагандай, гулдай оиламизнинг барбод бўлаётгани менга алам қиларди... Шунда яхши яшашга интилишим, ишлаб, оиламиз даромадини, фарзандларим келажагини ўйлаб, тутган йўлим нотўғри ва бесамар эканлигини англаб етдим. Хотин киши “мен ўзимга тўғриман, гап-сўзлар билан нима ишим бор?” деб бемалол юриши тўғри эмас экан. Аёл ўзини авайлаши, шаънига, қадр-қимматига, ор-номусига гард юқтирмаслиги, ҳар қандай беъмани гапларга ўрин қолдирмаслиги керак экан... Эр кишининг юрагига шубҳа-гумон ораласа ёмон бўларкан. Хўжайним оддий ишчи бўлса-да, ориятли одам эмасми, мен туфайли тинчини йўқотди. Ўзича ҳақиқатни аниқлашга ҳаракат қилди. Ишхонамга бориб, Азамат ака билан учрашган. Кўнгли сал таскин топгандай бўлган... Бундан хабар топган Суксур эримни излаб топиб, роса менинг устимдан ахлат ағдарган. Мени бузуқ аёлга чиқариб қўйган... Шу-шу эрим мендан совиб кетди. Оиламиз илдизига болта урилди. Тез орада Дониёр акам Москвага ишлашга кетиб қолди... Кейин бошқа биттасига уйланди... Мен ҳаммасига рози эдим... Фақат Мўминжоним... Менинг биргина хатоим, эҳтиёткорсизлигим учун оиламнинг бузилганлиги, эримни йўқотганим етмасмиди? Болажонимдан айириш адолатсизлик эмасми? Тавба қилдим, тавба қилдим! Дардимни кимга айтай?! Боламдан айрилиб турибман... Сизлар яна ўша машмашани сўраяпсизлар! Эй Худо, бу қанақа ноҳақлик!

Аёл унсиз йиғларди. Санжарбек сув қуйиб узатди. Маъмура сувдан ичиб, рўмолчаси билан кўзёшларини артди, тўзиган сочларини тўғрилади. Ва “бўлди, мен тайёрман” дегандай терговчига маъюс юзланди. Шундагина Санжарбек қаршисида ўтирган аёлда қандайдир ўзгача бир латофат, малоҳат, назокат, табиий гўзаллик кўргандай бўлди. Хаёлидан “қурғур бош врач бекорга суқланмаган экан-да!” деган ўй ўтди.

– Дардингизни янгилаганимиз учун узр, – мулоимлик билан сўради терговчи ботинидаги дайди ҳисларни тезроқ ҳайдаш ниятида, – Суқсур қанақа машинада юради?

– Қизил “Ласетти”си бор шекилли...

– У билан охирги марта қачон кўришгансиз, нималар ҳақида гаплашгансизлар?

– Бу опа мени ишдан бўшаб кетганимдан кейин ҳам тинч қўймади. Хужжатларимни қайтариб олиш учун шифохонага борганимда оёғимнинг тагидан чиқиб, бошимни қотирди. Топган гапи “Нега эримга суйкалаяпсан?” “Ҳой одам, сенинг эринг билан неча пуллик ишим бор, тинч қўй мени”, десам, “Унда эрим билан гаплашишни бас қил” дейди. “Ишдан бўшаб кетган бўлсам, қандай қилиб гаплашишим мумкин”, десам, “Телефонда гаплашаяпсан-ку” деб машмаша қилди. Болаларимни ўртага қўйиб қасам ичдим. Шундан сўнг бироз ҳовуридан тушиб, “Кўзингга қара, сенга ёрдам керак бўлса, мана мендан сўра, Азамат акамни безовта қилсанг, мендан яхшилик кутма, эрингдан айрилганинг камлик қилмаётган бўлса керак” деди. Кейинги кун бу гап-сўзлардан беҳабар Азамат ака телефонимга “Маъмурахон, яхшимисиз? Болаларингиз тузукми? Сизга яхшилик қиламан деб, қайтанга ёмонлик қилиб қўйганимдан хижолатдаман. Айбимни ювиш учун нима қилай? Йўқса, бир умр виждон азобида қоламан” деган мазмунда СМС юборган экан. Уй ишлари билан бўлиб, телефонимга қарамаган эканман. Кечкурун кўзим тушиб, қисқагина қилиб жавоб ёздим: “Азамат ака, сиз яхши одамсиз. Виждонингиз қийналмасин. Мендан хавотир олманг, ҳаммаси жойида”.

Суқсур эрининг телефониға СМС келганини кўриб, мен юборган хабарни ўқиган. Эри билан жанжаллашган-жанжаллашмаганини билмайман, аммо эртаси куни манзилимни қаердан топган бўлса, ҳайронман, уйга излаб келди. "Сен болаларингни ўртага қўшиб қасам ичгандинг, нега эримга СМС ёздинг", дея сиқувга олди. "Яхши одамсиз... Мендан хавотир олманг... ҳаммаси жойида" дебсан, демак муносабатларинг жуда чуқур илдиз отган... Бир-бирингсиз яшай олмайсан..." деб мени эрининг ўйнашига чиқариб қўйди. Бўлган воқеани тушунтиришга ҳаракат қилдим. У қутургандан-кутуриб, роса тўполон кўтарди. Яхшиям ўша пайти уйда қайнонам йўқ эди... "Сен яхши гапга қўнмайдиган иқирт хотин экансан, энди ўзингдан кўр, Суқсурнинг совунига кир ювмабсан ҳали" деди у кетар чоғида... Шундан кейин Азамат ака менга бир неча бор қўнғироқ қилди, СМСлар ёзди, лекин тинчимни ўйлаб, уларга жавоб бермадим...

– Нима сабабдан бу ҳақда терговчиларга айтмагансиз? – сўради Санжарбек.

– Шусиз ҳам қишлоқда одамлар менга бармоқларини бигиз қилиб кўрсатаётгандай бўлишади... Ўзимни шарманда қилиш...

– Суқсурнинг "эрингдан айрилганинг камлик қилмаётган бўлса", "мендан яхшилик кутма", "энди ўзингдан кўр", "совунига кир ювмабсан" деган гаплари ўша пайти сизга шунчаки пўписадай туюлган бўлиши мумкин. Бироқ Мўминжон йўқолиб қолгандан сўнг юрагингизга ғулғула тушмадими?

– Тўғри... бошида унинг қарғишларига унчалик эътибор бермагандим... Эр бермоқ, жон бермоқ, дейдилар, қизиқ устида гапирди қўйди-да, деб ўйлагандим. Мўминжон йўқолиб қолгач, эртаси куни Суқсурнинг ишхонасига бостириб бориб, бу сен ифлоснинг ишими, дея ёқасидан олдим. У шу куни Москвадан – хизмат сафаридан қайтган, ҳеч нарсадан хабари йўқ экан. Эшитиб, ҳангу манг бўлиб қолди...

– Балки у сизни алдагандир, ўзини атайлаб сафарда бўлгандек кўрсатгандир?

– Чиптасини кўрсатганди...

– Чиптанинг санаси, кимнинг номига олинганлигини аниқ кўрганмидингиз?

– Йўқ, ўша пайтди бунга эътибор берадиган аҳволда эмас эдим...

Санжарбек яна кўплаб масалаларга аниқлик киритиб, расми-ятчиликни ўринлатгач, Маъмурага жавоб берди.

* * *

Раҳимжон ва Ботиралини вилоят прокуратурасидаги ҳам-касблар кутиб олиб, тўғри “штаб”га бошлаб боришди. Тергов гуруҳи раҳбари Шерзод Бадалович йигитларни илиқ қарши ол-дива иш ҳолатлари билан таништиришга тушди:

– Шунча йил терговчи бўлиб ишлаб, бунақа разилликни кўрмаганман. Одамлар ҳайвондан ҳам баттар ваҳший бўлиб кетмоқдами? Тушунмайман! Мол-дунё топиш учун бегуноҳ бо-лаларни жувонмарг қилишдан чўчимасалар-а! Охирзамон ало-матларимикан? Биз топган яширин лабораторияда ҳозирча ўнта боланинг танаси аъзоларга ажратилган. Улар Қозоғистон орқали Европага чиқариб, катта пулга сотиб юборилган. Ҳозир-ча биз бешта боланинг шахсини аниқлашга эришдик. Қолган беш боланинг кимлиги, қаердан келтирилганлиги номаълум. Уюшган жиноий гуруҳ жуда эҳтиёткорлик билан ишлаган. Би-ринчи босқичда ҳеч кими йўқ, йўқолиб қолиши катта шов-шув-га сабаб бўлмайдиган болалар ўғирланиб, яширин лаборато-рияга олиб келинган. Иккинчи босқичда улар ҳар тарафлама парваришланиб, аъзолари олиш учун тайёрланган. Учинчи босқичда чет давлатдан боланинг керакли тана аъзоларига буюртма тушиши билан бола жисмонан йўқ қилиниб, юраги, буйраги, жигари ажратиб олиниб, махсус контейнерларда бу-юртмачиларга етказиб берилган. Тананинг қолган қисми аввал махсус печларда ёқилиб, кулга айлантирилган, сўнг аппаратда майдаланиб, кукун ҳолига келтирилган. Кукун эса канализация орқали оқизиб юборилган. Ҳозирча лабораторияда ишловчи икки врачни қўлга олдик. Тўданинг бошқа аъзолари жуфтакни

ростлаб қолишган. Уларни халқаро қидирувга берганмиз. Ҳозир вилоятдаги ва қўшни вилоятлардаги бедарак йўқолган болаларнинг ҳужжатларини ўрганиб чиқаяпмиз. Лабораторияда марҳумларнинг шахсини аниқлаш учун бирор-бир из қолмаган. Шу сабабли, масалага фақат қўлга олинган икки врач ойдинлик киритиши мумкин. Уларга болаларнинг расмларини таниб олиш учун кўрсатиш мумкин.

– Бизнинг ишимиз бўйича бир қишлоқдан уч бола бедарак йўқолган, – Раҳимжон ташрифи тафсилотларини очиқлашга киришди. – Каттаси ўн олти, яна бири саккиз, энг кичиги тўрт ёшда бўлган... Болаларнинг каттаси – Барно – отасининг машинасида қўшни қишлоқда яшовчи қариндошиникига бориб келаман, деганча қайтиб келмаган. Ҳозирча автомашинани ҳам топишнинг имкони бўлмади. Саккиз ёшли Нуриддин эса велосипед миниб юрган жойидан ғойиб бўлиб қолган. Кейинчалик велик қишлоқдан оқиб ўтувчи анҳордан топилган. Кичкинтой Мўминжон қандайдир ўн дақиқа ичида уйи олдида ўйнаб юриб, кутилмаганда йўқолиб қолган. Ҳар учала боланинг ҳам на тириги, на мурдаси, на бирор кийим-кечаги топилган. Дастлабки икки ҳолат бўйича болалар бедарак йўқолган деб ҳисобланган. Фақат кейинги ҳолат юз бергандан сўнггина жиноят иши кўзга-тилиб, тергов ҳаракатлари бошланган. Жуда кўплаб тахминлар илгари сурилди. Аммо ҳозирча улардан бирортаси ўзини оқламади...

– Йўқолган болалар қанақа оиладан, ота-оналари, яқинлари борми? – сўради Шерзод Бадалович ҳамкасби тақдим этган ҳужжатларга тикилганча.

– Ҳа, учала боланинг ҳам ота-онаси бор, оддий оиланинг болалари. Фақат Мўминжоннинг ота-онаси ажрашиб кетган...

– Тушунарли, – ўзича хулоса қилди мезбон, – гап шундаки, биздаги жиноятчилар қурбон сифатида асосан ҳеч кими йўқ, қаровсиз, ташлаб қўйилган, жисмоний нуқсони мавжуд, жумладан ақли заиф болаларни танлашган. Негаки, буларнинг йўқолиб қолиши атрофдагиларда унчалик ташвиш туғдирмайди, ҳеч

ким уларни излаш билан жиддий шуғулланмайди, жамиятда катта шов-шувга сабаб бўлмайди. Шу жиҳати бўйича сиз излаётган болалар биздагиларга унчалик тўғри келмайдиган кўринадилар... Шахси аниқланмаган беш нафар бола ичида 13-14 ёшли, 8-9 ёшли ва 3-4 ёшли бор. Аммо ҳозирча бизнинг қўлимизда бу болаларнинг на исми, на расми, на бирор-бир кийим-кечаги, на бармоқ излари бор, ДНК таҳлилини ҳам ўтказиб бўлмайди...

– Болаларни ўғирлаб, лабораторияга етказиб келган шахс билан гаплашсак, масала...

– Афсуски, икки врачдан бошқа жиноятчилар Республикадан чиқиб кетишган. Уларга болаларнинг расмини таниб олишга кўрсатишингиз мумкин. Лекин, боя айтганимдай, бу ерга олиб келинган болалар туғма нуқсонли – ногирон бўлишган.

– Уларни сўроқ қилсам бўладими? Чиқмаган жондан умид, дегандай!

– Бироз дам олиб туринг, ҳозир уларни келтиришади, бемалол гаплашиб оласиз.

Раҳимжон шусиз ҳам ишлари бошидан ошиб ётган терговчиларга халал бермаслик учун йўлакка чиқиб, диванга ўтирди ва стол устидаги журналлардан бирини очиб, ўқишга тушди: “Японларда бир мақол бор: соясини топтамаслик учун муаллимдан етти қадам ортда юр!”. Қойил-э шу японларга! Ана тараққиётнинг сири қаерда! Бир пайтлар бизда ҳам муаллимнинг обрў-эътибори жуда баланд эди. Фақат кейинги пайтларда ўқитувчи бечоралар жамиятдаги энг заиф ҳалқага айланиб қолишди. Ҳоживой қизиқ айтгандай, муаллимдан тракторчи авлиё!

– Меҳмон, келинг, “одам”ларингизни келтиришди, – деди терговчилардан бири Раҳимжоннинг ёнига келиб.

Терговчи ҳамкасбини ўз хонасига бошлаб борди. Бироздан сўнг хонага эллик беш-олтмиш ёшлардаги озғиндан келган оппоқ сочли врачни олиб кирди:

– Марҳамат, бу киши врач Қиличбек Тўхтасинов бўладилар, – ижирғаниб, ёвқараш қилди терговчи. – Врач дейишга ҳам одам-

нинг тили бормайди! Гиппократ қасамини ичган қасамхўрлардан бири!

Раҳимжон сумкасидан қоғоз-қаламини чиқариб, олдин гувоҳнинг шахсига ойдинлик киритди, сўнг ҳамсуҳбатини чўчи-тиб юбормаслик мақсадида мулойимлик билан муддаога кўчди:

– Қиличбек ака, сиз туппа-тузук шифокор одам бу ишга қандай аралашиб қолдингиз?

– Эй-й, нимасини айтай, ука, – гувоҳ чуқур хўрсинди, – муҳтожлик десам, ҳозир жуда ундай одам очдан ўладиган замон эмас, балки очкўзлик десам, тўғрироқ бўлар! Нафснинг қулига айланиб қолганимизни билмай қолдик, укажон! Эсиз шунча умр, эсиз шунча қилинган меҳнат! Шу лаборатория ўлгурда ўттиз йилдан ортиқ ишладим... Соҳам вирусология... Хавфли вирусларга қарши вакцина яратишни орзу қилганман... Биласизми, ҳозирги замонда вируслар атом бомбадан ҳам хатарлироқ ҳисобланади. Агар инсоният ундан қурол сифатида фойдаланиб, тарқатса, дунё остин-устун бўлиб кетади. Бундан ташқари, вируслар ҳам жонли мавжудот, доимо муҳитга мослашиб, такомиллашиб, яшовчанлиги ошиб боради. Дунёга бир тарқаб кетса, унинг олдини олиш мумкин бўлмай қолади. Ҳозирги даврда касаллик бир ҳафта ичида бутун жаҳонни қамраб олиши ҳеч гап эмас. Агар касалликка қарши вакцина бўлмаса, хавфли вирус шундай тезлик билан тарқаладики, инсоният унинг олдида ожиз бўлиб қолади...

Гувоҳ жимиб қолди. Раҳимжон ичида “нима бало бу одам восвос касалига йўлиқиб, ваҳимачи бўлиб қолганми ёки калласи айниб қолганми?” деган ўй ўтаётган бўлса-да, унинг ишончига кириш, саволларига жавоб олиш учун тутуриқсиз дийдиёларини эшитишга мажбурлигини ҳис қилиб турарди. Шу ваздан қизиқарли ҳикоя тинглаётгандай “марҳамат, давом этинг” деб қўйди.

– Мени айтди дейсиз, бир кун келиб, вируслар инсониятга қарши уруш бошлайди. Ҳозирча улар пайт пойлаб турибди. Масалан, 2002-2003 йилларда Хитойда тарқалган SARS, Саудия

Арабистонида чиққан MERS деган вирусларни эшитганмисиз? Ўшанда бу вируслар дуёнда қанча ваҳимага сабаб бўлганди. Инсоният бахтига тарқалган вирус унча мураккаб формадагиси бўлмаган. Йўқса, бутун дунё бўйлаб урчиб кетиши ҳеч гап эмасди... Қўлимизда вакцина – уларга қарши қурол бўлмаса, қандай жангга кирамиз? Қуруқ қўл биланми? Бу пулемётга қарши кўкрак кериб чиқиш билан баробар бўлмайдими? Миллионлаб одамларни бой бериб қўймаймизми? Нима қилиш лозим? Мана, мен йигирма йилдан буён вирусга қарши вакцина яратиш дарди билан юраман... Аммо кейинги йилларда давлат томонидан илмга эътибор берилмай, маблағ ажратилмай қўйди. Лабораториядаги жиҳозлар алмисоқдан қолган, маънан умрини яшаб бўлган. Бу техника билан бирор янгилик, ихтиро қилиш аравада ойга боришни ҳавас қилишдай гап... Ойлик маошимиз ҳам ҳаминқадар... Рўзгоримиз эса каттагина. Бу ёғини тортсак, бу ёғига етмайди. Қишда – совуқда кичкина кўрпа ёпиниб олган одамдаймиз. Бошимизни ёпсак оёғимиз, оёғимизни ёпсак бошимиз очиқ қолади. Сиз эркак, оила бошлиғи сифатида фарзандингиз мўлтираб бирор эҳтиёжи учун, айтайлик, қишда тешилган туфлисини янгиси билан алмаштириб беришни сўраганда пулингиз йўқлигидан нима қилишни билмай мулзам аҳволга тушиб кўрганмисиз? Болангизнинг олдида изза бўлиб, ер ёрилса кириб кетгудай ҳолга тушганмисиз? Йўқ, тушмагансиз! Шунинг учун бу кўргилик азобни ҳис қила олмайсиз! Ана шундай ҳолатда юрган кишига бирор кимса, “бир иш бор, яхшигина пул ишлаб оласан” деса, рад жавобини беришга иродаси етадими? Етмаслиги аниқ. Меники ҳам етмади! Бир тарафдан вирусга қарши вакцина ихтиро қилиш умиди, бир тарафдан рўзгор ўлгурнинг камини бутлаш, ҳеч нарсага зориқмасдан одамдай яшаш иштиёқи шу йўлни танлашимга туртки бўлди. Қолаверса, бу ерга туғма ногирон, ақли заиф ёки ҳаётда ҳеч кимга керак бўлмаган кимсалар келтирилган. Бундай олиб қараганда биз уларга яхшилик қилганмиз, азобдан қутқарганмиз. Бир нарса ҳеч ёдимдан чиқмайди. Ёшлигимда эшагимиз касалланиб, жой-

идан ҳам туролмай ётиб қолди. Шунда бобом катта пичоқни олиб, эшакнинг бошини танасидан жудо қилди. “Нима қилиб қўйдингиз, эшагимни ўлдириб қўйдингиз-ку” дея йиғлаб бобомга тармашдим. Бобом эса “эшагинг барибир ўларди, мен уни азобдан қутқардим”, деб мени юпатганди. Биз ҳам қилаётган ишимиз жиноят эканлигини билсак-да, масалага бобомнинг фалсафаси билан ёндошгандик. Бошқа томондан, болаларнинг ўз жонлари эвазига бошқа жамият учун керакли инсонларни ҳаётга қайтараётгани юрагимизга таскин эди.

– Бунақа бетайин фалсафани фашистлар ўйлаб топган бўлса керак, – терговчининг пешонаси тиришди. – Аллоҳ ҳар бир инсонга ўзи жон ато этган экан, уни олиш ҳам ёлғиз Яратганнинг ўзига тегишли. Ногирон, ақли заиф, ҳеч кимга керак эмас дейсиз... Ҳар қандай шахс давлат ҳимоясида! Имконияти чекланган шахслар давлатнинг алоҳида эътиборида бўладилар...

– Менинг ўз фалсафам...

– Майли, бу гапларни қўят урайлик, – терговчи сумкасидан бир нечта расм чиқариб, стол устига териб қўйди, – мана бу суратлардаги болалардан қайси бири сизга таниш?

Қиличбек кўзойнагини тақиб, расмларга зимдан тикилди.

– Мана бу боланинг оти Барно – ўн олти ёшда, буниси Нуриддин – саккиз ёшда ва энг кичкинтойи Мўминжон – тўрт ёшда, – изоҳ берди терговчи.

– Биз болаларнинг исмини билмаймиз, улар рақамланганди, чақирсак рақами бўйича мурожаат қилардик, – гувоҳ расмларни қўлига олиб, диққат билан тикилиб турарди.

– Бирортасини танидингизми?

– Бу болалар соппа-соғга ўхшайди-ку. Бизга келтирилганлар қандайдир бошқача... ногиронлиги сезилиб турарди... ҳилвираб, шалвираб, дегандай...

– Қаранг, диққат билан қаранг!

– Мана шу боланинг сал келбати келиб турибди, – деди Қиличбек Нуриддиннинг расмига тикилиб, – биздаги еттинчи рақамли болага кўз-қошлари сал ўхшаб кетади... Аммо, аниқ шу

деб айтолмайман... Суратдан таниб олиш жуда қийин, айниқса ёш болани ажратиб олиш...

– Бола шевасидан қаерликка ўхшарди?

– Бухоро ёки Навоийлик бўлса керак.

– Тошкент шевасида гапирадиган бормиди?

– “Вотти-вотти”лар йўқ эди... Бу аниқ.

– Тошкент вилояти шеваси адабий тилга яқинроқ бўлади. Унақаси йўқмиди?

– Э ука, айтдим-ку улар ногирон бўлса, адабий тилда гапириш у ёқда турсин, ўз шевасида гапиришни базўр эплашарди, айримлари эса, умуман гапиролмасди.

– Сиз ўша болалар билан гаплашганмисиз? Шунчаки одамийлик юзасидан улардан ҳол-аҳвол сўраганмисиз?

– Улар билан ниманиям гаплашардим, сен боғдан келсанг, улар тоғдан келса...

– Болаларни сизларга ким етказиб келарди? – Раҳимжон масалага бошқа томондан ёндашмоқчи бўлди.

– Неча марта айтишим керак, укажон! Бир нарсани қайта-қайта сўрайверасизларми?

– Ишимиз шунақа, – бепарволик билан жавоб берди Раҳимжон, – ҳақиқатни аниқламагунимизча сўрайвераимиз. Марҳамат, жавоб беринг.

– Олдин ҳам айтганман, биз битта Лочинни биламиз, – истар-истамас гап бошлади Қиличбек. – Ҳамма ишни у қиларди. Болаларни қаердан топарди, кимдан оларди, бу ёғи бизга қоронғи. Бизнинг ишимиз уларни қабул қилиб, тинчлантирувчи укол ёрдамида сақлаб туриш, операцияга тайёрлаш ва олинган тана аъзоларини контейнерларга жойлаштириб, Лочинга беришдан иборат эди. У ким билан ишлаган, тана аъзоларини кимга сотганлиги бизга маълум эмас.

– Лочин билан қандай танишгансизлар?

– Бир пайтлар кўшни турганмиз. Ўзи топармон-тутармон йигит эди. Пулим қолмай қийналиб қолган пайтларда ундан қарз сўраб турардим. Ўтган йили қизимни чиқаргандим. Мебель, ги-

лам, сарпо-суруқ дегандай, ундан каттагина қарз бўлиб қолдим. Ҳисоблаб кўрсам, шунча пулни ишлаб топишга оз эмас, кўп эмас 10 йил керак бўларкан. Шунча йил емай-ичмай йиғинсам, қарздан қутуларканман. Шунда Лочин шу таклифни айтиб қолди... Рози бўлишдан бошқа чорам бормиди?

Раҳимжон яна кўплаб саволлар билан гувоҳдан керакли маълумотларни суғуриб олишга ҳаракат қилди. Кейин иккинчи гувоҳ – хирург Акмал Дўстқобилов сўроқ қилинди. У шеригининг кўрсатмаларини тўла тасдиқлади. Сўнг Раҳимжон ҳар эҳтимолга қарши жиноят иши материаллари билан танишиб чиқди, ишга жалб қилинган тезкор ходимлар билан суҳбатлашди. Аммо Чинозда содир бўлган воқеаларнинг Бухородаги воқеаларга алоқадорлигини исботловчи бирон-бир асос тополмай, тарвузи қўлтиғидан тушиб, ортига қайтди.

***

Санжарбек Суқсурни сўроқ қилишга тайёрланар экан қилаётган иши ўзига эришдай туюлди, вақтни беҳуда сарфлаётгандай, жиноятни фош қилиш ўрнига қаердаги майда-чуйда ишларга ўралашиб қолгандай ҳис қилди. Шу аёлнинг, олий тоифали врачнинг кўлидан шундай иш келадими? Эрини рашк қилган бўлса қилгандир. Эрини қизғанганидан Маъмуранинг олдига келиб, жанжал кўтарса – кўтаргандир, пўписа қилса – қилгандир. Бу барча аёлларга хос хислат эмасми? Шу арзимас сабаб билан бир бегуноҳ норасида гўдакни ўлдириш ақлга сиғадиган ишми? Тўғри, рашки ўткир аёллар ҳеч нарсадан тоймайдилар. Ўзини ўтгаям, чўққаям уришга тайёр бўлишади. Эр бермоқ, жон бермоқ билан баробар. Эрини чин дилдан севадиган ҳар қандай хотин рашк туфайли йиртқичга айланади. Майли, Суқсур ҳам ана шундай рашки чегара билмайдиган аёллардан деб фараз қилайлик, у ҳолда кўзи қонга тўлиб, биринчи галда Маъмурани ўлдириб кўя қолмасмиди? Ақли расо одам бундай йўл тутмаган бўларди. Суқсур қанақа аёл? У шундай хунрезликка, ўтакетган шафқатсизликка қодирми?

Шу пайт эшик тақиллаб, тезкор ходимлардан бири хонага ўрта бўйли, озғиндан келган, кийган либоси ярашиқли, кўҳлик-кина, аммо юз-кўзига керагидан ортиқ атир-упа чаплаб олган, танноз ва олифтасифат қирқ-қирқ беш ёшлардаги аёлни бошлаб кирди.

– Бу опа врач Суқсур Алиевна бўладилар, бу киши – тергов гуруҳи раҳбари Санжар Раҳмонов, – изкувар аёлни қолдириб, ўзи чиқиб кетди.

Санжарбек ўрнидан туриб, гувоҳга жой кўрсатди ва ҳол-аҳвол сўраган киши бўлди.

– Тинчликми, ўртоқ Раҳмонов? Чақиртирибсиз, нима гап? – деди Суқсур қандайдир кибр билан ўзини сипо ва ҳеч нарсани билмайдигандай хотиржам тутишга ҳаракат қилиб.

– Ёрдамингиз керак! Хабарингиз бўлса, биз Ялламадаги уч боланинг йўқолиб қолиши билан боғлиқ жиноят ишини тергов қиляпмиз. Болалардан бири Мўминжоннинг онаси Маъмурахон билан бирга ишлаган экансизлар. Ораларингда ихтилоф ҳам бўлган экан. Шу ҳақда батафсилроқ билмоқчи эдик.

– Э, шунақа демайсизми? Нимаймиш дебман, – аёл беписандлик билан лабини бурди. – Шу касофат хотин роса бошимизга бало бўлди-да!

– Марҳамат, нима сабабдан Маъмуруни таъқиб қилгансиз, ишдан бўшатишга эришгансиз? – терговчи бу шайтон аёлнинг эсини киритиб қўйиш учун тилига Кўқон қалампиридан жиндек қўшди.

– Э, э, э, бу нима деганингиз? Мен у қишлоқини таъқиб қилиб ўлибманми? У билан неча пуллик ишим бор! Ишга келар-келмас, эримга қош-кўзини сузиб, ўйнаш орттирмоқчи бўлди. Нима, мен қараб ўтиришим керакмиди? Олдимга чақириб, гаплашдим, тушунтирдим. Ўзи жаҳл қилиб, ишдан бўшаб кетди. Эримга арз қилган шекилли, содда одам эмасми гаплашиб, бошқа шифохонага ишга киритиб қўйибди. Бунгаям чидадим. Лекин у хотин шундан кейин ҳам Азамат акамни тинч қўймади. Қўнғироқ қилишдан, СМС ёзишдан чарчамади. Ғазабим қўзиб,

уйига излаб келдим. Яшаш-туришини кўриб, рости ичим ачиди. Бу томондан эри ташлаб кетибди. “Барака топгур, сенга ҳаром ёқмас экан, мана эринг ҳам сени ташлаб кетиб қолибди, менинг эримни тинч қўй, ширин оиламни заҳарга айлантирма” деб ялиндим.

Суқсур “бор гап шу” дегандай терговчига тикилди.

– Сиз Маъмурага “эримни тинч қўймайдиган бўлсанг, мендан яхшилик кутма, буёғига ўзингдан кўр, сен ҳали Суқсурнинг совунига кир юлмабсан!” дея таҳдид қилган экансиз. Бун қандай изоҳлайсиз?

– Ҳечам ундай деганим йўқ! – деди Суқсур кўзларини катта-катта қилиб. – Эримни тинч қўй деб илтимос қилганман, яхши гап билан уни қинғир йўлдан қайтаришга ҳаракат қилганман у эси пастни.

– Демак, тан олмайсиз!

– Нимани... тан олишим... керак, – талмовсиради аёл.

– Гапирган гапингизни! Унда Маъмура билан юзлаштиришга тўғри келади.

– Балки жаҳл устида гапирсам – гапиргандирман! – “юзлаштириш” сўзини эшитиб, Суқсур бироз ортга чекинишга мажбур бўлди. – Жаҳл чиққанда ақл кетади, дейишади-ку! Сал-пал пўписа қилиб, кўзини қўрқитмоқчи бўлгандирман, шунга шунчами?

– Маъмуранинг боласи йўқолиб қолган куни сиз қаерда эдингиз? – терговчи навбатдаги саволни берди.

– Тушунмадим?.. Нима, сиз ўша болани ўғирлашни менга тўнқамоқчимисиз? – деди аёл оқариб-кўкариб.

– Ҳеч ким сизга ҳеч нарсани тўнқамоқчи эмас. Сиз марҳамат қилиб, берилган саволга жавоб беринг! – терговчи жиддийлашди.

– Майли, майли... жавоб бераман... Ўша куни мен хизмат сафарида Москвада эдим. Халқаро конференцияга кетгандим. Эртаси куни келсам... шу воқеа...

– Сиз бу ҳақда кимдан эшитдингиз?

– Тонг пайти Москвадан келиб, аэропортдан уйга келдим. Бироз дам олиб, пешиндан сўнг ишга чиқдим. Бир пайт ҳаллослаб Маъмура келиб қолди. “Сен боламни ўғирлагансан!” деб менга ёпишиб кетди. Мен унга чиптамни кўрсатиб, ҳозиргина Москвадан хизмат сафаридан қайтиб келганимни, бола ҳақида ундан эшитиб турганимни тушунтирдим, ҳовуридан туширишга ҳаракат қилдим. Яхши гаплар билан насиҳат қилдим...

– Авиачиптангизни кўрсак бўладими?

– Албатта, – аёл кийимига монанд рангдаги сумкасини титкилашга тушди, – мана, марҳамат, яхшиям ташлаб юбормаган эканман.

Санжарбек чиптани қўлига олиб, ёзувига разм солди:

– Москвага қачон кетган эдингиз?

– Хайрият, бола йўқолишидан уч кун олдин жўнаб кетган эканман. Йўқса, анов хотин ҳаммасини мендан кўриши мумкин эди. Сизларданам бошим балога қоларди...

– Балки бу ишни бирортасига буюртма қилгандирсиз? – терговчи аёлнинг сабрини синаш учун атайлаб “хужум”га ўтди.

– Э, э, э, ака, бу нима деганинги-и-и-з? Ҳазиллашаяпсизми? – Суқсур тутатиб кетди. – Нима, мен телбага ўхшайманми? Шифокор бўлатуриб, муштдай болани-я! Тухмат қилманг, акажон! Мен... мен...

– Қилмаган бўлсангиз, қилмадим, денг – тамом! Қолганини ўзимиз аниқлаймиз. Сўраш, гумонсираш – бизнинг вазифамиз, хафа бўлиш йўқ!

– Жавоб беришдан қочмайман, – деди аёл бироз ҳовуридан тушиб, – сизларнинг ишларингизни ҳам тушунаман... Лекин мен аёл бошим билан рашк туфайли бировнинг боласини ўғирлашга одам ёллашим ақлга сиғадиган иш эмас. Унақа томошалар киноларда, китобларда бўлади.

– Китобдаги, кинодаги воқеалар эса ҳаётдан олинади, – деди Санжарбек суҳбатга хотима ясаб, – Суқсур Алиевна, ҳозирча сизга жавоб. Бирор нарса ёдингизга тушса, бизга хабар қиларсиз.

– Албатта, акажон, албатта! Раҳмат. – Терговчилар ёнига шер-

дай важоҳат билан кириб келган аёл, мушукдай попуги пасайиб, шумшайиб чиқиб кетди.

***

Шанба куни кечки маҳал Санжарбек бажарилган ишларни сарҳисоб қилиш, қилинажак тезкор-тергов тадбирлар режасини муҳокама қилиш учун тергов гуруҳи аъзоларини йиғди.

Дастлаб гуруҳ раҳбарининг ўзи ахборот берди:

– Ҳурматли ҳамкасблар, ўтган икки-уч кун ичида катта ҳажмдаги тезкор-қидирув ва тергов ҳаракатлари амалга оширилган бўлса-да, калаванинг учини тополганимиз йўқ. Эҳтимоллиги жуда паст бўлган тахминлар ҳам ишланмоқда. Мўминжоннинг “иши” бўйича ўша куни маҳаллада, уйида бўлган барча шахслар рўйхати шакллантирилди. Яқин кўшниларнинг ҳовли-жойлари кўздан кечирилди. Жабрланувчиларнинг алоқалари ўрганиб чиқилди. Маъмура муқаддам ишлаган шифохона раҳбарининг хотини Суқсур Алиевна билан рашк туфайли келишмовчиликлар борлиги аниқланиб, опа сўроқ қилинди. Бола йўқолган куни у Москвада халқаро конференцияда бўлган экан. Кейинги куни сафардан қайтган. Маъмура боласи йўқолганидан бир кун ўтиб, Суқсурнинг олдига борган, “бу ишни сен қилгансан” деб унга ёпишган. Аёл самолёт чипталарини кўрсатиб, воқеа содир бўлган пайти чет элда бўлганлигини айтган. Гарчанд Суқсур воқеадан бир ойча олдин Маъмураникига келиб, “эримни тинч қўймасанг, ўзингдан кўр, оқибати ёмон бўлади” деб пўписа қилган бўлса-да, мен унинг бу ишни қилишига унчалик ишонмадим. Шунга қарамай, Суқсурнинг алоқалари, ўша даврда кимлар билан кўпроқ мулоқотда бўлганлиги ўрганилмоқда, телефон сўзлашувлари пеленгацияси таҳлил қилинмоқда.

Санжарбек пиёладаги сувдан ичиб, оғзини ҳўллаб олгач, гапида давом этди:

– Нуриддиннинг иши бўйича велосипеднинг изини топиш учун ён-атрофдаги барча ҳовлилар, кўчалар, анҳор бўйлари мутахассислар иштирокида қараб чиқилди. Великнинг қачон, қай-

си жойдан сувга ташлаб юборилганлигини аниқлаш учун анҳор бўйидаги яроқли оёқ изларидан, транспорт шиналари изларидан намуналар олинди, қишлоқ аҳли қайтадан сўроқ қилиб чиқилди. Анҳор бўйидаги барча хонадонлар сув оқими йўналиши бўйича кўздан кечирилди. Велосипедни топиб олган Эргаш тракторчи, Нуриддиннинг синфдошлари, ўртоқлари, ўқитувчилари билан ишланди. Хабарларинг бор, воқеадан бир ойча олдинроқ Нуриддинни Шариф деган каттароқ бола қаттиқ урган. Салима опа боласига жони ачиб, зўравонни қарғаган. Бахтга қарши, бир ҳафта ўтмай Шариф автоҳалокатга учраб, вафот этган. Жанозада Шарифнинг онаси Шаҳодат опа қўшниси Салимага “боламни сен ўлдирдинг, сенинг болангнинг ҳам ўлигини кўрмасам, рози эмасман!” деб йиғлаб ёпишган... Шу масалада Шаҳодат билан обдон ишлаб кўрдик. Аёлнинг телефон қўнғироқлари таҳлил қилинди, алоқалари доираси ўрганилди. Эҳтимоллик даражаси жуда паст бўлса-да, бу тахмин бўйича ишлар давом этмоқда. Энди Барнонинг иши бўйича... Боланинг уйидан бош олиб кетишига сабаб бўладиган омил аниқланмади. Унинг ота-онаси, яқинлари, мактабдаги ўқувчилар, устозлар билан ҳеч қандай муаммоси, ихтилофи бўлмаган. Ҳеч қанақанги пулли жанжалларга аралашмаган. Боланинг бориши мумкин бўлган жойлар текширилди. Ўша куни у билан машинада бўлган шахсни аниқлаш мақсадида Яллама ва унинг атрофидаги барча қишлоқлардан Чинозда ёки Тошкентда ишлайдиган шахслар рўйхати тузилиб, ҳар бири гаплашиб чиқилмоқда. Аммо ҳозирча натижа йўқ. Айни пайтда тезкор ходимларимиз шу яқин атрофдаги юк машиналари ва Россияда ишлаб чиқарилган машина эгаларини топиб, гаплашиб кўришмоқда. Булардан ташқари, бу томони Тошкентга, бу томони Сирдарёга чиқиб кетишдаги йўл патрул постларидаги видеокамералар ёзувлари таҳлил қилинди. Яллама ва Чиноздаги корхона, ташкилотлар, савдо нуқталарига ўрнатилган видеокузатув ускуналари тасвирлари архиви таҳлил қилинди... Раҳимжон хизмат сафари билан Бухорога кетганди, бугун қайтди. Жиноятнинг изи ўша ёқларга бориб қада-

ладими, деган умидда эдик. Аммо... Марҳамат, Раҳимжон ўзингиз гапириб беринг.

– Мен ҳам ишимизда силжиш юз беради, деб ўйлагандим, – Раҳимжон ўрнидан туриб, ахборот беришга киришди, – аммо Бухородаги жиноят иши материаллари билан танишиб, қўлга олинган шифокорларни сўроқ қилиб, бу ишнинг бизникига алоқаси йўқмикан деган фикрга келдим. Тўғри, тана аъзолари олиниб, йўқ қилинган беш боладан учтаси тахминан 16, 8 ва 4 ёшда. Бироқ ҳар иккала жиноятчи Барно, Нуриддин ва Мўминжонни суратларидан таниб ололмади. Уларнинг айтишича, бу лабораторияга асосан ногирон, ақли заиф ва дайди болалар келтирилган. Айни пайтга қадар бухоролик ҳамкасбларимиз беш боланинг шахсини аниқлашга эришганлар. Қолган беш боланинг ҳам шахси аниқланса, биз масалани ёпсак бўлади. Унга қадар Ялламада кимнинг Бухоро билан алоқаси борлиги, яқин кунларда кимникига у тарафлардан меҳмон келганлигини аниқлаш чораларини кўрамиз. Жиноятнинг изи Бухорога бориб тақаладиган бўлса, маҳаллий аҳолидан кимдир уларга ёрдам берган бўлиши керак-ку.

Шундан сўнг Аловуддин олиб борилаётган тезкор қидирув тадбирлари ҳақида ахборот берди:

– Тезкор қидирув ишларини янада жонлантириш учун вилоятдан, Республика ички ишлар вазирлигидан энг малакали изкуварлар жалб этилди. Айни дамда жабрланувчилардан тортиб, уларнинг қариндош-уруғлари, қуда-андалари, қўни-қўшниларининг шахси, ўтмиши, алоқалари, телефон сўзлашувлари таҳлили, гувоҳларнинг кўрсатмаларидаги зиддиятлар, уларнинг “алиби”лари тўғри ёки нотўғрилиги ўрганилмоқда...

– Аловуддин Истамович, кўп ишлар қиляяписизлар, – гуруҳ раҳбари “аравани куриқ олиб қочманг-да” деган маънода изкуварнинг гапини бўлди, – лекин натижа нима бўлаяпти? Шундан гапиринг.

– Натижалар ҳам бор, – изкувар “айтаверайми?” дегандай йиғилганларга бир қараб қўйди.

– Эштайлик-чи!

– Эргаш тракторчи Нуриддиннинг велигини орадан уч кун ўтиб кўриб қолган. Нуриддин анҳорга чўкиб кетган-кетмаганлигини текшириш учун икки кун олдин анҳорнинг суви тўхтатилганди. Демак, велик сувга кейинги кун ёки ўша топиб олинган куни ташланган бўлиши мумкин. Эргаш бир кун олдин Тошкентга ҳарбий хизматда бирга бўлган ўртоғининг тўйига кетиб, келаси куни уйга қайтгач, великни кўриб қолганлигини айтган. Биз ўша ўртоғининг шахсини аниқлаб, текшириб кўрдик. Ҳақиқатда тўй бўлган, аммо Эргаш унда иштирок этмаган. Ўша куни у Чинозда Аня деган татар аёлиникида тунаб қолганлиги аниқланди.

– Ҳа, энди бечора нима десин, ўйнашимникига кетгандим деб айта олмайди-ку, – пичинг қилди Раҳимжон.

– Гап унинг қаерга борганида эмас, ёлғон гапирганида! – гуруҳ раҳбари ҳамкасбига ёвқараш қилди. – Тракторчи билан чуқурроқ шуғулланиб кўришга тўғри келади... Марҳамат, Аловуддин Истамович давом этинг!

– Яна бир шунга ўхшаш ҳолат, – изкувар дадилланди, – Мўминжон йўқолиб қолган дастлабки пайтида бошқа қўни-қўшнилар қатори Замир ҳам Мўминжонларникига чиққан. Маъмура онасига қўнғироқ қилмоқчи бўлган. Телефони ҳисобида пул бўлмагани учун ишламаганлиги сабабли Замирдан телефонини бериб туришни сўраган. Замир “меники ҳам ўчиб қолибди” деган баҳонада телефонини фойдаланишга бермаган. Биз алоқа тармоғидан ўша пайтда Замирнинг телефони ўчмаганлигини, ишлаб турганлигини, унгача ва ундан кейин хотини, онаси билан қўнғироқлашганини аниқладик. Қўшниси шундай оғир аҳволда турган пайти бу йигит нима сабабдан унга ёрдам қўлини чўзмагани, нима сабабдан ёлғон гапиргани одамни ўйлантиради...

– Жуда яхши, – ҳамкасбини рағбатлантирди Санжарбек, – булар бизга асқотиши мумкин. Бир қарашда оддийдек туюлган бу ҳолатлар ишимизда катта аҳамият касб этиши эҳтимолдан холи

эмас. Ҳозирча тракторчига ҳам, Замирга ҳам бу ҳақда индамай турамиз. Уларнинг ҳар бир қадамини, ҳар бир сўзини текшириб бораверамиз. Бир жойда бўлмаса, бошқа жойда ўзларини фош қилиб қўйса ажабмас.

– Тўғри бўларди, – ҳамкасбининг фикрини маъқуллади Раҳимжон.

– Шу ўринда талабамизнинг велосипед хусусидаги “тактикаси”ни ҳам синаб кўрсак ёмон бўлмасди, шундайми, Жўрабой? – Санжарбек амалиётчи акаларининг қизгин мунозарасини қулоқ қоқмай эшитиб ўтирган талабага юзланди.

– Санжар ака, тезроқ шу тактик усулни синаб кўрайлик, – талаба терговчининг эътирофидан руҳланиб кетди. – Тасаввуримда иш берадигандай. Олдин Нуриддиннинг велосипедида қотилнинг бармоқ излари топилди деб гап чиқариб, кейин қишлоқдаги барча одамларнинг бармоқ изларини олишни бошласак, жиноятчи ўлгур кўрқиб кетиб, ўзини фош қилиб қўйиши турган гап... Балки қочишга уринар... Балки...

– Раҳимжон, ишни эртага шундан бошлайлик, – топшириқ берди Санжарбек.

– Эртага дам олиш куни... экспертларни чақириш қийин бўлмасмикан, – иккиланди Раҳимжон.

– Жиноятчида дам олиш куни бўлмайди, – кулди Санжарбек, – модомики унинг ортидан таъқиб қилиб кетаётган эканмиз, қўлга тушириш учун биз ҳам дам олишга ҳаққимиз йўқ. Йўқса, унга бой бериб қўйишимиз, изини йўқотишимиз ҳеч гап эмас.

– Тушунарли!

– Санжар ака, менда бир таклиф бор эди, ижозат берсангиз, – деди Жўрабой ийманиб.

Ҳамма ялт этиб унга қаради.

– Хўш, Жўрабойжон, гапиринг-чи, нима таклиф экан? – гуруҳ раҳбари бу чапани йигитдан ноанъанавий фикрлар чиқишига умид қилиб, унинг ёнига борди.

– Ёдингизда бўлса, жиноятчилар Барнонинг машинасини эҳтиёт қисмларга бўлиб, сотиб юборишлари мумкин, шу сабаб-

ли яқин атрофдаги барча автомашина эҳтиёт қисмлари бозорларини қараб чиқишимиз лозим, дегандингиз. Лекин бозорга борганимиздаям ҳамма эҳтиёт қисмлар бир-бирига ўхшаса, Барнонинг машинасига тегишли эканлигини қандай ажратиб оламиз? Бу муаммони ўйламаган эканмиз. Шу сабабли икки кундан буён аввал Барнонинг отаси билан, сўнг уларнинг машинасига қараб турадиган Чиноздаги уста билан гаплашдим. Уларнинг гапига қараганда Барно миниб чиққан ўша машина уч ой олдин Чинозда бошқа бир “Жигули” билан тўқнашиб кетиб, олд ўнг томон фарасини синдириб олган экан. Уста “Ласетти”-га янги фара ўрнатиб берган. Энг қизиғи, уста мижозлар кейинчалик эътироз билдириб келмасин учун ўрнатадиган эҳтиёт қисмларнинг одам кўзи тушмайдиган бир чеккасига белги қўяр экан. Шу белги бизга машинани топишда қўл келар деб ўйлайман...

– Эй қойил, офарин Жўрабойжон! Сизни дўстларингиз бекорга профессор демас экан!

Жўрабой “айтиб қўйибсиз-да!” дегандай Раҳимжонга қаради.

– “Профессор” деб ҳаммани ҳам айтаверишмайди, – ўзини оқлаган бўлди Раҳимжон.

– Биз душанбадан машинани ёки унинг эҳтиёт қисмларини излашга тушишдан олдин албатта ишни шундан бошлаган бўлардик, – гапида давом этди гуруҳ раҳбари, – Сиз ишимизни енгиллаштирибсиз. Аммо рухсатсиз иш тутганингиз бизга маъқул эмас. Бир оғиз огоҳлантириб қўйсангиз бўларди... Шунга қарамай, сизнинг ғайрат-шижоатингиз, ташаббускорлигингиздан ҳаммамиз ўртак олсак арзийди! Раҳмат сизга, ўтиринг!

Санжарбек жойига ўтириб, ҳамон тик турганча сўз навбатини кутиб турган Аловуддинга “марҳамат, давом этинг” деди.

– Барнонинг ўша куни бензинни қаердан олганлигини аниқлаш мақсадида анчагина ишлар қилинди. Ҳозиргина йигитларимиз Чиноздаги 21-сонли ёнилғи қуйиш шахобчаси атрофида яшовчи хонадонлар соҳиблари билан гаплашиб чиқиб, бир нарсаса аниқлик киритгандай бўлишди. АЁҚШнинг шундоқ ён-

гинасида яшовчи Фотима исмли аёл бундан тахминан икки-уч ой муқаддам 14-15 ёшлардаги бола уларникига бензин солиш учун елим идиш сўраб чиққанини айтган. Тахминимиз тўғри чиқса, Барно ўша куни машинасини йўлда қолдириб, ўзи пиёда бензин олиш мақсадида АЁҚШга кирган. Уларда идиш бўлмаганлиги сабабли қўшнилардан сўрашга мажбур бўлган. Фотима опадан бир ярим литрли елим идишни олиб, бензин қуйиб олган ва машинасига қуйган. Лекин ҳозирча АЁҚШ раҳбари ва операторлари “ўламан-саттор, ҳеч кимга идишга бензин сотмаганмиз” деб оёқ тираб туришибди.

– Ажойиб янгилик! – Санжарбекнинг юзи ёришди. – Демак, Барнони энг сўнг кўрган гувоҳлар топилибди. Бу жуда муҳим. Шахобча эгаларининг ёлғон кўрсатма бераётганлигини ёнилғи қуйиш шахобчаларида идишга ёнилғи бериш қатъий тақиқланганлиги билан изоҳлаш мумкин, улар шундан кўрқишади. Ҳа, дарвоқе, гувоҳ нима деяпти, Барно бензинга бир ўзи борганми-кан ёки ёнида шериги бўлганмикан?

– Аёлнинг айтишича, Барно бир ўзи бўлган. Ёнида ҳеч кимни кўрмаган экан...

– Ўша боланинг Барно экани...

– Бу аниқ, аёл унинг кўринишини тўғри таърифлаб берди, расмини кўрсатгандик, дарров таниди.

– АЁҚШ билан машина тўхтаб қолган жой оралиғи қанча экан?

– Бир километрча бор.

– Демак, Барно шеригини машинага қараб туриш учун қолдириб, ўзи пиёда ёки йўловчи машинада бензин олиб келишга кетган...

– Бу аниқ. Кеча йигитларимиз яна бир гувоҳни топишганди, – изқуварлар бошлиғи йиғилганларни ҳайратга солишда давом этди.

– Хўш-хўш, ким экан ўша гувоҳ?

– Бозорбой деган паттачи. У ўша куни ишдан қайтишда Барнонинг “Ласетти”си йўл бўйида турганини кўрган. Ёнида ҳеч

ким кўринмаган. Бирор ёрдам керакмасмикан деган ўйда машинасини тўхтатиб, “Ласетти”нинг ёнига келган ва ойнадан “нима гап, ёрдам керакмасми?” деб сўраган. Машина ичида ўтирган одам саволга жавоб бермай негадир юзини тескари буриб олган. Бирортасини кутаётгандир-да, деган хаёлга борган Бозорбой йўлида давом этган.

– Балки бошқа машинани кўргандир?

– Йўқ, Бозорбой машинанинг давлат рақамини эслаб қолган экан.

– Орадан шунча вақт ўтган... Қандай эсида қолган экан? Ёки бунга бирор сабаб борми?

– Шунақа одамлар бўлади-ку. “Олдин ҳам ўша машинани кўп кўрганман, эгасини танимасам-да. Ялламанинг машинаси эканлигини билардим”, дейди.

– Демак, Бозорбой айнан Барнонинг машинасини кўргани аниқ.

– Вақти ҳам тахминан тўғри келаяпти, – изоҳ берди изқувар.

– Бозорбой ўша одамнинг бирор хос белгисини эслаб қолмаганмикан?

– Йўқ, “машина ичи қоронғи эди, унинг кимлигини, неча ёшдалиги, қанақа кийинганини аниқ кўролмадим”, дейди.

– Балки у Бозорбойни таниб, юзини тескари бургандир?

– Бўлиши мумкин, аммо Бозорбой уни танимаган, тўғрироғи, яхшироқ кўрмаган...

– Шу сирли йўловчида бир гап борга ўхшайди. Негадир у ўзини намоён қилишни хоҳламаган. Бир неча гувоҳ фақат Барнонинг ўзини кўрган. Бундан хулоса қилиш мумкинки, бу кимса манфур ниятини амалга ошириш учун олдиндан тайёрланган, пухта режа тузган. Одамлар уларни бирга кўриб қолмасликлари учун машинадан тушмай ўтирган. Ёки у ногиронмикан?

– Ногирон одам кечки пайт Чинозда нима қилади?... Яна ёлғиз ўзи, – деб шубҳасини билдирди Раҳимжон.

– Ҳар эҳтимолга қарши Яллама ва ён атрофдаги қишлоқларда яшовчи ногирон одамларни ҳам сўраб кўришимиз керак...

– Тушунарли, – деди изқувар қўлидаги дафтарга нималарни-дир қайд қила туриб.

– Бошида мен Барнонинг шериги бирор ўртоғими ёки синфдошими, деб ўйлагандим. Лекин унинг барча синфдошлари, ўртоқлари, қўшнилари билан гаплашиб чиқилгандан кейин бу тахмин тўғри эмасга ўхшай бошлаганди. Бозорбойнинг кўрсатмаларидан кейин эса, хулоса қилиш мумкинки, бу кимса Барнога дўст бўлмаган. Ўзини тутишидан қотил айнан шу одам ҳам бўлиши эҳтимолдан йироқ эмас. Хуллас, уни ернинг остидан бўлсаям, осмоннинг устидан бўлсаям қидириб топишимиз лозим... Мени бир нарса ўйлантиради. Агар у кимсани қотил деб фараз қиладиган бўлсак, катта кўчада, шунча одамнинг кўз ўнгида ўз қурбони билан машинада сайр қилиб юрганига ҳайрон қоласан киши! Бироқ уни ҳеч ким кўрмаган. Кўрганлар ҳам эътибор бермаган. Одамлар ҳам роса бепарво, бефарқ бўлиб кетаяпти-да! Бурнидан нарини кўришмайди... Ҳар ким ўзи билан овора! Қандоқ кунларга қолдик... Аловуддин Истамович, сизда яна нима бор?

– Бошқа масалаларда ўтган кун сизга ахборот бергандим, ҳозирча шулар, – гапни қисқароқ қилди изқувар.

– Ҳурматли ҳамкасблар! – Гуруҳ раҳбари қандайдир ташвиш, куюнчаклик билан гапида давом этди, – ўтган уч-тўрт кун ичида жуда катта ҳажмдаги иш қилинди. Аммо маккор қотил бизга тутқич беришни ҳаёлига ҳам келтирмаётир. Бир қарашда у шу атрофда ҳаммасини кўриб-билиб ўтиргандек. Бошқа тарафдан разм солинса, у биздан жуда олислаб кетгандай. Уни излаб топиш амри маҳолдай туюлади. Ҳар икки ҳолатда ҳам бизни унга олиб борадиган сўқмоқ айнан шу жойдан – Ялламадан бошланади. Яна салгина ғайрат қилсак, калаванинг учи топилади. Энг асосийси, биз тўғри йўлдан кетаяпмиз...

Тергов гуруҳи аъзолари эртанги қилинадиган ишларни келишиб олгач, алламаҳалда тарқалишди.

***

Санжарбек кеч ётган бўлишига қарамай, анча пайтгача уйқу-
си келмай, шифтга қараб ётди. Гарчанд у гуруҳ аъзоларининг
кўнглини чўктирмаслик учун жиноят тез кунларда очилишига
умид билдирган бўлса-да, юраги нотинч эди, хаёлида қандай-
дир нотўғри йўлга тушиб қолгандай, қотил уларни чалғитиб,
анча узоқлаб кетгандай, тергов боши берк кўчага кириб, ун-
дан чиқиш йўлларини унутиб қўйгандай эди... Устига-устак,
маслаҳат берадиган одам йўқ. Тоҳир Ғофуровичнинг ташвиши
ўзига етарли... Қарияни анов бемазалар роса қийнаб қўйишди...
Нафақага чиқиш учун кун санаб ўтиргандир... Фахриддин Кари-
мович нима қилди экан?... Шундай одам-а! Қамокхонанинг зи-
мистон бурчагида дарду аламга ботиб ўтиргандир... Нима бўл-
саям, тушкунликка тушиб қолмаса бўлгани! Йўқса, у ерлардан
омон чиқишнинг ўзи бўлмайди. Йўқ, йўқ, устози иродали инсон,
ҳаммасига чидайди. Ҳар қандай қийинчилик, ҳар қандай азобга
бардоши етади. Аллоҳдан берилган бу синовни мардонавор ен-
гиб ўтади. Ҳали яхши кунлар олдинда. Ойнинг ўн беши қоронғи
бўлса, ўн беши ёруғ, деган мақолни кўп ишлатарди. У бун яхши
тушунади. Умид билан яшайди... Фақат шу умид, ўзининг ҳақ-
лигига бўлган ишончгина уни омон сақлаб қолади! Негадир
кейинги пайтларда Рамазон ҳам телефонни кўтармай қўйди. У
бечора ҳам қўрқиб қолган кўринади... Ўзининг аёли, болалари,
ота-онаси қай аҳволда экан? Қандай ўтиришган экан? Шу қуриб
кетгур иш деб, уларнинг ҳолидан хабар олишнинг ҳам иложи
бўлмади. Иш деганлари ҳечам тугамайди. Бу ёғини бажарсанг,
бошқа ёқдан қайнаб чиқаверади... Тавба, қандай кунларга қол-
диг-а!

Шуларни ўйлаб, Санжарбек эртага иш бошлангунга қадар
устозининг оиласидан хабар олиб келишни кўнглига тугди.

Тонг пайти Тошкент тарафга йўл олган Санжарбек олдин Чор-
суга тушиб, бозорлик қилди, соат саккизларга яқин тўлиб-то-
шиб устозининг хонадонига кириб борди. Болаларига нонушта
тайёрлаб турган Назира меҳмонни кўриб суюниб кетди:

– Вой, Санжарбек, яхшимисиз, эсон-омонмисиз? Нима қилиб овера бўлиб юрибсиз?... Шунча нарса...

– Раҳмат, янга, ўзларингиз яхшими? Зерикмасдан ўтириб-сизларми? – Санжарбек қўлидаги юкларини бир чеккага қўйиб, илиқ саломлашди. Сўнг қандайдир бир умид кўзи билан унга қараб, жовдураб турган йигитларга юзланди, – Достонжон, Давронжон, сизлар қалайсизлар? Ўқишлар яхшими?

– Яхши, раҳмат, – қандайдир синиқ овозда жавоб берди Даврон.

– Санжар ака, адам қачон келадилар? – Достоннинг сабри чидамади, – ўзи адами нимага қамашган?

– Оз қолди, болажон, оз қолди, – Санжарбек боланинг саволига қандай жавоб беришни билмай, бироз эсанкираб қолди. – Энди, биласанми, умуман олганда... Адангнинг айби йўқ, фақат жиндаккина англашилмовчилик бўлган. Ҳаммасини текшириб, кейин қўйиб юборишади.

– Айтганингиз келсин! – дейишди йигитлар бир овоздан.

Назира болаларини хонасига чиқариб юбориб, меҳмонга юзланди.

– Укажон, нима янгилик, бирон хушхабар борми?

– Ҳозирча... я-н-г-и-л-и-к й-ў-қ... – чайналди терговчи.

– Тоҳир Ғофурович нима деяптилар?

– Худо хоҳласа, ҳаммаси яхшилик билан тугайди, Тоҳир ака қўлидан келган ҳамма ишни қилаяпти, – Санжарбек аёлнинг кўнглини чўктирмаслик мақсадида аввалги “эртаги”ни такрорлашдан бошқа иложи бўлмади, – ўзларингизда нима гаплар, янга?

– Ўтган куни қайнота-қайнонам билан Термизга бориб келдик... ҳатто кўрсатишмадиям... Билмадим, қилган иши шунчалар оғирмикан? Одам ўлдирганлар билан ҳам бунақа муомала қилишмайди, – Назира кўзёшларини тиёлмади. – Прокурор ҳам, терговчи ҳам, анов сиз таништирган...

– Рамазон.

– Рамазон ҳам ўзларини олиб қочишди. Терговчининг айти-

шича, сиз билан бориб, хўжайин билан учрашганимизни анови-
лар... хавфсизлик хизматидагилар билиб қолиб, роса тўполон
кўтарганмиш. Бечора прокурорларнинг тоза жонларини олиш-
ган экан... “Мен кирмасам ҳам онаси беш дақиқага кириб чиқсин”
десам ҳам рози бўлишмади. Шўрлик қайнота-қайнонам шунча
йўлдан бориб, боласининг юзини кўролмай, йиғлаб-йиғлаб қай-
тишди... Қарияларга қийин бўлди... Уч-тўрт кун ичида ўн ёш қа-
ригандай, чўкиб қолишди... Кеча алдаб-сулдаб қишлоққа жўнат-
дим... Энди нима қиламиз, укажон?

– Янга, тўғриси айтсам, менинг ҳам бошим қотиб қолди,
– деди Санжарбек йиғламоқдан нари-бери бўлиб. – Бир тараф-
дан янги бошлиғимиз тагимга сув куймоқчи бўлиб юрибди. Шу
сабабли Тоҳир ака мени кўздан йироқроқ бўлиб турунг деб Чи-
нозга хизмат сафарига юборганди. Борсам, у ерда ҳам иш қай-
наб ётибди. Учта қотиллик... жиноят очилмаган, қотил қўлга
олинмаган... Бош қашишга қўл тегмай қолди... Рамазонга қўнғи-
роқ қилсам, телефонини кўтармади. Тоҳир ака билан гаплашиб
турибман. Бироқ у кишидан ҳам тайинли гап ололмаппман...
Фахриддин акамни ҳурмат қиладиган бир-иккита ҳамкасблар-
имиз билан гаплашсам, елка қисишади, “ҳозир бу иш олов,
яқинлашган одамни ҳам куйдириб юбориши мумкин, судда
амаллармиз” дейишди... Нима қилишгаям ҳайронман...

– Акангизнинг бунчагина пешонаси шўр бўлмаса! Кечани
кеча, кундузни кундуз демай, дам олиш кунини, таътилни бил-
май, оилани, бола-чақани унутиб, тер тўқди, тиним билмади...
Мана “мукофоти”! Ватан хоинидан ҳам баттар куйга тушиб ўти-
рибди! Ҳар сўзида а-д-о-л-а-т, ҳ-а-қ-и-қ-а-т дерди, қани ўша адо-
лат, қани ўша ҳақиқат?!

– Янга, сабрли бўлайлик, ноумид шайтон. Бу муттаҳамлар-
га ҳам боққан бало бордир. Асосийси, устоз айбсиз, ҳеч қандай
жиноят қилмаган! Ҳақиқат букилиши мумкин, аммо синмай-
ди! Бировга айтсанг ишонмайди, нима қилайлик, қўлимиздан
ҳеч нарсга келмаяпти! Бош прокурор ҳам, унинг ўринбосарлари
ҳам ходимларини айбсиз, несиз олиб кетиб, қамоққа тиқишса

ҳам, томошабин бўлиб кузатиб ўтиришдан бошқага ярамаяпти!
“Айбсиз одамни нега қамаяпсан?” деб сўрайдиган мард йўқ!
Ҳамма ўзидан кўрқади, мансабини йўқотишдан чўчийди!

Санжарбек қизишиб кетиб, сўзлари билан шундоғам юраги дарду аламга лиммо-лим аёлнинг ярасига туз сепаетганини ҳис қилиб, “юмшади”:

– Янгажон, сиздан илтимос бугундан бошлаб, сиз ҳам йиғи-сиғини бас қилиб, атрофга теран кўз билан қарашни бошланг, ҳаёт давом этмоқда. Ғам-андуҳ билан эмас, умид билан яшашни ўрганайлик... Тўғри, шундай инсоннинг тутқунликда чорасиз ўтириши, қилмаган гуноҳи учун товон тўлаши ҳаммамиз учун қайғули. Аммо устоз – ҳаёт, метин иродаси билан ҳаммасини енгиб ўтишга қодир... Ўша куни уни кўришга борганимизда... ёдингиздами, бизнинг кўнглимизга чироқ ёкса – ёришмайди, у киши ҳазил-мутойибасини қўймайди. Тўғри қилади, бошга тушганини кўз кўради. Сиқилиб, йиғи-сиғи қилиб ўтиришдан нима фойда?! Қайтанга ўзингга дард юқтириб олишинг ҳеч гап эмас. Шундан худо сақласин! Кўрдингизми, устоз шу ҳолида ҳам бизга ўрناк бўлаяпти! Бас шунақа экан, нега аза тутишимиз керак? Аллоҳдан берилган бу синовни ҳаммамиз қаддимизни тик тутиб, мардона енгиб ўтишимиз, умид билан яшашимиз лозим... Майли, ҳозирча уларнинг қўли баланд. Лекин замон шундайлигича қолиб кетмас. Яхши кунлар, ёруғ дамлар келар. Қасд қилганлар паст бўлар!

Санжарбекнинг чин юракдан, куюнчаклик билан айтганлари аёлга таъсир қилмай қолмади.

– Гапларингиз тўғри, укажон, иложимиз қанча! Ўша куни устозингизнинг ўзини тутишига ҳайрон бўлгандим. Балки менга далда бўлиш учун атайлаб шундай қилаяптими, деган ўйга боргандим... Биламан, у кишининг иродаси мустаҳкам, ҳаммасига чидайди... Мен ҳам тишимни-тишимга қўйишга мажбурман. Болалар ҳам кўникишар. Аммо қайнона-қайнотам қариган чоғларида ҳаётнинг бу зарбасига чидай олармикан? Улар учун Фахриддин акам устун эди...

– Янга, яхши ният қилайлик, Аллоҳ уларнинг умрларини зиёда қилиб, устоз ёруғ юз билан чиқиб келганда, бағирларига босиб кутиб олиш насиб этсин. Илоҳи омин, – дуога қўл очиб, фотиҳа қилишди.

– Санжарбек, сиз бизга ўз жигаримиздай бўлиб қолгансиз, – деди хайрлашиш олдидан Назира, – устозингизни ёлғизлатиб қўйманг, сиздан бошқа кимга ҳам суянамиз... Мен эртага яна Термизга жўнайман. Худо насиб этса, беш кунми, ўн кунми ўша ёқда қолиб бўлсаям, учрашаман...

– Нимада кетасиз, машина қилиб берайми?

– Йўқ, такси гаплашиб қўйдим, тинчроқ.

– Унда устозга бизнинг алангали саломимизни айтинг. Мен эрта-индин Тоҳир аканинг олдига кириб, юзма-юз гаплашаман...

Санжарбек мезбон билан илиқ хушлашиб, ортига қайтар экан, юрагида қандайдир таскин, қилган ишидан қониқиш ҳиссини туйгандай бўлди.

***

Нуриддиннинг велосипедида бегона шахснинг бармоқ излари аниқланибди, шунинг учун ҳамманинг бармоқ излари олиниб, экспертизадан ўтказилармиш деган хабар бир зумда қишлоққа ёйилди. Участка инспектори, тезкор ходимлар қишлоқнинг барча катта ёшли фуқароларини маҳалла гузарида ташкил этилган кўчма лабораторияга таклиф этишди. Эркагу аёл, ёшу қари бирин-кетин экспертлар олдига келиб, бармоқ изларини топширишга киришдилар. Жараёни кузатиб турган терговчилар ҳар бир шахснинг ўзини тутиши, руҳий ҳолатига диққатини қаратишиб, уларда ҳаяжонланиш, қўрқиш, титроқ аломатларини илғашга ҳаракат қилишарди. Айниқса, жабрланувчиларнинг яқинлари, қўни-қўшнилари келганда янада сергакланиб қолишарди.

– Ана, Замир келаяпти, – деди Раҳимжон кўчанинг нариги юзига ишора қилиб, – биринчилар қаторида келишига қараганда, у эмасга ўхшайди.

– Бўлиши мумкин, – деди Санжарбек совуққонлик билан, – қани, охиригача кузатайлик-чи, ўзини қандай тутар экан?

Замир тўпланганлар олдига келиб, навбатга турди. Олдиндаги икки-уч кишини ўтказиб, экспертлар олдига келди. У ўзини бепарводек тутаётган бўлса-да, юз-кўзида қандайдир хавотир, ҳадик бордай эди. Навбати келиб, экспертларга қўлларини тутганда бармоқлари қалтираб кетгандай бўлди. Буни пайқаган эксперт “шу йигитда бир гап бор” дегандай сал нарида “гурунглашиб” ўтирган терговчиларга маъноли қараб қўйди.

– Қўллари қалтираб кетганини сездингизми? – деди Раҳимжон Замирдан кўз узмай.

– Кўрдим, кўрдим! Балки ҳаяжондадир...

Замир экспертлар олдидан чиқиб, ҳеч нарса кўрмагандай уйи томонга одимлаб кетди.

– Санжар ака, шу болада бир гап бор, деб тўғри айтган экансиз, – Раҳимжон хулоса қилишга шошилди, – кўрққан одамнинг оёғи қалтирайди, дейишарди, қўли қалтираб, жиноятчи эканлигини сездириб қўйди... Қамоққа олсак, уч кунга бормай сайрашни бошларди.

– Нимага асосан қамоққа оламиз? Қўлимизда унга қарши қандай далилимиз бор? – зарда қилди гуруҳ раҳбари. – Бармоқ изларини топшираётганингизда қўлларингиз қалтираб кетди, деймизми?

– Қамоққа олсак, далил ҳам, асос ҳам топилади. Бир кун гапирмас, икки кун чидар, учинчи куни булбулигўё бўлиб сайрашни бошлайди. Аловуддин Истамович бунақаларнинг нечтасини...

– Тавба қилдим, ҳаммаларинг бир хил ўйлайдиган бўлиб қолгансизлар-а! Нима, бу касалликми? Кейинги пайтда жойларда қайси терговчи билан бирга ишламайлик, барчаси сизга ўхшаб фикр юритишади: топган гапларинг – “қамайлик, ўзи бўйнига олади”, “далилларни ўзи топади”! Бизни устозларимиз олдин далил топиб, кейин қамоққа олишга ўргатишган. Сизларда акси – аввал қамаб, кейин далил топасизлар!

– Икки ўн беш – бир ўттиз, нима фарқи бор? – бўш келмади Раҳимжон, – қийналиб юришга нима ҳожат?

– Қонун-чи! Қонун нима бўлади! Биз прокуратура ходимлари шунақа фикрласак, бошқалардан нимани кутиш мумкин?

– Қонун бузилмайди, аксинча жиноят тезроқ фош бўлади, қотил қўлга олинади, жазонинг муқаррарлиги...

– Тахминга асосланган қамоққа олиш ўзини оқламаса нима бўлади? Жиноятчи бошқа шахс бўлиб чиқса, қамоққа асоссиз олинган одамнинг товонини ким тўлайди? Одамларнинг прокуратурага, давлатга ишончи йўқолмайдими? Устозим Фахриддин Каримович “терговнинг бир шоҳ қоидаси бор: бир одам айбсиз қамалганидан, ўн одамнинг айби исботланмасдан қамалмай қолгани маъқул” деб кўп такрорларди. Бизгайм шундай принцилда ишлашни ўргатганлар.

– У киши Сурхондарёда вилоят прокурори муовини эдилар шекилли, қамаб қўйишибдими? – пичинг қилди Раҳимжон.

– Ҳа, айтдим-ку, сизга ўхшаб фикр юритадиганлар кўпайиб кетишган, деб. Айбсиз одамни қамаб ўтиришибди, далилни кейин топамиз... кейин “сайратамиз”, деб, – Санжарбек ҳам аяб ўтирмади.

– Йўғ-э, у киши вилоят прокурорининг ўринбосари бўлсалар, айби бўлмаса кимам қамашга жазм қила оларди. Ёки... “қўшни”лар...

– Ўшаларнинг иши... – Санжарбек бу бемаъни мунозарага чек қўйиш мақсадида гапни бошқа ёққа бурди. – Яхшиси, сиз йигитларга топшириқ беринг, тезда Замирнинг яқинлари билан гаплашиб, унинг қўли қалтираши хусусида маълумот йиғсин. Қўл қалтираши туғма бўлиши ҳам мумкин. Шунақа касаллик бор, ёшларда ҳам учраб туради. Дўхтирлар билан маслаҳатлашсин!

– Тушунарли, – Раҳимжон ёнига тезкор ходимлардан бирини чорлаб, топшириқни етказди ва гуруҳ раҳбарининг ёнига қайтди.

– Эргаш тракторчи кўринмади, – деди Санжарбек атрофга аланглаб.

– Ҳа, йигитлар излаб боришса, уйида йўқ экан.
– Қаерга кетди экан, кеча ҳаммага тайинлаган эдик-ку!
– Хотинига ҳам айтмабди, у хумпар! Шаҳарга чиқиб келаман, деганмиш...

Пешинга қадар Эргаш тракторчидан бошқа рўйхатдаги барча кишиларнинг бармоқ изларидан намуналар олинди. Тергов гуруҳи аъзолари Замирни ҳисобга олмаганда бошқа бирор кишида руҳий ўзгариш ёки асабийлашиш, ҳадиксираш аломатларини пайқамадилар. Кечгача бир неча бор Эргаш тракторчиникига қатнаган тезкор ходимлар натижасиз қайтишди.

– Санжар ака, тракторчи қочиб қолдими, дейман-да, – деди Жўрабой ўзининг “усули” иш берганидан оғзи қулоғида. – Мен қотил ақли бўлса, келмайди, деб ўйлагандим, тўғри чиқди!

– Бировнинг пешонасига қотиллик тамғасини осишга шошилманг, – деди гуруҳ раҳбари пинагини ҳам бузмасдан. – Балки бирор зарурият билан шаҳарга чиққандир, ҳали-замон келиб қолар.

– Йўқ, келмайди, – фараз қилишда давом этди талаба, – менимча, вақт борида жуфтакни ростлаб қолган. Қўлга тушиб, қамалиб кетишидан қўрққан.

– Велосипед унинг ҳовлисининг яқинидан чиққан, – деди Санжарбек талабани синаш учун, – ўзи топиб, милицияга хабар қилган. Агар Эргаш чиндан қотил бўлганда великни узоқроққа ташлаб юборган бўлмасмиди? Ўзини гумонга қўйиб нима қиларди... Ана кўрдингизми, тахминингиз ёпишмаяпти.

– Санжар ака, қизиқсиз-а! У оддий тракторчи бўлса...

– Нима, тракторчи одам эмасми?

– Йўғ-э, унақа маънода айтганим йўқ... Оми одам бўлса, велосипедни сувга оқизиб юбормоқчи бўлган. Велик ҳеч қанча юрмай бирор нарсага илиниб, тўхтаб қолган. Яна оқизиб юбориш учун бирор нарса билан туртай деса, одамлар кўриб қолишидан қўрққан. Шубҳа ўзига тушмаслиги учун милицияга хабар қилишни маъқул кўрган...

– Хўп, сиз айтганча бўла қолсин. Унда марҳамат қилиб ай-

тинг-чи, жаноб Жўрабой, қотилликнинг мотиви нима? Трактор-чига кўшнисининг гулдай боласини ўлдириш нимага керак? Бу саволларга сизда жавоб борми?

– Қўшничиликда ораларидан бирон гап ўтгандир, – таваккал қилишда давом этди талаба, – балки хотинлар орасига оламушук оралагандир.

– Шугина арзимас сабаблар одам ўлдиришга камлик қилар-ов, деб ўйлайман, нима дедингиз?

– Балки биз билмаган... қандайдир жиддий хусумати бўлгандир, қасос олмоқчи бўлгандир... Қамоққа олинса... далил топиш қийин кечмасди...

– Буларга нима бўлган-а?! – Санжарбек чидаб туролмади. – Каттасидан тортиб кичигигача дарди қамоққа олиш! Далил кейин топилармиш!

– Қамоқда тезроқ бўйнига олармиди, дейман-да! – терговчилар орасида боягина шу масалада бўлган мунозарада иштирок этмаган талаба ҳамон ён беришни истамасди. – Очикда юрса, биринчидан, ўргатувчилари кўп бўлади, иккинчидан, масъулиятни унчалик ҳис қилмайди.

– Институтда сизларни шунақа қонунсиз ишлашга ўргатишаяптими? – Санжарбек жиддий тортиди.

– Йўғ-э, нега ундай дейсиз? Мен жиноят тезроқ очилармиди, дегандим-да! Нотўғри гапирган бўлсам узр, Санжар ака. Мен... мен...

– Жўрабойжон, сиз ақлли, жасур ва ғайратли йигитсиз, – терговчи талабанинг кўнглини чўктирмаслик учун бироз “паст тушди”. – Ҳозирдан енгилнинг остидан, оғирнинг устидан ўтадиган олчоқлар йўлини танлашга ўрганманг. Қамоққа олиш учун далил, асослар етарли бўлиши лозим. Олдин қамоққа олиб, кейин исботлашга уриниш – бу, билсангиз, жиноятнинг ўзгинаси! Тўғри, ҳозир амалиётда кўпчилик ҳамкасбларимиз шу йўлга ўтиб олишган... Агар келажакда терговчи бўламан десангиз, бу йўлни зинҳор танламанг! Терговчилик шарафли ва ўта масъулиятли касб! Терговчи қилни қирқ ёриб, ҳақиқатга эришади.

Маккор жиноятчи шохида юрса, у баргида бўлиши лозим. Жиноятчи бир йўлдан қочади, терговчининг олдида эса юз битта йўл бор, улар орасидан кераклисини топа олмаса, жиноятчининг чангида қолиб кетади...

– Раҳмат, Санжар ака, бу томонини ўйламаган эканман, – деди Жўрабой хижолатдан юзлари қизариб. – Айтганларингиз менга бир умрга етгулик сабоқ бўлди. Худо хоҳласа, терговчи бўлсам, албатта сизнинг йўлингизни танлайман!

– Бу – бошқа гап! Шундай-шундай пишасиз-да! Бир кун келиб, сиз моҳир терговчи бўлиб етишасиз, деган умиддаман. Асосийси, устоз танлашда адашманг. Устоз кўрмаган шогирд ҳар мақомга йўрғалар, деган нақл бекорга айтилмаган.

– Келажакда тақдир мени қаерга ташлайди, кимлар билан ишлайман, билмадим, аммо рухсат этсангиз сизни, Раҳимжон акани биринчи устозларим деб ҳисоблайман. Шу уч-тўрт кун ичида сизлардан кўп нарсаларни ўргандим. Дунёқарашим ўзгарди, терговчилик касбига муҳаббатим янада ортди.

– Мен қарши эмасман, – мамнун жилмайди терговчи, – устоз ҳеч кимга устозлик даъвосини қилолмайди, эътироф шогирддан! Энди юринг, йигитларни тўплаб, бир маслаҳатлашиб олайлик, маслаҳатли тўй тарқамас!

– Санжар ака, қойилман сизга, ҳар гапингизга мақол қўшасиз-а. Нечта мақол биласиз? – болаларча беғуборлик билан сўради Жўрабой.

– Мақол – сўз кўрки. Қисқа сатрларда аждодларимизнинг минг-минг йиллик тажрибалари, кузатишлари, қарашлари, ғоялари, ҳаётий тажрибалари мужассам. Ота-боболаримиз бу сўз санъатидан жуда унумли фойдаланишган. Ёшлик чоғларимизда бобом, момом ҳар гапига халқ мақолларини қўшиб гапиргани ёдимда! Бизга ҳам бу сифат улардан ўтган бўлса ажабмас.

Маҳалла идорасида тўпланган гуруҳ аъзолари бугунги кун тадбирлари натижалари муҳокамасига киришди:

– Аловуддин Истамович, тракторчи ҳали ҳам топилмадими? – сўради гуруҳ раҳбари.

– Йўқ-да! Чинозга – анови ўйнашиникига кетдимикан, деган фикрда йигитларни юборсак, у ёққа ҳам бормаган экан. Хотини Тошкентга кетган, дейди. Пойтахт катта бўлса... Қўл телефони ҳам ўчирилган...

– Нима деб ўйлайсиз, Эргаш нимадан чўчиётган бўлса?

– Ҳайронман-да. У биздан ниманидир яшираётганга ўхшайди. Иш ҳолатлари бўйича, у велосипедни анҳорда кўриб, участка нозирига хабар қилган. Велосипед анҳор қирғоғидан бир ярим метрча нарида симга илашиб, тўхтаб қолган экан. Сувга тушмасдан унга қўл текизиб бўлмасди. Демак, Эргаш великка кўлини ҳам теккизмаган. Кўрсатмаларида ҳам шундай деган... Нима сабабдан кўрқиб, қочиб кетганига ҳечам ақлим етмай турибди.

– Дарвоқе, Раҳимжон, – гуруҳ раҳбари ҳамкасбига ўғирилди, – сиз у билан анови ёлғон кўрсатмаси хусусида гаплашгандингиз? Нима деганди?

– Қайта сўроқ қилдик. Лекин яна ўша гап. “Тошкентга ўртоғимнинг тўйига боришим керак эди. Чинозда таниш аёлникига кириб ўтмоқчи бўлдим. Эркакчилик, ўша ерда қолиб кетибман” деганди. Аня ҳам унинг гапларини тасдиқлади. Менда ҳеч қанақа шубҳа қолмаганди. Бугун ўйланиб қолдим. Бу мулоҳимхунук ҳаммамизнинг қулоғимизга лағмон осиб юрибдими, дейман-да!

– У жуфтакни ростлаб қолиши мумкинми? Умуман, шу одам ҳақида бизларга нима маълум? – гуруҳ раҳбари яна Аловуддинга юзланди.

– Ҳозирча бирор нарса дейиш қийин. Ўзи қўйдаи ювош кўрингани билан... индамас одамдан ҳар нарсани кутса бўлади... Ўтган сафар бошқалар қатори унинг ҳам шахсини ўрганганмиз, – деди изқувар қўлидаги қоғозга қараб. – Қўни-қўшнилар, маҳалла, ишхонасидан яхши тавсифланган. Биров билан иши йўқ, содда, самимий, меҳнаткаш. Жаҳли тезлигини ҳисобга олмаганда, одамлар билан муомаласи яхши, тракторида кўпнинг ҳожатини чиқариб келган. Маълумоти ўрта, ҳарбий хизматни Чита

шаҳрида ички кўшинлар таркибида, аниқроғи 24/85-сонли жазони ижро этиш муассасасида ўтаган экан.

– Қамоқхонада хизмат қилган, денг! – Санжарбек сергакланди. – Бироқ у хизматга содда одамларни олиш қийин. Бу одам билан янада чуқурроқ шуғулланишимизга тўғри келадиганга ўхшайди... У қаерга кетган бўлиши мумкин?

– Балки ўша хизматдош ўртоғиникига кетгандир, – Жўрабой фикр билдирди, – Тўйига бора олмаган, келиннинг қўлидан чой ичиш баҳонасида...

– Бўлиши мумкин. Аловуддинжон, Сиз тезда Эргашни топиш чораларини кўринг, уйда тўй таклифномаси сақланиб қолган бўлиши керак, балки хотини ўша оғайнисининг манзилини билар. Тракторчининг бошқа бориши эҳтимоли бўлган жойларга ҳам йигитларни юборинг. Телефон сўзлашувлари тарихи, пеленгацияси таҳлил қилинса, уни топиш қийин бўлмас. Тракторчи одам бу нарсаларга ақли етмаса керак деб ўйлайман... Эргашнинг Карим ака ва Салимахон опалар билан муносабатлари қандай бўлган, ораларида жанжал, нифоқ бўлмаганми, буни аниқлашимиз зарур. Шунингдек, Эргашнинг биринчи ва учинчи воқеаларга алоқадорлиги масаласини ўрганиб кўришимиз, болалар йўқолган кунларда у қаерда бўлган, нима иш билан машғул бўлган – ҳаммасига бирма-бир ойдинлик киритишимиз керак. Шу билан бирга, бу одамнинг қолган ҳар иккала оила билан муносабатлари қандай бўлган, улар билан қасдлашишга асослар бўлганми, буни ҳам аниқлашимиз керак. Бугун кеч бўлиб қолди, эртага ишни мутахассислар ёрдамида Эргашнинг хонадонини кўздан кечиришдан бошласак.

– Тушунарли, – деди изқувар қайд дафтарига ёзишдан тўхтамай.

– Раҳимжон, Сиз россиялик ҳамкасбларимиз орқали Читага сўровнома тайёрланг. Эргашнинг ҳарбий хизмат давридаги фаолияти ҳақида батафсил маълумот олинг. Бу шоввоз у ёқларда нима ўйин кўрсатган, билайлик.

Шу пайт Раҳимжоннинг қўл телефони жиринглаб қолди. У

хижолат бўлиб, телефонига қаради ва таниш рақамни кўриб, гуруҳ раҳбаридан “Бухородан, гаплашиб олсам майлими?” дея изн сўраб, ташқарига чиқиб кетди. Санжарбек “Наҳот Бухорода бирор янгилик бўлган?” деган ўйга бориб, ҳамкасбининг қайтишини кутиб, сукут сақлаб турди. Сал ўтмай, Раҳимжон қайтиб кирди:

– Бухородан терговчи қўнғироқ қилди. Қолган бешта боланинг ҳам шахси аниқланибди. Улар тергов қилаётган ишнинг бизникига алоқаси йўқ бўлиб чиқди.

– Яхши, бу ҳам бир натижа, – деди Санжарбек қўлидаги қаламни ўйнатиб, – давом этамиз! “Эргаш” йўналиши бўйича вазифалар тушунарлими? Кимда қўшимча таклиф, мулоҳаза бор, марҳамат?

Ҳеч кимдан садо чиқмагач, гуруҳ раҳбари кейинги масалага ўтди:

– Энди Замир тўғрисидаги фикрларингизни билмоқчиман. Кеча мен кўпроқ шу йигитдан шубҳалангандим. У биринчилар қаторида бармоқ изларини топширишга келди. Экспертлар олдидан қўллари қалтираганини ҳисобга олмаганда унда қўрқиш, ҳадиксираш, ҳаяжонланиш белгилари кузатилмади. Раҳимжон, шу масалада йигитларга топшириқ бергандингиз, нима бўлди?

– Ҳа, улар айрим нарсаларга аниқлик киритишди, – Раҳимжон қўлидаги қоғозга қараб гап бошлади, – йигитлар участка шифокори билан гаплашибди, Замижда тремор – қўл қалтираши касаллиги бор экан. Бошқа пайти сезилмаса-да, асабийлашган ёки қаттиқ ҳаяжонланган пайти касаллик кучаяркан. Бунга Замирни яқиндан биладиган бошқа шахслар ҳам тасдиқлашибди.

– Тремор касаллиги денг, тушунарли! Шундай бўлса-да, шу йигитни эртага ўзим бир сўроқ қилмоқчиман. У ўзини Мўминжонлар оиласига яқин тутса-да, ўша кунга нима сабабдан ишлаб турган телефони қўнғироқ қилиш учун бермагани менга қизиқ туюлмоқда. Балки бу шунчаки қизғанчиқлик, хасислик, худбинлик аломати бўлиши ҳам мумкин. Аммо бунақа пайтда ҳатто бегоналар ҳам ёрдам қўлини чўзишга тайёр туришади-ку!

Шугина бир кичкина ёлғоннинг тагида кўп нарса бекиниб ётиши ҳам эҳтимолдан холи эмас. Шунингдек, эртага ёнилғи қуйиш шаҳобчаси раҳбари ва оператори, Барнони сўнгги қўрган шахс, оти нимайди?..

– Бозорбой, – ёдга солди Аловуддин.

– Ҳа, ўша Бозорбойни ҳам яхшилаб сўроқ қилишга тўғри келади. Аловуддин Истамович, сиздан илтимос, Эргашни зудлик билан топиш чораларини кўринг, бирор масала бўлса, тортинмай қўл телефонимга чиқаверинг.

– Тушунарли!

– Жўравой, сиз Чиноз ва Ялламадаги киракашлар, такси ҳайдовчилари билан гаплашиб кўрсангиз. Барнонинг машинасини йўқ қилишнинг энг мақбул йўли уни эҳтиёт қисмларга бўлиб, аста-секин бозорга олиб чиқиб сотиш бўлади. Агар қотилнинг шахсий автомашинаси бўлмаса, киракашлар хизматидан фойдаланишга мажбур бўлади. Ахир шунча нарсани автобусда ташишнинг ўзи бўладими? Мақсадни тушундингизми?

– Тушундим, Санжар ака, тушундим, бажарамиз! – деди талаба ўзига масъулиятли вазифа топширилаётганидан мамнун бўлиб.

– Агарда бу ишдан бирор наф чиқмайдиган бўлса, автобус ҳайдовчилари, “маршрутка”лар эгалари билан ҳам шу масалада ишлаб кўришга тўғри келади.

– Ҳўп бўлади! – Жўрабой тик турган ҳолда топшириқларни ёзиб олди....

***

Фахриддин терговчидан хотини ва ота-онаси келганини, аммо учрашишга “юқори”дан рухсат бўлмаганлигини эшитиб, юраги сиқилди. Назирага қариялар билмай қўяқолсин, деганди. Айтиб қўйибди-да! Қандай айтмасин! Мишмишнинг қаноти бор дейишади. Эртага барибир бошқалардан эшитади-ку! Бечоралар қай ҳолга тушди экан?! Уларга қийин бўлди. Қариган чоғлари бу кўргулик ҳам бормикан? Одамлар орасида қандай бош кўтариб юришади? Прокурор ўғли пора билан қамалибди,

деган иснодни қандай кўтариб юришади? Нега учрашишга рухсат беришмади экан? Вилоят прокурорини нима жин урди? У бу ишлар уюштирилганини, туҳмат эканини билади-ку! Кечагина елкама-елка ишлаган ҳамкасблар, сафдошлар ҳам шундай бўладими? Қарға қарғанинг кўзини чўқимайди, деганлари ёлгон экан-да! Балки айб уларда ҳам эмасдир! Ҳозир ҳамма кўрқиб қолган. Қатиқни ҳам пуфлаб ичадиган бўлишган. Анови шайтоннинг малайи ҳамманинг жонини олиб қўйган...

– Фахриддин Каримович, зерикмасдан ўтирибсизми? – деди қўлида бир уюм ҳужжатлар билан хонага кириб келган Раҳматилла ўз креслосига ўтира туриб.

– Раҳматилла Шавкатович, – деди Фахриддин ўпкалаган овозда, – аёлим майли, қари ота-онам шунча йўл босиб келган экан, икки дақиқага рухсат берсангизлар...

Терговчи кўрсаткич бармоғини лабига теккизиб, “жим, деворда ҳам кулоқ бор” дегандай ишора қилди ва қаттиқ овозда дона-дона қилиб:

– Мумкин эмас! Қ-о-н-у-н бунга йўл қўймайди! Мен қонунни бузолмайман, – деди.

Фахриддин тахмини тўғри чиққанига амин бўлди, бу масала хусусида гапириш бефойда эканлигини ҳис қилиб, бошини ҳам қилди.

– Айбланувчи Фахриддин Каримович, ўз қилмишингизга иқроор бўласизми? Айбингизни тан оласизми? – ҳар кунги саволини такрорлади терговчи.

– Йўқ, мен ҳеч кимдан пора олмаганман! Бекорга овора бўлманг! – деди Фахриддин қатъият билан. – Бир саволни ҳар куни беришдан чарчамайсизми, жаноб терговчи?

– Унда бугунча етарли, яхшилаб ўйлаб кўришингиз учун вақт берамиз.

– Тушунмадим, ҳар куни шу биргина саволни сўраш учун терговга олиб келасизлар... Шуям тергов бўлди? – айбланувчининг энсаси қотди, – терговчи бўлсангиз, айбимни бўйнимга қўйинг, далил келтиринг! Йўқса, менга айбим йўқлигини

исботлашимга имкон беринг! Бу нима майнавозчилик? Қиладиган ишларинг йўқми? Бир сўзни сўраш учун кун бўйи қоққан қоziқдай қотириб қўясиз! Ҳар куни шу аҳвол! Мақсадларинг нима? Мени руҳан синдиришми? Қўлларингдан келмайди!

– Аччиғингиз чиқаяптими, Фахриддин Каримович? – беўхшов тиржайди терговчи, – демак, руҳиятингизга дарз тушаяпти! Табриклайман!

Фахриддиннинг хаёлидан “кечагина кабинетимга кириш учун навбат кутиб турадиган, соямга салом бериб юрадиган йигит шу эмасми? Одам ҳам шунчалик тез ўзгарадими? Ёки йўл қўйган камчиликлари сабабли бир неча бор муҳокама қилиб, интизомий жазога тортганим учун мендан ўч олмоқчими?” деган ўй ўтди.

– Майли, нима деб ўйласангиз, ихтиёр сизда! – сал босиқроқ овозда давом этди Фахриддин. – Аммо мен осмон узилиб, ерга қуласа ҳам қилмаган ишимни қилдим демайман! Иймонимни сотмайман!

– Жуда яхши! Биз ҳам сиздан ноқонуний нарсани талаб қилаётганимиз йўқ. Жиноят процессуал қонунчилиги доирасида айбингизни бўйнингизга олиш-олмаслигингизни сўраяпмиз, холос.

– Бир марта сўрадингиз, йўқ деб жавоб бердим, бас-да! – айбланувчи қандай овозини баландлатиб юборганини ҳам сезмай қолди. – Бир гапни тўтидай такрорлашдан чарчамайсизми?

– Фахриддин Каримович, сабрли бўлинг! Биласиз, терговнинг ҳар хил усуллари, тактикаси бор...

– Ҳо-о, билмас эканмиз?.. – киноя қилди Фахриддин.

Терговчи бир варақ қоғоз олиб, катта-катта ҳарфлар билан нималарнидир ёзиб, ҳамсухбатининг олдига қўйди ва овозини баландлатиб:

– Мана сизга қоғоз, айбингизни бўйнингизга олсангиз ўзингизга енгиллик бўлади, одил суд жазо тайинлашда эътиборга олади! – деди.

Фахриддин қоғозга кўз югуртирди:

“Ака, мен унақа уч ҳарф йигитлардан эмасман. Сизга ёрдам беришни хоҳлайман... Аммо, ўзингиз билгандай... биз ҳам ночормиз. Сиз учун энг юқоридан “фатво” келмаган кўринади. Шу сабабли, шунақа ўйин қилиб туришга мажбурмиз. Балки бу сизнинг фойдангиз учундир. “Фатво” олинмаса, сизни қўйиб юборишга мажбур бўлишади. Улардан бир оғиз ишора бўлса, мен бу ишни ёқиб юборган, бу бемаъни “театр”га барҳам берган бўлардим.”

Фахриддин хатни ўқиб, тепасида қўлини кўксига қўйиб, “узр ака, шунақа гаплар” дегандай серрайиб турган терговчига тикилди. У собиқ раҳбарининг бош ирғаб, “тушунарли, шуёғигаям шукур” демоқчилигини англагандай бўлди.

Шу пайт эшикни тақиллатмасдан ҳам хонага хавфсизлик хизматидан юборилган “қоровул” кириб келди.

– Ҳаммага салом! – деди у қандайдир беписандлик билан. – Мени соғиниб қолмадингларми?

– Ака, бугун сал кечиқиб қолдингиз, хавотир олиб тургандим, – деди терговчи ўзини қўярга жой тополмай.

Фахриддин жойидан қимирламай, юзини тескари бурди. Ичида “Кўзим учиб турганди!” деб қўйди.

– Ҳа, бугун сал ишлар чиқиб, ушланиб қолдик... Битта муттаҳам “крепкий орешек”ни қўлга олдик. Шунақанги зикна, хасис, ичи қора одам бўладими? Ўндан ортиқ “заправка”си, қанчадан-қанча мол-мулки бўла туриб, битта газ заправкангни давлат манфаатида топшир деса, йўқ деганмиш-а! Ана энди тушини сувга айтсин! Бор давлатидан ажралиб, қулоғини ушлаб, “борсакелмас”га² равона бўлади. Одамларга ҳайронман. Яхшиликни тушунмайдиган бўлиб қолишган. Ҳа, шу битта заправкангни берсанг, давлатинг камайиб қолармиди? Қолгани сенга камлик қилмасди! Ўзинг тугул бола-чақанг, невара-чеварангга ҳам етиб-ортарди! Шунақа қўли узун, ғамхўр “окахон”ларнинг паноҳида мазза қилиб, даври давра сурмайсанми? Ёнингга

---

2 “Жаслиқ” қамоқхонаси

онаси ўлмаган хурлиқоларни тўплаб, базми жамшид қурмай-санми?

– Ана, зиқналиги ўз бошига етибди-ку, – тилёғламалик қилди Раҳматилла.

– Шуни айтаман-да! Қанча манаман деган кимсалар “окахон”-нинг эътиборига тушиш, танишишга зор бўлиб юришибди! Бахтинг балқиб, сенга шундай улуғ зотнинг назари тушган экан, суюнмайсанми? Давлатингнинг ярмини оёғи тагига ташламайсанми? Шу инсоннинг сояи паноҳида бўлсанг, бир йилга қолмасдан бой берган давлатингни икки ҳисса қилиб қайтариб олган бўлмасмидинг? Ўл-а, зиқна!

Фахриддин “қоровул”нинг гап-сўзидан яхшигина кайфи борлигини сезди. Қайсидир кинода қаҳрамонлардан бирининг “Эй Худо, давлатнинг тақдирини кимларнинг қўлига топшириб қўйдинг” деган хитоби ёдига тушди. Ё Раббим, қанақа замонларга қолдик?! Давлат ишини майнавозчиликка, қонунларни қандайдир “окахон”ларнинг эркига айлантириб олган бу зўравонларни қандай тўхтатиш мумкин? Бу кетишда давлат тақдирини нима бўлади? Халқнинг аҳволи нима кечади? Юртнинг келажаги нима бўлади?

– Хўш, бу полвон нима деяпти?– деди “қоровул” қовоғи осиглиқ Фахриддинга назар ташлаб, – ҳалиям ўша гапми?

– Ҳа, ҳалиям ўша-ўша! Айбини тан олмаяпти! – деди Раҳматилла ўзини айбдордай ҳис қилиб.

– Лекин... қ-о-о-йилман! – мастлик – ростлик, деганларидай “қоровул”нинг жағи очилиб кетди, – бу бола анча тоза экан! Прокуратурада шунча йил ишлаб, ҳеч вақо орттирмапти-я! Қо-йил қолдим! Йигитларимиз ҳамма томонни илма-тешиқ қилиб юборишди, йўқ, ҳеч нарса чиқмади! Ишонасизми, Тошкентдаги уч хонали хусусийлаштирилган квартирасидан бошқа ҳеч нарсаси йўқ экан? Шунча йил Бош прокуратурада “важняк”, вилоят прокурори ўринбосари бўлиб ишлаган одамнинг на бир тўйхонаси, на бир ошхонаси, на бир заводи бўлмаса-я! Ҳеч бўлмаса, қишлоғида битта товуқкатак ҳам қурмаган экан, қойилмисиз?

Фақат жиноятчиларнинг орқасидан қувиб юраверган экан-да! Хо-хо-хо! Энди нима бўлади? Қамалиб кетса, болалари қандай кун кўради? Беш-олти танга ғамлаб қўйганда ёки бирорта цех-пех қуриб қўйганда, оиласи майда чайнаб, еб ётмасмиди? Балки прокурор жаноблари биз ўйлаётгандан пухтароқдир? Ҳамма пулларини Швейцария банкига ўтказиб қўйиб, бизни лақиллатиб юргандир?

Фахриддин олдинлари чурқ этмай жим кузатиб ўтирадиган бу одамнинг кайф устида айтган гапларидан билдики, улар ҳаммасини текширишган, аммо бирорта пичоққа илинадиган нарса тополмай, нима қиларини билмай боши қотиб қолган. Ҳеч нарсаси йўқ одамнинг пора олганлигига ким ишонади? Айбингни бўйнингга ол, деб қисташларининг ҳам сабаби шу бўлса керак!

Раҳматилла ташқаридан иссиқ хонага кириб, кайфи тобора ошиб бораётган “қоровул”ни яхши сўзлар билан бир амаллаб ўриндиққа ўтказди, сал ўтмай хонани унинг хуррак товуши тутди...

***

Туни билан у ёнидан бу ёнига ағдарилиб, турфа хил хаёллар оғушида ўртаниб, тонгга яқин қотиб ухлаб қолган Санжарбекни қўнғироқ овози уйғотиб юборди:

– Ассалому алайкум, эшитаман!

– Ассалому алайкум, Санжар ака, – нариги тарафдан Аловуддиннинг овози эшитилди, – йигитларимиз Эргашни излаб, унинг Тошкентдаги ўртоғи Жалил Жўраевнинг уйига боришганди.

– Хўш-хўш, – сергакланди гуруҳ раҳбари, – Эргашни топишиб-дими?

– Йўқ, Эргаш у ерда йўқ экан. Лекин, кеча пешинда келиб, меҳмон бўлган. Жалилнинг айтишича, ўртоғи қандайдир тушкун кайфиятда экан, “ишларим юришмаяпти, Россияга кетсамми-кан”, деганмиш.

– Қачон чиқиб кетган экан?

2 “Жаслик” қисми

- Соат учларда чиқиб кетган.
- Қаерга боришини айтганмикан?
- Айтмаган, Жалил ака “уйига кетгандир-да, қаёққа ҳам борарди”, депти.
- Қўлида бирор нарсаси бормикан? Балки ўша ердан Россияга суриб юбормоқчи бўлгандир.
- Йўқ, қўлида сафар халтаси бўлмаган.
- Унда балки кечаси уйига қайтиб келгандир?
- Йўқ, йигитларимиз уйи атрофида кузатиб туришибди, - деди Аловуддин бўғиқ товушда. Унинг кечаси ухламаганлиги овозидан сезилиб турарди.
- Шунақа денг, - Санжарбек бироз ўйланиб туриб, гапида давом этди, - унда тезда транспорт милициясидаги ҳамкасбларингиз орқали унинг самолёт ёки поездга чипта олганлигини аниқлаш, тўхтатиб қолиш чораларини кўриш лозим. Барча чегара постларини огоҳлантириш керак. Шундоққина оёғимиз остидан қочиб кетса, жуда хунук иш бўлади-да!
- Тушунарли!
- Телефони ҳамон ўчиқми?
- Ўчиқ, ўчиқ бўлгандаям, бир йўла электр манбаи олиб қўйилган. Пеленгациясини ҳам олишнинг имкони йўқ.
- Охирги марта ким билан қўнғироқлашган?
- Ўртоғи Жалилникига келишдан олдин унга қўнғироқ қилиб, уйда-йўқлигини билган, яна ишхонасидан ким биландир гаплашган... Шундан кейин телефон ишлатмаган.
- Аловуддин Истамович, Эргаш Тошкентда яна қаерларга бориши мумкин?
- Санжар ака, тўғриси ҳали унинг яқинлари доирасини аниқлаганимиз йўқ. Хотини, қариндош-уруғларини сўроқ қилсак...
- Яхши, биз ҳозир ишни шундан бошлаймиз! Сиз йигитларга айтинг, ҳар эҳтимолга қарши Жалилни прокуратурага олиб келишсин, ўзим сўроқ қилмоқчиман... Бўпти, ишхонада учрашамиз, - Санжарбек телефони ўчириб, стол устига қўяр экан

“оббо шайтон-эй, оббо мулойимхунуг-эй, шундоққина кипригимиз соясида турган экан, наҳот ҳаммамизни девор суятиб кетган бўлса-я!” деб қўйди. Сўнг тезда кийиниб, меҳмонхона ошхонасида нонушта қилган киши бўлди. Орада у Раҳимжонга қўнғироқ қилиб, Эргашнинг хотинини ҳам сўроққа келтиришни тайинлашни унутмади...

Эргашнинг хотини – Рисолат қотмадан келган, 50-55 ёшлардаги тилли-жағли аёл экан. Терговчиларнинг бир саволига ўн жавоб қайтарадиган бу сўзамол хотин қисқа муддатда эрининг бор “сири”ни “ошкор қилиб”, устидан бир дунё мағзава ағдаришга улгурди. Бошида “майли, гапирса гапирсин, ичидан бирор нафи тегадигани чиқиб қолар” деган умидда аёлга бемалол сўзлашга изн берган терговчи бу туришда куни бесамар ўтиб кетишини пайқаб, аёлни чегараламаса бўлмаслигини фаҳмлади:

– Рисолат опа, сиздан илтимос, фақат берилган саволларга қисқа ва лўнда қилиб жавоб берсангиз.

– Жоним билан, сўрайверинг қоқиндиқ. Сизлар ҳам давлатнинг одами.. бекорга чақирмайсизлар-ку! Ўзи ҳаммани сўраётган экансизлар, мени нега чақирмади, деб ўйланиб...

– Айтинг-чи, эрингиз қаерга кетиши мумкин? – муддаога кўчди терговчи.

– “Тошкентга”, деганди. Юргандир-да санғиб...

– Кеча уйга келмабди, хавотир олмадингизми?

– Нимасидан хавотир оламан, қиз боламиди? Иши битса, қайтиб келади, гўрга борармиди!

– Олдин ҳам шунақа бир-икки кунлаб йўқ бўлиб кетиш одати бормиди? – галдаги саволни берди терговчи гувоҳнинг гапларидан ҳайрон бўлиб.

– Ҳар замонда шунақа бўлиб туради. Мен Чинознинг қизиман. Хўжайиннинг таги Фарғонага қадалади. Уларда “бир ўйнаб келай” деб чиқиб кетиш одати бор экан-ку! Қондан ўтган бўлса керак-да!

– Фарғонадан бу ерга қандай келиб қолган?

– Ўзи Ялламада туғилган. Қайнотам раҳматли эллигинчи

йилларда оиласи билан кўчиб келишган экан. Улар хўжайин ёш пайти ўтиб кетишган. Кейин у кишини амакилари Фарғонага олиб кетган. Сал эсини билгандан кейин яна киндик қони тўкилган қишлоққа қайтиб келган...

– Фарғонадаги қариндошлари билан ҳозир ҳам алоқаси борми?

– Амакилари қолган, тўй-маъракада бориб-келиб туришади. Бошқа пайти кимам ўзидан ортиб...

– Эргаш ака ҳозир Фарғонага қариндошлариникига кетган бўлиши мумкинми?

– Йўғ-э, Фарғонада пишириб қўйибдимиз? “Тошкентга бораман” деганди-ку.

– Эрингиз ишлайдими?

– Ҳа, ишлайди, – деди аёл кўзларини катта-катта қилиб, – ишламаса ким боқади? Балиқчилик хўжалигида сменда туради – қоровул.

– Нега у кишини Эргаш тракторчи дейишади, нима бу лақабми?

– Ҳа, хўжайин бир умр трактор ҳайдаган. Ўтган йили Содик биргад ҳе йўқ, бе йўқ, миниб юрган яп-янги тракторини олиб қўйди...

“Содик” исмини эшитиб, терговчилар бир-бирига маъноли қараш қилдилар. Аёл эса ҳамон чакаги чакагига тегмай жаврарди:

– Одамларам тоза ноинсоф бўлиб кетган-да! Бир маҳалланинг одами бўлса, бошқа томони – қўшничилик! Қилган иши бегонаникидан баттар! Мана, Худо бор экан-ку! Ўзигаям кўрсатиб қўйди. Бўй етиб турган боласи машинаси билан йўқолиб ўтирибди! На ўлиги, на тириги бор, тавба қилдим! Ўша пайтлари хўжайин бечора ёмон аҳволга тушди. Икки ойлар ўзига келолмай, одамларга қўшилолмай эзилиб юрди! Эркак кишининг уйда ўтириб қолишини айтинг! Бошқа касб қўлидан келмаса... Яхшиям, акам ёнига олиб, ишли бўп қолди.

– Содиқ бригадир нега тракторни ундан олиб қўйганди? Бирор сабаб бўлгандир? – Раҳимжон гапга қўшилди.

– Касал бўлиб қолганда, бир кун ишга чиқмаганмиш. Шуни баҳона қилишди. Шуям гапми? Аслида нияти бошқа бўлган. Тракторни қайнисига олиб бермоқчи бўлган. Охири нима бўлди, у алкаш тракторни дарахтга уриб, йўқ қилди... Хўжайин шу техника ўлгурга қанча харажат қилганди, гард юқтирмасдан миниб юарди...

– Кейинчалик Эргаш ака Содиқ бригадир билан ярашиб олишдими? – сўрашда давом этди Раҳимжон.

– Нима, улар урушганмиди? – аёлнинг қошлари чимирилди.

– Турмуш ўртоғингиз роса хафа бўлганини айтдингиз-ку!

– Тўғри, ичида бўлари бўлди. Лекин сиртида бировга дийдиё қилганини эшитмаганман. Содиқ акагаям бир оғиз “нега бундай қилдинг?” демади. Эрим камбағал бўлсаям, орияти баланд... Айтмоқчи, ўргилай, нега хўжайинни бунчалик сўраб-суриштириб қолдинглар? Ё бирор иш қилиб қўйибдимиз?

– Биласиз, ҳаммани сўраб чиқаяпмиз. Шу қатори сизларни ҳам...

– Ҳа, ундай бўлса, гўрга! Бир касофатни бошладимиз, деб кўрқиб кетибман...

Терговчилар яна кўплаб саволлар билан гувоҳдан иш учун аҳамиятли бўлган маълумотларни суғуриб олишга ҳаракат қилишди. Эргаш тракторчининг Фарғонадаги қариндош-уруғлари, Тошкент ва Чиноздаги бориш эҳтимоли бўлган яқинларига оид маълумотларни ёзиб олиб, Рисолатга жавоб беришди.

– Вой-вой-вой-эй, бошимнинг қатиғи чиқиб кетди-ёв! – деди Раҳимжон бошини қашилаб, – Эргаш тракторчига шундай булбулигўё хотин билан яшаб юргани учун ҳайкал қўйса арзийди-я!

– Гапирманг, – деди Санжарбек ҳамкасбини қувватлаб, – нодон одам билан суҳбат қуришдан азоби йўқ. Бир ривоят бор, эшитганмисиз?

– Қанақа ривоят экан? Нодонлар ҳақидами?

– Эшитинг, – гуруҳ раҳбари жиддий масалаларга ўтишдан олдин “лирик чекиниш” қилмоқчи бўлди, – қадим ҳукмдорлардан бири машҳур алломага қозилик мансабини бермоқчи бўлибди. Аллома унинг бу таклифини рад этибди. Ҳукмдор бундан қажри келиб, алломани зиндонбанд қилишни буюрибди. Аллома эса ҳеч бир эътироз билдирмай, ҳукмдорга таъзим бажо келтириб, зиндонга кетибди. Берган жазоси алломага заррача таъсир қилмаганидан ғазабланган султон тан жазоси беришнияма ўйлаб кўрибди. Лекин алломанинг сабру бардоши, иродаси метиндай мустаҳкамлигини билгани учун бу жазо чораси ҳам бесамар бўлишини ўйлаб, фикридан қайтибди. Ўйлаб-ўйлаб, охири номи чиққан бир нодонни ҳибсга олдириб, алломанинг ёнига зиндонбанд қилибди. Орадан ўн кун ўтар-ўтмай, аллома дод-фарёд қила бошлабди. Ҳукмдор уни ёнига чорлаб, қандай ҳодиса юз берганини билиб турса ҳам, ҳеч нарсадан беҳабардай “нима арзинг бор?” деб сўрабди. Аллома кўзларига ёш олиб ялинибди:

– Ҳукмдорим, бир қошиқ қонимдан кечинг, таклифингизни қабул қилишга тайёрман, фақат мени бу нодон суҳбатидан қутқарсангиз бас.

Ҳукмдор ўзининг доно тадбири иш берганидан қувониб, алломани қозилик рутбасига кўтарган экан.

– Ажойиб ривоят экан! Шу опага ўхшагани билан ўн кун эмас бир кун бирга қолсанг, қулоғингни қоқиб, қўлингга бериши тайин.

– Демак, Эргаш Барнонинг отаси Содиқ билан адоватда бўлган, – гапни бошқа ёққа бурди гуруҳ раҳбари, – ишдан бўшатиб, тракторини тортиб олганидан аламзада бўлиб юрган. Қулай вазиятни кутган...

Эшик оҳиста тақиллаб, хонага оғзи қулоғида Жўрабой кириб келди:

– Уйку нималигини билмас устозларга алангали саломлар!

– Ҳа, Жўравой, эрталабдан кайфиятлари аъло, лотореяларига ютуқ чиқдими, дейман! – пичинг аралаш ҳазил қилди Раҳимжон.

– Кайфиятнинг аълолиги доноликнинг белгиси, деган экан

машойихлар. Сизлардек моҳир терговчилар билан бир сафда бўлиш биз учун энг катта ютуқ-да! Шу кунларда ўзимни Шерлок Холмсдай ҳис қилаяпман...

– Ҳўш, жаноб Шерлок Холмс, қаерларда бўлдингиз, нималарни кўрддингиз? – Санжарбек бу содда, бегубор ва айна пайтда ақлли йигитнинг шунақанги ҳазиломуз гапларини ёқтириб қолганди. – Кайфиятингизнинг чоғлиги фақат доноликка даъвогарликда эмасдир, ниманингдир тагига етган кўринасиз, адашмасам.

– Ҳа, Санжар ака-эй, зеҳнингизга қойил, деворнинг орқасидаги нарсаним кўрасиз-а! – илжайди талаба. – Мен берган топшириғингиз бўйича Чиноздаги, Ялламадаги киракашлар, таксичилар билан гаплашиб чиқдим. Уларни гапга солиш учун “Ялламалик бир кишидан машинамга арзон нархда эҳтиёт қисмлар олгандим, у киши телефонини берганди, “яна керак бўлса, қўнғироқ қиласан”, деганди. Бахтга қарши телефон рақамини йўқотиб қўйдим, оти Эргашмиди-эй, ишқилиб шунга ўхшаган эди”, дея “эртак” тўқидим. Чинозлик битта таксичи бундан бир-бир ярим ой аввал Ялламада Эргаш тракторчиникидан Сергелидаги машина эҳтиёт қисмлар бозорига катта-катта қопларда анча-бунча нарса ортгандим, деб қолди...

– У Эргаш тракторчини танирмикан?

– Ҳа, таниркан. Қаердан танишини сўраш ёдимдан чиқибди. Лекин тракторчининг уйини аниқ кўрсатиб берди.

– Ўша одам ҳозир қаерда? – деди гуруҳ раҳбари кўзлари қувончдан чақнаб.

– Ташқарида турибди... ҳар эҳтимолга қарши...

– Нимага қараб турибсиз, тезда чақиринг уни!

Жўрабой отилиб чиқиб, ўттиз беш-қирқ ёшлардаги бақалоққина, кўринишидан содда ва беэиён йигитни бошлаб келди:

– Бу киши Омон ака, – таништирди Жўрабой, – ўзи балиқчилик хўжалигида ишлайди. Ишдан бўш пайтлари тирикчилик дегандай... у ёқ-бу ёққа киракашлик қиларкан...

Гуруҳ раҳбари гувоҳга жой кўрсатиб, ҳол-аҳвол сўраган бўлди. Сўнг сабри чидамай муддаога кўчди:

– Омонбой ака, сиз Эргаш тракторчини қаердан танийсиз?

– У киши бизнинг "рыбхоз"да қоровул бўлиб ишлайди, – гавдасига ярашмаган мулойим товушда жавоб берди Омон, – мен ҳам балиқчилик хўжалигида оддий ишчиман. Ишдан эртароқ чиққан кунларим бензин пули чиқсин деб шу атрофда кира ҳам қилиб тураман...

– Эргаш тракторчиникдан Тошкентга, Сергели машина эҳтиёт қисмлари бозорига юк олиб борган экансиз, шу ҳақда батафсилроқ гапириб берсангиз?

– Нима, ўғирланган моллар эканми? – деди гувоҳ капалаги учиб, – манови бола "телефон рақамини йўқотиб қўйдим, яна машинамга эҳтиёт қисмлар олмоқчи эдим" дегани учун айтгандим... оғзим бўшлиқ қилиб...

– Омон ака, сиз хавотир олманг, – Санжарбек гувоҳни чўчитиб юбормаслик учун мулойимлик билан гапирди, – биз бир ишни тергов қилаётгандик, шунинг учун айрим нарсаларга ойдинлик киритмоқчимиз, холос. Сиз кўрган нарсангизни айтсангиз бўлди.

– Нима, Эргаш ака бирор...

– Ҳозирча ҳаммаси жойида! Сиз ўша куни нима бўлганини айтиб берсангиз бас, – деди Раҳимжон сал овоз тонини ошириб.

– Бундан тахминан бир ойлар олдин... аниқ куни ёдимда йўқ... Эргаш ака ишхонада мени кўриб қолиб, "Омонжон, эртага Тошкентга бозорга бир-иккита ортиқча нарсаларни чиқармоқчи эдим, "Жигули"ингнинг тепасида юкхонаси бор-а?" деб сўраб қолди. Мен "бизнинг тойчоқ қанча юк десангиз кўтаради, пулига чидасангиз бўлди" деб ҳазиллашдим. У киши "от билан, туя бўлармиди, эл қатори бераман-да" деди. Эртаси куни келишилган пайтда тўғри уйига бордим.

– Сиз Эргашнинг уйини билармидингиз? – аниқлик киритди терговчи.

– Олдин ҳам икки-уч марта уйига ташлаб қўйгандим.

– Хўш, кейин-чи, кейин нима бўлди?

– У киши юкларни ўраб-чирмаб, кетишга ҳозирлаб қўйган

экан. Молни машинанинг юкхонасига, салонига, тепасига жойлаб, Тошкентга жўнадик. Сергелидаги машина эҳтиёт қисмлари бозорига олиб бордим. У кишини ташлаб, ўзим қайтдим...

Йигит “бор гап шу” дегандай мўлтираб терговчиларга қаради.

– Юкларни қаерда ортдингизлар? Сиз машинангизни Эргашнинг ҳовлисига киритдингизми ёки юклар ташқарида турган эканми?

– Йўқ, ҳовлисига кирмадик. Ҳовлининг чап биқинида гаражхонаси бор экан. Машинани тўғри гаражга ҳайдаб, юкларни ўша ердан ортдик.

– Сизни Эргашнинг уйидагилардан бирортаси кўрдими?

– Қаердан кўради, гаражнинг эшигини шундай очди, ичкарига кирдик, юкларни ортдик, орқамизга қайтдик...

– Машинага ортган юкларингиз нималар эди? – сўради терговчи.

– Эргаш ака “тракторнинг эски-туски эҳтиёт қисмлари” деганди. Олдин тракторчи бўлган экан...

– Қанақа эҳтиёт қисмлар эди? Сиз уларни кўрдингизми?

– Қанақалигини қайдан билай? – деди Омон “қайданам сенларга кўрдим”, дедим дегандай. – Темир-терсаклар халталарга солиниб, оғзи бойланганди. Икковлашиб, базўр ортдик, зилдай экан. Битта аккумуляторни салонга – оёғининг остига қўйди. Иккита шинани тепага ортдик.

– Аккумулятор тракторники эдими ёки енгил машинаники?

– Тракторники, деб айтди дедим-ку!

– Эргаш шундай деган. Лекин сиз ўз кўзингиз билан кўрганингиз, қанақа аккумулятор эди?

– Шунисига эътибор қилмабман, устки қисмига нимадир ўралганди, лекин унақа катта эмасди.

– Шиналар-чи? Улар ниманики эди?

– Улар ҳам қопларга солинганди. Кўринишидан тракторники эди-ёв! Яна билмадим. Эргаш ака тракторники деганига менга шундай туюлдими, ҳозир эсимда йўқ.

– Бозорда сизларни бирор киши кутиб олдими? – терговчи бошқа томондан “хужум”га ўтмоқчи бўлди.

– Йўқ, ҳеч ким кутиб олгани йўқ. Мен бозорнинг олдига борганда машинани тўхтатдим. У киши аравакаш чақириб, юкларни ортиди. Мен изимга қайтдим.

– Йўл-йўлакай нимани гаплашиб кетдинглар? – сўради Раҳимжон. Саволи сал ғализ чиққанини фаҳмлаб, қўшимча қилди, – Эргаш трактори хусусида нималарни гапирганди?

– Кеча нима овқат еганим эсимда йўқ, нимани гаплашганимиз ёдимда қолибдими? Хўжаликда кўп йиллар тракторчилик қилган экан... кейин бошлиқлар тракторни ундан олиб, бир қариндошига берган экан... шуларни гапиргани эсимда... Нима гап ака, у бирор ишқалга араллашиб қолганми?

Терговчилар гувоҳга жавоб бериб, вазиятни муҳокама қилишга киришдилар:

– Тракторчи одамга машинани бўлаклаб ташлаш қийин иш эмас, – фикр билдирди Раҳимжон, – менимча, бу одам Содиқнинг қилган ишидан дарғазаб бўлиб, пайт пойлаб юрган. Ундан ўч олишни дилига туккан. Ўша куни Барно Чиноздан қайтишда йўлда ҳамқишлоғини кўриб, машинасини тўхтатган. Шунда Эргаш душманидан қасос олиш учун бундан қулай фурсат бўлмаслигини англаган. Ота-онанинг энг нозик жойи – фарзанд. Содиқнинг ўзини ўлдирса, осонгина қутулади – қўяди! Аммо боласини ўлдирса, фарзанд доғида адои тамом бўлади! Шуларни режа қилиб, Эргаш машинада ўзини ҳеч кимга кўрсатмасликка, кўзга ташланмасликка ҳаракат қилган. Барно озроқ бензин топиб келиб, машинани юргизган. Ҳамқишлоғининг “бизникига ҳайда, бензин тўлдириб бераман” дегани ёш болага мойдай ёқиб тушган. Тракторчи одамда бунақа нарсалар ҳамиша захирада бўлишини ҳамма яхши билади. Ҳеч нарсадан беҳабар бола машинани тўғри Эргашникига қараб ҳайдаган. Идишдан бензин қуйиш баҳонасида машинани тўғри гаражга киритишган... Кейин нима бўлгани ҳаммамизга кундай равшан!

– Айрим бўшлиқларни инобатга олмаганда, тахминларин-

гиз чакки эмас, – “хужум”га тайёрланди Санжарбек. – Биринчидан, гувоҳларнинг кўрсатмаси бўйича, Барнонинг машинасида ўтирган “сирли” йўловчи ёшроқ киши бўлган. Унинг жуссаси ҳам Эргашникидан анча фарқ қилаяпти. Иккинчидан, тракторчи машинани қисмларга бўлиб, эҳтиёт қисмларни бозор чиқариб, сотиб юборган бўлиши мумкин. Лекин машинанинг рақамланган рамасини, моторини гараждан чиқаришнинг ҳам, сотишнинг ҳам имкони йўқ. Тезкор тадбирлар давомида бошқалар қатори Эргашнинг ҳам гаражи кўздан кечирилганда бунақа нарсалар топилмаган.

– Учинчидан, – гапга аралашди Жўрабой, – учта қотилликни ими-жимида уддалаган шахснинг жиноят қуролини кўчадан киракаш чақириб, уйдан олиб чиқиши мантиқсизлик эмасми? Ортиқча гувоҳнинг унга нима ҳожати бор эди?

– Жавоб бераман, – Раҳимжон худди ўқитувчи олдида жавоб бераётган ўқувчидай дона-дона қилиб гапиришга тушди, – биринчи саволга – гувоҳлар адашган бўлиши мумкин. Негаки, гувоҳлар Эргашнинг машинада ўтирганини кўришган, қоронғи бўлган. Балки қотил, сездириб қўймаслик, гувоҳларда нотўғри тасаввур уйғотиш учун атайлаб ўриндиққа чўкиб, букчайиброқ ўтирган бўлиши ҳам мумкин. Иккинчи саволга – Эргаш техниканинг пири эканлигини унутмаслик керак. У машинани бўлаклаб, зарур эҳтиёт қисмларни бозорга чиқарган. Ташлаб юборишга кўзи қиймаган. Пул кимга керак бўлмайди? Машинанинг мотори, рамасини эса “сварка” ёрдамида майдалаб, ташқарига чиқариб, бирор жойга қўмиб юборган ёки метталломга топшириб юборган. Тўғрироғи, олдин рамадан қутулиб, кейин эҳтиёт қисмларни сотишга ўтган. Негаки, Омон гаражга кирганда машинанинг рамаси у ерда бўлмаган. Учинчи саволга – эҳтиёт қисмлардан тезроқ қутулиш учун унга техника керак. Омондан илтимос қилишга мажбур бўлган. Негаки, Омон бошқа қишлоқдан, ғирт бегона ҳам эмас, бирга ишлашган. Асосийси, уни эҳтиёт қисмлар тракторники эканлигига ишонтира олган.

– Яхши, анча ишонарли гапирдингиз, – гуруҳ раҳбари ҳам-

касбини рағбатлантириб қўйди. – Хўш, Барнонинг ўлими мотиви тушунарли – ўч, қасос! Тракторчига Нуриддинни ўлдириш нимага керак бўлган? Агар ҳар учала жиноят бир шахс томонидан содир қилинган деб ҳисоблайдиган бўлсак, Мўминжонни нега ўлдирган? Шу муштдайгина болада нима қасди бўлган? Шуларга жавоб тополмай қийналаяпман.

– Санжар ака, ҳаётда нималар бўлмайди, – мақтовдан руҳланиб кетган Раҳимжон, – мантикий мулоҳаза юритишда давом этди, – кечагача хотини айтмаганда Эргашнинг Содиқ билан ихтилофи борлигини билмагандик. Ҳозир одамлар ҳам жуда бефарқ бўлиб кетган, десам сал ноҳақлик қилган бўламан. Тўғрироғи, эҳтиёткор бўлиб кетган. Билган нарсаларини ҳам айтишдан чўчиб қолган. Билдим дедим – тутилдим, билмадим дедим – қутулдим, қабилида иш тутишади. Аслида уларни ҳам айблаб бўлмайди. Қонунларимизда у бечораларнинг на ҳуқуқи, на хавфсизлиги кафолатланган!

Йигитлар гап билан овора бўлиб, эшикдан изкуварлар бошлиғи кириб келганини ҳам сезмай қолишди.

– Аловуддин Истамович, Эргаш тракторчини тезроқ топмасак бўлмайди. Ҳамма гумонлар унга қараб йўналмоқда, – гуруҳ раҳбари изкуварни бугунги тергов тафсилотлари билан батафсил таништириб, сўради, – сизда нима гаплар?

– Эргаш бориши мумкин бўлган жойларнинг деярли ҳаммаси кўрилди. Ҳамкасбларимиз орқали Фарғонадаги қариндошларининг манзилларга ҳам йигитлар кириб чиқишди. У ёқда кўринмаган. Ҳозирча чегара постлари орқали мамлакатдан чиқиб кетганича йўқ. Агар нолегал йўллар билан Қоғозистон, Қирғизистон ёки Тожикистонга чиқиб кетмаган бўлса! Барча ички ишлар бўлимлари, шифохоналар, вақтинча сақлаш муассасаларига сўровномалар юборилди. Тракторчининг фарзандлари, қариндош-уруғлари билан гаплашилди. Улар ҳам ҳайрон, бирор жойда иши чиқиб қолган бўлса керак-да, эрта-индин келиб қолар, дейишмоқда. Телефон кўнғироқлари тарихи, пеленгацияси таҳлил қилинмоқда. Эргашнинг катта ўғли Москвада

ишларкан. У билан ҳам гаплашдик, келмади, деди. Ҳа, дарвоқе Эргаш Нуриддин йўқолган куни ҳам, Мўминжон йўқолган куни ҳам уйида бўлган, ҳар ҳолда телефони уйда бўлган. Лекин яқинларининг айтиши бўйича кўпинча қўл телефонини уйида қолдириб кетадиган одати бор экан. Барно йўқолган куни унинг қаерда бўлганлигини телефон пеленгацияси бўйича аниқлашнинг имконияти бўлмади. Лекин...

– Ҳўш-хўш? – Санжарбек муҳим бир янгилик эшитадигандай ҳамсуҳбатига умидвор тикилди.

– Аня опанинг айтишича, ўша атрофларда якшанба куни Эргаш уникига борган, аммо қайси якшанба эканлигини аниқ эслолмаяпти.

– Ҳарҳолда, якшанба эканлигини эслабди-ку, бу қандай ёдида қолган экан.

– Чунки ҳар якшанба қизи уни кўришга келарэкан. Ўша куни қизини кузатиб, дастурхонни йиғиштираётган пайти Эргаш бориб қолган экан.

– Анянинг қизи нима деяпти?

– Ундан тайинли гап олиб бўлмади.

– Аловуддин Истамович, Аня опа билан ўзим гаплашиб кўрсам дегандим, – Санжарбек шуниям эпполмапсиз, деган маъно чиқмаслиги учун мулойимлик билан гапирди.

– Муаммо йўқ, айтаман, ҳозир олиб келишади, – изкувар қўл телефонидан йигитларига топшириқ берди.

– Йигитларингиздан бирини Тошкентга Сергелидаги машина бозорига юборсангиз, – кўрсатма беришда давом этди гуруҳ раҳбари. – Эргашнинг юкларини ортган аравакашни топишса, у юкларнинг кимга топширилганлигини аниқлашга ёрдам қилган бўларди. Шу билан бирга Тошкент шаҳрига боришдаги “гаи” постларида Омоннинг машинаси видеотасвирга тушган бўлиши мумкин. Тасвирлар бизга кўп нарсага аниқлик киритишга ёрдам беради...

– Дарвоқе, Раҳимжон, – Санжарбекнинг хаёлига бир нарса келди шекилли, шеригига юзланди, – анови Барнонинг маши-

насига фара қўйган устани яхшилаб сўроқ қилиб, фарага қанақа белги қўйганликларини аниқ билиш керак. Агар машинабозорда Эргаш топширган эҳтиёт қисмлар сотилиб кетмаган бўлса, устани таниб олишга таклиф қилиш лозим.

Шу пайт эшик тақиллаб, изкуварлардан бири хонага эллик ёшлар атрофидаги тўладан келган, татар аёлларга хос кийиниб олган опани бошлаб кирди.

– Аня опа, келинг ўтиринг, – деди Санжарбек мулозамат билан.

Аёл терговчи кўрсатган стулга ўтириб, хонадагиларга бирма-бир қараб чиқди:

– Нима гап, айланай? Тинчликми? – деди у соф ўзбекчада жиндек татарча талаффуз билан.

– Опа, Эргаш ака тўғрисида сўрамоқчи эдик, – гуруҳ раҳбари мулойимлик билан гап очди, – сизникига тез-тез келиб турармиди? Қачон танишгансизлар?

– Тушунмайман, айланай, нега ҳамманг уни сўраб қолдинглар? Эргаш бирон иш...

– Ҳаммаси жойида, шунчаки текшираяпмиз – терговчи гувоҳни тинчлантиришга ҳаракат қилди, – сиз гапираверинг.

– Уч-тўрт йил бўлди-ёв, Тошкентдан санаториядан келишда йўлда танишиб қолгандик. Нарсаларимни кўтаришга ёрдамлашганди... Қизим алоҳида туради. Бир ўзим яшайман. Эргаш қўли гул эркак экан. Уйдаги сантехника ишлари бўладими, электр ускуналари борми бирпасда жой-жойига қўйиб ташлайди. Ойига бир-икки марта келиб, ҳолимдан хабар олиб туради... Қизимгаям айтганман...

– Ўтган ойда якшанба куни сизникига борган кун ёдингиздами? Ўша куни қизингиз ҳам келиб кетган экан.

– Кеча кимдир сўраганди, айтгандим-ку! – аёл атрофга аланглади.

– Кеча биз сўрагандик, аний! – деди изкуварлар бошлиғи опанинг хавотирини босиш учун, – ўша гапларни яна бир бошидан айтиб бераверинг.

– Айт десанглар – айтавераман, – аёл томоқ қириб, сўзини давом эттирди. – Қизим ҳар дам олиш куни мени кўришга келади... Ош қилиб қўйгандим. Она-бола маза қилиб овқатландик. Кейин қизим боласини тиш докторига олиб бориши керак экан, шошиб уйига кетди. Мен дастурхонни йиғиштириб, идиш-товоқларни ювмоқчи бўлиб тургандим Эргаш кириб келди... Гаплашиб ўтирдик... Дазмолим бузилганди, уни тузатди... Телевизорнинг антеннасини созлади... Кечки пайт уйига кетди.

– Санасини эслай оласизми?

– Бизларда эс қоптими, айланай! Бозор куни эди... қайси бозор, бу ёғи Эргашнинг ёдида қолмаган бўлса, билмадим... Қизимдан ҳам сўраб кўрдим, у ҳам эслолмади... Орадан шунча вақт ўтиб кетган бўлса!

– Ўша куни қизингиз “ўғлимни тиш докторига олиб бораман” деб шошиб кетган экан...

– Ўғлининг эмас, қиз неварам – Ҳанифанинг тиши оғриганди, шунга шошилиб...

– Қизингизнинг исми нимайди?

– Абиба, нимайди? Униям чақирасизларми? – деди аёл кўзларини катта-катта қилиб.

– Чақиришимиз шарт эмас, телефон рақамини берсангиз, гаплашиб олардик.

Аёл сумкасидан телефонини чиқариб, ковлай бошлади. Керакли рақамни топиб, телефонини терговчига узатди:

– Мана, “дочка уй” деб ёзилган.

Санжарбек телефон рақамини ёзиб олиб, хизмат телефонидан теришга тушди:

– Ассалому алайкум, Абибахон, яхшимисиз? Мен терговчи Санжар Раҳмоновман.

– С-а-л-о-м... терговчи... тинчликми? – нариги тарафдан аёл кишининг ҳадикли овози эшитилди.

– Телефон рақамингизни онангиз – Аня опадан олдик. Бир масалада ёрдамингиз керак бўлиб қолди.

Аёл “ёрдам” сўзини эшитиб, бироз дадиллангандай бўлди:

- Майли, ёрдамим тегса...

- Сиз ўтган ойда онангизникига борган пайтингиз, қизингиз Ҳанифанинг тиши оғриб, докторга олиб борган экансиз? Қайси докторга олиб боргандингиз? Докторнинг қвитанцияси сақланиб қолганми?

- Тўғри, лекин бунинг сизларга нима қизиғи бор? - Аёлнинг таажжуби ошди, - ё доктор... бизнинг унга ҳеч қандай эътирозимиз...

- Йўқ, йўқ! Бу ишнинг докторга умуман алоқаси йўқ. Биз бошқа масалада... Агар доктор берган қвитанция сақланиб қолган бўлса... бир қараб кўрасизми?

- Ҳозир... қаергадир қўйгандим, - аёл гўшакни қўйиб, қоғозни ахтаришга тушди. Бироз муддат ўтиб, у яна гўшакни кўтарди, - мана топдим, тўлов қоғозини... нима қилай?

- Абибахон, тўлов қоғозининг берилган санасига қаранг-чи, қанақа сана экан?

- Ҳозир, аёл тўлов қоғозидаги ёзувларни овоз чиқариб ўқий бошлади, - "Доктор Айболит"... хусусий стоматологияси... 15.04.2010 йил... 243-рақам...

- 15 апрель санасида берилган экан, шундайми?

- Шундай... шундай... 15 апрель куни боргандик... эсимга тушди... Бир кун олдин қизим муздай кола ичиб, тиши оғриб қолганди. Кечаси билан азоб берганди. Эрталаб ўқишгайм боролмай ухлаб қолганди. Шунинг учун пешиндан сўнг пломба қўйдиришга дўхтирга олиб боргандим...

- Сизга раҳмат, катта ёрдам қилдингиз, - шошилди терговчи.

- Арзимаёйди... лекин бу сизларга...

- Хавотир олманг, ҳаммаси жойида, раҳмат! - Санжарбек гўшакни қўйиб, стол устидаги календарга қаради, - ўн бешинчи апрель... якшанба экан.

- Ҳаммаси тўғри келаяпти, - таъкидлади Раҳимжон.

- Аня опа, яхшилаб эслаб кўринг, Эргаш ўша куни соат нечада сизникидан чиқиб кетганди?

- Олти-олти яримлар... кечи билан еттилар атрофида чиқиб

кетди-ёв. Дазмол ўлгурни тузатаман деб бироз уннаб қолди. Кечки пайт таксилар юрмай қўяди, деб шошилиб чиқиб кетди.

– Уйига кетдими? Ёки бошқа жойга бормоқчимиди?

– Кечаси қаерга боради, айланай, уйига кетди...

– Эргаш кеча эрталаб сизникига кирган экан, нималар деганди, кайфияти қанақа эди?

– Бунақа каллаи саҳарлаб ҳеч келмасди. “Тошкентда ишим бор эди, бир хабар олиб ўтай дедим-да”, деди. Менам нима иш деб сўрамабман. “Эртароқ чиқсам, қайтишда кираман” деб кетди. Лекин келмади. Кечроқ чиққан бўлса, уйига кетгандир, деган хаёлга бордим...

– Кайфияти қанақа эди? – саволни такрорлади терговчи, – қандайдир ташвишли, қандайдир дарди борга ўхшаб кўринмадими?

– Йўқ, кайфияти ҳамишагидек эди... Босиқ, оғир одамнинг юз-кўзидан ичидагини билиб олиш қийин... Лекин бирор дарди бўлганда, менга айтган бўларди. Индамади-ку...

– Бир йиллар олдин унинг тракторини бошлиқлар тортиб олиб қўйган экан, шу ҳақда айтганмиди? – терговчи савол беришда давом этди.

– Айтганди, айланай, айтганди! – деди Аня қошларини чиририб. – Ўша пайтлари бечора роса сиқилиб юрди. Мен бир ҳисобга яхши бўлибди, қачонгача тракторнинг тагида мой сасиб юрасиз” деб ҳазиллашсам, “Аня, менга трактор жалка эмас, нега мендан олиб, ўзининг қариндошига беради, замон зўрникими?” деб зорланганди. У трактордан кўра, қадри учун кўпроқ сиқилганди!

– Раҳмат опа, сиз ҳам катта ёрдам қилдингиз. Йигитлар сизни ташлаб қўйишади, – гуруҳ раҳбари гапни мухтасар қилиб, аёл билан совуққина хайрлашди.

– Ҳой, айланай болам, Эргаш ўзи тинчми? Тани-жони соғми?

– Кетдик, аний, кетдик, – Аловуддин аёлни қўлтиғидан олиб, кузатишга тушди, – омонми-йўқми – топсак биласиз!

– Вой ўлмасам, Эргаш йўқолиб қолдими? – Аёл шартта жо-

йида тўхтаб, йиғлагудай бўлиб Санжарбекка тикилди. – Шу гап р-о-о-с-т-м-и, айланай?

– Опажон, ҳозирча ҳеч нарсa маълум эмас, – гуруҳ раҳбари изкуварга “сизга шу керакмиди?” дегандай норози қиёфада қараб қўйди. Сўнг аёлга қараб: хавотир олманг, эркак киши қайга борарди, бирор иш билан юргандир, деди.

– Ишқилиб тинчлик бўлсин-да! Тан-жони соғ бўлса... – аёл жоврай-жоврай хонадан чиқиб кетди.

Бир муддат хонага сукунат чўкди. Ҳамма ўз хаёли билан банд эди.

– Хўш, ҳамкасблар, бунга нима дейсизлар? – жимликни бузди гуруҳ раҳбари, – марҳамат, фикрларингиз.

– Ҳаммаси ипга тизгандай тўғри келяпти, – Раҳимжон қандайдир ички қониқиш билан гап бошлади. – Эргаш кеч соат тахминан ўн саккиздан ўттиз дақиқалар ўтганда Аняникидан чиқиб, тўғри “питак”ка келган. Эрта баҳор бу пайти у ерда киракашлар камайиб қолади. Шу сабабли, Ялламага кетадиган йўлга чиқиб, йўловчи машиналарга қўл кўтариб туришга мажбур бўлган. Соат тахминан ўн тўққизларга яқин Барно ўтиб қолган ва йўл четида қўл кўтариб турган ҳамқишлоғини кўриб, машинасини тўхтатган. Машинага чиққач, Эргашнинг нияти бузилган. Эски аламлари кўзғаб, дилида вақт таъсирида ўчиб қолаёзган қасос чўғи қайтадан оловлангандай бўлган. Шунча йиллик меҳнати-ни бир пул қилиб, эл-юрт олдида қадрини ер билан яксон қилган душманининг арзандаси яп-янги машинани гижинглатиб юрсаю, у сарсони чиқиб, пиёда юрса! Бундан ортиқ адолатсизлик бўлиши мумкинми? Олманинг тагига олма тушади, итдан ит тарқайди! Ўша тобда Барно Эргашнинг кўзига Содик бўлиб кўриниб кетган...

Раҳимжон худди даҳшатли монолог ўқиётган актёрдай томоғини қириб, овозини созлаб олди. Ҳамкасблари уни берилиб тинглаётганини кўриб, худди ҳайъат мажлисида оташин нутқ ирод қилаётган нотик каби қироат билан сўзини давом эттирди:

– Чиноздан чиққанларида машинанинг бензини тугаб қолиши, Эргашга имконият эшикларини очгандай бўлган. У ёвузниятини амалга ошириш учун бундан қулай фурсат бўлмаслигини ҳис қилган. Кўзга кўринмасдан машинага қамалиб ўтиришининг сабаби ҳам шунда. Барно пиёда бориб, ёнилғи қуйиш шаҳобчасидан елим идишда озроқ бензин топиб келган. У қайтиб келгунча Эргаш болани даф қилиб, душманидан қандай қасос олиш режасини бошида пишириб қўйган. Бензин қуйиб бериш баҳонасида машинани тўғри гаражга ҳайдатган... Болани ўлдириш, жиноят изларини яшириш, машинани қисмларга бўлиб, йўқ қилиш – ҳамма-ҳаммасини пухта ўйлаб, совуққонлик билан ҳамирдан қил суғургандай, оби-тобида адо этган. Ҳеч нарсани ёддан чиқармаган...

– Таҳсинга лойиқ, жуда ишонарли чиқди! – гуруҳ раҳбарининг гаплари самимийми, киноями, ҳазилми – тушуниш қийин эди. – Фақат... шу чоққача мени бир савол қийнаб келаётганди: Эргаш шунча йиллар бирга ишлаган бригадирини, қолаверса ҳамқишлоғини, янаям ариқроғи икки девор нари қўшнисини битта трактор баҳона шунақа раҳмсизлик билан жазолаши, бир бегуноҳ болани ўлдириб, кўлини қонга булғаши мумкинмиди? Ҳозир ўйлаб кўрсам, тажрибамда бундан баттарлари ҳам бўлган экан. Хоразмда содир бўлган бир воқеа ёдимга тушди. Амакилар, яъни туғишган ака-уканинг фарзандлари бир-бири билан қаттиқ айтишиб қолишади. Улардан бири уйига қайтиб келаётганда бояги амакининг 8 ёшли қизчаси кўчада уйнаб юрганини кўриб қолади ва нияти бузилади. Кўпчиликнинг олдида ҳақоратлаб, қадрини ерга урган амакидан қасос олиш мақсадида қизчани алдаб, овлоқроқ жойга олиб боради ва шафқатсизларча ўлдиради. Мурдани сувга оқизиб юбориб, бироздан кейин бошқа қариндошлар қатори болани изловчилар сафига қўшилади, надоматлар чекиб, амакисига ҳамдардлик билдиради...

– Менимча, ўч, интиқом олиш биз шарқ халқларининг қонида бўлса керак, – гап қўшди Аловуддин.

– Тўғри, бир пайтлар "қонга-қон, жонга-жон", деган қоида

бўлган. Аммо унда қасос учун фавқулодда сабаб бўлган. Ота-боларимиз ор-номусини, оила, қишлоқ, юрт шаънини ҳимоя қилиб, қўлига қурол олган. Ҳозиргидай арзимас сабаб билан ўзгаларнинг қонини тўкиш мусулмончиликдан бўлмаган... Майли, гапираман десанг, гап кўп! Эндиги қиладиган ишлар ҳақида гаплашиб олсак. Марҳамат, кимда, қандай таклиф бор?

– Менимча, Эргашнинг уйини тинтув қилишнинг мавриди келди, – фикр билдирди Раҳимжон.

– Тўғри таклиф! – қувватлади Санжарбек. – Тайёргарлик кўришга бир соат вақтимиз бор. Марҳамат, керакли мутахассислар, криминалистлар, экспертларни жалб қилиш чораларини кўринглар. Бу хонадонда анча пайт қолиб кетсак ажабмас... Агар Раҳимнинг фарази тўғри чиқса, жиноятдан қандайдир из қолган бўлиши табиий. Гап уни топишда! Бу, албатта, сизу бизнинг маҳоратимизга боғлиқ...

Орадан бир соат ўтиб, бошдан-оёқ “қуролланган” тергов-тезкор гуруҳ Эргаш тракторчининг уйига кириб боришди. Хона бекасини тинтув ўтказиш ҳақидаги қарор (санкция) билан таништириб, холислар иштирокида тинтув бошланди. Ходимлар дастлаб уйни, ҳовли сатҳини, кўшимча биноларни тинтиб чиқишди. Сўнг ҳовлининг чап биқинида кўчадан алоҳида кириш ва ҳовли ичидан чиқиш эшигига эга бўлган гаражни кўздан кечирди. Деворлари пахсадан қилинган, пастқамгина бинода кириш-чиқиш йўлагини ҳисобга олмаганда оёқ босишга жой қолмаган, йўқ нарсанинг ўзи йўқ. Деворлар, алоҳида темир шкафларда турли-туман темир-терсаклар, ускуналар, буюмлар, болът, шруп, гайка, калитлар, дурадгорлик асбоблари, эски-туски рўзгор анжомлари, электр жиҳозлари, иш қуроллари, катта-кичик идишлар бетартиб қўйилган.

– Вой-вўй, бу темир-терсакларни қаранг, – деди Раҳимжон гаражнинг ўртасида туриб, – бу одам ўттиз йил давомида бирорта нарсани кўчага чиқариб ташламаган шекилли.

– Машина-трактор паркининг омборхонаси деса бўлади, –

деди гуруҳ раҳбари мутахассисларга “бошлайверинглар” ишорасини қилиб.

– Қаранг, гаражга кириб келган машинани уйдагилар сезмай қолиши мумкин, – деди Раҳимжон гаражга кириш йўлига ишора қилиб.

– Ҳа, гаражнинг ҳовлидан айри жойлашгани, алоҳида чиқиш жойига эгалиги қўл келган.

Мутахассислар шошилмасдан каттагина гаражнинг ҳар бир қарич жойини чиғириқдан ўтказдилар, бармоқ, оёқ ва машина шиналари изларидан намуналар олинди. Гараждаги предметлардан мурда, унинг қисмлари ва йўқотиш излари – суяк синиқлари, мускул тўқималарининг бўлаклари бор-йўқлиги, гаражнинг ери, томи, деворлари оралиғидаги тирқиш, ковак, ёриқларида қон излари ёки сачраган қон доғларини қириб олиб ташлаш, кўчириб олиш ёки ювишга уриниш белгилари – янги бўёқ қилинган, оҳакланган, шувалган жойлари бор ёки йўқлигига аҳамият берилди.

– Ўртоқ терговчи, буёққа бир қарайсизми? – изқуварлардан бири гуруҳ раҳбарига мурожаат қилди, – манави эски шинанинг ичида қора селофанда нимадир борга ўхшайди.

Ҳамма ўша ёққа тўпланди..

– Холислар, эътибор қилиб турунглар, – деди Санжарбек хона ўртасидаги эски табуреткада ўтирган икки қўшни аёлга қарата. Сўнг шкаф устидаги чанг босган шинага термулиб турган тезкор ходимга қараб буйруқ берди, – қани, чиқаринг-чи, нима экан?

Изқувар эҳтиёткорлик билан шинанинг ичидаги қора селофан халтачани олиб, пастга тушди ва эшик олдидаги темир столга қўйди. Селофан унчалик чангга беланмаганидан унинг шина орасига нисбатан яқин кунларда қўйилганини фаҳмлаш қийин эмасди. Терговчининг ишораси билан изқувар қўлқопда бармоғининг учи билан селофандаги нарсаларни чиқариб, авайлаб стол устига ёйиб қўйди.

– Ёш боланинг кийимига ўхшайди, – деди мутахассис топилмага зимдан тикилиб.

Кийимчанинг олд томонидаги “ТОММУ” ёзувига кўзи тушган Санжарбекнинг юраги дупурлаб уриб кетди ва ҳаяжонланганидан “Бу – Мўминжоннинг уст-боши-ку!!!” деганини сезмай қолди.

Қолганлар ҳам худди боланинг мурдаси устидан чиқиб қолгандай бир сесканиб, қотиб қолишди.

– Вой, ер ютгур Эргаш-эй! – деди холислардан бири – кексароқ хотин тили аранг калимага келиб.

– Шошмай туринглар, балки бошқаникидир, – деди иккинчи холис стол устидаги кийимчаларга тикилиб.

– Афсуски, бу уст-бош Мўминжонники, – деди Раҳимжон надомат билан. – “Томми” фирмасига тегишли майкани яқинда дадаси Москвадан юборган экан. Бунақаси кам учрайди...

Уй бекаси – Рисолат гараждан топилган нарсаларнинг қаердан келиб қолганидан хабари йўқ эканлигини билдирди. Кўшнисининг йўқолган боласининг уст-бошлари уларга қарашли гараждан топилиши шу пайтгача бепарво юрган хотинни довдиратиб қўйди, ажин босган юзлари оқариб, ўтирган жойида тошдай қотиб қолди.

– Артистлик қилаяпти бу жодугар, – деди Раҳимжон унга нафрат билан тикилиб, – уйида шунча нарса содир бўладию бу ернинг остида илон қимирласа сезадиган шум кампир беҳабар қоладими?

Санжарбек индамади. Унинг калласида “Эргашга Мўминжоннинг ўлими нимага керак бўлди?” деган ўй ҳукмрон эди: шу гўдакни ўлдириб, у нимага эришмоқчи бўлган? Икки оила ўртасида қандайдир арзигулик хусумат, нифоқ бўлганда буни бошқалар сезган бўларди. Хўп, майли, Барнонинг отасида қасди бор экан, Нуриддиннинг ҳаётига нега зомин бўлган? Ё бу Эргаш деганлари кип-қизил телбамикан? Бировни, айниқса фариштадай бегуноҳ болаларни бебабаб ўлдириш соғ одамнинг иши эмас! Лекин ҳеч ким уни савдойига чиқармаяти-ку! Юриш-тури-

шида тентаклик аломатлари бўлганда одамлар буни сезмасмиди? Сезишарди. Аллақачон пешонасига катта-катта қилиб девоналик тамғасини осиб қўйган, ақлдан озган, дея устидан кулган бўлмасмиди? Бошқа томондан шунча ишни ҳеч кимга сездирмасдан, шубҳа уйғотмасдан бир ўзи қандай эплади экан? Ё шериклари бормикан? Ёки бирортанинг кўрсатмаси, буюртмаси бўйича иш кўрдимикан? Мурдаларни қаерга гумдон қилган бўлса? Ҳамма жойни элакдан ўтказдик. Ёки унинг бирорта ҳеч ким билмайдиган, ертўлага ўхшаш яширин жойи – “тайниги” бормикан? Ё мурдаларни ташқарига бирор овлоқ жойга кўмдимикан? Балки сувга оқизиб юборгандир. Йўқ, унда шу пайтгача сув юзига қалқиб чиқиб қолган, кимдир топиб олган бўларди. Машинаси ҳам йўқ. Оғир юкни узоққа кўтариб бориши мушкул. Йўқ, бу ичидан пишган ўзини хатарга қўйиб, мурдани ташқарига ортиб юрмаса керак. Уйнинг пойдевори остига жойлаб юборган десак, кейинги йилларда ҳовлида янги қурилиш ҳам бўлмаган. Ёки жасадларни тандирга солиб ёқиб юбордимикан? Уйдагиларга сездирмасдан бу ишни қилиши қийин. Балки уларни бозор-ўчарга юбориб, уйда ёлғиз ўзи қолган пайтда бу ишни қилгандир. Ё ҳожатхонага ташлаб юбордимикан? Лекин қандай қилиб? Бошқа томондан бир эмас, икки эмас, учта мурдани ҳожатхонага ташлаб юбориб, ўзи ҳар куни у ерга кириб юришга қандай юраги чидаши мумкин? Наҳот виждони қийналмаган, вужуди сесканмаган бўлса? Шунча одамни ўлдирган одам кўринишидаги ҳайвонда виждон нима қилсин! Боя кўздан кечирганда ҳожатхонанинг анчагина чуқур эканлигига эътибор берганди. Таги кўринмади... Кечаси ҳамма ухлаганда мурдаларни бўлаклаб, ташлаб юборган бўлса, бола-чақаси қайдан билиб ўтирибди. Хало³ни ковлаш керак!

– Раҳимжон, бу ёққа қарайсизми? – гуруҳ раҳбари сал нарида ҳовлида кузатиш ишларини олиб бораётган мутахассислар билан гаплашиб турган ҳамкасбини ёнига чақирди. – Раҳимжон,

---

³ Ҳожатхона

керакли техника ҳамда тегишли хизматлардан қўшимча иш кучи чақирсангиз, хожатхонани ковлаймиз!

– Мен ҳам шу ҳақда ўйлаб тургандим, – деди Раҳимжон хожатхона томонга қараб, – бир нажот шу ердан! Йигитлар ҳамма жойни ғалвирдан ўтказиб чиқишди. Яқин атрофда ковланган, ямалган, тешилган жой топилмади. Молхона, тандирхона, ошхона, ўчоқ бошидаги деворлар, биноларнинг пойдеворлари, шифтлари, полнинг ости ҳам текширилди. Ўчоқ, тандирдан чиққан кулларни ҳам элаб кўрдик. Ҳеч қандай из топилмади. Хожатхонани ковлашдан бошқа иложимиз йўқ...

Раҳимжон қўл телефонида туман прокурорига қўнғироқ қилиб, хожатхонани ковлаш учун қўшимча иш кучи ва техника юборишни сўради.

– Дарвоқе, – қўшимча қилди Санжарбек, – кийимларини таниб олиш учун Маъмура ва Дониёрни ҳам чақиртиринг. Кейин уларни экспертизага топширинг.

Сал ўтмай, хожатхонани ковлаш учун махсус техника ва қўшимча кучлар етиб келди. Ҳовлининг орқа девори бузилиб, хожатхонани ковлаш ишлари бошланди. Атрофни чидаб бўлмас даражадаги қўланса ҳид қоплади...

Стол устида таниб олиш учун кўрсатилган кийимчаларни кўриб Маъмура “Мўминжон... болажоним! Сен ўлгунча онанг ўлса бўлмасмиди?” дея ўзини уларнинг устига отиб, фарёд чекиб, ҳаммани йиғлатди. Шу кунгача боласининг топилиб қолишидан умидвор онанинг кўзига унинг кийимчалари жонсиз ётган Мўминжондай бўлиб туюлди. Шўрлик аёл гоҳ хушини йўқотиб, гоҳ ўзига келар, ҳамма у билан овора бўлиб қолди. Дониёр ҳам шу кўргуликларда ўзини айбдор ҳис қилиб, тахта бўлиб қотиб қолди. У кўзларидан қуйилиб келаётган ёшни ўнгири билан артиб, нуқул “Мўминжон, Мўминжон..., болам мени кечир!” дея пичирларди. Аёллар Маъмурани қўлтиғидан суяб, сал четроққа олишгач, терговчилар мавридини топиб, расмиятчилик учун стол устидаги кийимларни Дониёрга таниб олиш учун тақдим этдилар. Дониёр кийимлар ўғли Мўминжонники

эканлигини тан олиб, уларни бир ойча олдин ўзи Москвадан юборганлигини билдирди. Терговчилар барча расмийчиликни ўринлатиб, далилий ашёларни селофан пакетларга солиб, экспертизага юборишдан олдин ишга кинологларни жалб қилиб, буюмларнинг қаердан келиб қолганлигини аниқлашга ҳаракат қилдилар. Бироқ, хизмат итлари ис олмай “ер чизиб” тураверишди...

Ҳожатхонани қазिश ишлари кеч тушгунча давом этди. Дастлаб ишчилар махсус таёқлар билан ҳожатнона тубини титиб кўришди. Аммо чуқурда одам танаси аъзолари борлиги сезилмади. Гуруҳ раҳбари мурда қисмларга бўлиниб ёки куйдирилиб, кукун ҳолатда ҳожатхонага ташланган бўлиши мумкин деган ўйда ахлатни тўлиқ ташқарига чиқариб, текшириш кўришга кўрсатма берди. Ўн-ўн беш йиллик ахлат тепага олиниб, эҳтиёткорлик билан титиш бошланганда ҳамон бир жойда қаққайиб турган Санжарбекнинг боши айланиб, ўтириб қолди. Рўмолчаси билан бурнини маҳкам ёпиб олганлигига қарамай заҳарли ҳид бутун танасини шол қилиб ташлагандай эди. Шу пайт қўшни хонадонлардан бирида яшовчи кекса киши чойнак-пиёла кўтариб, унинг олдида келди:

– Ўғлим, қачондан бери кузатиб турибман, заҳарландингиз чоғи, мана буни ичиб олинг!

– Раҳмат, отахон, ҳозир томоғимдан сув ҳам ўтмайди, – деди Санжарбек пиёлага назар ҳам солмай.

– Бу сув эмас, тоза ароқ, ичинг, кейин хурсанд бўласиз, – деди отахон тўла пиёлани терговчига яқин тутиб, – мен узоқ йиллар ободонлаштириш бўлимида ишлаганман. Ахлатдан заҳарланиш ёмон бўлади. Ҳозир ичиб олмасангиз, кейин касалланиб, ётиб қолишингиз ҳеч гап эмас. Олинг!

Санжарбек бир пиёлага, бир отахонга қараб, беихтиёр идишни кўлига олди. Унга чолнинг “ётиб қолишингиз мумкин” дегани қаттиқ таъсир қилганди. Шу пайтда касал бўлишга ҳаққи борми? Қари билганини пари билмайди, дейишади. Отахоннинг гапларида жон бор.

– Олинг, нафас олмасдан, бир кўтаришда симириб ташланг! Санжарбек кўзини юмиб, лиммолим пиёлани кўтариб юборди. Ичини темир тирнаб кетгандай бўлди.

– Э балли, иш бундай бўлибди-да! – Отахон қўйнидан бир дона олма чиқариб узатди, – мана бу газлагига.

– Манови бечора ишчилар эртага касал бўлиб қоладими? – деди терговчи олмадан бир тишлаб, – уларга ҳам шу “дори”дан келтирсакмикан?

– Хавотир олманг, – деди отахон уйига ортига қайта туриб, – улар ўз ишини яхши билишади, уларда респиратор бор, қолаверса, панароқда каттасининг ўзи “дори”дан “эллик-эллик” қуйиб бериб турибди.

Бироз ўтгач, Санжарбекнинг кўзлари тиниб, боши айлана бошлади. Шундай бўлса-да, у энг оғир ишни навбатма-навбат қилаётган ишчиларнинг ёнидан бир нафас ҳам жилмай, ҳаммасини ўз кўзи билан кўришга ҳаракат қиларди. Ахлат охирлаб қолаётган бўлса-да, ҳозиргача уларни қизиқтирадиган ҳеч нарсачиқмаганидан ташвишланган терговчи “бу муттаҳам мурдаларни майдалаб ташлаган кўринади” деган ўйга бориб, ишчиларга ҳатто кичик-кичик жисмларни ҳам алоҳида ажратишни илтимос қилди. Ахлатни титиш ишлари якунлангач, алоҳида ажратиб олинган қаттиқ жисмлар сув ёрдамида кучли босим остида ювилиб, тозалаб олинди. Аммо тозаланган тош, суяк, темир бўлаклари орасида одам танаси аъзолари кўринмади...

Қоронғи тушганда ишни тугатган гуруҳ аъзоларига ювиниб, овқатланиб олишлари учун икки соат вақт берилди. Санжарбек меҳмонхонага келиб обдон чўмилди. Сассиқ ҳид баданига сингиб кетгандай эди. Уст-бошини алмаштириб, сал ўзига келди. Сўнг ошхонага тушиб, иштаҳаси бўлмаса-да, тамадди қилган киши бўлди. Ичган ароғининг таъсири пасайиб, хаёлида яна бояги воқеалар жонланди, жавобсиз саволлар миясида такрорланаверди: бу баттол мурдаларни қаерга гумдон қилган бўлса! Болаларни ўлдиргани аниқ деб ҳисоблайдиган бўлсак, жасадларни қаергадир қўйган бўлиши керак-ку! Ҳовлидан ҳеч

нарсa топилмади. Демак, Эргаш биз ўйлагандан кўра пихини ёрган, ашаддий жиноятчи, совуққон қотил кўринади. Бекорга қамоқхонада хизмат ўтамаган экан-да! Ўликларни ҳеч кимнинг ўйига келмайдиган жойга беркитган. Қўлга тушса, ўзи кўрсатмаса, бизнинг у жойни топиб олишимиз даргумон! Лекин... шунча пухта жиноятчининг муҳим далилни гаражида – шинанинг ичида сақлашини қандай тушунса бўлади? Бу ғирт аҳмоқчилик эмасми? Балки кийим-кечакларни қандайдир мақсадда ўзида сақлаб тургандир? У нимани ўйлаган бўлиши мумкин? Бу ерда бир сир борга ўхшайди. Йўқса, Эргаш ўша кийимларни ҳам Барно ва Нуриддиннинг уст-боши қаторида мурдалар билан кўмиб, йўқ қилиб юборган бўларди. Унда қандайдир мақсад бўлган. Балки терговни чалғитмоқчи бўлгандир. Бу ашаддий жиноятчиларнинг энг синалган усули. Агар тергов қотилликда кимнидир гумондор қилиб, у билан шуғуллана бошласа, уникига далилий ашёларни ташлаб қўйиш йўли билан айбсиз одамнинг айбдор эканига терговни ишонтириш ва, ўз навбатида, ўзидан барча гумонларни соқит қилиш. Бир ўқ билан икки куённи уриш деб шуни айтадилар! Терговчи ношуд бўлса, айбсиз одам қулоғини ушлаб, қамалиб кетади, ҳақиқий қотил эса жазодан қутулиб қолади, янги-янги жиноятларга ўзида рағбат сезади! Тажрибасида бунақа ишлар қанча. Жиззахда тергов қилган жиноят иши бўйича Зубайда ўзини гумондан соқит қилиш ва айбни бошқага тўнкаш учун калишни бир телбаникига ташлаб қўйганди... Эргаш ҳам шуни ўйлагандир? Лекин терговда ҳали гумондор пайдо бўлмагани учун қулай фурсат пойлаб тургандир. Унда нега жуфтакни ростлаб қолди? Ахир кетишда далилий ашёни ўзи билан олиб кетиши ёки бошқа тузукроқ жойга яшириши мумкин эди-ку! Қочса, ҳамма гумон унга тушишини, терговчилар уйига тинтув ўтказишга келишини ва далилий ашё уларнинг қўлига тушишини жуда яхши билган-ку! Шунча ишни қойилмақом қилиб қўйган жиноятчининг шунақа қўпол хатога йўл қўйиши мумкинми? Йўқ, йўқ, негaдир ёпишмаяпти. Балки... балки... акси бўлгандир! Кимдир бу далилларни Эргаш-

нинг гаражига ташлаб қўйиб, ҳамма айбни унга тўнкамоқчи бўлаётгандир? Терговнинг Эргаш билан шуғулланаётгани, барча гумонлар унга қараб йўналганлигини билиб, тракторчини қурбон қилишни дилига туккандир. Унда ҳе йўқ, бе йўқ Эргаш нега қочиб қолди? Терговда унинг жиноятчи эканлигини исботловчи бирорта далил йўқ эди-ку! Қўрққан бурун мушт кўтарар, қабилида ўзи жуфтакни ростлади-ку! Балки...

Санжарбек прокуратура биносига кирганда гуруҳ аъзолари ҳовлида ўзаро суҳбатлашиб туришарди:

– Эсиз, шунча меҳнат бекорга кетди-я! – деди Аловуддин калласини сарак-сарак қилиб.

– Шунча сассиққа ботганимизга яраша бирор натижа бўлган-даям унчалик алам қилмасди, – Раҳимжон изқуварнинг гапини маъқуллади.

– Аслида, натижа чиқмаслигининг ўзи ҳам бир натижа! – Санжарбек устозининг “шоҳ сатри”ни такрорлаб, суҳбатга қўшилди. – Агар шу ҳожатхонани ковлатмаганимизда ҳамманинг гумони ўша ерга бориб қадаларди. Барибир, бугун бўлмаса эртага, қазишга мажбур бўлардик.

– Тўғри-ку-я... Сассиғи жуда чатоқ экан-да! – деди Раҳимжон қўлини бурнига олиб бориб, – сассиғи баданимга ўрнашиб қолди-я! Аммо сизга қойил қолдим, “эпицентр”дан бир қадам ҳам нари кетмадингиз...

– Сизлар-ку майли, лекин мени “эпицентр”да қолдириб, Жўравойнинг қочиб қолганига ҳайронман? – ҳазилни давом эттирди Санжарбек, – бунақа қўрқоқлар билан жангга кириб бўладими?

– Э-э-э, Санжар ака, менинг бошим айланиб кетди-да, кўнглим айнаб, қайт қилиб ташладим-эй, – деди талаба соддалик билан.

Кулги кўтарилди. Йигитлар ҳазил-мутойиба қилишиб, ичкарига киришди. Санжарбек тўрдаги креслога ўтириб, боя ҳаёлига келган масалалар юзасидан ҳамкасбларининг фикрини билишга қизиқди:

– Хўш, жаноблар, бугунги воқеалар хусусида қандай фикрда-сизлар?

– Бугун гарчанд жасадларни тополмаган бўлсак-да, муҳим далилга эга бўлдик, – таъкидлади Раҳимжон, – бу билан Эргашнинг айби юз фоиз исботланди, десак ҳам бўлаверади. Энди уни қўлга тушириш қолди. Ушласак, қолган далилларни ўзи топиб беришга мажбур бўлади.

– Хўш, бизда тракторчининг айбини тасдиқлайдиган нима-лар бор? – гуруҳ раҳбари ўртага мунозарали савол ташлади. – Албатта, бугун топилган далил – Мўминжоннинг уст-бошидан ташқари.

– Биринчидан, – бармоғи билан санашга тушди Раҳимжон, – Барнонинг отаси Содиқда унинг қасди бўлган, иккинчидан Нуриддиннинг велосипеди унинг ҳовлиси яқинидан чиққан, ўзини гумондан холи қилиш мақсадида великни ўзи топиб, милицияга хабар қилган. Учинчидан, великдан из топилган деган ёлғон хабар тарқатишимиз билан бармоқ изларини топширса, қўлга тушиб қолишидан қўрқиб, қочиб қолди. Тўртинчидан...

– Сиз келтирган фактлар далиллардан кўра кўпроқ фаразларга асослангандай туюлмаяптими? – Санжарбек “нотик”нинг гапини бўлди. – Эртага Эргашни қўлга олсак, “Сенинг Содиқда қасдинг бўлган экан, шу сабабли боласини сен ўлдиргансан” деймизми? Ёки Нуриддиннинг велосипеди сенинг уйинг яқинида топилган, ўзинг уни топгансан, демак, қотил сенсан!” деймизми? Ё “қотил бўлмасанг, туёғингни шиқиллатиб, қочиб қолармидинг!” деймизми? “Нима далил-исботинг бор?” деса, нима деб жавоб берамиз? Ички, ботиний сезгимиз шундай дейпти, деб айтамизми? Тўғри, Мўминжоннинг қотиллигида уни айблаш учун далил топилди. Лекин бир нарсани ўйлаб қолдим. Наҳотки, шунча ишни қойилмақом қилиб уддалаган устамон тергов жараёни айни авжига чиққан, шундоқ остонаси тагида терговчилар изғиб юрган паллада шундай муҳим далилни қандай қилиб намоишкорона уйда сақлаши мумкин? Бундай қўпол хатога йўл қўйиш учун одам қанчалик аҳмоқ бўлиши лозим! Ҳолбуки, шунча ишни хамирдан қил суғургандай оби-тобида

уддалаган шахсинг бунақа кўпол хатога йўл қўйишига ишониш қийин! Бу ерда бир сир борга ўхшамаяптими?

– Яъни, ҳақиқий қотил айбни Эргашга тўнкаш учун боланинг кийимларини гаражга атайлаб ташлаб қўйган, демоқчисиз-да? – Жўрабой фикр билдирди. – Негадир шу далил топилган пайти кўнглимга шу нарс келганди-я!

– Ким ташлаб қўяди, балки ўзингиз ташлаб қўйгандирсиз, Жўрабой? – пичинг қилди Аловуддин беўхшов тиржайиб.

– Эътиборингиз учун Жўрабой мантиқан тўғри, жўяли фикр юритаяпти, – зарда қилди гуруҳ раҳбари. – Бу ерда куладиган нарсанинг ўзи йўқ. Сизларга кимдир барча гумонларни Эргаш тарафга буриб, ўзини шубҳадан соқит қилишга уринаётгандай бўлиб туюлмаяптими? Кейинги пайтларда негадир бу усулни жинойтчилар кенг қўллашга ҳаракат қилишаяпти. Нима учун, биласизларми?

Санжарбек ўтирганларга бирма-бир кўз қирини қадади. Ҳеч кимдан садо чиқмагач, давом этди:

– Сабаби аниқ. Ҳаммаси терговчилар, қолаверса изқуварларнинг касбий маҳоратлари пасайиб кетаётганлиги билан изоҳланади. Кўнгилларингизга олманглар-у, менинг жойларда ҳар хил терговчилар, тезкор ходимлар билан ишлашимга тўғри келган. Минг афсуски, кўпчилик енгил йўлга ўтиб олган. Терговни амал-тақал қилиб тугатиб, ишни юмалоқ ёстиқ қилиб, судга тепса бўлгани! Суд ҳам нима қилсин? Бу ёқда прокурор жаноблари “ишни қайтарсанг, ҳамма кўрган ишингни чақириб, калишингни тўғрилаб қўяман”, деб тиш қайраб турган бўлса, судья бечоранинг ишни бир амаллаб, зўрма-зўраки суддан ўтказиб юборишдан ўзга нима чораси бор!? Терговчининг бу савиясизлиги жинойтчиларга қўл келмоқда. Улар ясама далиллар билан терговни ўзларига қулай йўлга солиб, жазодан қутулиб қолиш, шу билан бирга бошқа бир бегуноҳ кишини қамоққа тиқишдан тап тортмай қолишган. Назаримда, улар маҳорат бобида сизу биздан анча олдинлаб кетаётгандай. Бир пайтлар жинойтчи шохда юрса, терговчи, изқувар баргида юрарди. Ҳозир

эса акси, жиноятчи баргида, биз шохида юрадиган аҳволга тушиб қолгандаймиз... Бу ерда ҳам маккор жиноятчи шундоққина тумшуғимизда туриб, бизни саробга йўналтирмаётганига ким кафолат беради? Қаердаги бир жиноятчи устимиздан кулиб, шунча одамни аҳмоқ қилмоқчи бўлиб турганда, биз, кимсан номи чиққан терговчилар ёлғон “хўрак”ка ишониб, тумшуғимиздан илиниб турган бўлсак, уят бўлмайдими?

– Йўғ-э, ж-а-а-а унчалик эмасдир-ов! – эътироз қилди Раҳимжон. – Бир тракторчини жиноятчига чиқариш кимга ҳам керак бўлиши мумкин? Эргаш бу далилни бирор нарсани ўйлаб гаражда қолдирган бўлиши мумкин. Ё ҳеч ким топа олмаса керак, деб хаёл қилгандир?

– Ўйлаб гапираяпсизми, Раҳимжон? – гуруҳ раҳбарининг овози сал баландроқ чиқди. – Учта болани нобуд қилган қотилнинг уйига тинтувга бораётган бутун бошли команда ҳаммаёқнинг тити-питини чиқариб юборишини Эргаш билмайди, деб ўйлайсизми? Билади! Билганда қандоқ! Унинг қамоқхонада хизмат ўтаганини унутмаслигимиз лозим!

– Санжар ака, айтганларингиз тўғри, ҳаммаси сиз айтгандай бўлиши ҳам мумкин, – Аловуддин раҳбарни жаҳлдан туширишга ҳаракат қилди. – Эргаш топилсин, ҳаммасини ўз оғзи билан гапириб беради. Ҳозирча биз уни қамаб-нетиб ётган жойимиз йўқ-ку!

– Тўғри, топилса, сўраб-суриштирамиз! – Санжарбек бироз “пастлади”. – Топилмаса-чи? Унда нима бўлади? Унда қотил деярли ўз мақсадига эришган бўлади. Ҳамма гумон Эргашга тушади. Биз уни қидириш билан овора бўламиз! Ҳақиқий жиноятчи эса устимиздан кулиб, ялло қилиб очикда юраверади. Янги-янги қотиллик режасини тузишда давом этади.

– Демак, Эргашнинг топилмаслигидан манфаатдор кимсалар бор экан-да! – гап қўшди Жўрабой. – Балки шунча ишни қилган жиноятчи бир йўла уни ҳам гумдон қилишга улгурган бўлса-чи?

– Йўғ-э, сен бола ҳам роса ваҳимачи экансан-да! – Раҳимжон маҳмадона шогирдига ёвқараш қилди.

– Раҳимжон, Жўрабой ҳақ гапни айтаяпти, – гуруҳ раҳбари орага тушди. – Бу ҳам бўлиши мумкин! Жиноятчи очикда, ҳозирча шубҳадан холи. У жони борича ўзини фош қилмасликларига чиранади. Сохта далилларни ташлаб қўйиш, керак бўлса одам ўлдириш унга чўт эмас! Қўлга тушса, нима бўлишини, қандай жазо кутаётганлигини яхши билади!

Санжарбек гапиришдан тўхтаб, бир нуқтага тикилганча ўйланиб қолди. Фикрларини жамлаб, босиқлик билан давом этди:

– Тўғри, буларнинг ҳаммаси шунчаки муқобил тахмин. Балки, воқеалар биз ўйлагандан ҳам бошқачароқ бўлгандир. Балки буларнинг бари Эргашнинг ишидир. Ёки, балки, у бегуноҳдир... Бу гапларни айтишдан мақсад – биз ҳар нарсага тайёр туришимиз лозим. Фақат Эргаш билан овора бўлиб, бошқа йўналишларда ишни тўхтатиб қўймаслигимиз керак. Албатта, тракторчи топилса, ишимизда катта бурилиш ясалган бўларди. Кўп нарса ойдинлашарди... Аловуддин Истамович, тезкор-қидирув ишларини жонлантиришингизга тўғри келади. Эргашни ернинг тагида бўлса қулоғидан, осмонга чиққан бўлса, оёғидан тортиб туширишимиз зарур. Қидирув доирасини кенгайтиринг. Шифохоналар, ўликхоналар, жиннихоналар, хушёрхоналар эътибордан четда қолмасин. Мабодо, эртага кечга қадар топилмайдиган бўлса, унга нисбатан айб эълон қилиб, сиртдан қамоққа олишга санкция беришга мажбур бўламиз... Шу билан бирга, Барнонинг машинасида ўтирган кимсанинг шахсини, жабрланувчиларнинг алоқалари доирасини аниқлаш, ишга дахлдор шахсларнинг телефон сўзлашувларини таҳлил қилиш ишларини ҳам жонлантириш, барча тахминлар бўйича тезкор-қидирув тadbирларини жонлантириш лозим. Ҳамма умидимиз сизлардан. Сизларда катта куч бор!

– Тушунарли, – деди Аловуддин ён дафтарига нималарнидир қайд эта туриб.

– Раҳимжон, сиз Эргашнинг шахси, алоқалари, иш жойидаги фаолияти билан ишлашни давом эттиринг. Унинг қариндошуруғлари, қўни-қўшнилари билан гаплашиб, уникига кейинги

пайтларда кимлар келиб кетган, кеча, ўтган кунни гараж томонга кимлар ўтганлигига аҳамият берасиз. Балки қўшнилардан биронтаси гараждан ниманидир олишга киргандир. Тинтув пайти Эргашнинг гаражидан пайвандлаш ёки металл қирқиш асбоби топилмади. Барнонинг машинаси рамаси майда бўлақларга бўлиниб, ташқарига чиқариб ташланган деб ҳисоблайдиган бўлсак, бу ишни зарур асбобларсиз қилиб бўлмайди-ку. Балки пайвандлаш, кесиш аппаратини бирортасидан фойдаланишга олиб тургандир. Буни аниқлайсиз. Кейин кимдир тракторчининг халта, юк кўтариб бирор жойга кетаётганини кўргандир. Балки бирор киши унинг овлоқроқ жойда, пана-пастқамда ивирсиб юрганига кўзи тушгандир. Бу бизга тракторчининг мурдаларни қаёққа даф қилганлигини аниқлашда қўл келарди... Хуллас, ўзингиздан қолар гап йўқ...

– Тушунарли, – деди Раҳимжон дафтардан бош кўтариб.

– Жўравойжон, сизга ҳам топшириқ бор, – гуруҳ раҳбари орқароқда ҳаммадан кўра хушёрроқ ўтирган талабага юзланди.

– Тезкор ходимлардан бирини сизнинг ихтиёрингизга берамиз. Тошкентга бориб, Сергели автомобиль бозорида Эргашнинг юкларини ортган аравакашни топишга яна бир ҳаракат қиласизлар. Изқуварларимиз уни топишолмаганди. Лекин ақлни ишлатса, аравакашни топса бўлади. Сўнг “Фарҳод”, “Янгиобод” бозорлари ва бошқа эҳтиёт қисмлар савдо нуқталарига тушиб, Барнонинг машинаси эҳтиёт қисмларини қидирасизлар. Машина фарасидаги хос белги таниб олишда қўл келиши мумкин. Бирор нарсани аниқласангизлар, ўзбошимчалик қилмасдан менга хабар қиласизлар. Нима қилиш кераклигини кенгашиб ҳал этамиз. Мабодо, Тошкентда ижобий натижага эришолмасак, Сирдарё, Жиззах ва Самарқанд вилоятидаги эҳтиёт қисмлар бозорларига ўтишга тўғри келади. Тўғри, бу жуда мураккаб вазифа. Ҳаммасига қараб чиқишга жисмонан улгурмасликларингиз аниқ. Аммо ақлни ишга солсангиз оёқларингизга анча осон бўлади... Ҳар жойнинг шунақа эски, ишлатилган эҳтиёт қисм-

ларни олиб-сотарлари бўлади. Сўроқлаб, шуларни топсангиз ишларингиз осонроқ битади.

– Тушундим, – деди талаба ўзининг қисқа муддатда тергов гуруҳининг чинакам аъзоси бўлиб олганидан мамнун бўлиб.

– Мен ўзим... – Санжарбек бироз ўйланиб, давом этди, – Замир ва бошқа кўрсатмаларида қарама-қаршилиқ бўлган гувоҳларни, шунингдек, Эргашнинг хотини ва фарзандларини қайта сўроқ қилмоқчиман...

Тергов гуруҳи аъзолари яна кўплаб масалалар хусусида келишиб олгач, соат миллари йигирма учга яқинлашганда тарқалишди...

***

Фахриддин ойналаригача панжаралар билан тўсилган “автозак”нинг бир бурчагида жимгина кетар экан машинанинг нисбатан узоқ муддат чайқалиб юришидан “бошқа жойга олиб кетаяпти шекилли”, деган ўйга борди...

“Уч-тўрт кун олдин Раҳматилла “устоз, сизга юқоридан “санкция” олинбди, фақат уларга сизни ўз айбини тўла бўйнига олган, деб “доложит” қилинган. Энди булар сиздан қандай бўлмасин иқдорлик хатини олишга ҳаракат қилади. Мениям, ўзингизни ҳам қийнамай, ёзиб бераверинг!” дея шипшитганди. Ўшанда унинг гапига одатдаги пўписа-да, дея унчалик аҳамият бермаганди. Тунда бунинг исботи кўринди... Одам ҳам шундай ваҳший бўладими? Бечора Тўлаган гапирганда унчалик ишонқирамаганди, лоф қўшаяпти, деб ўйлаганди... Эсласа, одамнинг этлари жунжикиб кетади... Башарасига қарасанг, кишининг қайт қилгиси келадиган баҳайбат тўнғиз олдида бир варақ қоғоз-қалам қўйиб, “айбимни тўла бўйнимга оламан” деб ёзиб бер, дея тиқилинч қилди. Натижа чиқмагач, куч ишлатишга ўтди... Қўлидаги дубинка билан уриб, аъзои баданини яғир қилиб ташлади. Боғлаб қўйиб, товонига, тирноқлари тагига биғиз санчди, аблаҳ! Кейинги кун яна терговчининг ёнига олиб бо-

ришди. У ҳамма нарсадан хабардор шекилли “устоз, энди нима дейсиз, айбингизни бўйнингизга оласизми?” дейди худди ўзини ачингандай тутиб. Ижобий натижа ололмагач, яна йўлакка чиқариб, ўтқазиб қўйди. Кечқурун яна қамоққа қайтаришди... Тунда яна ўша азоблар қайтарилди... Додингни биров эшитмайди... Хушингдан кетиб қолсанг, сув сепиб, хушингга келтиришадди... Оғриқ азобидан тананг ҳеч нарсани сезмай қолади... Эртаси куни яна терговга олиб боришади. Раҳматилла “энди бўйнингизга оларсиз?” дея зарда қилади. Кутилган жавобни эшитмагач, баттаринг чиқсин дегандай, кечгача қоққан қозиқдай йўлак охиридаги бир бурчакка ўтқазиб қўяди. Кечки пайт қамоққа олиб кетишларидан олдин терговчи тагин “Фахриддин Каримович, яхшилаб ўйлаб кўринг, эртага гаплашамиз!” деб писанда қилиб қўяди... Кеча ҳам ўша “театр” такрорланди... Тунда яна ўша азоблар давом этди... Одам шундай пайтларда ўлимингга ҳам рози бўларкансан... Танангга санчилаётган тиглар, таёқлар захрини ҳис қилмайдиган даражага келиб қоларкансан... Улар мени жисмонан синдириб бўлмаслигини англашди шекилли, бошқа йўлни танлашга мажбур бўлишди.

– Демак, сен твар, айбингни бўйнингга олмайсан, – деди “тўнғиз” ёқамдан тутиб, – ҳаётинг, жонинг сенга қизиқ эмас! Майли, унда оставим тебя покоя. Лекин... хотинингни дўмбоққина дейишяпти. Сенинг касофатингга қолиб, наркошаларга аралашиб қолмаса бўлгани! Унда ўғилларингдан хавотир олма, ўзим детдомга жойлаб қўяман! Хо-хо-хо-хо!

Мен ток ургандай сакраб кетдим:

– А-б-л-а-х, оилам билан нима и-ш-и-нг бор? Нима қилсанг, мени қил. Уларни тинч қўй! – дея унга ёпиша кетдим.

У бир қўлида елкамдан кўтариб, бурчакка отиб юборди. Гапи нишонга текканидан хурсанд ўшшайди:

– Ну, ладно! Тегма десанг, тегмаймиз. Биз ҳам одам. Фақат сен “бўйнимга оламан” деб ёзиб бер, ҳаммаси тугайди. Ну что, по рукам! – тепамга келиб қўлини тутди у.

Мен ҳам беихтиёр қўлимни чўздим... Бугун терговга негадир

пешиндан кейинга чақиришди. Хонага киришим билан Раҳматилла ўрнидан туриб, ҳар доимгидан илиқ кутиб олди. “Демак, ҳаммасидан хабари бор” кўнглимдан ўтказдим. Ҳол-аҳволимни сўраган киши бўлиб, олдимга бир варақ қоғоз ва ручка қўйди. Ручкани қўлимга олиб, сўнг қайтариб жойига қўйдим:

– Раҳматиллажон, майли ёзиб бераман, фақат бир шартим бор...

– Фахриддин Каримович, нималар деяпсиз! Қанақа шарт? Ҳаммаси...

– Фақат аёлим билан кўришишга рухсат берасиз. Унинг соғомонлигини кўзим билан кўришим керак.

– Сизга аёлингизнинг келганини ким айтди? – деди у менга хайрона тикилиб.

– Нима, аёлим... Назира келганми? – дедим кўзларим чақнаб.

– Кеча келганди, – деди у истар-истамас.

– Нега бир оғиз... айтмадингиз?

– Ака, рухсат беришмаса нима фойдаси бор.

– Раҳматиллажон, Худо хайрингизни берсин, аёлим билан беш дақиқа кўришишга рухсат беринг. Ахир сиз мустақил... терговчисиз-ку! – дедим йиғламоқдан нари-бери.

– Фахриддин ака, мени кечирасиз, шунинг учун айтмагандим. Учрашувга рухсат йўқ. Марҳамат, вақтни ўтказмасдан, керакли нарсани ёзиб беринг, тамом. Менам, сиз ҳам қутуламиз бу машмашалардан... Шунча азоб сизга керакми?

– Аёлим билан учрашувга рухсат берилмас экан, қўлимга ручка ушламайман... Қўлидан келса, отиб ташласин! Бориб айтинг, ўша тепадагиларингизга!

Терговчи шаштимни кўриб, бироз ўйланиб қолди. Сўнг ўрнидан туриб, “яхши, сиз учун яна бир бор сўраб кўрамиз”, дея хонадан чиқиб кетди. Бироз ўтмай, катта иш битирган одамдай оғзи қулоғида қайтиб келди:

– Рухсат беришди! Бермасанглар, ишни қўлимдан олинглар, ким тергов қилса – қилаверсин, дедим.

Терговчининг масалани шунақа кўндаланг қўйишга матона-

ти ҳам, иродаси ҳам етишмаслигини сезиб турган бўлсам-да, ҳарҳолда ишни битирганидан хурсанд бўлдим.

– Ҳозир аёлингизни олиб киришади, – Раҳматилла стол устидаги ҳужжатларни йиғиштириб, темир шкафага жойлади, – фақат беш дақиқа... тагин яхшилик қиламан деб бошим балога қолиб ўтирмасин!

Юрагим илк учрашувга чиққан йигитникидай дукурлаб ура бошлади... Эшик тақиллаб, хонага озиб-тўзиб кетган Назирани олиб киришгани, унинг бағримга ташланиб, унсиз йиғлагани, менинг ҳам кўнглим бўшашиб, ўзимни тутиб туролмаганим, у билан кечган беш дақиқалик суҳбат, кетар чоғи ўзини хотиржам тутишга ҳаракат қилиб, менга далда бериш учун “адаси, биздан сираям хавотир олманг, ўзингизни асранг, Худо хоҳласа тез кунларда ҳаммаси ортда қолиб, болаларингиз бағрига қайтасиз” дегани, унинг ортига қарай-қарай пастга тушиб кетгани, иккинчи қават деразасидан қараб, Назиранинг икки елкаси учиб-учиб йиғлаб кетаётгани... худди бир лаҳзалик тушдай ўтди-кетди...

Кейин... иқрорлик хати ёзилди. Раҳматилла олдиндан тўлдириб қўйилган бир қанча ҳужжатларга қўл қўйдирди:

– Энди қутулдингиз, улар бошқа сизни безовта қилишмайди, – деди у мамнун жилмайиб, – ишни судга ошираман.

– “Қутулдингиз” деяпсиз, нима, мен озодманми? Чиқиб кета-верайми? – дедим атайлаб ўзимни гўлликка солиб.

– Йўғ-э, қаёққа борасиз! Мен бошқа маънода... Оббо, Фахриддин Каримович-эй, шу ерда ҳам ҳазилни қўймайсиз-а!..”

Автозак чайқала-чайқала манзилга етиб келди шекилли, тўхтади. Темир эшик тарақлаб очилиб, дароз сержантнинг тушишга чорлови эшитилди. Пастга тушишим билан янги жойга келиб қолганимни фаҳмладим, шундагина терговчининг “қутулдингиз” дегани бекорга айтилмаганини, “тўнғиз башара”дан ростдан ҳам қутулганимни ҳис қилдим...

Санжарбек эрталаб ишни Замирни қайта сўроқ қилишдан бошлади:

– Замиржон, – деди мулойимлик билан гувоҳнинг кўзларига тикилиб, – Мўминжон йўқолиб қолган куни Маъмура сиздан ота-онасига қўнғироқ қилиб олиш учун телефонингизни сўраган экан. Сиз телефоним пул тўланмагани учун ўчиб қолибди, деган баҳона билан унга телефонингизни бермаган экансиз. Ҳолбуки, ўша пайтда ҳисобингизда пул бўлган, телефонингиз ишлаб турган. Биз ҳаммасини текшириб кўрдик.

– Йўғ-э, ростданам ҳисобимда пул қолмаганди... якшанба куни пайнетлар ишламаганди, бўлмаса нима...

– Алдаш яхши эмас, жаноб гувоҳ! – эътироз қилди терговчи. – Сиз ёлғон кўрсатма берганлик учун жиноий жавобгарликка тортилишингиз мумкинлиги ҳақида огоҳлантирилгансиз. Биласиз, биз бир неча эпизодли қотиллик жиноятини тергов қилаяпмиз. Битта кичкина ёлғон ҳам терговнинг сизга нисбатан гумонини ошириши мумкин. Шу сабабли саволларимизга ўйлаб жавоб беришингизни, ҳақиқатни гапиришингизни маслаҳат бераман.

– Албатта, албатта! – деди Замирнинг ранги оқариб. – Телефонимга кам-камдан пул тўлаб тураман. Тез-тез ўчиб туради. Ўша куни Маъмура телефонимни сўраганда телефон ўчиб қолмасин, деган ўйда...

– Қўшнингиз, бир томондан синфдош ўртоғингизнинг бошига шунақа ташвиш тушиб турган пайтда сизнинг телефонни қизғанишингиз... буни қандай тушунса бўлади? Ёки ёлғон гапиришингизга бирор сабаб борми?

– Йўғ-э, бу нима деганингиз? – ўнғайсизланди гувоҳ. – Одам шошиб қоларкан... Нега ундай қилганимга ўзим ҳам ҳайронман. Битта қўнғироқ учун арзимаган пул кетади... ўзимам кейин пушаймон қилдим...

– Сиз Барно йўқолган куни, яъни 15 апрелда қаерда эдингиз? – терговчи навбатдаги саволга ўтди.

– Олдин ҳам терговчилар сўраганди, мен ўша куни "смен"да эдим. Кимдир ишхонамга ҳам бориб, маълумотнома олган экан... Сиз нега буларни мендан сўраяпсиз? Қотил топилибди, дейишаётганди-ку кеча...

– Ким сизга шундай деди?

– Тешик кулоқ эшитади-да, кеча ҳамманинг оғзида... қўшни хотинлар...

– Ҳўш, хотинлар нима дейишяпти, қотил ким экан?

– Эргаш тракторчининг уйидан йўқолган болаларнинг кийим-кечаги чиқибди, дейишганди. Ё нотўғрими?

– Сиз ўзингиз нима деб ўйлайсиз, Эргаш шунақа қотилликка қодирми?

– Бунисини билмадим, – елкасини қисди гувоҳ, – бировнинг ичидагини биров билармиди. Биз бу одам билан уч-тўрт эшик нари ҳамсоя бўлсак-да, ҳеч ош-қатиқ бўлмаганмиз. Менимча, унақа ёмон одам эмасди...

– Нега ўтган замонда гапираяпсиз? – терговчи гувоҳни тилидан тутишга ҳаракат қилди, – ё у кишини ўлган деб ҳисоблаяпсизми?

– Йўғ-э, Астағфируллоҳ! Мен шунчаки... ҳозир топилмаётгани учун... ҳалигидай.., – дудуқланди Замир.

– Ким айтди сизга уни топилмаяпти, деб?

– Уйига келмаётганмиш, дейишяпти-ку! Ҳамма ёқдан уни излашаётганмиш...

– Одамлар нима дейишяпти? Эргашнинг қотиллигига ишонишяптими? – саволни такрорлади терговчи.

– Одамлар нима ҳам дерди! Уйидан далил топилган бўлса... Ўзи қочиб кетган бўлса...

– Демак, сиз ҳам шу фикрдасиз, шундайми?

– Олдинига ишонмагандим, – дадилланди гувоҳ, – уйидан далиллар топилибди, деб эшитганимдан сўнг, ҳайрон қолдим. Одамнинг олasi ичида бўларкан-да!

– Нима деб ўйлайсиз, Эргашнинг бунақа оғир жиноятга қўл

уришига нима сабаб бўлиши мумкин? – терговчи гувоҳни синашда давом этди.

– Ҳайронман! Дониёр ёки Маъмура билан ораларида бирор гап ўтганини эшитмаганман. Ҳўп, Барнонинг дадасида хусумати бўлган экан. Битта трактор учун одам ўлдириш... ғирт жинилик бўлса керак... Нуриддинда нима қасди бўлган? Ҳамма ҳайрон! Менимча, Эргаш тракторчи руҳий касал бўлган. Ўзи гап-сўзларидан сал телбанамо эканлиги сезилиб турарди...

– Яна ўтган замонда гапирдингиз, – луқма ташлади терговчи руҳий босим ўтказиш учун атайлаб.

– Ҳа-я, кечирасиз... Анови бечораларга ачинаман-да! Қандай қилиб, қўли борган бўлса! Одамлар ҳам шафқатсиз бўлиб кетаяпти-да! Раҳм деган нарсанинг ўзи қолмаяпти!

Терговчи яна бир қатор саволлар бериб, гувоҳнинг шахсини, дунёқарашини ва бошқа жиҳатларини билишга қизиқди.

– Замиржон, сиз унда ташқарида бироз кутиб турасиз, – деди Санжарбек сўроқни якунлаб, – кейин ўзим чақиртираман.

– Кўп қолиб кетмайманми? – қисинибгина сўради Замир. – Ишга боришим керак эди-да!

– Прокуратурага чақирилганлигингиз ҳақида маълумотнома берамиз, хавотирланманг!

Замир хонадан чиқиши билан изқуварлардан бири хонага қорни иркитнинг халтасидай осилган, бит кўзли ёши элликлар атрофидаги эркакни бошлаб кирди:

– Бозорбой ака гувоҳ сифатида чиқирилган, – меҳмонни таништирди у.

Санжарбек гувоҳ билан нари-бери сўрашиб, ўтиришга жой кўрсатди.

– Бозорбой ака, сиз Барнони энг сўнгги кўрган гувоҳлардан биросиз, – вақтни бой бермаслик учун муддаога кўчди терговчи, – Сизнинг кўрсатмаларингиз ишимиз учун жуда катта аҳамиятга эга. Шу сабабли, ўша кунги воқеаларни бирма-бир эслаб, батафсилроқ гапириб берсангиз.

– Ўша куни якшанба эди, чамамда, ишдан кечроқ чиқиб ке-

лаётсам, йўл четида “Ласетти” турган экан. Қарасам давлат рақаами танишроқ – 75-85. Аниқ кимникилигини билмасам-да, Ялламанинг машинаси эканлигини билардим. Қишлоқда кўп кўрганман... Бирор ёрдамим тегар, деб ўйлаб, тўхтадим. Ёнига борсам, ичида кимдир ўтирган экан. Мени кўриб бояги одам юзини тескари буриб олди. Нима гап, деб сўрасам, жавоб бермади. Кимнидир кутиб тургандир-да, деган хаёлда машинамга ўтириб кетдим...

– Машинада ўтирган одам тахминан неча ёшларда эди? – терговчи савол ёғдиришни бошлади.

– Қоронғида унча аниқ кўролмадим... Кўринишидан ёшроқ эди-ёв... чамамда.

– Ёш деганингиз 15-20 ёшли болами? Ёки...

– Йўғ-э, жаа унақа ёш бола эмасди... ўттиз, ўттиз беш ёшлар атрофида бўлиши мумкин...

– Балки 50-60 ёшлар атрофидадир, – терговчи атайлаб “имтиҳон” қилишда давом этди.

– Ҳазиллашаяпсизми? Жаа унақа кўр эмасман-ку! Ёш йигит билан чолнинг фарқига борсам керак.

– Унинг гавдаси қанақа эди?

– Ўтиришидан унча бесўнақай кўринмади... ихчамгина... Бизларга ўхшаган қоринбой эмасда ишқилиб.

– Сочи қанақа эди?

– Эй-й, укажон, зимистонда сочига ким аҳамият берибди. Ўтаётган машиналарнинг ёруғида нимкалагина кўрган бўлсам...

– Демокчиманки, сочи бормиди? Кал-пал эмасмиди? – саволини аниқлаштирди терговчи.

– Йўқ, кал эмасди... Боши тақир бўлса, аҳамият берган бўлардим...

– Ўша одам рулда ўтирганмиди?

– Йўқ, ҳайдовчининг ёнида ўтирганди.

– Ҳайдовчиси қаерда экан? Уни кўрмадингизми?

– Ҳайдовчига кўзим тушмади. Ўша ерда бўлса кўрган бўлардим-да!

– Балки орқа ўриндикда ўтиргандир? – терговчи майдалаб сўрашдан эринмади.

– Орқа ўриндиқ бўш эди... Биров ўтирган бўлса сезардим.

– Балки ётиб олган бўлса, кўрмай қолгандирсиз?

– Эй-й, укажон, сизам роса...

– Эзма экансиз, демоқчисиз-да? – кулди терговчи. – Хафа бўлмайсиз, ишимиз шунақа.

– Ҳа, энди бир гапни ҳадеб...

– Машинада ўтирган кимса, мана бу одам бўлиши мумкинми? – терговчи тортмасидан расм чиқариб, гувоҳга узатди.

Бозорбой расмни қўлига олиб, зимдан тикилди:

– Ия, бу Эргаш тракторчи-ку! – деди у ҳайрати ошиб.

– Сиз Эргашни танийсизми?

– Нега танимас эканман? Бир мактабда ўқиганмиз, биздан бир синф олдин битирган. Бизнинг қишлоғимиз сал тепароқда бўлсаям, Ялламада ўқиганман. Шундан кўпчиликни танийман. Нима, Эргаш бирор иш?..

– Машинада сиз кўрган одам у эмасмиди? – терговчи саволини такрорлади.

– Йўғ-э, айтдим-ку у одам анча ёшроқ йигит эди. Кейин жуссасиям майдароқ... Эргаш девдай одам. У бўлганда дарров таниган бўлардим.

– Яхши, унда ҳозир бир йигитни чақираман, бир қараб кўринг, ўша машинадаги йигитга келбати келадимикан? Фақат бу томонга ўтиб олинг, – терговчи ўнг томондаги жойни кўрсатди.

– Маъкул! – Бозорбой чаққонлик билан кўрсатилган жойга ўтиб олди.

Санжарбек ички телефондан кимгадир кўнғироқ қилиб, Замирни олиб киришларини илтимос қилди. Сал ўтмай, ходимлардан бири хонага гувоҳни олиб кириб, ўзи чиқиб кетди.

– Келинг, ўтиринг, – терговчи чап томонидаги стулни кўрсатди.

Замир Бозорбойга бир қараб, стулга ўтирди.

– Мана бу ишхонангизга кўрсатиш учун маълумотнома, – тер-

говчи бир парча қоғозни унга узатди. – Безовталиқ учун узр, ҳар замонда айрим нарсаларга аниқлик киритиш учун чақириб турамиз. Фақат бу ерда эшитган, кўрганларингизни ҳеч ерда гапириб юрманг... Майли, сиз бораверинг!

Замир қоғозни чўнтагига жойлаб, бир терговчига, бир унинг ёнидаги бақалоққа жавдираб, хайрлашиб, чиқиб кетди.

– Хўш, нима дейсиз? Ўхшайдими? – сўради терговчи гувоҳга термулиб.

– Ёши, келбати ўхшаб кетади... Лекин юзи... қорароқмиди-эй! Қоронғида яхши кўролмагандим-да!

– Майли, раҳмат! Бизга катта ёрдам қилдингиз. Агар бирор нарса ёдингизга тушса, албатта қўнғироқ қилинг, – терговчи телефон рақамини ёзиб бериб, гувоҳни эшиккача кузатиб қўйди.

Кейин Санжарбек навбати билан Чиноздаги 21-АЁҚШ раҳбари Ҳасан Тоҳиров ва Муҳсин исмли операторни сўроқ қилди. Гап қотиллик жинояти ҳақида кетаётганини тушунган раҳбар дарров ҳақиқатни тан олди:

– Биласиз, ака, идишга бензин қуйиб бериш мумкин эмас. Йигитларимиз шундан чўчиб, ўша куни ёлғон айтишган экан. Кейин улар билан гаплашиб, ҳаммасининг тагига етдим. 15 апрель куни Муҳсин деган операторимиз навбатчиликда турганди. Кечки соат еттилардан ўтиб, бир бола келиб, йўлда қолиб кетган машинаси учун бензин қуйиб беришни илтимос қилди. Муҳсин рози бўлмаган. У бола “илтимос, машинада дадамни касалхонага олиб кетаётгандим, бензин тугаб қолди!” дея ялиниб туриб олибди. Қўшниларникидан елим идиш ҳам топиб келибди. Шундан кейин йигитимиз амаллаб 1,5 литрлик идишга бензин қуйиб беришга мажбур бўлган. Биз уни жазоладик...

Муҳсин раҳбарининг кўрсатмаларини тасдиқлади. Барнонинг расмини кўриб, дарров таниди.

– Бошида мен унамагандим, – деди у надомат билан, – машинада касал отаси қолганлигини эшитиб, қўнғилим бўлмади... Қўлида идиши ҳам йўқ экан. Югуриб бориб, яқин хонадонлардан

биридан елим идиш топиб келди. Куйиб бердим, раҳмат айтиб кетди...

– Сиз унинг машинасини кўрдингизми? – сўради терговчи.
– Йўқ, машинасини кўрмадим. Яқинроқда бўлганда машинани итариб келган бўларди.

– Ўша кунни у қай ҳолатда эди?

– Тушунмадим...

– Унда ҳаяжонланиш, қандайдир кўрқув ёки безовталик аломатлари сезилмаганмиди?

– Безовтадай... шошаётгандай кўринди... Балки касал отасини машинада қолдириб келгани учун...

– Сизга ҳеч нарса демадимми?

– Бензин сўраб, илтимос...

– Ундан бошқа... ўзи, отаси ҳақида...

– Йўқ, унақа кўп гаплашишга вақт ҳам бўлмади.

– Балки олдингизда бирортаси билан телефонда сўзлашгандир?

– Пулини тўлашга будка ёнига келганда ким биландир гаплашди, – деди гувоҳ бироз ўйланиб туриб, – адашмасам “ҳозир бориб қоламан” дегандай жавоб берди. Балки отаси қўнғироқ қилгандир... балки уйдагилар...

Сўнг кўшни аёл Фотима сўроқ қилинди. У ҳам Барнони расмидан таниб, олдинги кўрсатмаларини тасдиқлади...

– Турмуш ўртоғингиздан дарак борми? “Бир ўйнаб келиш” муддати тугагандир, – Санжарбек иш бўйича асосий ва ҳозирча ягона гумондорнинг хотинини сўроқ қилишга киришар экан, атайлаб мулойимроқ бўлишга ҳаракат қилди.

– Қайдам, ўргилай, кечаги воқеалардан сўнг ўзим ҳам кўрқиб қолдим... Бу чол тушмагур бирор нарсага аралашиб қолдими, деб, – Рисолатда аввалги вазоҳатдан асар ҳам қолмаганди.

– Опа, кеча кўрдингиз, гаражларингиздан Мўминжоннинг кийимлари топилди, – деди терговчи аёлга нигоҳини қадаб, – Эрингиз шу ишни қилиши мумкинми? Тўрт яшар Мўминжонни ўлдириши...

– А-с-л-о! Бу ғирт тухмат! – деди аёл хуноби чиқиб. – Бу киши одам ўлдириш у ёқда турсин, чумчуқ сўйибди, десалар ҳам ишонмаган бўлардим. Мўминни нега ўлдиради? Жондай қўшнинг она сути оғзидан кетган боласини ўлдириш... ўйлаб гапираяпсизми?

– Лекин... далилий ашёлар – Мўминжоннинг усти-боши унинг гаражидан топилди-да! Ўзи ҳам қочиб қолди!

– Мен билмайман, у нарсалар қаердан келиб қолган? Гаражга хўжайиннинг ўзидан бўлак ҳеч ким қирмайди... Ҳайронман!

– Шунинг учун Эргаш аканинг ўзи терговга келиши, бу саволларга жавоб бериши керак эди, – терговчи “тракторчи хотини билан қандайдир йўллар билан алоқа қилиб турган бўлиши мумкин” деган ўйда ётиғи билан тушунтиришга ҳаракат қилди. – Қочиб юрса, ўзига ёмон бўлади. Ҳали бу ёқда Нуриддиннинг, Барнонинг ҳам бедарак йўқолиши эрингизга бориб қадалиб турибди... Далиллар, фактлар шунга шаъма қилмоқда.

– Бу нима деганингиз, ўргилай? – деди Рисолат кўзлари хонасидан чиқиб кетгудай. – Йўқ, йўқ, укажон, адашаяпсизлар. Хўжайним... унақа одам эмас... Ўзи шунақа қаҳри қаттиқ, қаттиққўл кўрингани билан кўнгли бўш... роса содда одам...

Терговчи “ўтган сафар гўрдан-гўрга солиб, устига роса мағзава ағдаргандингиз-ку” демоқчи бўлдию, аёлнинг чакаги очилиб кетишидан чўчиб, индамай қўя қолди. Аёл эса унинг нима демоқчи бўлганини тушунгандай гапиришда давом этди:

– Тўғри, хўжайин аёлларга суяги йўқроқ... Қизилни кўрса кўзини ололмай қолади... Бу сафар ҳам бирортасига илакишиб, бирор жойга кетиб қолганми деб ўйлагандим... Бу гаплардан кейин... ҳайрон бўлиб қолдим... Ўзимиз тополмаяпмиз... Изламаган жойимиз қолмади... Бир балога йўлиққан бўлмаса гўргайди! Қариган чоғимиз бошимизда шунақа кўргиликлар ҳам бор экан-да, ўргилай...

– Қаерга кетган бўлиши мумкин?– Санжарбек аёлни гапдан тўхтатди, – балки, сизга, бошқа қариндошларга қўнғироқ қилгандир.

– Йўқ, ўргилай, қўнғироқ қилса қанийди! Фарғонадаги қариндошлар билан ҳам гаплашдик, келмади, дейишди. Бошқа унақа борадиган жойи ҳам йўқ...

– Ўша куни Тошкентдаги ҳарбийда бирга хизмат қилган Жалил деган ўртоғиникига борган экан. Икки-уч соат ўтириб, кейин чиқиб кетган.

– Жалил дўстиникига нимага борган экан? Яқиндагина тўйига бориб келганди-ку, – ўйланиб қолди Рисолат, – лекин менга уникига боришини айтмаганди.

– Эргаш ака ўша ўртоғига “ишларим юришмаяпти, Россияга кетсаммикан” деган гапни айтган экан, – деди терговчи аёлдан кўзини узмай. – Сизнинг бундан хабарингиз борми?

– Ё астафурилло! Бу гапни сиздан эшитишим! Бу гап яна қаердан чиқди? Қариган чоғида россиядагиларнинг унга кўзи учиб туриптимики! Ё қуриб кетмагур бу шилқим чол яна бирортасига илакишиб...

– Россияга борса, кимнинг олдига бориши мумкин?

– Катта ўғлим – Собиржон Москвада қурилишда ишлайди. Хотини невараларимни олиб, отасиникига кетиб қолган...

– Балки ўғлини кўриш учун Москвага кетгандир! – терговчи бу ҳақда тўла маълумотга эга бўлса-да, атайлаб сўради.

– Йўғ-э, Собиржон билан гаплашиб турибмиз, уникида нима қилади. Ўзи бола бечора зўрға кун кўриб турган бўлса! Яна битта нонхўрни бошига урадими? Бу одамнинг қўлидан тракторчилик билан қоровулликдан бошқа иш келмаса!

Терговчи яна бир қанча саволлар бериб, гувоҳдан кўпроқ маълумот олишга ҳаракат қилиб кўрди. Сўнг сўроқни якунлаб, “дараги чиқса тезда бизга хабар қиласиз”, дея унга жавоб берди.

Сўнг Эргашнинг кичик ўғли Бобур, қизи Зебо сўроқ қилинди. Улар ҳам онасининг кўрсатмаларини тасдиқлашди. Лекин терговга нафи тегадиган маълумот бера олишмади.

***

Жўрабой ўзини худди кинолардаги изкуварлардай ҳис қилиб,

катта умидлар оғушида Тошкентга келганди. Шериги – жиноят қидирув бўлими тезкор вакили Ҳакимжон билан Сергели автомашина эҳтиёт қисмлари бозорида то пешингача у ёқдан бу ёққа сарсон бўлсалар-да, ҳеч қандай маълумотни қўлга кирита олмаганидан сиқила бошлади. Тасаввурида Эргаш тракторчининг юкларини ташиган аравакашни топиб, у орқали тезда сотувчига чиқиши ва осонлик билан Барнонинг машинаси эҳтиёт қисмларини қўлга киритиши мумкиндек туюлганди. Бироқ вақт ўтган сари умидлари саробга айланиб бораётгандай эди. Осмондан игна ташласанг ерга тушмайдиган даражада гавжум бу бозорда номаълум аравакашни ахтариш, уммон остидан гавҳар қидиргандай мураккаб иш эканлигини билмаган экан... Бозор раҳбариятига ҳам киришди. Масалани эшитиб, “уч ой олдин дейсиз, бу ерда кеча кимлар ишлаганини билиш амри-маҳол-ку”, дея елка қисишди.

– Бу ерда арава тортувчиларнинг кўпчилиги мавсумий ишчи, – тушунтиришга ҳаракат қилди бозор директори. – Бугун ишга биттаси чиқса, эртага бошқаси чиқади. Кўпчилиги вилоятлардан. Исми, фамилияси маълум бўлганда, суриштириб, топиб беришимиз мумкин эди...

Аравакашни топиш умидлари пучга чиққач, Жўрабой автомашина эҳтиёт қисмлари бозорни айланиб, Барнонинг “Ласетти”-си фарасидаги хос белги орқали жиноятчилар изига тушишни кўнглига тугди ва бу масалада шеригининг фикрини билишга қизиқди:

– Гуруҳ раҳбари агарда аравакашни топишнинг имкони бўлмаса, бозорларни айланиб, “Ласетти”нинг фарасини излашга ҳаракат қилинлар деб тайинлаганди, Ҳакимжон ака, нима деб ўйлайсиз, бундан бир иш чиқармикан?

– Ука, Тошкент деганлари катта шаҳар, – деди изқувар юзи тилишиб, – бу жойдан машинанинг фарасини излаб топиш, кечаси ўрмондан игна ахтаргандай бир гап. Вақтимиз бекорга ўтгани қолади.

– Балки пойтахтлик ҳамкасбларингиздан ёрдам сўрасиз,

– деди Жўрабой терговчиларга хос босиқлик билан, – уларда машиналарнинг эски, ишлатилган эҳтиёт қисмлари билан шуғулланувчи шахслар ҳақида маълумотлар базаси бўлиши мумкин-ку!

– Эй, Жўравой ука, бу ер пойтахт бўлса! Ўзларининг ишлари бошларидан ошиб ётибдию, бизга ёрдам беришга вақти бормикан! Бурунги пайтларда ҳар шаҳарда битта-иккита эҳтиёт қисмлар дўкони бўларди. Ҳозир ҳаммаёқ дўкон, ҳаммаёқ бозор! Мен бўладиган ишга чин дилдан ёпишаман! Аммо бефойда ишга негадир қўлим бормаиди...

– Фақат фойда чиқадиган ишга киришаман демоқчимисиз? – ҳазил аралаш пичинг қилди талаба.

– Мени нотўғри тушундингиз, – изкуварнинг хаёлидан “бу тирранча терговчига айтиб бормасин” деган ўй ўтиб, ўзини оқлашга тушди. – Мен фойда деганда манфаат нуқтаи назаридан эмас, умумий ишга тегадиган фойда хусусида гапираяпман... Масалан, сиз айтган тадбир терговга ҳеч қанақа нафи тегмайди, демоқчиман...

– Балки фойдаси тегар, олдиндан хулоса чиқаришга шошилмайлик. Кейин бу менинг инжиқлигим эмас, терговчининг топшириғи.

– Ука, терговчилар бунақа оператив ишларга тушунармиди! – деди Ҳакимжон қандайдир беписандлик билан. – Улар фақат “қани топ”, “олиб кел”, “қидир”, “изла”, “чақир” дейишни билади. Ҳамма ишни биз изкуварлар қиламиз. Жиноят фош этилгандан кейин уларнинг “биз жиноятни иссиқ изидан тушиб, қисқа муддатларда тергов йўли билан очишга эришдик” деб мақтанишларига ўлайми?

– Тўғри, жиноятни очишда изкуварларнинг ҳиссаси катта бўлади, – Жўрабой ҳам табиатан тортишиб-талашишни, баҳслашишни хуш кўрадиган одам эмасми, паст кетгиси келмади, – бироқ терговчининг ўрни бўлак. У бутун жараёни бошқаради, жиноятчини фош қилиш учун игна билан қудуқ қазигандай далил йиғади...

– Эй, Жўравой ука, ҳали анча ғўрсиз-да? Сиз ҳали нонни “нанна” деб юрган боласиз-да! Терговни қаердан тушунардингиз? – изкувар ҳазил қилаяптими ёки жиддий гапираяптими тушуниб бўлмасди. – Майли, бу гапларни бир четга суриб турайлик. Гапиринг, нима қилишимиз керак, жаноб “терговчи”?

Жўрабой шу тобда баҳслашишнинг мавриди эмаслигини ҳис қилиб, шеригининг гапларини ҳазил сифатида ҳазм қилиб қўя қолди:

– Бизда икки йўл бор. Биринчиси, таваккал қилиб, Тошкентдаги барча эҳтиёт қисмлар сотиладиган бозорлар, дўконлар ва бошқа савдо нуқталарини айланиб чиқиш, иккинчиси эса керакли одамлардан керакли маълумотларни йиғиб, аниқ манзиллар бўйича ҳаракат қилиш.

– Унда юринг, анови сотувчилардан сўраймиз, – деди Ҳакимжон қатор расталарда эҳтиёт қисмлар савдоси билан машғул сотувчиларни кўрсатиб, – керакли маълумотларни фақат улардан олиш мумкин. Улар қаерда, нима сотилади, ҳаммасини билади.

– Нима деймиз? Улар бегона одамга маълумот беришга ун-нармикан?

– Амаллаймиз-да! Кетдик, – изкувар чеккадаги сотувчилардан бирининг ёнига борди. – Ака, бизга сал арзонроқ, ишлатилган бўлсаям майли, эҳтиёт қисмлар керак эди-да! Шунақасини қаердан топса бўлади?

– Ука, бизда фақат янгиси бор! Олсангиз, сал келиштириб берамиз, – деди ҳалиги сотувчи пинагини ҳам бузмасдан.

Шу тахлит йигитлар бир неча сотувчининг ёнига бориб, саволни такрорлашди. Аммо уларнинг ҳеч биридан тайинли жавоб ололмай хуноби чиқиб, кейинги расталар томон ўтишди. Автошина бозори ёнидан ўтишда Жўрабой ногаҳон ҳамқишлоғини учратиб қолди. Қишлоқдошлар кучоқлашиб кўришиб, узоқ сўрашдилар.

– Ҳа, Жўрабой ука, машина бозорига оралаб қопсан, ўқишлар тугадими? – деди тадбиркор йигитга зимдан разм солиб.

– Аъзам ака, сиз шу ерда савдо қиласизми? – деди Жўрабой расталарга тахлаб ташланган турфа ҳажмдаги шиналардан кўзини узмай.

– Эй ука, ўн беш йил бўлди, шу ерда нонимизни териб, бировдан кам, бировдан олдин бўлиб, ишлаб юрибмиз! Анови дўконлар, расталар ҳаммаси менга қарашли! – деди Аъзам қўли билан ўнг томондаги савдо нуқталарига ишора қилиб. – Бошида кичик бир жойни ижарага олиб бошлагандик. Мана, Худо бера-ридан қисмаса, давлат ўзи келаркан... Ўзинг қалайсан, нечанчи курсга ўтдинг, Жўравой?

– Охирги курсдаман, бу йил насиб қилса ўқишни тугатаман, – деди йигит ийманибгина.

– Унда сизни ҳозирдан прокурор бобо ёки қози бобо деявер-сак бўларкан-да! – “сиз” лашга ўтди тадбиркор.

– Йўғ-э, ҳали ўқишни битириб олайлик...

– Битирасиз, ишгаям кирасиз, ташвиш чекманг, ука! Мана биз катта бизнесмен бўлиб нима қилиб шаҳарда юрибмиз! Керак бўлса, таниш-билишларни ишга қўшамиз...

– Раҳмат, Аъзам ака, ўқишлар битсин...

– Сен бир оддий муаллимнинг боласи, чекка бир кишлоқдан чиқиб, Тошкентдай азим шаҳарда ҳуқуқшуносликда ўқиб юриб-сан... Ҳаммасига ўз кучинг, билиминг билан эришаяпсан... Кўра-сан, ишгаям кириб кетасан! Чунки сенинг палагинг тоза! Калла-ли одамларнинг авлодисан!

Жўрабой хижолат бўлиб, сал нарида кутиб турган шеригига қараб қўйди. Унинг жаҳли чиқаётгани юз-кўзидан сезилиб ту-рарди. Шу сабабли муддаога ўтишга мажбур бўлди:

– Аъзам ака, эскироқ бўлсаям миниб туришга бир “Ласетти” олгандим, – деди йигит ёлғон гапираётганидан ўзини ноқулай сезиб, – сал таъмирталаб экан... Шунга арзонроқ эҳтиёт қисмлар излаб юргандим... Қаердан изласам бўлади?

– Э яшавор, ўғлон, – деди Аъзам йигитнинг елкасига қоқиб, – бўладиган бола бошдан. Эски бўлсаям, машина олиб, зап қи-

либсан! Машина машинани топади, бирини сотиб, янгироғини олайверасан. Менам бошида “эски “Москвич”дан бошлаганман...

– Аъзам ака, шеригим ҳам бор эди-да, сал шошаётгандик!

– Унда, укам бундай қиламиз, – тадбиркор қўл телефонини чиқариб ковлай бошлади, – мана бу рақамни ёзиб ол, Мардон деган ошнамники. Фарҳод бозорининг “шеф”ларидан... Мен қўнғироқ қилиб, жияним олдинга боради, деб тайинлаб қўяман... Эски-тускининг ҳаммасини шундан топасан... Керак бўлса, нархиниям чиройли қилиб беради, валломат йигит! Лекин ўзинг биз томонларга келиб тур... жойларни кўриб олдинг. Бир тоғнинг кийигимиз-а! Боя айтганимдай ёрдам керак бўлса, тортинма! Ахир сен ҳали қишлоғимизнинг фахри бўласан!

Жўрабой талаба билиб, унчалик менсимаётган шеригининг олдида обрўси кўтарилганидан бир қоп шишиб, ҳамқишлоғи билан илиқ хайрлашди. “Изқувар”лар тўғри Фарҳод бозори томонга юришди. Қўнғироқ қилиб, Мардонни топишди. Саломаликдан сўнг йигитларнинг дардини эшитган Мардон машинанинг ишлатилган эҳтиёт қисмлари сотиладиган жойларнинг ўн-ўн бештасини қалаштириб ташлади.

– Ўзимнинг ҳам эски моллар сотиладиган тўртта савдо нуқтам бор, – деди у кўча бўйлаб чўзилиб кетган қатор дўконларга шаъма қилиб. – Хоҳласаларинг, бир айланиб кўринглар. Нархлар роса студентбоп-да! Аъзамнинг жияни экансан, ёрдам қиламиз, нархини чиройли қилиб берамиз. Олдин бир айланиб кўринглар! Ўзи сизларга қанақа эҳтиёт қисмлар керак?

– “Ласетти”нинг олд фаралари, бамфери, эшиклари, капоти... олд томонига тегишли...

– Ҳаммасидан бор, бир айланиб чиқинглар, нима ёқса, белгилаб қўйинглар, мен шу ерда бўламан. Нарх-навосини кейин келишамиз.

Йигитлар энг яқин дўконга кириб, эҳтиёт қисмларни кўздан кечира бошлашди.

– Каттагина дўкон экан-а, – деди Жўрабой “шу ишингдан

кошки бир нарса чиқса!” дегандай беҳафсала юрган Ҳақимжонга яқинлашиб, – одамнинг жонидан бошқа ҳамма нарса бора-а!

– Ростдан ҳам шуларнинг барчаси ишлатилган эҳтиёт қисмлармикан? – деди изқувар савдо растаси томонга қадам ташлаб, – ё ичида янгилари ҳам бормикан?

– Менимча, янги моллар бу томонда, эскилари эса мана бу ёқда шекилли, – деди Жўрабой ўнг томондаги расталарга яқинлашиб.

– Шунча молнинг ичидан Барнонинг машинасига тегишли эҳтиёт қисмларни топиб бўлармикан? – Ҳақимжон ҳамон иккиланишда давом этар ва шу билан бу маҳмадона талабага бекорга овора бўлишаётганини тушунтиришга ҳаракат қиларди.

– Чиқмаган жондан умид, Ҳақим ака, – тиржайди талаба, – балки омадимиз чопиб...

– Худди кинолардагидек, йўқ, йўқ, эртақлардагидек деса тўғрироқ бўлади, қидираётган нарсамиз оёғимиз остидан чиқиб қолса-я! – пичинг қилди изқувар.

– Бўлиши мумкин. Мен омадли одамман...

– Жуда оптимист экансиз-да, қойилман, – Ҳақимжоннинг чехраси сал ёришгандай бўлди. – Мен мактабда ўқиб юрган чоғларим ён қўшнимизнинг Жаҳонгир деган ўғли уйланадиган бўлди. Ёши мендан 5-6 ёш катта бўлса-да, худди ўртоқдай эдик. 1982 йилми ёки 1983 йилнинг кеч кузимиди, ишқилиб, кунлар анча совуқ эди. Тўйдан бир кун олдин ЗАГС пайти ҳаво бирдан айниб, челақлаб ёмғир ёғса бўладими? Келин-куёв, янгалар, куёвжўралар, биз “томошабин”лар ҳам роса шаллоба бўлиб кетдик. Кечки пайт куёв бола билан ҳазиллашиб, сўраб қўяман: “Жаҳонгир ака, ёшлигингизда роса қирмич еган экансиз-да, эртага қор ёғмаса бўлгани!”. “Эй, ука, хавотир олма, ҳаммаси яхши бўлади!” дейди у кайфиятини сира ҳам чўқтирмасдан. Мен – ёшгина бола қўшнимизнинг тўйи қандай ўтаркан деб хавотирдаману, куёвболанинг ичи мулк этмай “ҳаммаси яхши бўлади!” деб бемалол юрганига ҳайрон қоламан. Кечаси билан шуни ўйлаб чиқдим. Хавотирим бекорга эмас экан. Бахт-

га қарши саҳар пайти шундай туриб, деразадан қарасам, бутун борлиқни қалин қор қоплапти... У пайтлар тўйхоналар, ресторанлар йўқ, тўйлар ҳовлида бўларди. Бундай қорда ташқарида беш дақиқа ҳам ўтиришнинг иложи йўқ эди. "Энди тўй нима бўлади?" деб куюнаман. Жаҳонгир ака бечора роса сиқилаётгандир, деган ўйда уларникига чиқдим. "Ака, буёғи қандоқ бўлди?" дейман унга ачиниб. "Менга деса, тош ёғмайдими? Ҳаммаси яхши бўлади, укажон, парво қилма!" дейди у куйдирилган калладай тиржайиб. Ё тавба! Инсон умрида бир марта бўладиган никоҳ тўйи бузилай деб турибдию, бу одамнинг ишшайишини қаранг-а! Ҳаммаси яхши бўлармиш! Қанақа қилиб? "Базм қаерда бўлади, энди?" дейман унга ачиниш ҳисси билан. "Меҳмонларни уйларга бўлиб ташлаймиз, келин-куёв, куёвжўра, келиндугоналар битта уйда... санъаткорлар алмашиб... буёғи бадабанг... ҳаммаси яхши бўлади, сен ҳечам ўйлама!" дейди куёв бола кайфиятини чўктирмасдан. Ҳамма ташвишда, бу одамнинг тўпиғига ҳам келмаётганига ҳайронман! Бу ёғи ҳам ҳолва экан... Кечки пайт совуқ бошланди... "Туп" деса, тупик ерга тушмайди... Меҳмонлар қўшни хонадонларга бўлиб берилди... Тўйхонадаги ёпиқ айвонга келин-куёв жойлашди... Санъаткорлар созларини, аппаратларини созлашга киришди... Шу пайт дафъатан маҳаллий ҳокимиятдан вакил келиб, "Леонид Ильич Брежнев вафот қилдилар, мамлакатда уч кунлик мотам эълон қилинди, тўй, кўнгилочар тадбирлар бекор қилинади, сиёсат билан ўйнашманглар, тақир-туқурни йиғиштиринглар, тўй бўлмайди!" деб кетса бўладими! Югуриб Жаҳонгир акамнинг олдига бориб, "буёғи қандоқ бўлди?" дейман хунобим чиқиб... Куёвбола ҳозир аламидан йиғлаб юборса керак деб ўйлагандим. Қайда дейсиз, елкамга қоқиб, "Ҳакимжон ука, сен асло парво қилма, ҳаммаси яхши бўлади!" деса бўладими? Санъаткорлар қайтиб кетишди... Қаттиқ шамолда чироқлар ҳам ўчди... Жаҳонгир аканинг пинаги бузилмади... Шунақа оптимист одамни кўрганман. Жўравой ука, хафа бўлманг-у, сиз ҳам ундан қолишмас экансиз!

Йигитлар кулиша-кулиша иккинчи дўконга ўтишди. Дўкон

бошдан-оёқ эҳтиёт қисмлар билан тўла эди. Уларнинг орасидан техникани яхши тушунмайдиган одамнинг бирор нарсани танлаб олиши қийинлигини ҳис қилиб, Жўрабой сотувчидан ёрдам сўрашга мажбур бўлди:

– Ака, сизларда “Ласетти”нинг олд чироқлари жамланмаси топиладими?

– Сизга янгиси керакми ёки “б/у”си ҳам бўлаверадими? – сўради сотувчи йигит расталарга териб қўйилган машина фараларини қўли билан кўрсатиб.

– Ишлатилгани ҳам бўлаверади... Биз Мардон акага учрашгандик. У киши бир айланиб, танланглар, деганди.

– Бўлди, сизлар керакли молларни танланглар, – сотувчи хўжайинининг исмини эшитиб, меҳрибончилик қилишга ўтди, – бу ердан топилмаса, омборхонага олиб бораман.

Йигитлар ҳар бир чироқни қўлига олиб, диққат билан разм солар экан чинозлик уста қўйган “SH” белгисини изларди.

– Шулар ҳаммаси “Ласетти”нинг фараларими? – Жўрабой хатти-ҳаракатлари сотувчида шубҳа уйғотмаслиги учун атайлаб сўраб қўйди.

– Ҳаммаси “Ласетти”ники. “Нексия”ники керак бўлса, мана бу томонда, – деди сотувчи юқорироққа ишора қилиб, – ишлатилган фаралар унчалик “ходовой” эмас. Кўпчилик фараси синиб қолса, янгисини қўйишга ҳаракат қилишади. Битта-яримтаси сизларга ўхшаб... арзонлиги учун олмаса...

– Ҳа, ака, энди бизлар бир талаба бўлсак, стипендияга кун кечирсак... Бир сўм бўлса-да, арзонроқ олсак деймиз-да! – деди Жўрабой ўзининг ёлғонини хаспўшлаш учун.

– Ҳаммаям сизлардай талаба бўла туриб, стипендиясига “Ласетти” минсин экан!

– Қайда дейсиз, стипендияга машина олиб бўлармиди! Отамизнинг аравасини амаллаб турибмиз-да!

Йигитлар дўконни айланиб чиққач, сотувчи уларни сал нарироқдаги каттагина омборхонага ҳам олиб борди. Лекин у ерда ҳам “керакли” эҳтиёт қисмлар топилмади. Бошқа дўконларга

ўтишди... Шу тахлит кунни кеч қилган “изқувар”лар чарчаб-толиб, умидсиз ҳолда Мардон айтган бошқа савдо нуқталарига боришдан фойда бўлармикан, деган хаёлга бориб иккиланиб турганларида бозор ҳудудидан ташқарида ерга ёйган ҳолда эҳтиёт қисмлар билан савдо қилаётган кишиларга кўзи тушди.

– Ҳакимжон ака, юринг, шуларни ҳам бир қарайлик, – ялинди Жўрабой ҳафсаласи пир бўлиб, бошқа томонга юриб кетаётган шеригининг олдини тўсиб.

– Бўлди-да, оёқдан оёқ қолмади-ку! Шунча катта дўконларни, омборларни кўрдик... натижа бўлмади. Энди келиб-келиб шу шара-баралар орасидан топилармиди! Қўйинг, бошни қотирманг, кетайлик! Эрталабгаям иш қолсин!

– Йўлнинг устгинасида... босиб ўтиб кетмайлик... Эртага яна қайтиб келиб ўтирамизми? Илтимос...

– Уф-ф-ф, сен боладан кутулиб бўладими? – изқувар орқага қайтди.

Йигитлар ерга қатор ёзиб қўйилган молларни кўздан кечира бошлашди. Бошқа эҳтиёт қисмларни ташлаб-ташлаб, машинанинг электр жиҳозлари, фаралари турган томонга бош тикишарди.

– Жўрабой, Жўрабой, буни қаранг! – нариги раста томонда турфа хил машина чироқларини кўздан кечириб турган Ҳакимжон қўққисдан бақириб юборди, – мана буни қаранг... айнан биз излаган нарса... худди ўзгинаси...

Жўрабой отилиб бориб, Ҳакимжоннинг қўлидаги фарага тикилди:

– Вой, чиндан ҳам “SH” белгиси-ку! Ҳакимжон ака, табриклайман, биз уддаладик! Биз топдик! – Жўрабой шеригини кучоқлаб олди.

Яхшиям сотувчи бошқа мижозга хизмат кўрсатиш учун сал нарига кетган экан, бўлмаса йигитларнинг ўша ҳолатини кўриб, тилла топиб олдим, деб ўйлаган бўларди.

– Энди нима қиламиз? – деди Жўрабой фарадан кўзини узолмай, гўё унга оёқ битади-ю, қочиб кетадигандай.

– Нима қилардик, далилий ашё сифатида баённома тузиб, фарани тергов ихтиёрига оламин.

– Сотувчига... нима деймиз?

– Тўғриси айтми, илож қанча! Пулга сотиб олмаймиз-ку!

– Лекин мен ҳозиргина унга “машинамга фара излаяпман” дегандим-да! Ёлғон гапирганим... ноқулай бўлди-да!

– Эй-й, Жўравой, намуна додирайсиз! – кулди изкувар. – Хизмат юзасидан шунақа усуллар қўллашга тўғри келади. Буёғини энди бизга қўйиб берамиз!

– Ҳа, йигитлар, жа-а хурсандсизлар, излаган нарсаларингни топдингларми? – деди эллик беш-олтмиш ёшлардаги озғиндан келган, қошлари бетартиб ўсган сотувчи амаки уларнинг ёнига келиб. – Кечки бозор, келиштириб бераман.

– Амаки, отингиз ким эди? – изкувар сотувчини биллагидан тутиб, четроққа тортди.

– Ғуломбой, нимаиди?..

– Менинг исмим Ҳакимжон, жиноят қидирув бўлиmidанман, – изкувар чўнтагидан қизил рангли ҳужжатни чиқариб, кўрсатди. – Бу йигит – Жўрабой, прокуратурадан... Биз Чиноз туманидаги бир қотиллик жинояти бўйича далилий ашёни қидириб юргандик...

– Я-х-ш-и... лекин мендан... нима?... – сотувчи “қотиллик” сўзини эшитиб, додираб қолди.

– Тушунтираман: йўқолган “Ласетти” русумли машинанинг олд ўнг фарасида мана бунақа белгиси бор экан, – изкувар фарани қўлига олиб, билинар-билинамас белгига ишора қилди, – кўрдингизми? Адашмасам, бу “Ласетти”нинг ўнг тараф фараси, шундайми?

– Шундай, шундай... локин қандай қилиб?..

– Бу матоҳнинг қандай қилиб сизга келиб қолганини энди ўзингиз айтиб беришингизга тўғри келади, – деди изкувар ўдағайлаб. – Фақат “ўйин” қилиш керак эмас! Тўғриси айтсангиз, ўзингизга яхши бўлади!

– Молларни Мардон "запчаст"дан оламин... тирикчилик-да... устига уч-тўрт сўм қўшиб...

– Бозордаги дўконнинг хўжайини Мардонми? – сўради Жўрабой тоқатсизланиб.

– Ҳа, ўша... локин... унгаям кимлардир топширса керак... Дўкон бор... шунга...

– Мана бу фарани қачон олгандингиз?

– Икки ҳафта бурун шекилли... фаралар жуда секин сотилади... харидори кам... бозоргир эмас...

Тезда далилий ашёни кўздан кечириб, олиш тўғрисида баён-нома расмийлаштирилди.

– Энди, амаки, сиз ҳам биз билан юрасиз, – деди изқувар бир чеккада “бу ёғи нима бўлади?” дегандай жовдираб турган сотувчига.

– Майли-ку-я... локин мана бу молларни уйга...

– Бирортаси бўлса чақиринг, ўзлари олиб кетишади!

– Балки молларни йиғишириб олиб, уйига ташлашига рухсат берармиз, – деди Жўрабой шеригини бир четга тортиб.

– Парво қилманг, керак бўлса, ўзлари олиб кетишади, – деди Ҳакимжон совуққонлик билан. Сўнг отахонга юзланиб, – бўлинг, кўнғироқ қилинг, – деди.

Чол кимгадир кўнғироқ қилди. Сал ўтмай, унинг куёви етиб келиб, молларга эгалик қилди.

– Кетдик, энди Мардон "запчаст"нинг ёнига борамиз, – деди Ҳакимжон бозор томонга қадам ташлаб.

Йўл-йўлакай Жўрабой тергов гуруҳи раҳбарига кўнғироқ қилиб, воқеадан воқиф қилди.

– Ростдан ҳам ўша белгилармикан? – деди Санжарбек кулоқларига ишонмай, – “Ласетти”нинг олд ўнг фараси... лотинчада ёзилган “SH” ёзуви... Адашмаяпсизми? Ўз кўзингиз билан кўрдингизми?

– Санжар ака, менга ишонмаяпсизми? – деди Жўрабой соддалик билан. – Худди ўзгинаси! Сотувчи ҳам биз билан, бироздан кейин бориб қоламиз.

– Э қойил, яшанг, Жўрабой! Мен сизга ишонгандим.

– Ҳакимжон ака бўлмаганларида ҳеч нарса қилолмаган бўлардим, – талаба сал нарида қулоғини динг қилиб кетаётган изкувар эшитсин деган мақсадда атайлаб баландроқ овозда гапирди.

– Сотувчи фарани кимдан олган экан? – билишга қизиқди терговчи.

– Фарҳод бозоридаги эҳтиёт қисмлар дўконининг хўжайини Мардон ака уларга эҳтиёт қисмлар етказиб бераркан. Булар устига уч-тўрт сўм кўйиб...

– Мардонни топдиларингми?

– Боя у киши билан учрашгандик. Ҳозир унинг олдига кетаяпмиз, нима қилайлик? – маслаҳат сўради Жўрабой.

– Ўзларинг билан олиб келинглар, шу ерда сўроқ қиламиз!

Жўрабой раҳбарнинг мақтовидан бир газ ўсгандай бўлди...

***

Тошкентдан қилинган кўнғироқ Санжарбекнинг дилини ёритгандай бўлди. Демак, тергов тўғри йўлда! Қотил – Эргаш! Мардон деганлари фараларни Эргашдан олганлигини тан олса, вассалом! Ҳаммаси кундай равшан бўлади-қўяди! Фақат энди Эргашни топиш қолади...

Орадан бирор соат ўтар-ўтмай, Жўрабой ва Ҳакимжон икки киши ҳамроҳлигида қўлларида далил билан прокуратура биносига мардонавор кириб келдилар. Санжарбек далилни кўздан кечириб, “ҳақиқий” эканлигига ишонч ҳосил қилди. Ҳар иккала “қаҳрамон” тергов гуруҳи раҳбаридан бир кучоқ мақтовларни қабул қилиб олгач, хонага дастлаб Ғуломбойни таклиф қилдилар. У олдинги кўрсатмаларини такрорлаб, бошқа эҳтиёт қисмлар қаторида айнан шу ишлатилган фарани ҳам Мардон “зап-част”дан олганлигини тан олди. Кейин Мардон сўроқ қилинди:

– Мен анча йиллардан бери автомобиллар эҳтиёт қисмлари савдоси билан шуғулланаман, бизнесим шунақа. Янги моллардан ташқари аҳолидан эски, ишлатилган эҳтиёт қисмларни

қабул қилиб оламиз ва уларни дўконларимизга, реализаторларимизга тарқатамиз. Ақчасини товарни қабул қилган пайтда жойида тўлаб берамиз... бизда шунақа, "чўткий" тартиб, ока!

– Товарларни кимлардан, қандай тартибда қабул қилиб оласизлар?

– Иккита қабул қилиш пунктимиз бор, – Мардон бу каби савол-жавобларга кўп бор дучор бўлган шекилли, эркин гапирарди, – биттаси Янгиобод бозорида, иккинчиси Фарҳод бозорида. Моллар аҳолидан рўйхат асосида қабул қилиниб, омборга топширилади. У ердан эҳтиёжга қараб, дўконларга, талаб қилса, бир қисми Ғулом бобога ўхшаган кўчада савдо қиладиган реализаторларга берилади...Улардаям қора қозон бор, ока!

– Демак, рўйхатга қараб, кимдан, қанақа мол олинганлигини аниқласа бўлади, шундайми? – Санжарбек муддао томон яна бир қадам ташлади.

– Худди шундай! Ока, биз қонундан кўрқамиз! Ўғирлик молни олиб кўйиб, бошимиз балога қолиб ўтирмасин деймиз-да! Бир сўмлик мол топширсаям, паспортини кўриб, кейин оламиз!

– Сиз билан бирга келган Ғулом акани танийсизми?

– Таниганда қандоқ. Олдин бирга ишлаганмиз, бозорда касир эди. Роса "коммунист" чол! Нафақага чиққач, бир-икки йилдан кейин уйида зерикиб қолган шекилли ёнимга иш сўраб келди. Реализатор қилиб қўйдим. Шунча йил бозорда ишлаб, бир қарич жой ҳам олмаган экан, ташқарида ерда савдо қилади... Лекин савдоси ёмонмас. Кўпчилик бозорнинг ичига киришга эриниб, керакли нарсасини шундоқ йўл устидан олиб кетишни хуш кўришади...

– У киши молларни қайси омбордан олади?

– Фарҳод бозоридаги омборимиздан... уйигаям, иш жойига ҳам бир қадам...

– Ғулом ака сотиб турган жойдан йигитларимиз олган мана бу фарани сизларга ким, қачон топширганини аниқласак бўладими? – сўради терговчи селофан қоғозга ўралган ашёни кўрсатиб.

– Нима муаммо, ока? Хоҳласангиз, ҳозир омбор мудирини чақираман, китобига қараб, аниқ айтиб беради. Ё эрталаб... маъ-кулроқми? – тадбиркор соатига қараб қўйди.

– Ҳозир чақирсангиз яхши бўларди, – деди Санжарбек муло-йимлик билан.

Мардон қўл телефонида ходимига қўнғироқ қилиб, шу йил-ги эҳтиёт қисмларни қабул қилиш ва чиқариш дафтарларини олиб, тезда Чинозга – прокуратурага етиб келишини тайинла-ди. Орадан бир ярим соатча вақт ўтиб, ўттиз ёшлар чамасидаги чаққонгина йигит қўлида бир даста дафтар билан кириб келди.

– Бу киши бизнинг "завсклад"имиз Билолиддин бўладилар, – Мардон ходимини таништирди, – аҳолидан барча молларни қабул қилиш ва уларни дўконларга, савдо нуқталарига тақсим-лаш унинг вазифасига киради.

– Ассалому алайкум, – йигит қўлидаги ҳужжатларни раҳбари ўтирган жойдаги журнал столи устига қўйди.

– Билолжон, келинг, ўтиринг, – гуруҳ раҳбари жой кўрсатди, – мана бу "Ласетти"га тегишли фарани сотиш учун Ғулом бобога берган экансиз, уни кимдан қабул қилиб олганингизни кўрса-тиб бера оласизми?

– Ҳа, хўжайин менга телефонда айтганди, – омбор мудирини уза-либ, олиб келган дафтарлари орасидан устидаги иккитасини қўлига олиб, варақлай бошлади, – мана, белгилаб қўйгандим, Ғулом ака биздан молларни, жумладан, "Ласетти"нинг бир жуфт фарасини 13 май куни қабул қилиб олган экан... Энди уларнинг киримини текшираемиз... рўйхат рақами 625... мана "Ласетти" ав-томашинасининг олди фаралари, 2 дона... Чиноз тумани Яллама қишлоғида яшовчи...

Бутун вужуди қулоққа айланган Санжарбекнинг хаёлидан "демак, Эргаш!!!" деган ўй ўтди.

– 1961 йилда туғилган Пўлат Тешабоев томонидан топши-рилган... Мана, марҳамат, кўришингиз мумкин.

Санжарбек дафтарни қўлга олиб, 625 рақамдаги ёзувларга кўз югуртирди, ҳаммаси тўғри! Пўлат деганлари ким бўлди?

Наҳотки, бу иш билан шунча пайтдан бери шуғулланаётган бўлса-у, бунақа одамга эътиборимиз тушмаган бўлса! Қотил қолиб, кимлар билан шуғулланиб юрибмиз! Йўғ-э, балки у қотил эмас-дир! Эй, нималар деяпман, юриб турган машинани бўлакларга бўлиб, эҳтиёт қисм сифатида хуфёна сотувга топширган одам қотил бўлмай ким бўлиши мумкин? Яна Ялламадан!

– Сиз ўша одамни эслай оласизми? – терговчи Билолга юзланди.

– Ҳозир афти-ангори эсимга келмай турибди... бизга бир кунда кўп одам мол топширади... мол олувчилар... ҳаммани эслаб қолиш жуда қийин... лекин кўрсам, балки танишим мумкин.

– Ўша одам олдин ҳам сизларга бирор нарса топширганмиди?

– Йўқ, бу яқин орада ундан мол олмаганмиз... Доимий мижозларимизнинг ҳаммасини танийман... Аммо баъзида шунақалар ҳам учраб туради...

– У нима деганди, эҳтиёт қисмларни қаердан олганлигини айтганмиди?

– Хотирам панд бермаса, ўғлим машинани уриб олди... таъмирлашга чоғимиз йўқ... урилган машинани одамлар ҳам олмас экан... деганди, шекилли.

– Фаралардан бошқа у одам сизга яна қандай эҳтиёт қисмларни топширганди?

– Мана, уларни ҳам белгилаб қўйганман, – Билол дафтарни қўлига олди, – асосан электрожиҳозлар топширган... олд, орқа фаралар, электроникаси, магнитофон... мана қаранг 601 дан 631 гача...

– Фақат шуларми? – Санжарбек дафтарни қўлига олиб, кўз ташлар экан сўради, – қолган молларни балки бошқа пайти топширгандир?

– Пўлат Тешабоев номидан фақат бир марта мол топширилган... мен ҳаммасини қараб чиқдим.

– Сиз молни қабул қилишда топширувчининг паспортини талаб қиласизми ёки нусхасини тақдим қилса ҳам бўлаверадими?

– Асосан паспортини сўраймиз... баъзида..., – Билол ер ости-

дан раҳбарига қараб олди. Унинг тунд башарасидан жавоби маъқул эмаслигини англаб, гапни айлантиришга ўтди, – баъзида паспортим уйда қолган, деб нусхасини кўрсатишади... лекин биз улардан молни қабул қилмаймиз.

– Демак, Пўлат ҳам паспортини тақдим қилган, шундайми?

– Шундай, шундай..., – кўзини опқочди Билол.

Йигитнинг гапи сал ишончсизроқ чиққанини ҳамма сезди.

– Билолжон, сиз тўғриси айтиверинг, – терговчи ўрнидан туриб, гувоҳнинг ёнига келди, – биз қотиллик жиноятини тергов қиляпмиз. Сизларнинг ишларингиз бизни қизиқтирмайди. Лекин ёлғон сўзласангиз... оқибати яхши бўлмайди... уялиб қолишингиз мумкин...

Билол бир терговчига, бир раҳбарига қараб, ўнғайсизланди.

– Тўғриси айтивер, сизлар билан ишимиз йўқ деярли-ку, намунча шалвирайсан! – гап кўшди Мардон.

– Баъзида одамларни сарсон қилмаслик учун паспорт нусхаси, харбий билет асосида ҳам молларни қабул қилишга тўғри келади, – деди Билол қизариб, – шу ака ҳам паспорти нусхасини берганди... Олмаيمان десам, ялиниб туриб олди...

– Ҳамма мижозларни шунақа ёдда сақлайсизми ёки бу одамни эсда сақлаб қолишингизнинг бирор сабаби борми? – терговчи йигит нимадир демоқчи бўлаётганини фаҳмлаб, йўналиш берди.

– Ёдимда қолгани... сал тортишгандик. Паспорти нусхасидаги расм жуда қорайиб чиққан экан... яхшироқ нусхасини чиқариб келинг, дегандим. У “шу расмни деб Чинозга бориб келайми?” деб ялиниб туриб олди...

Терговчилар яна кўплаб саволлар бериб, гувоҳни обдон сўроққа тутишди, у берган маълумотларга равшанлик киритишди.

– Санжар ака, – “меҳмон”лар чиқиб кетгач, Жўрабой фикр билдирди, – Эргаш ўзини фош қилиб қўйишдан чўчиб, молларни бирор танишининг номидан топширган кўринади.

– Тўғри, – гуруҳ раҳбари чуқур ўйга толганди, – бу ерда бир

қанча тахминни илгари суриш мумкин. Сиз айтган вариантдан ташқари, эҳтимоллиги камроғидан бошласак: биринчи тахмин – қотилликка Эргашнинг алоқаси йўқ, ҳақиқий жиноятчи – Пўлат. Иккинчи тахмин, қотил бизга номаълум бошқа шахс, у Пўлатнинг паспорти нусхасидан фойдаланган. Учинчи тахмин, Пўлат машиналар, эҳтиёт қисмлар савдоси билан шуғулланувчи шахс ва у молларни Эргашдан сотиб олиб, Тошкентга топширган бўлиши мумкин... Хуллас, бу ерда тахминлар анчагина бўлиши мумкин... Ҳақиқий ҳолатни эса Пўлатнинг ўзи айтиб бергани маъқул.

Санжарбек хизмат телефони гўшагини кўтариб, таниш рақамларни терди:

– Аловуддин Истамович, – деди у босиқлик билан, – чарчама-япсизми? Эргашнинг дараги чиқдими?

– Ҳамма имкониятларни ишга солаяпмиз... лекин ҳеч қаердан дараги чиқмай турибди...

– Биз ҳозиргина Барнонинг “Ласетти”сига тегишли эҳтиёт қисмлар топширилган Тошкентдаги Фарҳод бозори ҳудудидаги дўкон эгасини сўроқ қилиб, эҳтиёт қисмларни ялламалик 1961 йилда туғилган Пўлат Тешабоев деган кимса топширганини аниқладик...

– Эй-й, шунақами? Боя менга Ҳакимжон машина фарасини топишганини айтганди... Энди олдингизга отланиб тургандим...

– Йўқ, йўқ, келиш шарт эмас, – деди Санжарбек соатига бир қараб, – соат ўндан ошибди, процессуал ҳаракатлар ўтказиш олмаймиз... Ҳозир сиз Пўлатнинг шахсини аниқлаб, ҳар эҳтимолга қарши унинг қочиш қилишининг олдини олиш мақсадида йигитларингизни... Савдо ходимларига ишонч йўқ, сотиб қўйиши мумкин...

– Тушунарли, ҳозироқ манзилини аниқлаб, йигитларни юбораман!

– Эрталаб олиб келишса, ишни шундан бошлардик...

Шу пайт эшик тақиллаб, Раҳимжон кириб келди. Гуруҳ раҳ-

баридан янгиликни эшитиб, суюниб кетган устоз шогирдига қараб:

– Тасанно, Жўравойжон, тасанно! Биринчи ютуқлари муборак бўлсин!

– Раҳмат, устоз! – ўнғайсизланди талаба, – Ҳакимжон ака бўлмаганда...

– Уларда оёқ-қўл бор, сизда эса калла!

Кулги кўтарилди.

– Санжар ака, бу Эрғаш биз ўйлагандан хийла муғомбирроқ кўринади, – Раҳимжон хаёлига келган фикрни айтишга шошилди. – Қаранг, ўзи топширса, изи қолишини олдиндан ўйлаб, бировнинг номидан топширган... Пўлат деганлари яна ким бўлди? Иш бўйича бунақа одам...

– Пўлатни топсак, ҳаммаси равшан бўлади, – гуруҳ раҳбари яна бу ҳақда мулоҳаза юритишни истамади. – Ҳозир Аловуддинга уни топиш ва қочиб қолмаслигини таъминлаш ҳақида топшириқ бердим. Эрталаб ўзини олиб келишади. Ўзингизда нима гаплар?

– Ҳа, тинтувга борганимизда Эрғашникида пайвандлаш ёки кесиш аппарати топилмаганди. Биз нариги маҳаллада турувчи Баҳром деган устани топдик. Унинг айтишича, тахминан апрель ойининг иккинчи ярмида Эрғаш ундан газ билан ишлайдиган пайвандлаш аппаратини сўраб олган ва тўрт-беш кундан сўнг қайтариб берган экан. Шу масалада Эрғашнинг хотини, болалари билан гаплашдик. Рисолат эрининг кимдандир пайвандлайдиган аппарат олиб келганлигидан хабари бор экан. Аммо унинг айтишича, эри ўша кунлари аппаратда молхонани ўраш учун панжара ясаган. Бунинг унинг ўғли ҳам, қизи ҳам тасдиқлади. Мутахассислар ёрдамида панжараларни жойига чиқиб кўрдик, анчагина иш қилинган. Иш бажарилган жойда – молхонанинг ери, деворларида пайвандлаш излари қолган... Бу шайтон Эрғаш биров сезиб қолмасин учун атайлаб панжарани ўйлаб топган кўринади... Кундузи одамларнинг кўзича панжара яса-

ган, кечаси гаражга қамалиб олиб, машинани бўлаклаш билан машғул бўлган...

– Шунақа денг, – Санжарбек ўйланиб қолди, – ҳамма гумон сўқмоқлари бизни Эргаш томонга етакламоқда. Наҳот, шу ёши бир жойга борган, кайвони инсон... арзигулик сабабсиз шундай манфур ишга қўл ура олса! Одамларга нима бўлаяпти? Соғ кишининг бундай разилликка қўл уриши... Айтгандай, Раҳимжон, Эргашнинг руҳий ҳолати ҳақида маълумот олгандиг-а?

– Олганмиз, соппа-соғ деб беришган... бунақаларни соғ жинни дейиш мумкин.

– Яхши, бугунча етар, қолганини эртага давом эттирамиз, – гуруҳ раҳбари кетишга ҳозирланди...

***

Санжарбек эртага бўладиган ишлар кўламини ўйлаб, вақтли-роқ ухлашга ҳаракат қилди. Чироқни ўчириб, анчагача кўзини юмиб ётди. Қани энди, уйқу қурғур кела қолса! Устози қалай экан? Аёлининг айтишига қараганда, ҳаммасини бўйнига олганмиш. Қилмаган жиноятни тан олиш! Қандай аянчли нарса! Наҳотки, устознинг бардоши етмаган? Жисмоний қийноқларга чидолмаган! Терговчи одам... бунинг оқибатини яхши билди-ку! Энди узоқ муддатга қамаб юборишлари аниқ. Тоҳир Ғофурович ҳам, Бош прокурор ҳам ҳеч нарса қилиша олмайди. Мана, айбини тан олибди, дейишади. Эҳ, устоз, устоз, салгина чидасангиз, қилмаган ишни бўйнингизга олмай турсангиз бўлмасмиди?! Ўзингиз бир бошга бир ўлим, деган мақолни кўп ишлардингиз-ку! Йўқ, йўқ, устоздан бекорга гумонсираяпман. У киши ҳеч қачон таслим бўлмасди. У аблахлар хотини, болаларига зиён-заҳмат етказиш билан кўрқитган бўлса керак! Кеча Рамазон билан гаплашганимда у ҳам шунга шаъма қилгандай бўлди... Энди терговни наридан-бери якунлаб, судга ошириш-са керак... Қанча жазо бераркан? Судлар оқлов қилолмаслиги аниқ. Ҳеч бўлмаганда камроқ жазо беришга жазм қила оларми-

кан? Ёки ановилар қанча кўрсатса, ўшани ўқиб беришармикан? Эсиз шундай одам-а...

Санжарбек ишга келганида Раҳимжон ва Жўрабой уни кутиб туришарди:

– Ассалому алайкум!

– Ваалайкум ассалом! Нима, сизлар кечаси билан ишлаб чиқдингларми? – ҳазиллашди гуруҳ раҳбари.

– Эй-й, одамнинг кўзига уйқу келармиди? Деҳқон ўғли Баротнинг уйқусида оқ олтин, деганларидек бизнинг уйқуда ҳам шу Эргаш тракторчида! – деди Раҳимжон қувноқ оҳангда.

– Менам ухлолмадим-эй! – деди Жўрабой оғзини тўлдириб. – Ниҳоят, бугун қотилнинг исмини эшитамиз, деган ўйда кечаси билан одам ҳаяжонланиб чиқди-эй!

– Тасдиғини десангиз тўғрироқ бўларди, – Раҳимжон эътироз билдирди, – қотилнинг исми маълум-ку!

– Ким экан? – деди Санжарбек темир шкафдан ҳужжатларни ола туриб.

– Ким бўларди, Эргаш-да! – ҳеч иккиланмай жавоб берди Раҳимжон.

– Балки Пўлатдир? Балки Замир..., балки бошқасидир! – Санжарбек атайлаб оловга ёғ сепди.

– Мана, мени айтди дейсизлар, қотил Эргашдан бошқа ит ҳам эмас! Менинг терговчилик ички ҳиссиётим шундан сўзламоқда, – кулди Раҳимжон. – Марҳамат, гаров ўйнашим мумкин, ютқазсам битта ош биздан! Ютсам, ош сизлардан... коньяги... газаци билан... хи-хи-хи!

– Келишдик, – бир овоздан маъқуллашди бошқалар.

Шу пайт эшикда Аловуддин кўринди.

– Барчага салом! – изкувар ҳамма билан қўл бериб кўришиб чиқди. – Пўлат Тешабоевни олиб келдим, кирсинми?

– Кирсин, – деди гуруҳ раҳбари жойига маҳкамроқ ўрнашиб.

Хонага чамаси эллик ёшларни қоралаган, сочларига бирда-ярим оқ оралаган, модаси сал ўтган бўлса-да, бўйнига қалин бўйинбоғ тақиб олган қорачадан келган хийла дароз киши ий-

манибгина кириб келди ва бош ирғаб ҳамма билан ҳол-аҳвол сўрашган бўлди.

– Пўлат ака, келинг, мана бу ерга ўтиринг, – гувоҳга жой кўрсатди Санжарбек, – паспортингизни берасизми?

– Марҳамат, – Пўлат ён чўнтагидан қоғозга ўралган паспортни чиқариб, терговчига узатди.

“Меҳмон” сал ўзига келиб олиши учун терговчи ундан қисқача оиласи, болалари ҳақида сўради.

– Тўрт қиз, тўрт ўғил, денг, роса бадавлат инсон экансиз-ку! Шунча болани боқиш қийин бўлмаяптими? Бизлар иккитасини қандай катта қиларканмиз, деб баъзида ўйлаб қоламиз.

– Қора қозон қайнаб турибди-ку, тиш берган Худойим ризқини ҳам бераркан-да! – бироз дадилланди гувоҳ, – Бировдан олдин, бировдан кейин...

– Хизмат қаерда, ака? – Раҳимжон гап қўшди.

– Ўқитувчиман, йигирма беш йилдан бери математикадан дарс бераман...

– Э-э-э, устоз экансиз-ку, – Санжарбек бўлажак суҳбат олдидан гувоҳнинг кайфиятини кўтариб олишга ҳаракат қиларди, – биз мактабда ўқиган кезлари ўқитувчининг обрўси қанақа эди? Бозор иқтисодиёти деб, қўп устозларни бой бериб қўйдик... Қўпчилиги тирикчилик деб бозорга чиқиб кетди, бир қисми бошқа касбларнинг этагини тутишга, яна бир қисми чет элларга чиқиб кетишга мажбур бўлишди. Фақат кам сонли фидойи ўқитувчилар мактабда қолди. Шундай фидойи инсонлар орасида экансиз-да, қойил! Мана, мактабда ишлаб ҳам каттагина оилани тебратса бўларкан-ку!

– Тўғри айтасиз, – Пўлатнинг чехраси ёришди, – бир мактабда эски муаллимлардан икки киши қолдик. Қолганлари айтганингиздай тарқаб кетишди... Фақат ўз касбини севганлар қолди. Ойлик кам бўлсаям чидадик. Бола-чақамиз билан томорқага ёпишдик. Оч қолмадик-ку!

– Сизга раҳмат! Ҳали кўрасиз, ўқитувчининг обрў-эътибори, нуфузи яна ошади. Ахир аجدодларимиз устозларини қанчалик

ардоқлаган. Амир Темур Соҳибқирон вафот этганда хокини устози Мир Саид Бараканинг пойига қўйишларини васият қилган экан. Ҳали яна шундай замонлар келади.

– Айтганингиз келсин...

– Ака, машинангиз ҳам борми? – ҳамкасбининг гапни айлантиришидан юраги қисиб кетган Раҳимжон чидаб туролмади.

– Машина дейсизми, ўқитувчи одамнинг машина олишга қурби етармиди? – гувоҳ ҳайрон бўлиб терговчига тикилди.

– Унда Фарҳод бозоридаги дўконга топширган “Ласетти” машинасининг эҳтиёт қисмларини қаердан олгандингиз? – Санжарбек мақсадга қўчишга мажбур бўлди.

– Тушунмадим, қанақа бозор, қанақа “Ласетти”?.. Нима ҳақида гапираяпсизлар? – ажабланди гувоҳ.

– Мана бу имзо сизникими? – терговчи ўрнидан туриб, қўлидаги дафтарни гувоҳга узатди, – ана паспорт маълумотларингиз ҳам кўрсатилган.

– Имзо сал-пал ўхшаяпти, – деди Пўлат дафтарга зимдан тикилиб, – паспорт маълумотларим ҳам тўғри... лекин... бу қанақа ҳужжат... тушунмадим...

– Имзо сизники бўлса, демак сиз топширгансиз-да! – хулоса қилишга шошилди Раҳимжон.

– Меникига ўхшаяпти, деярман.., – шивирлади гувоҳ ҳамон ҳужжатдан кўзини узмай. – Паспортга шунақа қўйганман... Ҳозир дафтар, кундаликка қўл қўявериб, сал ихчамроқ қўядиган бўлганман...

– Имзони қўя турайлик, дўконга нималарни топширганингиз ёдингизга тушдими? – гувоҳнинг сал “чекинганидан” Раҳимжон ташаббусни қўлга олди.

– Э ука, ҳазиллашаяпсизми? – Пўлатнинг қошлари уюлди. – Мен жинни эмасман-ку, кимга нима берганимни билсам керак!

– Мана бу ҳужжат, мана бу сизнинг имзонгиз, – Раҳимжон ўрнидан туриб гувоҳга яқин келиб ўдағайлади, – дўкондор сиздан олганман деб айтиб турган бўлса, ўжарлик қилишга бало бор-

ми? Ундан кўра бу молларни кимдан, нима мақсадда олганингизни айтинг!

– Э, укажон, бу одам қизиқ экан-ку! – гувоҳ гуруҳ раҳбарига нажот кўзи билан қаради. – Мени биров билан адаштираяпти чоғи...

– Пўлат ака, – Санжарбек ётиғи билан тушунтиришга ҳаракат қилди, – эшитган бўлсангиз керак, биз Содиқ аканинг ўғли Барнога тегишли “Ласетти” машинасини қидирувга берганмиз. Кеча худди ўша машинанинг фараси Фарҳод бозоридаги дўконда сотилаётгани аниқланди. Хужжатларни кўтарсак, ўша эҳтиёт қисмлар сизнинг номингиздан топширилган экан. Сотувчи ҳам буни тасдиқлаб турибди. Балки паспортингизни ёки унинг нусхасини бирор кишига бергандирсиз?

– Йўғ-э, кимга бераман, паспортим ҳар доим ўзим билан... Нима, сотувчи молларни мендан олганлигини айтаяптими?

– Ҳозир у ҳам келади, сизларни юзлаштирамиз, ўшанда ҳаммаси маълум бўлади, – деди Санжарбек баттол жинойтчи уларни бу ерда ҳам чув тушириб кетганидан ҳафсаласи пир бўлиб.

– Паспортим ҳамиша ўзим билан дейсиз, унда бозордагилар сизни туш кўрибдими? – Раҳимжоннинг энсаси қотди. – Ё ўзингиз борганингизни тан олинг, ё паспортингизни кимга берганингизни айтинг, нима қиласиз ўйин қилиб!

– Э-э-э, укажон... мен тўғриси айтиб турибман... Каломулло урсин-эй, агар ёлғон сўзлаб турган бўлсам...

– Қасам ичишнинг боплаб қўяркансиз... Кап-катта одам! Бизни аҳмоқ деб ўйламанг, ҳаммасининг тагига етамиз! Яхшиси, бор гапни айтинг!

– Паспортингизни охириги марта қачон ишлатгандингиз? – сўради гуруҳ раҳбари.

– Яқин орада паспортга зарурият бўлгани йўқ, – деди муаллим бироз ўйлашиб туриб, – ўтган ойда туман маориф бўлимидан паспортим нусхасини сўрашганди. Чинозга борганимда пайнетдан 2 та нусхасини чиқартириб олгандим. Кейин бир нусхаси-

ни ходимлар бўлимига олиб бориб топширдим. Бир нусхасини уйга – хужжатлар орасига қўйдим... яна керак бўлиб қолса...

Шу пайт ходимлардан бири Тошкентдан Билол деган йигит келганлигини хабар қилди. Гуруҳ раҳбари уни тезда олиб киришларини тайинлади. Салом-аликдан сўнг Санжарбек тошкентлик меҳмонга қаршисидан жой кўрсатиб, мақсадга қўчди:

– Сиз бу одамни танияпсизми? – деди у қарама-қарши томонда ўтирган Пўлатни кўрсатиб.

– Йўқ... танимай турибман... – дудуқланди Билол.

– Сизга эҳтиёт қисмларни, жумладан анови фараларни топширган чинозлик Пўлат Тешабоев шу киши бўлади.

– Йўғ-э, бу кишини биринчи кўриб туришим, у одам пакана-роқ... оппоқроқ эди... шаҳарлик одамга ўхшаб кетарди...

– Нима, шаҳарликнинг шохи бўладими? – эътироз қилди Раҳимжон.

– Йўғ-э, энди... сал бошқачароқ демоқчийдим-да!

Терговчилар шу тахлит Билолга Эргаш тракторчи, Замир ва бошқа бир қанча ишга алоқадор шахсларнинг расмларини таниб олиш учун кўрсатди. Бироқ у бу шахслардан бирортасини танимаслигини, улар молларни топширган кимсага умуман ўхшамаслигини билдирди.

Шу куннинг ўзида Пўлат Тешабоев ишлайдиган мактаб директори, туман халқ таълими бўлимининг ходимлар бўйича мутахассиси, Чиноздаги пайнет сотувчи сўроқ қилинди. Улар муаллимнинг паспорт нусхасини бегона шахсга бермаганлигини, ўзлари ҳам ундан фойдаланмаганлигини айтишди.

Кечки пайт тергов гуруҳи вужудга келган вазиятни муҳокама қилар экан, Санжарбек асабини қанчалик жиловлашга ҳаракат қилмасин, чидаб туrolмади:

– Ҳеч нарсага тушунмай қолаяпман! Бу қотил ўлгур шайтонми, жинми? Ҳеч нарсадан тап тормаё ёнгинамизда бемалол юрибди. Прокуратура, ички ишлар, маҳалла, шунча аҳоли, бутун бошли тизим унинг ортидан қувиб бораяпмизу, етдим деганда ҳаммамизни чув тушириб, чап бериб кетмоқда. “Тутиб олиш

қўлингдан келадими?” дегандай биз билан “мушук-сичқон” ўйнашдан ҳайиқмаяпти. Бу ҳам етмагандай, устимиздан қулиб, жиноий фаолиятини давом эттирмоқда, ҳеч нарсадан ҳайиқмасдан бемалол жиноят изларини яшириш, янги жиноий режалар тузиш билан машғул! Барнони ўлдириб, машинасини бозорда сотганда ҳеч ким йўлини тўсмади! Кейин Нуриддиннинг ҳаётига зомин бўлди, бирор инсон мушугини пишт демади! Ва ниҳоят Мўминжонни... У муттаҳам ҳозир ҳам тинч тургани йўқ. Ҳаммамизни аҳмоқ қилишда давом этмоқда. Қандай бўлмасин терговни чалғитиб, нотўғри йўлга солиш, қилмишларини бошқа бегуноҳ шахсга ағдариб, ўзи жазодан қутулиб қолиш ва жиноий фаолиятини давом эттириш ниятини амалга оширмоқда. Қанчалик оғир бўлса-да, тан олишимиз керак, маълум маънода у баттол тузган жиноий режаларининг бажарилишини уйдалади! Ёвузликнинг дасти узун, деганлари шумикан! Биз-чи? Биз нима қилаяпмиз? У бизни чангида қолдириб, беш-олти қадам олдинда кетаяпти! У тузган шумликларни ҳаёлимизга ҳам келтиролмаёпмиз. Бу кетишда у бизга яна қандай “сюрприз”ларни ҳозирлаб қўйган, билмаймиз! Мана, кеча унинг изига тушгандай бўлгандик. Йўқ, адашган эканмиз, у ҳаммасини олдиндан кўра билиб, ҳаммасини ўйлаб қўйган экан. Тагин девор суятиб кетди... Яна боши берк кўчага кириб қолдик... Қилган тахминларимиз бирин-кетин саробга айланмоқда...

– Санжар ака, кечирасиз-у... – Раҳимжон ўрнидан турмасдан гап қўшди, – сиз маҳоратли терговчисиз... Аммо терговчи сал қаттиққўлроқ бўлмаса, жиноятни фош этиб бўладими? Бунақа кўнгил бўшлик, мурасасозлик, демократия йўли билан қотилликни очиш амримаҳол.

– Нима таклиф қиласиз? Айтинг! – Санжарбек ҳамкасбига юзланди. – Агар ишга фойдаси бўлса, қаттиққўллик қилишга ҳам, жўяли ҳар қандай таклифингизни қўллашга ҳам тайёرمىз.

– Мен сизга ўз фикримни айтганман. Яна такрорлашга ҳожат йўқ.

– Тўғри, айтгансиз, – қизишди гуруҳ раҳбари, – етарли асос

бўлмаса-да, кўзга кўринган, дуч келган одамни қамоққа тиқиб, кейин кўрсатма олишни таклиф қилганингиз эсимда!

– Мен кўчада юрган одамни олиб келиб қамаш керак деётганим йўқ, – Раҳимжон ҳам паст кетмади, – гумон остидаги шахсларни бир-икки кунга қамаса, ҳар қандай олифтасиям мулла минган эшакдай ювош бўлиб қолади... Айбини тан олади! Шу пайтгача шу усул билан қанчадан-қанча жиноятларни очиб келаяпмиз-ку! Бугунга келиб, Америка очишнинг кимга кераги бор!

– Ана кўрдингизми, биз терговчилар шунақа деб турсак, бошқалар нима қилсин! – Санжарбекнинг жаҳли чиққани кўриниб турарди. – Мен жиноятни қонуний йўллар билан фош қилиш тарафдориман! Битта жиноятчини қўлга оламан деб, бошқа бир қанча бегуноҳ шахсларни бир кун бўлса-да қамоқда ушлаш... жиноятнинг ўзгинаси! Ҳа, ҳа, жиноят! Ундай ҳолда биз прокурорларнинг жиноятчилардан нима фарқимиз қолади? Жамиятда қонун устуворлигини ким таъминлайди? Мен бу йўлдан юрмаганман, юрмайман ва бундан кейин ҳам бошимга қилич келса-да зинҳор юрмоқчи эмасман! Сизга ҳам маслаҳатим, узоққа бораман десангиз, бу йўлдан воз кечинг! Майли, ҳозирча бу масалага нуқта қўйиб турамиз...

Санжарбек бироз ўйланиб туриб, бир чеккада прокурорларнинг бахсидан “маза” қилиб ўтирган изкуварлар бошлиғига юзланди.

– Аловуддин Истамович, Эргашни қидирув ишлари қандай кетаяпти, бирор янгилик борми?

– Эргаш бориши мумкин бўлган барча жойлар текширилди, қариндош-уруғларидан ташқари, дўстлари, хизматдошлари, синфдошлари сўралди. Юборган сўровномаларимизга жавоблар олинди. Тошкент вилояти ва пойтахтдаги шифохоналар, ўликхоналар, хушёрхоналар, вақтинча сақлаш муассасаларида бунақа одам рўйхатга олинмаган. Чегара постларида ҳам унинг республикадан чиқиб кетганлиги аниқланмади. Телефон қўнғироқлари тарихи, пеленгацияси таҳлили ҳам ҳеч нарса бермади.

Охирги пайтлар у билан мулоқотга киришган шахслар орасида шубҳалиси учрамади. Олдин айтганимдек, воқеа содир бўлган куни у бир неча марта қуролдош дўсти Жалил билан гаплашган, бир марта ишхонасидагилар қўнғироқ қилишган...

– Ишхонасидан ким билан сўзлашган экан? – сўради гуруҳ раҳбари қоғозга нималарнидир қайд эта туриб.

– Қоровулхонадаги хизмат телефонида қўнғироқ қилишган, икки дақиқа ўттиз беш сония гаплашилган, менимча, сменадошларидан бири бўлса керак...

– Ким, нима мақсадда, қўнғироқ қилганини аниқлаш лозим. Балки ҳамкасбларига бирор нарса дегандир.

– Тушунарли!

– Биласизларми, негадир кечадан бери миямга Эргаш навбатдаги қотиллик қурбонига айланиб қолмадимикан, деган фикр чархпалакдай айланиб қолди...

Ҳамма сергакланиб, гуруҳ раҳбарининг оғзига қараб қолди.

– Эргашнинг қўққисдан йўқолиб қолиши бежиз эмасга ўхшайди, – давом этди гуруҳ раҳбари. – Маккор қотил аввалига терговни Эргашнинг изидан тушишга мажбур қилди. Айнан бармоқ излари олинадиган куни уни Тошкентга йўллади. Бу билан тракторчининг гумондорлар рўйхатида биринчи ўринга кўтарилишини таъминлади. Кейин эса бизнинг уникига тинтувга боришимизни олдиндан билиб, гаражга далилий ашёларни ташлаб қўйди. Ҳамманиннг қотил айнан Эргаш эканлигига ишончини ҳосил қилгач, энди навбатдаги режа – гумондорни йўқ қилишнинг пайига тушган. Надоматлар бўлсинки, у бу ишни ҳам ҳамирдан қил суғургандек уддалаган кўринади... Тракторчини еру кўкдан тополмаётганимиз сабаби ҳам шунда... Бу одам кўринишидаги ҳайвон яна бир кишини ҳаётидан жудо қилганда ҳам ҳеч нарсани йўқотмаслигини яхши билади, қўлга тушган тақдирдаям учта қотиллик учун жавобгар бўлдинг нима, тўрттаси учун жавоб бердинг нима! Лекин Эргашни ордан олиб ташлаш унга катта имкониятлар эшигини очишини ҳам яхши тушунади. Биринчидан, у содир этган учта қотиллик

Эргашнинг бўйнига қолади. Марҳумлар гапирмайди, ҳеч кимни, ҳеч кимга сотмайди! Жиноят иши айбланувчининг вафоти муносабати билан ҳаракатдан тугатилади. У баттол эса сувдан қуруқ чиқади, муқаррар жазодан қутулиб қолгани етмагандай янги-янги жиноий режалар тузишга ўзини шайлайди...

– Санжар ака, нима, Эргашни ўлдига чиқараяпсизми? – Раҳимжоннинг юзи тиришди.

– Афсуски, шунақага ўхшаяпти. Ё сизда бошқача фикр борми?

– Эргаш – қотил, жазодан қутулиб қолиш учун қочиб юрибди! Уни ўлдига чиқарадиган бўлсак, бу ёғи нима бўлади? Ишни ёпишга тўғри келадими? Йўқ одамнинг гарданига учта қотилликни осиб, ҳаммасини бости-бости қиламизми? Ёпиғлиқ қозон ёпиғлигича қолиб кетаверадими? Шуни хоҳлаяпсизми?

– Аксинча, мен Эргаш билан овора бўлиб, ҳақиқий қотилни эсдан чиқариб қўймасликни, уни топиб, суднинг қора курсисига ўтқазишни таклиф қилаяпман.

– Эргашнинг қотил эканлиги кундай равшан бўлиб турган бир пайтда сиз яна қанақа қотил ҳақида гапираяпсиз тушунмай қолдим!

– Менам Санжар аканинг гапига қўшиламан, – деди боядан бири ўз фикрини айтишга ийманиб ўтирган Жўрабой Раҳимжоннинг гапларидан кўнгли тўлмай, – Эргаш қотилга ўхшамаяпти. Ҳақиқий қотил уни аллақачон ўлдирган. Менимча...

– Эй, сен бола, ақлли бўлиб қолдингми? Нима қиласан катталарнинг ишига аралашиб, жим турсанг бўлмайдими? – жеркиб солди Раҳимжон.

Жўрабой бир гуруҳ раҳбарига, бир устозига қараб, гапидан тўхтаб қолди.

– Раҳимжон, болани ўзимиз гуруҳга қўшдик, у ҳам ҳамма қатори тиним билмай ишлаяпти, қўйинг оғзига урманг, гапирсин, – деди Санжарбек ҳамкасбига қараб. Сўнг қизариб-бўзариб турган талабага қараб далда берди: – Жўравойжон, марҳамат, давом этинг.

– Қотилнинг иш услубидан келиб чиқадиган бўлсак, Эргаш-

нинг ўлиги ҳам топилмаслиги мумкин. Бу бизга ҳамма айбни унга ағдариб, жиноят ишини тугатишга асос бўлмаслиги лозим. Айни пайтда, биз тракторчи билан ишларни жонлантирган ҳолда номаълум қотилни ҳам қидиришдан чекинмаслигимиз шарт.

– Тушунган одамнинг садағаси кетсанг арзийди, – Санжарбек музокарага якун ясашга шошилди. – Биз асосий урғуни тракторчига беришимиз тўғри бўлмайди. Қотилни қидиришимиз ва топишимиз керак. Эргаш тирик бўлса, бахтимиз, ҳаммасини ўзи айтиб беради. Мабодо, ўлган бўлса, ҳеч нарсани айтиб бера олмайди, учта қотиллик унинг гарданига тушади. Аммо бунга йўл қўймаслигимиз, айбсиз одамнинг руҳини чирқиратмаслигимиз лозим...

– Майли, сизлар қандай ўйласанглар, ўйлаверинглар, мен барибир ўз фикримда қоламан, – Раҳимжон ҳамон ён бергиси келмасди.

– Майли, ҳар кимнинг мустақил фикри бўлгани яхши! – жилмайди Санжарбек ҳамкасбининг кўнглини олиш учун. – Фақат бу умумий ишга салбий таъсир қилмаса бўлгани!

* * *

Мана уч-тўрт кундирки, Фахриддин Каримовични ҳеч ким безовта қилмади. Олган жароҳатлари битиб, мириқиб ухлашга, китоб мутолаа қилишга, ҳатто Қуръони каримдан бир қанча суралар ёд олишга имкон бўлди. Бемаъни ҳис-туйғуларни миясидан қувишга, тушкунлик ботқоғидан тамомила чиқиб кетишга, умид шамчироғини ўчирмасликка ҳаракат қилди. Кун бўйи бир неча марта жисмоний тарбия машқларини бажариб, ўзини бардам ва тетик тутишга, саломатлигини асрашга уринди. Буни қарангки, “айби”ни бўйнига олгач, ҳамхонадан ҳам ёлчиб қолди. Одам тафтини одам олади, деб бекорга айтишмаскан. Шериги эллик беш ёшлардаги новчадан келган, чехрасидан нур томиб турадиган дилкаш одам чиқиб қолди. У ҳам ўзи қатори емаган сомса учун пул тўлаётганлардан экан. Фан доктори, институт ректори бўлиб ишлаган бу инсон ўз бошидан кечганларини

гапириб берганда, шундай олим инсоннинг шу кўйга тушиб ўтирганидан юраги ачишди, ўз аҳли илмларини жаҳолат қиличи остига ташлаб кўйган жамиятдан кўнгли совиб кетгандай бўлди...

– Эй, Фахриддинжон ука, – дея гап бошлаганди ўшанда Олимжон ака, – бу ҳам сизу бизга берилган бир синов. Бир куни ҳаммаси ортда қолади. Таслим бўлмаслигимиз, эртага яхши кунлар келишига ишониб яшашимиз, ғолиблик даъвосидан кечмаслигимиз керак. Конфуций айтганидек, ҳеч қачон йиқилмаган буюк эмас, йиқилганда туриб кета олган буюқдир. Ҳали сизу биз ўмганимизни кўтарибгина қолмай, катта ишлар қиламиз, мана кўрасиз.

Бу гаплар Фахриддиннинг зимистон қалбини анча ёритиб, юрагига таскин бўлди. Узоқ давом этган қизғин суҳбатлардан маълум бўлдики, Олимжон ака университетни тамомлаб, Киевда фан номзоди даражасига эришган, орадан уч йил ўтиб, ўттиз ёшида физика-математика фанлари доктори илмий даражасига сазовор бўлган. Ёш олим катта орзу-умидлар қанотида Ўзбекистонга қайтиб келган. Тез орадан ўз меҳнати, билими, салоҳияти туфайли кафедра мудури, факультет декани ва институт ректори мақомига эришган. Илмда ўз мактабини яратган.

– Ватанимга қайтиб, илм қиламан, хорижда олган тажрибамни фанни ривожлантиришга сарфлайман, деб ўйлагандим, – дея давом этганди олим куюнчаклик билан. – Афсуски, кейинги йилларда жамиятда илмга, илм аҳлига эътибор сусайиб кетди. Қора қозон ғамида ўқитувчилар мактабни ташлаб бозорга қочдилар. Муаллимларнинг бир қисми коллежларга қувилди. Мактабда ўқитувчи етишмай турган бир пайтда катта-катта коллежларни чаласавод домлалар эгаллади. Ўқиш тизими издан чиқди. Олий ўқув юртини битирганлар иш излаб юрган бир пайтда коллежларни номига битирган, ҳеч қандай мутахассисликни урдалай олмайдиган битирувчилар ишсизлар армиясига келиб қўшилаверди. Натижада, ишсизлик ҳаддан ташқари ошиб кетиб, меҳнатга лаёқатли аҳолининг катта қисми чет элларга иш

излаб кетишга мажбур бўлди... Олийгоҳларга қабул тизими бир тўда порахўрлар қўлига ўтиб кетди. У тизимга қарши турмоқчи бўлганлар мана биз каби йўлдан сидириб ташланди... Буни қаранг, ўқувчилар ичидан энг илмлиларни саралаб олиш учун жорий қилинган тест тизими “от ўйин”га айлантириб юборилди. Бир тарафдан пастда домлалар хизматдагилар билан келишиб, ўрнига бировни киритиш, алоҳида хуфёна гуруҳ тузиш, ичкарига билимли болаларни киритиб, саволларни ечиб бериш ва бошқа юзлаб йўллар билан билимсиз, чаласавод болаларнинг ўқишга киришларига эришган бўлсалар, тепада Тест марказидагилару ундан ҳам тепадагилар олийгоҳлар раҳбарлари билан келишган ҳолда “қўшимча қабул” деган балои азимни ихтиро қилишди. Ҳар бир олий ўқув юртига минг-минглаб иқтидорсиз болалар қўшимча ўринларга “танка”лари ёрдамида қабул қилинди. Ҳар бир қўшимча ўрин мутахассисликнинг нуфузига қараб сотиб, пулланди. Шу тариқа олийгоҳлар чаласаводлар ҳисобига тўлдирилди. Менга ўхшаб, бу ўйинларда қатнашишдан бош тортганлар узоққа бормади, ишдан олинди ёки қамалиб кетди... Тўғри ишласа, қандай қамалади, дейсизми? Тушунтираман: вилоятдаги катта-кичик раҳбарларнинг фарзандлари, қариндошлари бор. У эркатойлар ўз билими билан ўқишга киролмаслиги аниқ. Раҳбар сени хонасига чақириб, “домла, бизнинг эркатойлар сизга топширган экан. Бир қараб қўйинг, имтиҳонлардан ўтолмай, одамни шарманда қилиб ўтирмасин” деб қўлингга рўйхат тутқазади. Йўқ, қўлимдан келмайди, десанг ишонишмайди. Ҳамма ректорлар амаллаяпти-ку, сиз ҳам йўлини қилинг дейишади. Мен тестларга аралаша олмасам, қандай қилиб ёрдам қилишим мумкин? “Жиян”лар ҳаммаси имтиҳонлардан йиқилади. Раҳбар дарғазаб бўлиб телефон қилади, “оёғингиз ердан узилибди, эплотмасангиз, аризангизни ёзиб ишдан кетинг” деб пўписа қилади. Бу томондан хавфсизлик хизмати, прокуратурадагилар ҳам сиздан кўнгли қолиб, қўлини ювиб, қўлтиққа уришади... Бир-икки кун ўтар-ўтмай, папкасини қўлтиқлаб, текширувчилар кириб келишади ва бирон хато-камчи-

лик топмагунича кетмайди. Керак бўлса, олти ойлаб тафтиш қилишади. Тўғри ишлаганман, қонунни бузмаганман, дея хомтама бўлманг! Барибир, бирор нарсани бўйнингга қўймасдан чиқиб кетишмайди. Текширувчиларда ҳам бола-чақа бор! Камчилик топмаса, ўзларининг боши балога қолади. Ҳеч бўлмаса, институт бўйича беш йилда куйган чироқларни ҳисоблаб, фалон миллион ўзлаштирибсиз дея бўйнингга камомад қўяди...

– Йўғ-э, жуда унақа эмасдир-ов, – дейди Фахриддин ишонқирамай.

– Биров айтса менам ишонмаган бўлардим, – дейди профессор куюниб, – шу маломат ўзимнинг бошимга тушгани учун айтаяпман. Ҳа, ишонаверинг, мени – катта институтнинг ректорини ана шунақа майда-чуйдалар учун қамаб ўтирибди. Мен бир олим одам – на тестига, на қабулига аралашмаган бўлсам, давлат мулкига хиёнат қилишни хаёлимнинг бир чеккасига ҳам келтирмаган бўлсам, порахўрлик қилмаган бўлсам-да, ашаддий жиноятчига айланиб ўтирсам... Одамга алам қилар экан!

– Биз жиноятчиларнинг ортидан кувавериб, бунақа ишларга аралашмаган эканмиз, – дейди Фахриддин ҳамсуҳбатига қандай қилиб далда бериш йўлини тополмай.

– Болаларингиз ҳали ўқишга кирадиган ёшда бўлмаса керак-да! – кулади домла. – Ўйлайманки, улар билимли ва зукко болалар, ўз кучлари билан ўқишларга кириб кетишади, уларга “танка”нинг кераги бўлмайди...

– Раҳмат, домла! – Фахриддин болалари ёдига тушиб, чуқур хўрсинади.

– Эй, укажон, нимасини айтай, – домланинг дарди қўзиб кетади, – илм-фан ривожланмаган жойда тараққиёт бўладими? Фанлар академияси фаолиятини деярли тўхтатди. Илмий-тадқиқот институтлари ёпилиб кетди, моддий-техника базаси талон-торож қилинди. Ходимлари кўчага ирғитилди. Илму ирфон устунлари – академиклар ҳайдалди, қувғин қилинди. Бунини қаранг, биология бўйича республикамызда кўзга кўринган олим, академик Бакир устозимиз айна илмда куч-қудратга тўлган пай-

ти сиёсий баҳона – қайсидир ишдан кетган раҳбар билан бирга ишлаганлиги учун билан кўчага ҳайдалди. Унинг учун барча ўқув даргоҳлари эшиги ёпилди. Ҳатто, мактабга оддий ўқитувчиликка ҳам ишга олишмади. Хайрият, россиялик ҳамкасблари уни ишга таклиф қилишди. Домла дунёнинг энг нуфузли олийгоҳларидан бири АҚШдаги Гарвард университетида талабаларга дарс берадиган бўлди. Катта олимнинг салоҳиятидан биз эмас, ўзгалар фойдаланди... Ўшанда – ҳеч қаерга ишга жойлашолмай қийналиб юрган кезларда устоз нима деганини биласизми? Ҳалигача эсласам қоним қайнаб кетади. Устоз ҳам менга ўхшаб хорижда – Ленинградда докторлик ишини ҳимоя қилган. Ёш олим устозларининг Россияда ишга қолиш ҳақидаги таклифини рад этиб, Ватанига шошилган. Ватанпарварлик туйғуси ҳар нарсадан устун келган. Ўша пайтда исроиллик ҳамкасблар ҳам уни Тел-Авивга ишга таклиф этишган. Каттагина мансаб, хизмат машинаси, уй-жой, тегишли шарт-шароитларни муҳайё қилишни ваъда беришган. Табиийки, устоз ҳеч иккиланмасдан бу таклифни ҳам рад этган... Иш тополмай, қийналиб юрган кезлари домла ўша даврларни кўзида ёш билан эслаб, “ўшанда уларнинг таклифига рози бўлмаганимдан афсусдаман!” дегандилар...

Ҳикояни диққат билан эшитар экан, Фахриддиннинг этлари жунжикиб кетди. Домланинг кейинги сўзлари унинг қулоғига кирмасди. Миясида олимларини хор-зорликка маҳкум қилган жамият таназулга юз тутмайдими, деган ҳайқирик қуюндай айланарди...

***

Балиқчилик ҳўжалигига етиб келган Раҳимжон аввал ҳўжалик раҳбари, ходимлар бўлими бошлиғи билан гаплашиб, Эргаш ҳақида суриштирди. Сўнг қоровуллар билан гаплашди.

– Сменани эрталаб соат саккизларда қабул қилиб олдим, – деди Эргаш Тошкентга кетган куни навбатчиликда турган Дарвешали исмли отахон. – Кейинги кун эрталаб Эргаш мендан

постни қабул қилиши керак эди. Бироқ у ўша куни ишга чиқмади. Яна ўзим ишда қолишга мажбур бўлдим...

– Эргаш нима сабабдан ишга чиқмагани билан қизиқдингизми? – сўради терговчи.

– Бирор иши чиқиб қолгандир-да, деб ўйладим. Лекин ишга келмайдиган бўлса ёки кечикадиган бўлса, олдиндан огоҳлантирарди... Кейин анови гаплар чиқиб кетди... хайрон бўп қолдик... Одамнинг ишонгиси келмайди.

– Қайси гапларни айтаяпсиз, отахон? – терговчи гўёки ҳеч нарсаса тушунмагандай талмовсиради.

– Терговчиман, деяпсиз, билсангиз керак, – деди чол хижолат чекиб, – ҳаммаёқда Эргаш одам ўлдириб, қочиб кетганмиш деган мишмиш юрибди, тавба қилдим! Одамнинг оласи ичида бўларкан-да! Туппа-тузук одам деб юрсам...

– Ўша якшанба куни сиз навбатчиликда турган куни пешинга қадар қоровулхонангизга кимлар кирганини эслай оласизми? – терговчи мақсадга кўча қолди.

– Эй, болам... бизларда хотира қолипшими? Эрталаб еган нарсамиз ёдимизда турмайди-ку, сиз...

– Яхшилаб эслаб кўринг, якшанба куни кўпчилик ишга чиқмайди...

– Эй, болам, бу қоровулхона деганлари бир каптархонанинг ўзгинаси. Биров кириб, биров чиқади. Иши борам, иши йўғам, кутганам, адашганам, сув сўраганам, қоғоз-қалам излаганам, телефони ўчиб қолганам ҳаммаси шу ерда... барини эслаб бўладими?

– Шу куни соат ўн бирдан саккиз дақиқа ўтганда қоровулхонадаги телефондан Эргашнинг қўл телефонига қўнғироқ қилинган, икки-уч дақиқа гаплашилган. Яхшилаб эсланг-чи, ўшанда ким қўнғироқ қилганди?

– Соат ўн бирларда денг... ким қилган бўлса...

– Балки ўзингиз қилгандирсиз? Бирор нарсани сўраш мақсадида...

– Йўқ, мен якшанба куни Эргашга қўнғироқ қилганим йўқ...

Душанба куни эрталаб ишга келавермагач, ишга келиш келмас-лигини билиш учун икки-уч марта қўнғироқ қилдим... Лекин телефони ўчирилган экан.

– Тўғри, душанба куни Эргашнинг телефони ишламади, – таъкидлади Раҳимжон, – демак, сиз якшанба куни унга бирор марта қўнғироқ қилмагансиз, шундайми?

– Йўқ, қилмаганман... Нима, менга ишонмаяпсизми, болам? – деди чол хўмрайиб. – Қилсам қилдим, дейман-да! Ёлғон гапириб нима қиламан?

– Отахон, хафа бўлманг, сиз қилмаган бўлсангиз, кимдир қўнғироқ қилгани аниқ. Бошни бир жойга қўйиб, эсланг-чи – соат ўн бирлар атрофида ёнингизга кимлар кирганди.

– Ўн бирларда... – қоровул бир нуқтага тикилганча, хаёлга чўмиб, фикрларини жамлашга ҳаракат қилди, – ўн бирлар атрофида... ишқилиб пешингача... Гайбулла кассир ким биландир гаплашганди... кейин тўртинчи бригадада ишлайдиган Номоз полвон... яна Босим чўтир... э-э-э кечирасиз, Босим шофёр... эсимда қолганлари шулар.

– Балки чеккадан кимдир келгандир? Эсланг, эсланг, – қисталанг қилди терговчи.

– Қанақа чеккадан? – ҳайрон бўлди чол.

– Хўжаликда ишламайдиганлардан, демоқчиман.

– Ҳа-а-а, айтгандай... қўшни Ҳожи аканинг ўғли чиққанди, отиям Асрорми, Асқарми-эй... яна... қишлоқдан қудамизнинг қўшниси Замир деган бола... балиқ олишга келган экан...

– Замир, қайси Замирни айтаяпсиз? – Раҳимжон бир қалқиб тушди.

– Замир... Тошкентда текстилда ишлаб юрадиган бола борку... бизнинг қудамиз билан қўшни... Манови Эргашнинг маҳалласидан...

– Шунақа денг! Замир соат неччаларда келганди? – дадилланди терговчи.

– Аниғи ёдимда йўқ-да, болам. Пешингача келгани аниқ... Нега деганда... мен пешиндан кейин кенжам – Сайидалини ўр-

нимга қолдириб, ўзим Чинозга жиянимизнинг тўйига кетгандим. Шундан кеч тушганда ишга қайтиб келгандим.

– Замир нима мақсадда келган экан?

– У бола учинчи бригаддаги Мансур деган дўстими, қариндошими бор, ишқилиб ўша йигитнинг олдида ҳар замонда келиб туради... Балиқ олиб кетади.

– Ўша куни ҳам у Мансур билан учрашдими? Балиқ олиб кетдими?

– Учрашган бўлса керак, кутиб ўтирганди... эътибор қилмапман...

– Замирнинг қанча вақт гаплашгани, нима деб гапирганига аҳамият бермаганмидингиз?

– Эй-й, болам-а, шунчасини эслаганимни айт... Ҳалиям бозор куни эди... Бошқа кунлари ким кириб, ким чиққанини ўзимиз ҳам билмай қоламиз...

– Замир телефонда бир марта гаплашдими ёки бир неча марта?

– Бир марта шекилли... Аниқ ёдимда йўқ-да, болам... Бири у, бири бу деб чалғитишади... ким нима қилганига эътибор қилолмай қоларкансан киши...

Раҳимжон яна бир қанча саволлар бериб, гувоҳнинг кўрсатмаларини қоғозга муҳрлади ва ўша жойнинг ўзидан гуруҳ раҳбарига қўнғироқ қилди.

– Тағин Замирми? – деди Санжарбек ҳамкасбининг ахборотини эшитиб. – Бу йигит оёғимиз тагида кўп ўралашаётир, яна сўроқ қилишга тўғри келади, шекилли.

– Менам ўйланиб қолдим... Бошқаларни нима қиламиз?

– Қоровул айтган барча шахсларни гувоҳ сифатида сўрашга тўғри келади, гувоҳларнинг барчасини хўжаликнинг ўзига йиққанингиз маъқул. Ҳа, дарвоқе, Эргаш тўғрисида қандай маълумотлар тўпладингиз?

– Ижобий тавсифлашди, ҳеч ким билан урушмаган, жанжаллашмаган... ишига ҳам эътироз йўқ.

– Яхши, – гапни мухтасар қилди гуруҳ раҳбари, – қайтганин-

гиздан сўнг Замирни биргаликда сўроқ қиламиз. Фақат Мансурни прокуратурага чақириш лозим. Замир билан юзлаштиришга тўғри келиб қолиши мумкин! Омад!

Раҳимжон Дарвишали бобо айтган барча гувоҳларни сўроқ қилди. Аммо улар ўтган якшанба куни Эргаш тракторчига қўнғироқ қилмаганини, телефон қилишга сабаб ҳам, асос ҳам бўлмаганини, айримлари эса унинг телефон рақамини билмасликларини айтишди. Гувоҳлардан фақат иккитаси ўша куни қоровулхона олдида Замирга кўзи тушганлигини билдиришди. Шунча тер тўкиб, тергов учун нафи тегадиган тузукроқ факт аниқлолмаганидан тарвузи қўлтиғидан тушган терговчи кеч тушганда прокуратурага қайтди.

– Ҳа, Раҳимжон, қовоғингиздан қор ёғаяпти? – гуруҳ раҳбари ҳамкасбининг кайфияти йўқлигини сезиб, қўнглини кўтариш мақсадида ҳазиллашди, – натижасиз қайтдингиз, шундайми?

– Уф-ф-ф... кун бўйи кезиб, ҳеч нарсга эришолмай, натижасиз қайтсанг, алам қиларкан кишига!

– Ҳеч қандай натижа чиқмаганининг ўзи ҳам – натижа! – Сан-жарбек устозининг яхши кўрган иборасини яна бир бор такрорлади. – Негаки, биз барибир шу ҳолатларни текшириб кўришга мажбур эдик. Натижа маълум бўлди, демак энди бу тарафдан хавотир бўлмасдан бошқа йўналишда ишлашга ўтишимиз мумкин.

– Тўғри-ку-я! – Раҳимжоннинг бироз чехраси очилди.

Эшик тақиллаб, ходимлардан бири балиқчилик хўжалигидан Мансур деган йигит келганлигини хабар қилди.

– Марҳамат, Раҳимжон, ўзингиз сўроқ қилинг, мен россиялик ҳамкасблардан келган хат билан танишаётгандим, – деди гуруҳ раҳбари кўлидаги қоғозга шаъма қилиб.

Хонага ўттиз-ўттиз беш ёшлардаги, қотмадан келган, бақувват йигит кириб келди. Терговчи гувоҳнинг шахсига оид маълумотларга ойдинлик киритгач, мақсадга ўтди:

– Замир сизга ким бўлади?

– Қайси Замир... ўзимизнинг... Замири?

- Замир деган танишларингиз кўпми?
- Йўғ-э, ялламалик Замирми, демоқчийдим, – деди йигит қизариб.
- Ҳа, ўша Замирни айтаяпман, сизга ким бўлади?
- Дўстим, бирга ўқиганмиз... Нимаиди?
- У билан тез-тез учрашиб турасизларми?
- Баъзи-баъзида, оғайнилар билан ошхонада тўпланишганда... тўй-маъракада...
- Ишхонангизга ҳам бориб турадими? – чуқурлаша борди терговчи.
- Ҳар замонда... иши бўлса...
- Сизда нима иши бўлиши мумкин?
- Балиқ олишга келарди.
- Охирги марта у қачон сизнинг олдингизга борганди? – навбатдаги саволни берди терговчи.
- Ўтган якшанба куни келганди... Балиқ буюртма қилганди, ўша куни олиб кетди.
- У соат неччиларда сизнинг олдингизга борганди?
- Адашмасам, тушликка яқин... қўнғироқ қилди, мен чиқиб, буюртмасини бериб юбордим...
- У қайси рақамдан сизга қўнғироқ қилганди?
- Қўл телефонида бўлса керак... ҳозир аниғи ёдимда йўқ...
- Унинг қўнғироғи телефонингиз хотирасида сақланиб қолганмикан?
- Мансур чўнтагидан телефони чикариб, ковлашга тушди.
- Ҳа, мана менга ўн иккидан саккиз дақиқа ўтганда қўнғироқ қилган экан... қоровулхонадаги телефондан фойдаланган экан...
- Қўл телефони бўла туриб, нега у қоровулхонадаги телефондан қўнғироқ қилган?
- Билмадим... ҳисобида пул кам бўлган бўлса керак-да.
- Демак, сизга ўн иккидан саккиз дақиқа ўтганда қўнғироқ қилган, сиз қанча вақтда унинг олдида чиқдингиз?
- Дарров чиқдим... беш дақиқа ўтар-ўтмас...
- Кейин нима бўлди?

– Кўчада бироз гаплашиб турдик, кейин у уйига кетди, мен ишга қайтиб келдим.

– Замир қаёққа кетишини сизга айтганмиди?

– Айтишга... айтмади... қаёққа кетарди, уйига кетгандир-да! Дам олиш куни бўлса...

– У сизга “Тошкентга бораман” демаганмиди?

– Йўғ-э... унақа гап бўлмаганди.

– Сизлар нималар ҳақида гаплашдингизлар?

– У ёқ-бу ёқдан... мен “уйланиб, кўринмай қолдинг, келин рухсат бермаяптими?” деб ҳазиллашдим. Унинг аччиғи чиқди...

– Нега жаҳли чиқади? – ҳайрон бўлди терговчи.

– У ҳаммамиздан кеч уйланди. Бўйдоқ пайти ким кўрса “қачон уйланасан?” деб сўрайверганидан безор бўлиб кетганди. Нафсониятига теккандай бўларди, урушиб кетишдан ҳам тоймасди...

– Йигирма беш ёшдан кейин уйланмай юрган йигитдан “қачон уйланасан?” деб сўрашлари табиий, нега жаҳли чиқади? – Санжарбек гапга қўшилди.

– Менам шуни айтардим. Сўраса – сўрайверсин, “насиб қилган куни уйланамиз-да” деб қўявермайсанми, десам, “улар сўрамаяпти, устимдан кулаяпти, эркакмисан демоқчи бўлаяпти”, дея хуноби чиқарди негадир... Уйланишдан гап очган одамни жинидан ёмон кўрарди...

– Нима учун унда шунча пайт уйланмай юрган? – қизиқди гуруҳ раҳбари.

– Имконияти бўлмаса нима қилсин, бечора... Бошида отаси бўлмаса... Ўзи ишлаб, пул топиб, йиғингунча вақт ўтиб кетди-да!

– Тўй кўпчиликники эмасми? Қариндош-уруғлар йиғилишиб, уйлантириб қўйишса...

– Эй ака, қон бошқа бўлгандан кейин қариндош-уруғдан нима фойда?.. Бир қориндан талашиб тушганлар бир-бирига ёрдам қилолмаяптию...

– Бу нима деганингиз, нима Замирнинг қони бошқа демоқчимисиз? – Санжарбек гувоҳга яқин келди.

– Яна ўзига айтиб юрманглар, – пичирлади гувоҳ, – Майрам

она уни ва синглиси Луизани ёшлигида асраб олган, тутинган отаси бир йилдан кейин вафот этган. Кампир бечора икки болани бир ўзи қийинчилик билан катта қилган... Ака, ўзи нимага сўраяпсизлар? Замир бирор ишкалга аралашиб қолганми?

– Йўқ, ҳаммаси жойида, сизга жавоб! – гуруҳ раҳбари гапни қисқа қилди.

Кейин Замир сўроқ қилинди. У синфдошининг кўрсатмаларини тўла тасдиқлади.

– Ўша куни Эргаш акага қўнғироқ қилган экансиз-а? – Сан-жарбек синаш мақсадида атайлаб савол берди. – Нима хусусида гаплашгандинглар?

– Менми? – эътироз қилди Замир қошлари чимирилиб, – қўнғироқ қилганим йўқ... Адашмаяпсизми?

– Якшанба куни Эргаш тракторчига балиқчилик хўжалиги қоровулхонасидан қўнғироқ бўлган экан. Биз ўша куни қоровулхонага кирган барча билан гаплашдик. Ҳеч ким қўнғироқ қилмаган. Дарвешали бобо сизнинг қоровулхона телефонида ким биландир гаплашганингизни айтди. Ҳарҳолда, қўшнингиз... нима ҳақда гаплашгандинглар?

– Тўғри, мен қоровулхонадан Мансурга қўнғироқ қилдим...

– Қўл телефонингиз бўла туриб, нега бошқа телефондан фойдаландингиз?

– Ҳисобимда пул камроқ эди... телефон ўчиб қолмасин деган мақсадда.

Раҳимжон пиёлага чой қуйиб, гувоҳга узатди. Замир қалтироқ қўллари билан пиёлани олиб, ичмасдан стол устига қўйди.

– Сиз хўжаликка қачон боргандингиз?

– Соат ўн иккиларда...

– Мансур билан хайрлашгандан сўнг уйингизга қайтдингизми?

– Ҳа, якшанба куни бошқа қаерга ҳам борардим. Уйдагиларга балиқ ваъда қилгандим, тушликка қовуриб едик...

Гувоҳга жавоб бергач, терговчилар таассуротларини ўртоқлашишга киришдилар:

– Буни қаранг, шунча вақтдан буён шуғулланиб, Замирнинг шахси тўғрисида ҳеч нарса билмас эканмиз-а! – деди Санжарбек деразадан кўз узмай.

– Мен ҳам ҳайрон қолдим, ҳеч ким айтмаганини қаранг! Лекин бунинг ишга нима алоқаси бўлиши мумкин? – елкасини қисди Раҳимжон.

– Алоқаси бўлганда қандоқ! Замир Эргаш тракторчидан кейинги асосий гумондорлардан бири. Унинг руҳий ҳолатини билиш биз учун жуда муҳим... Уйланиш хусусида гап очилса, ғзабини жиловлай олмай қолади, деди. Нега шунақа? Сабаби аниқ: йигит бир умр бўйи етимлигидан, ота-онам деб юрган инсонлар аслида унга етти ёт бегона эканлигидан эзилиб яшаган, бошқалар қатори уйлана олмаслигининг сабабини ҳам шунда деб билган. Шу сабабли, кимки уйланишдан гап очса, кўзига балодай кўринган, иззат-нафсига теккандай, ғурурини оёқости қилгандай, ўзини ҳақоратлангандай ҳис қилган. Бундайлар ташқи кўринишидан ювошга ўхшаса-да, аслида анчагина жиззаки, дарғазаб бўлишади. Энг ёмони, руҳий тушкунлик ўша шахсда одамларга, бутун жамиятга нафрат туйғусини келтириб чиқариши мумкин. Мана, нима учун айрим қотилликларда мотив бўлмайди...

– Гапларингизга тушунгандай бўлаяпман, – тан берди Раҳимжон.

– Яна бир нарса, – Санжарбек стол устидаги календарни кўлига олди, – шу пайтгача эътибор қилмаган эканман, қаранг, Барно ҳам, Нуриддин ҳам якшанба куни йўқолган. Эргашнинг йўқолиши ҳам айнан якшанба кунига тўғри келаяпти... Бу ерда бирор боғлиқлик борга ўхшамаяптими?

– Ростдан ҳам... – елкасини қисди Раҳимжон, – балки шунчаки тасодифдир.

– Бўлиши мумкин, – деди гуруҳ раҳбари овозига расмий тус бериб, – Раҳимжон, шу йигит билан шахсан ўзингиз шуғулланасиз. Замирнинг шахсини, руҳий ҳолатини чуқурроқ ўрганишга тўғри келади. Якшанба куни балиқчилик хўжалигидан қайтгач,

унинг қаерга борганлигини, нима билан шуғилланганлигини дақиқама-дақиқа аниқлаш лозим. Орқасидан кузатув қўйиш, телефон сўзлашувларини эшитишни ташкил этиш зарур.

– Тушунарли! – Раҳимжон топшириқни қайд дафтарига ёзиб олгач, сўради – Санжар ака, нима сиз қотилликни Замир қилганлигига ишончингиз комилми? Қўлимизда унга нисбатан ҳеч нарса...

– У ҳам гумондорлардан бири, лекин у анчагина пухта, сиртига сув юқтирмайдиганлар хилидан. Мураккаб шахс. Унга алоҳида эътибор қаратаётганимнинг сабаби ҳам шунда... Бошқа тарафдан қараганда, Эргаш йўқ, Замирдан бошқа пичоққа илинадиган гумондорнинг ўзи мавжуд эмас-ку!

– Россиядан жавоб келган, дегандингиз, нима дейишибди? – гапни бошқа ёққа бурди Раҳимжон.

– Ҳа, Эргашга ижобий тавсифнома беришибди, – гуруҳ раҳбари стол устидаги ҳужжатни ҳамкасбига узатди. – Хизмат давомида бир неча бор тақдирланган, интизомий чорага тортилмаган. Дарвоқе, Замир ҳарбий хизматда бўлганми?

– Йўқ, хизматда бўлмаган, оилада ягона ўғил фарзанд бўлганлиги боис чақирилмаган шекилли.

Эшик тақиллаб, хонага изкуварлар бошлиғи кириб келди:

– Ассалому алайкум!

– Ваалайкум ассалом, Аловуддин Истамович, бирор янгилик айтарсиз, – Санжарбек нажот кўзини тикди.

– Йўқ-да, на ўлиги, на тириги бор! Жуфтакни ростлагани чинга ўхшайди. Менимча, хуфёна йўллар билан Қозоғистонга чиқиб кетди-ёв.

– Чўнтагида пули йўқ, қаерга ҳам борарди, – деди Раҳимжон совуққонлик билан.

– Нега пули бўлмаскан? – эътироз қилди изкувар, – Барнонинг машинасини сотган-ку... ўша пулни белига тугиб олган. Кейин бунақа одамлар чўнтагида бир мири бўлмаса-да, амаллаб кунини кўриб кетаверишади... қўлида ҳунари бўлса...

– Лекин... орадан шунча кун ўтган бўлса-да, ҳеч ким билан

алоқага чиқмаганига ҳайронман, – мушоҳада қилишга киришди Санжарбек. – Бошқа телефондан бўлса-да, хотини ёки болаларига қўнғироқ қилиши керак эмасмиди?

– Қўнғироқ қилган бўлсаям, улар бизга айтармиди? – луқма ташлади Раҳимжон.

– Барча яқинларининг телефон сўзлашувлари назоратда, бошқа рақамдан чиқса ҳам фарқи йўқ, ҳаммасини эшитиб турибмиз, – изоҳ берди Аловуддин.

– Ҳозир техника ривожланиб кетган, керак бўлса, қўшнисига қўнғироқ қилиб, телефонни хотини ёки боласига олиб бориб беришни илтимос қилади ва хоҳлаганча гаплашиб олади, – деди Раҳимжон паст келгиси келмай, – қўшнилариинг телефон сўзлашувларини назоратга олмаганмиз-ку! Шундайми?

– Тўғри, лекин хотин, бола-чақаси бизга қўшилиб, изиллаб чопиб юришибди-да, – деди изкувар Раҳимжонга жавобан, – қўнғироқ қилган бўлганда бунчалик хавотир олишмаган бўларди.

– Эргаш тайинлаб қўйган бўлса-чи, – терговчи изкуварга “ўчакишди”, – шахс бедарак йўқолганда кўп ҳолларда айбдор ҳаммадан кўра кўпроқ ваҳима кўтариб, дод-вой солаётган қариндош бўлиб чиқади. У ўзини шубҳадан холи қилиш ҳамда терговнинг боришини кузатиб бориш учун одатда қидириш тадбирларининг бошида туради...

– Раҳимжоннинг гапида жон бор, – ҳамкасбини қўллади гуруҳ раҳбари, – шу сабабли, Аловуддин Истамович, Эргашнинг оила аъзоларининг ҳар бир ҳаракатини диққат билан кузатиб бориш лозим. Тракторчи тирик бўлса, унга чиқиб боришнинг йўлини ўзлари кўрсатишади. Мабодо, Эргаш навбатдаги қурбонга айланган бўлса, ишимиз анча чигаллашади. Қотил ўз услубида бу ерда ҳам мурдани топиб бўлмас қилиб йўқотишга эришган бўлса, аҳволимиз ундан-да оғирлашади...

Тергов-қидирув ишларининг барча йўналишлари бўйича қизғин мунозаралардан сўнг гуруҳ аъзолари жой-жойига тарқалишиб, берилган топшириқларни адо этишга киришдилар...

Санжарбек хонасига кириши билан телефони жиринглади. Экранда Бош прокурор ўринбосарининг рақамини кўриб, ичидан зил кетди.

– Тоҳир Ғофурович, ассалому алайкум, – қуюқ салом берар экан терговчи ҳозир бериладиган саволларга нима деб жавоб беришни ўйларди.

– Санжарбек, яхшимисиз? Нима гаплар? Ишингизда силжиш борми?

– Кейинги беш-олти кун давомидаги уринишларимиз ҳам натижасиз бўлди, – оғриниб ахборот беришни бошлади терговчи, – Эргашнинг дараги чиқмади. Унинг хотини, болалари ва бошқа яқинларини кузатиш, телефон сўзлашувларини эшитиш ҳам фойда бермади. Қотилга машина эҳтиёт қисмлари орқали чиқиб бориш ҳам боши берк кўчага кириб қолди. Жабрланувчилар ва яқинларининг алоқалари тўлиқ ўрганиб чиқилди, бизга маълумларидан ташқари уларнинг бошқа бирор шахс билан нифоқлашмагани, ихтилофга бормагани аниқланди. Барнонинг машинасидаги йўловчининг шахсини аниқлаш борасидаги уринишлар ҳам зое кетди. Ўтказилган экспертизалар, юзлаб сўровномаларга олинган жавобларнинг тергов учун нафи бўлмади. Йўқолган болаларнинг мурдасини ёки кийим-бошини топиш учун қишлоқ атрофидаги чакалакзорлар, тўқайлар, даралар, тепаликлар ва бошқа овлоқ жойларда ўтказилган излаш-қазииш ишлари, хонадонларда ўтказилган кўздан кечириш тадбирлари ҳам бесамар кетди. Изкуварларнинг тезкор суриштирувлари, аҳоли орасидаги, жазони ижро этиш жойларидаги “агент” (манба)лардан олинган маълумотлар ҳам наф бермади.

– Яхши-яхши! Тушкунликка тушманг! – деди раҳбар ўзгача бир меҳрибонлик билан, – шиорларингиз бор эди-ку... “натижа чиқмаслигининг ўзи ҳам бир натижа” деган... Фақат Эргашга ёпишиб қолиб, бошқа йўналишларда ишлар қолиб кетмасин...

– Албатта, бошқа йўналишларда ишни тўхтатганимиз йўқ.

– Санжарбек, шунча ишни ўша тракторчи қилганига ўзингиз ишонасизми? Ички ҳиссиётингиз нима деяпти?

– Ҳамма фактлар унга қарши... устига-устак, қочиб қолгани...

– Интуициянгиз нима деяпти? – саволини такрорлади раҳбар.

– Лекин шахсан мен унинг қотиллигига ишонқирамай турибман...

– Унда анови кўшни йигит... оти ким эди?

– Замирни айтаяпсизми?

– Ҳа, у тўғрисида қандай фикрдасиз?

– Замир анча мураккаб шахс... аммо унда қотиллик қилиш учун мотивни кўрмайпман...

– Балки руҳий ҳолатида нуқсони бордир? Биласиз, бундайлар учун сабаб шарт бўлмайди... калласига келган номаъқулчиликни қилишади.

– Йўқ, йўқ, Замирнинг руҳиятида муаммо аниқланмади.

– Ота-онаси, оилавий ҳолати қанақа? – Тоҳир Ғофуровичнинг терговга қандайдир ёрдам қилишга ҳаракат қилаётгани сезилиб турарди.

– Замир жуда қийинчиликда ўсган, – терговчи гуруҳ ишлаётганлигини англатиш учун атайлаб батафсилроқ ахборот берди. – Уни дастлаб отаси, сал ўтмай онаси ташлаб кетган. Бола етти ёшга қадар холаси ва поччасининг кўлида тарбияланган. Бир йилга бормай холаси уни болалар уйига топширган. Кейин Замир ва синглиси Луизани Майрамгул ая ва Ниғмат ака асраб олган. Кўп ўтмай, Ниғмат ака ҳам оламдан ўтган, Майрамгул ая қийналиб бўлса-да ёлғиз ўзи икки асрандисини вояга етказган... Кеч уйланиши сабаби ҳам шунда. Айни пайтда у онаси, синглиси ва яқинда уйланган хотини билан бирга яшайди. Кўни-кўшнилар, маҳалла аҳли билан муносабати ёмон эмас, иш жойидан яхши тавсифланган...

– Бошқа яна қанақа тахминларингиз бор?

– Бир қанча тахминлар устида ишляпмиз... – нима деб жавоб беришга қийналиб, дудуқланди терговчи.

– Майли, Санжарбек, сизга ўргатмоқчи эмасман, нима қилиш

лозимлигини ўзингиз яхши биласиз. Ямоқчига қандай ямашни ўргатиш ақлсизлик. Қалб амри билан иш тутинг! Биласиз, иш шахсан Бош прокурор назоратида. Қолаверса, жамоатчилик бизга кўз тикиб турибди. Қандай бўлмасин, жиноятни очишимиз керак... Ҳозирча гуруҳнинг ишларидан раҳбариятнинг кўнгли тўлаяпти, деб айтолмайман... Отни қамчиламасангиз бўлмайди...

– Раҳмат, Тоҳир ака, ишимиздан ўзимизнинг ҳам кўнглимиз тўлмаяпти... Лекин, Худо хоҳласа, тез кунларда жиноятни очишга эришамиз... Ўзингизни ерга қаратмаймиз!

– Раҳмат, ўғлим! Омад! – раҳбар мулоқотни якунлашга шайланди.

– Тоҳир ака... – Санжарбекнинг овози ҳалқумига тиқилди.

– Эшитаман, Санжарбек... бирон гапингиз борми?

– Фахриддин Каримовичнинг иши... судга...

– Хабарим бор... хабарим бор! – раҳбар овозига қандайдир расмий тус берди, – иш назоратда... ҳаммаси қонун доирасида бўлади!

– Р-а-ҳ-м-а-т! – деди Санжарбек ичидан зил кетиб. Раҳбарнинг гапни қисқа қилиши унга “калаварам, шу телефонда сўзлашадиган гапми?” дегандай туюлди...

Ҳафта охирига бориб тергов гуруҳи иш юзасидан тўпланган мавжуд ҳужжатлар, тезкор маълумотлар ва ўз ички ҳиссиётларига таяниб, кўп сонли тахминлар орасидан учтасини қолдириб, қолганларини четга суриб туришга келишдилар. Биринчи тахмин: қотиллик Эргаш томонидан қасос олиш ва тергов учун ҳали маълум бўлмаган бошқа сабаблар туфайли содир этилган. Иккинчи тахмин: қотилликлар номаълум шахс ёки шахслар ёхуд бир биридан алоҳида бошқа номаълум шахслар томонидан номаълум сабаб боис содир этилган. Учинчи тахмин: қотилликлар қурбонларга яқин (қариндошлар, қўни-қўшнилар ва ҳ.к.) шахслар томонидан ҳозирча терговга номаълум бўлган мотив билан амалга оширган.

Шунга кўра тергов гуруҳи кучларни мос равишда тақсимла-

ган ҳолда учта кичик гуруҳга бўлиниб, шижоат билан иш бошладилар. Ҳар бир ҳолатни қайтадан ўрганиш, ҳар бир воқеанинг илдизига чукӯр кириб боришга, жабрланувчилар, гувоҳларни қайтадан батафсилроқ сӯроқ қилиб, иш тафсилотларини ойдинлаштиришга киришдилар.

Эрталабдан Эргашни охирги кӯрган шахс – Жалилни сӯроқ қилар экан Санжарбек ўша кун воқеаларини унинг хотирасида жонлантиришга ҳаракат қиларди:

– Жалил ака, яхшилаб эслаб кӯринг, ўша кун сизникида пайти дӯстингиз бир неча киши билан телефонда гаплашган. Унинг ким билан, нима ҳақида гаплашгани ёдингизда қолгандир? Ёки у-бу кимнинг исмини ишлатгандир?

– Бир-икки марта гаплашгани ёдимда, – бироз ўйланиб туриб жавоб берди гувоҳ, – лекин ким билан, нима ҳақида гаплашаётганига эътибор қилмаганман рости. Энди... бировнинг суҳбатига қулоқ солиш одобдан эмас... деганларидай...

– Қулоғингизга чалинган бўлиши мумкин, деган маънода сӯраяпман, – аниқлик киритди терговчи, – телефонда гаплашганда у жойида ўтириб гаплашдими ёки четроққа чиқиб...

– Эргашнинг телефонда жуда бақириб-чақириб гаплашадиган одати бор... шу сабабли, менга халал бермаслик учун йўлакка чиқиб гаплашганди...

– Қайси маънода... сиз бирор юмуш билан машғулмидингиз?

– Йўғ-э, – кулди Жалил, – ўша кун "Спорт" каналида "Шахмат дурдоналари" кӯрсатувида бизнинг клубни кӯрсатиши керак эди. Кӯрсатувни телефонга ёзиб олмоқчи эдим... "Запис" га халақит қилмаслик учун...

– Кӯрсатувни ёзиб ололдингизми? – терговчи ўрнидан туриб кетди.

– Ҳа, ёзишга – ёздим, фақат телефонимнинг хотираси тўлиб қолиб, охири – мен гапириб турган жойи сиғмай қолди.

– Ҳозир телефонингиз ёнингиздами?

– Ҳа, чўнтагимда, киришда постдагилар ўчириб қўйинг, дейишганди.

- Ўша кунги ёзув сақланиб қолганми?
- Албатта... Лекин сизларга нимага кераги?..
- Ўша ёзувни бир кўрсам бўладими?

– Марҳамат, – гувоҳ телефони ковлашга тушди ва керакли жойини топиб, телефонни терговчига узатди, – мана, ўн дақиқалик видео экан.

Санжарбек телефонни сим ёрдамида компьютерга улаб, тасвирни кўришни бошлади.

– Ана шу бизнинг шахмат клубимиз, – Жалил экрандан кўзини узмасдан шарҳлашга тушди. – Ҳозир бизда икки юзга яқин ёшлар шуғулланишади... Эргаш билан шу хонада гаплашиб ўтиргандик...

Санжарбекнинг кўзи экрандаги тасвирларда бўлса-да, бутун вужуди кулоққа айланиб, бегона товушни тутишга шай турарди. Шу пайт телефоннинг жиринглаган овози эшитилди ва гўшакни кўтарган шахснинг “ало, ало, эшитаяпман... ҳа, менман... ҳозир, сал четга чиқиб олай” деган гаплари яққол эшитилди. Телевизорнинг овози бирмунча баланд бўлганлиги боис экран олдидан узоқлашиб бораётган кишининг овози пасайиб борди. Энди телевизорнинг овози бирмунча тиниқ эшитила бошлади. Лекин диққат билан кулоқ солинганда сал нарида телефонда гаплашаётган эркак кишининг дағал овози ҳам элас-элас эшитилиб турарди. Терговчи телефондаги видеотасвирни бир неча марта орқа-олдинга айлантириб, Эргашнинг гапларини илғашга ҳаракат қилди. Телевизорнинг овози унинг товушини босиб кетаётганлиги боис гап нима ҳақида кетаётганлигини англаш қийин эди. Лекин “нима қилай?”, “қачон”, “нима бўлади?”, “менга қара, ука” деган иборалар тиниқ эшитилди. Сўзлашув ниҳоясида Эргашнинг “бўпти кутаман... ..миржон” деган гапи бошқа товушлар соясида жуда суст эшитилди. Терговчи ёзувнинг шу жойини такрор-такрор эшитса-да, иборада ишлатилган исмни англаб олишнинг имконияти бўлмади... Бояги исм биринчи эшитишда Амир, иккинчисида Самир, учинчисида Замир... Маъмир бўлиб эшитилаётгандай туюларди. Шундай бўлса-да, Сан-

жарбек ўша куни Эргашнинг айнан Замир билан гаплашганига шубҳаси қолмаганди...

Зудлик билан аудиоёзув бўйича овоз эгасининг шахсини аниқлаш ва матннинг сўзма-сўз мазмуни ҳамда хусусиятларини аниқлаш мақсадида суд-фоноскопия экспертизаси тайинланди.

Ҳали экспертиза хулосаси олинмаган бўлса-да, Санжарбек қотил Замир эканлиги ҳақидаги фаразни биринчи ўринга кўтарди. Замирнинг устидан ўрнатилган кузатув тадбирлари кучайтирилди. Аммо “объект” одатий ҳаёт тарзини давом эттирарди, хатти-ҳаракатларида шубҳали ҳолатлар кузатилмаётганди...

Замирнинг айбдорлиги масаласида тергов гуруҳи аъзоларида ҳам яқдиллик йўқ эди. Санжарбек ички ҳиссиётига таяниб, Замирнинг қотилликка эҳтимоли яқинлигини таъкидлаётган бўлса-да, аммо қўлида унинг айбдорлигини исботловчи деярли ҳеч вақо йўқ эди. Раҳимжон эса ҳамон бу тахминни истиқболсиз деб ҳисобларди.

– Хўп, эртага экспертиза Эргашнинг Замир билан гаплашганлигини исботлади ҳам дейлик, нима ўзгаради? – дерди Раҳимжон ўз нуқтаи назарини ҳимоя қилиб, – Замир Эргаш ака билан гаплашгандим, ундан “нега бармоқ излари топширишга келмадингиз, терговчилар сизни қидиришди” деб айтгандим, дейиши тайин. “Нега унда ёлғон гапириб, терговни чалғитмоқчи бўлдинг?” деб сўрасангиз, “тўғриси айтсам, сизлар мени ҳам Эргаш билан шерик деб ҳисоблайсизлар, деб кўрқдим” дейди. Хўш, кейин нима қиламиз? Қўлимизда бирорта далил бўлмаса! Замир ҳам анойи эмас. Мабодо, жиноятни қилган бўлса ҳам, далилингни кўрсат, деб шақшайиб тураверади. У биргина ёлғондан шокка тушиб, бор дардини тўкиб солади, деб хомтама бўлманглар! Далилсиз бу “крепкий орешек”дан бирор нарса суғуриб олиш қийин.

– Жиноятни ким қилганлигига амин бўлсак, – тушунтиришга ҳаракат қилади Санжарбек, – далил топиш қийин бўлмас! Текшириш доираси қисқарса, ишлашимиз осон бўларди.

– Хўп, охир-оқибатда Замирнинг бу ишга умуман алоқаси бўл-

май чиқса-чи? – Раҳимжоннинг паст кетгиси келмасди, – унда нима бўлади?

– Санжар ака, бармоқ изларини олишда қўли қалтирагани учун Замирга ёпишиб қолдингизми? – томдан тараша тушгандай гапга қўшилади Жўрабой. – Мен ҳам бошида шу болага шубҳа билан қарагандим. Кейин яхшироқ ўйлаб кўрсам, унда учта болани ўлдиришга умуман сабаб йўқ-ку! Мўминжоннинг отаси билан синфдош, бошқа жабрланувчилар билан ҳам бирор марта "сен-мен"га бормаган. Тўғри, у кўп жойда оёқ тагидан чиқиб қолаяпти, кераксиз пайтда, кераксиз жойда пайдо бўлиб қолаяпти. Бундай олиб қараса, у жабрланувчиларга қўшни, воқеалар марказида бўлиши табиий...

– Сувни кўрмасдан этик ечмайдилар, деганларидек ҳозирча қатъий хулосалар чиқаришга шошмаганимиз маъқул, – дейди Аловуддин босиқлик билан. – Экспертиза хулосаси олинсин, кейин Замир билан лозим даражада ишлаб кўрайлик. Балки, бардоши чидамай, ҳаммасини бўйнига олар... Агар ҳақиқатда қотилликни қилган бўлса, унда далилни ўзи бизга топиб беради... Қотилликка алоқаси бўлмаса...

– Муҳтарам ҳамкасблар, – Санжарбек қўлини-қўлига ишқалаб, муҳокамага яқун яшашга тайёрланди, – майли, ҳамманинг ўз фикри бўлгани яхши. Аммо ҳар қандай қараш, ғоя мантиққа асосланган бўлсагина яшовчан бўлади. Бизнинг устозимиз терговчи, изқувар ўз ички туйғуси – интуициясига таянган ҳолда мантиққа асосланмоғи лозим дерди. Келинглار, барчамиз ўз фикримизда қолган ҳолда қалбимизга яна бир бор кулоқ тутайлик. Тўғри, биз жиноятни тергов қилишда раҳбарият фикри билан келишишга, барча тахминлар устида бош қотиришга мажбурмиз. Лекин шунда ҳам ўз ички туйғумиз бизга йўлчи юлдуз вазифасини ўтамоғи даркор...

***

Суд-фоноскопия экспертизаси аудиоёзув фонидаги сўзлашувда Эргаш Замирнинг исмини тилга олганлигини тасдиқла-

ди. Экспертлар эшитишга яроқли иборалар матни тахминий мазмунини тиклашга эришдилар. Унга кўра Замир Эргашни нимадандир огоҳ қилган. Эргаш эса “нима қилай?”, “буёғи нима бўлади?” деган маънода ҳамсуҳбатидан маслаҳат сўраган. Замир тегишли маслаҳат берган ва яна нимадир ваъда қилган... Сўзлашув ниҳоясида Эргаш “бўпти, кутаман... Замиржон” деган. Бу уларнинг учрашмоқчи бўлгани ёки яна қўнғироқлашмоқчи бўлганлигини англатади.

Экспертиза хулосасини қайта-қайта ўқиб чиққач, Санжарбек эксперт билан гаплашишни лозим кўрди.

– Рустам Розикович, сиз тадқиқ этган суҳбатда гап ўзи нима ҳақида кетмоқда? – Санжарбек худди ҳеч нарса тушунмагандай экспертга юзланди.

– Хулосада кўрсатганимдек, – жиддий оҳангда гап бошлади мутахассис, – овоз жуда паст, кўпчилик қисми эшитиш учун яроқсиз. Гап авзойидан суҳбатдошлар қандайдир нохушлик ҳақида гапиришган. Нариги одам Эргашни қандайдир фалокатми, ишқилиб хунук воқеадан хабардор қилган. Эргаш ундан маслаҳат сўраган. Замир уни овутмоқчи бўлган. Эргаш бундан қаноат қилмай, тезроқ етиб келишини сўраган. Охир-оқибатда, Замир етиб боришга ваъда берган... Эргаш кутадиغان бўлган...

– “Кутаман” деганда Эргаш балки телефон қўнғироғини кутишни назарда тутгандир, – деди терговчи қўлидаги қаламни ўйнатиб.

– Йўқ, бу ерда гап муаллифи учрашишни назарда тутмоқда, – деди эксперт кўзойнагини дастрўмолчаси билан арта туриб. – Эътибор қилган бўлсангиз “кутаман” ибораси қандайдир илтимос, тезроқ ёрдамга келиш, интизорлик маъносида ишлатилган. Бу фикрни нотиқнинг олдинги сўзларидан келиб чиққан ҳолда айтаяпман. Албатта, бу менинг мутахассис сифатидаги шахсий мулоҳазам. Хулоса чиқариш – сизлардан.

Санжар экспертга жавоб бериб, бир муддат ўйланиб қолди: Интуициям бу гал ҳам мени алдамаган кўринади... Демак, қотил – Замир!!! Бу ўлгур одамми, ҳайвонми, шайтонми? Мақсади

нима? Нимага эришмоқчи? Уч бегуноҳ болани ўлдириш унга нимага керак? Ёки у руҳий хастами? Ўз хатти-ҳаракатининг оқибатини тушунмайдими? Ундай деса, соппа-соғ, одамлар орасида ишлаб, яшаб юрибди-ку! Ҳеч ким ундан шикоят қилгани йўқ-ку! Ёки у одамхўр – маньякми? Фақат шу тоифа кимсаларгина бесабаб қўлини қонга белашади. Бировларни ўлдириб, ҳузурланишади. Уни на бошқаларнинг азият чекиши, на қўлга тушса умрининг қолган қисмини қамоқда ўтказиши қизиқтиради. Одам ўлдириш улар учун чумчуқ сўйишдай гап. Йўқ, йўқ, юрагида жиндеккина бўлса-да меҳр-шафқат бор инсон ҳатто чумчуқни ўлдиришга қўли бормаиди, ичи ачийди... Наҳотки, улар ана шундай маньякка дуч келишган бўлса! Одатда, маньяклар жиноят изларини яшириш ва терговдан қочиб юришни маҳорат билан уддалашади. Шу сабабли, туркум қотилликлар содир этган маньякларни узоқ йиллар давомида фош этишнинг имкони бўлмаиди. Бундан ташқари, бутун жаҳон тергов-суд амалиётидан маълумки, маньяклар оилавий ҳаётда омадсиз, жамият кўз ўнгида камсуқум, беэиён ва ювош кўринади... Нега қотилликни фақат якшанба куни содир қилган? Нима, бу у аблахнинг "фирма белгиси"ми? Ёки шунчаки тасодифми? Балки... унинг Эргаш билан тили бирдир. Барчасини бирга содир қилгандир... Эргашда Барнони ўлдириш учун мотив ҳам бор. У ўзига шерик қилиб Замирни танлаган. Биринчи қотиллик хамирдан қил суғурилгандай уддаланган. Ҳамма болани бедарак йўқолган деб ҳисоблагани, қотилни қидириш ҳеч кимнинг калласига келмагани уларда янги қотилликка рағбат уйғотган... Шу тариқа Нуриддин йўқ қилинган. У шўрлик ҳам бедарак йўқолганлар рўйхатидан жой олган. Албатта, бундай ҳолларда жиноятчи эмас, йўқолган шахс қидирилади... Жиноятчилар қурбон бўлган шахснинг мурдаси топилмаса, жиноят иши қўзғатилмаслигига, жиноятчини ахтариш билан ҳеч ким шуғулланмаслигига амин бўлгач, худди ўша усулда Мўминжонни ўлдиришган... Йўқ, йўқ, унчалик ёпишмаяпти... Замирни маньякка чиқардик. Лекин Эргаш маньяк эмас-ку. Маньяк бўлмаган одамнинг бунақа разилликка қўл уриши

асло мумкин эмас... Унда бу иккаласининг ўртасида қандай сир бор? Уларни бирлаштириб турган нарса нима? Эргаш қотилми ёки қурбонми? Нега қочиб қолди? У нимадан чўцияпти? Балки...

Санжарбек хаёллар оғушида эшик тақиллаб, хонага Раҳимжон билан Жўрабой кириб келганини ҳам сезмай қолди. Саломалиқдан сўнг талаба қизиқишини яширолмади:

– Экспертиза хулосаси келган экан, нима дейишибди?

– Ҳа, экспертиза хулосасини олдик, – Санжарбек ҳужжатлар орасидан икки варақ хулосани олиб, Раҳимжонга узатди, – экспертни ҳам сўроқ қилдим. Хуллас, Эргаш ўша куни Замир билан гаплашгани аниқ. Улар Тошкентда учрашишга келишишган...

– Вой аблаҳ мулойимхунуг-эй, бизни алдаган экан-да! – тўнғиллади Жўрабой. – Бундан чиқди Эргашни ҳам у гумдон қилганми, дейман-да!

– Шошилинич хулосага келиш ярамайди, – танбеҳ берди гуруҳ раҳбари, – энди нима қиламиз, шундан гапиринглар?

– Замирни зудлик билан қамоққа олиш лозим, – деди Раҳимжон қўлидаги ҳужжатдан бошини кўтармай.

– Сиз қандай фикрдасиз? – Санжарбек Жўрабойга ўғирилди.

– Менимча, тўғри таклиф.

– Унга нима айб қўямиз? – деди гуруҳ раҳбари ҳамкасбларини баҳсга чорлагандай. – Қамаш учун қўлимизда қандай далил-исботимиз бор?

– Кечагина ўзингиз ҳаммасини Замирдан кўриб тургандингиз, бугун уни қамоққа олишга қаршимисиз? – деди Раҳимжон норози оҳангда, – тушунмай қолдим!

– Мен кечаям, бугунам Замирни асосий гумондор деб биламан, аммо қуруқ гумон билан ҳеч кимни қамоққа олиб бўлмаслигини биласизлар-ку! Қамоққа олиш учун атиги битта бўлса-да, далил керак. Хўш, бизда шундай далил-исбот борми? Афсуски, йўқ.

– Қамоққа олсак далилни ўзи...

– Раҳимжон, бир нарсани тўтидай неча марта такрорлаш мумкин, – гуруҳ раҳбари ҳамкасбининг гапини бўлди, – мен

унақа йўл тутолмайман. Ҳатто, Замирнинг айбдорлигига юз фоиз амин бўлсам ҳам, далилларсиз уни қамоққа ололмайман...

– Мана, безрайиб ёлғон гапириб турибди-ку! Эргаш билан гаплашмадим, деганди – гаплашган, Тошкентга бормаганман, деганди – борган. Бу исбот эмасми? Мана бу экспертиза хулосаси далил эмасми?

– Эҳ, Раҳимжон-эй... ўз айтганингиздан қолмайсиз-а! – Санжарбек ҳамкасбига яқинлашиб, елкасига қоқиб қўйди. – Экспертиза хулосаси Замирнинг Эргаш билан гаплашгани ва унинг ёнига борганини исботлаяпти... қотиллик қилганини эмас... Мен аминман, ҳозир Замирни чақириб, сўрасак “тўғри гаплашганман, унинг олдига Тошкентга ҳам борганман... Эргаш ака мenden маслаҳат сўраганди... гаплашганимизни ҳеч кимга айтма, деб илтимос қилганди... шунинг учун сизларга айтмагандим” деса, нима қиламиз? Унинг айбдорлигини қандай бўйнига қўямиз? Бу йигит анойилардан эмас. Ўламан-саттор, мен ҳеч қандай жиноят қилмаганман, деб туриб олади. Фақат рад этиб бўлмас далилларгина уни тилга киритиши мумкин.

– Қаердан топамиз ўша далил ўлгурни? – деди Раҳимжон қошини чимириб.

– Ҳа, яшанг, жаноб терговчи, – деди Санжарбек кулимсираб, – ана шу ҳақда гаплашсак, баҳслашсак арзийди. – Ҳозирча Замирга тегмай турганимиз, сўроққа ҳам чақирмаганимиз маъқул. Ортидан кузатувни давом эттирамиз, ҳар бир қадами, ҳар бир хатти-ҳаракатини ўрганиб бораверамиз. Бошқа томондан, унинг ҳаёти, фаолиятининг номаълум қирраларини ўрганишни бошлаймиз. Раҳимжон, сиз Жўрабой билан Тошкентга жўнайсизлар. Ишхонасида бўлиб, раҳбарлари, ҳамкасблари билан суҳбатлашиб чиқасизлар. Унга дахлдор барча маълумотларни тўплайсиз. Ўртоқлари ким, ким билан кўпроқ мулоқот қилади, сирдоши борми, ҳамма ҳаммасини аниқлайсиз. Сўнг у ўқиган енгил саноат техникумига бориб, ўқиш даври ҳаёти билан қизиқиб кўрасиз. Ўқитувчилари, курсдошлари билан гаплашиш лозим. Ўқиш даврида Замир қаерда турган, кимлар билан яша-

ган, кимлар билан алоқани сақлаб қолган... хуллас унинг Тошкентдаги ўқиш ва иш даври ҳаётини тўлиқ ўрганиб чиқасизлар...

– Санжар ака, шулар бизга бирор нарса беради, деб ўйлайсизми? – Раҳимжон инжиқланди.

– Нега фойдаси бўлмас экан? Ахир биз Замирнинг Тошкентдаги фаолияти ҳақида ҳеч нарса билмаймиз-ку! Бундай олиб қарайдиган бўлсак, унинг умрининг катта қисми пойтахтда ўтган, олдин ўқиган, кейин ишляпти... Агар у чиндан ҳам қотил бўлиб чиқадиган бўлса, кўрасизлар, ҳали калаванинг чувалган бир учи Тошкентга бориб қадалиши ҳам мумкин...

– Тушунарли, биз унда йўлга чиқдик, кетар одамга йўл яхши, – Раҳимжон ўрнидан кўзғалди ва Жўрабойга юзланди, – қани, ўртоқ профессор, кетдикми?

– Кетдик! – Жўрабой тиржайиб устозига эргашди.

– Сизларга омад!

Йигитлар чиқиб кетгач, Санжарбек Аловуддин Истамовични чақириб, Эргашни излаш ишларининг бориши билан қизиқди.

– Жалилникидан чиққандан сўнг Эргашнинг изи қумга синггандай йўқолган. Шундан кейин уни ҳеч ким кўрмаган. Ўша атрофдаги видеокамералар объективига тушмаган. Ҳеч кимга қўнғироқ қилмаган. Барча уринишларимиз зое кетмоқда... Замирнинг у билан учрашгани аниқ бўлса, уни кўрган охирги одам бўлади. Балки, у бирор-бир янгилик айтар...

– Йўк, ҳозирча Замирга тегмай турамиз, чўчитиб қўймаслигимиз лозим. Лекин кузатувни кучайтиришга тўғри келади... Яна Эргашга ўхшаб уни ҳам тополмай қолмайлик. Ҳеч бир қадами эътибордан четда қолмасин. Ким билан гаплашяпти, ким билан учрашяпти, ким билан қўнғироқлашяпти...

Изкуварлар бошлиғига тегишли топшириқларни бергач, Санжарбек Замирнинг ўтмишини ўрганиш мақсадида унинг ҳақиқий ота-онаси, амакиси яшайдиган манзилга отланди...

***

Замирнинг ишхонасига етиб келган терговчилар аввал кор-

хона раҳбарлари билан гаплашдилар. Улардан “юриш-туриши намунали, берилган топшириқни бажаради, биров билан иши йўқ, ҳамкасблари билан муносабати яхши” деган юзаки ва расмий жавобни олгач, ходимлар билан мулоқот қилдилар.

– Жуда ғаройиб, антиқа бола, – дея гап бошлади ёши улуғроқ ходимлардан бири – Шоғулом ота, – ўзи қўйнинг оғзидан чўп олмагандай ювош кўрингани билан жаҳли чиқса, отасини ҳам аямайди. Ҳеч ким индамаса, ишини билиб-билиб қип юраверади, бировга зиёни тегмайди...

– Нимадан жаҳлланади? Ёки ҳамкасблари унинг аччиғини чиқариш учун тегишадиган бирор-бир нозик нуқтасини билишадими? – Раҳимжон отахонни гапга солишга уринди.

– Болалар ҳам ёмон-да! Гапни айлантириб, “қачон уйлана-сан”га олиб боришади! Замирнинг уйланмай юрганини аския қилишни яхши кўришарди-да! У шўрлик шу гапни эшитди дегунча, тепа сочи тикка бўлиб, жиғибийрони чиқиб қоларди. Бешим чатоқ деганимиз бор. Бир куни денг, “Замир, қачон уйлана-сан... анави тарафлар жойидами?” деб ҳазиллашганди, қўйдаи ювош бола шерга айланиб, Бешимга ташланиб қолса бўладими? Уч-тўрт киши зўрға ажратиб олдик. Бўлмаса, анови ҳазилкашнинг дабдаласини чиқарган бўларди. Лекин ўзи унақа ёмон бола эмас...

– Ўттизга қадар уйланмай юргандан кейин одамлар ҳар қандай одам тўғрисида шунақа шубҳа-гумонларга боришади-да, – атайлаб сўрайди терговчи.

– Тўғри-ку-я, лекин у бечора ҳам бекорга шунақа сўппайиб юрмагандир... Уйланишга чоғи йўқдир... Шароити бўлмаса, тўйни катта холасининг пулига қиладими? Унияи тўғри тушуниш керак-да... Биласиз, бизнинг йигитлар пули бўлса, биринчи навбатда хотин қилади, уй солади, машина олади. Давлати янада ортса, олди-ортига қарамай хотинни иккита қилади... Менга қаранг, ука, тинчликми, нега бунча бу бола билан қизиқиб қолдиларинг?

– Отахон, мана сиз Замирни яхши биларкансиз, шу бола қотиллик қилиши мумкинми?

– Э-э-э... нафасингизни ел учирсин-эй... Шайтон яхши гапга-ям, ёмон гапга-ям омин қиларкан... Бу боланинг одам ўлдириш у ёқда турсин, чумчуқ сўйишига ҳам ишонмайман...

– Ўзингиз айтингиз-ку, одамлар ажратмаганида анови ҳазил-каш боланинг дабдаласини чиқарарди, деб. Балки кимдир шу-нақа ҳазиллашган бўлса...

– Энди... йигит кишига “нега уйланмаяпсан?” дея иддао қилиш “эркакмисан ёки ҳезалакми?” дейиш билан баробар. Ор-номусли кишига бундан оғир ҳақорат йўқ... Аммо одам ўлдириш бошқа нарсасиз... гуноҳи азим! Аллоҳ берган жонни олишга фақат Яратганнинг ўзи ҳақли! Шу арзимас сабаб билан одам ўлдириш соғ одамнинг иши эмас... Менга қаранг ўғлим, Замир ростанам бирортасини...

– Йўқ, йўқ, ҳаммаси жойида... шунчаки сўрадим-да! – Раҳимжон отахон билан хайр-хушлашиб, йўлида давом этар экан орқада чолнинг “сизлар бекорга ҳеч нарсани сўрамайсизлар, бу ерда бир гап бор?” дея тўнғиллагани қулоғига чалинди.

Замирнинг ишхонасидан иш учун аҳамиятли тузукроқ маълумот ололмаган терговчи у ўқиган техникумга борди. Ахтара-ахтара ўша вақтларда гуруҳ раҳбари бўлиб ишлаган кекса педагог Амина Назировнани топишга муваффақ бўлди. Терговчининг ташрифи мақсадини эшитиб, опа дарров Замирни ва унинг гуруҳини эсга олди:

– Мен уларнинг гуруҳига уч йил раҳбар бўлганман, – дея камсуқумлик билан гапни узоқдан бошлади устоз. – Гуруҳда ўттиз уч талаба ўқишганди. Ҳаммаси ўз фарзандларимдай қадрдон бўлиб қолганди. Замир яхши ўқирди. Лекин кўп дарс қолдирарди. Сабабини суриштирсам, оилавий аҳволи анча ночор экан. Қишлоқда экин-тикинларни экиб, парваришлаб, бозорга сотиб бўлгандан кейингина – асосан қиш пайти дарсларга тўлиқ қатнашарди. Қолган пайтлари бир кун дарсга келса, икки кун

томорқасида ишларди, бола бечора. Лекин жуда тиришқоқ эди, қолдирган дарсларни ҳам кейинчалик ўзлаштириб оларди...

– Курсдошлари билан муносабати қанақа эди?

– Менимча, ёмон эмасди. Ҳарқалай, уч йил давомида бирор-таси билан урушиб, жанжаллашиб юрганини кўрмаганман. Болаларга кўп қўшилмасди...

– Нега, бирор сабаби борми?

– Чўнтагида бир мири бўлмаган одам бировларга қўшилоладими? Чинозга қатнашнинг ўзи бўладими? Йўлкиранинг ўзи чақиб ташлайди... Шунинг учун кўпинча болалар тушликка чиққанда унинг синфда уйдан олиб келган егуликни эрмак қилиб ўтирганини кўрардим.

– Нима, у шунча йўлдан қатнаб ўқирмиди? – терговчи қандай қилиб аёлнинг “жағини очиш”ни ўйларди.

– Нима қилсин? Баҳор, ёз, кузда қатнашга мажбур эди. Дала ишлари тугагандан сўнг фақат қиш пайти – уч-тўрт ой Тошкентда қоларди...

– Ижрада турармиди?

– Шунга ўхшаш, фақат текинга, лекин беминнат... – кулди аёл, – гапимга тушунмадингиз-а?

– Рости, тушунмадим, – елкасини қисди Раҳимжон.

– Худо раҳмат қилсин Карим деган тарихчи устозимиз бўларди. Бир куни гапдан гап чиқиб, девормиён қўшниси Россияга болаларининг олдига кўчиб кетаётгани, ҳовлисига, дарахтларига қараб турадиган қўл-оёғи чаққон болалардан бўлса, текинга ижарага қўймоқчи эканлигини айтиб қолди. Хаёлимга Замир келди. Муҳтожликдан қийналиб юрибди... қишлоқ бола-си дарахтларнинг тилини тушунади, меҳнатдан ҳам қочмайди... Хуллас, Карим ака Замирни қўшниси билан – Танями, Галями исми ҳозир ёдимда йўқ – таништирди. Бола ўрис момога маъқул келди. Замир ўқишни битиргунча Дўмбирободда ўша ҳовлида турди...

– Ўша ҳовлининг манзили ёдингизда борми?

– Йўқ, мен у ерга бормаганман. Лекин топса бўлади. Карим

аканинг шогирдларидан унинг ҳовлисининг манзилини топсак бўлди, – опа сумкасидан телефонини чиқариб кимгадир қўнғироқ қилди ва қоғозга манзилни ёзиб олди. – Мана, марҳамат, Карим аканинг уйидагилардан сўрасангиз ўша ҳовлини кўрса-тишади.

– Сизга раҳмат! – терговчи ўрнидан қўзғалди.

– Болам тинчликми? Буларни нимага сўраяпсиз? Ёки Замир бирор...

– Ҳозирча ҳаммаси жойида! – одатий саволга одатий жавоб берган терговчи янги манзил томон шошилди.

Дўмбирободдаги манзилни топиш қийин бўлмади. Икки қаватли нақшинкор икки табақали дарвоза қўнғироғини босган терговчи ўрис опанинг ҳовлиси қай бири экан деган ўйда қўшни ҳовлиларга аланглади: ўнг тарафдаги ҳовли унга тегишли эмаслиги аниқ, жуда маҳобатли, чап томондаги бир қаватли эски услубда қурилган, дарвозаси ранги ўчган ташландиқбашара ҳовли опаники бўлиши мумкин.

Эшикни ўттиз-ўттиз беш ёшлардаги йигит очди ва меҳмоннинг кимлигини суриштириб ўтирмасдан ичкарига таклиф қилди.

– Бегова қилганим учун узр, мен раҳматли устоз Карим аканинг хонадонини излаб...

– Адашмадингиз, мен ўғиллари бўламан, – деди мезбон зиёлиларга хос тавозе билан, – Шавкат Каримович.

– Мен прокуратурадан терговчи Раҳимжон Мўминовман, – терговчи чўнтагидан қизил муқовали гувоҳномасини чиқариб, очиқ ҳолда мезбонга кўрсатди.

– Жуда яхши, танишганимдан хурсандман, юринг, уйга кирайлик, – деди Шавкат гувоҳномага қўз қирини ташлаб.

– Йўқ, раҳмат, шошиб тургандим. Бир масалада ёрдамнингиз керак бўлиб қолди...

– Марҳамат, агар қўлимдан келса, жоним билан...

– Деворма-девор қўшнилариңгиздан бири Россияга кўчиб

кетган экан... Ҳовлисида ҳозир кимдир турадими? Ёки ҳовли аллақачон сотилиб кетганми?

– Татьяна Егоровнани айтаяпсиз, – мезбон чап томондаги қаровсизроқ уйга ишора қилди, – ҳалиям бўш турибди-да! Икки-уч йил олдин кампир Москвада оламдан ўтиб кетди. Ўғли ФСБда ишлайди. Унинг бу ерларга келиб, меросни расмийлаштиришга вақти йўқ шекилли, ҳали бирор марта келганиям, хабар олганиям йўқ... Бир-иккитаси ҳовлини сотиб оламиз деб, боғланиб кўришди. “Ёзда бораман, кузда бораман” деб ҳалигача келолгани йўқ. Уй шундай турибди...

– Уйга бирортаси қараб турадими? Калити кимда?

– Нима, сиз уйни сотиб олмоқчимисиз?

– Йўқ-йўқ, биз бир нарсага ойдинлик киритаётгандик... шунчаки...

– Калит чинозлик бир болада туради...

Раҳимжоннинг “йўғ-э, ростданми?” деб қичқириб юборишига бир баҳя қолди.

– Иси нимайди-я... ҳозир тилимнинг учида турибди...

– Нима, унинг ўрис опага бирор қариндошчилиги борми?

– Йўқ, ҳеч қанақа қариндош эмас. У йигит талабалик пайти шу уйда ижарада турган. Кампир ундан ижара ҳақи ҳам олмаган, ҳовли-жойга қараб турсанг бўлди, деган... Таня опа вафот этгунча ҳар ёзда келиб, ўн беш-йигирма кун туриб кетарди...

– Йигитнинг исми Замир эмасми? – мезбоннинг оғзидан эшитишни хоҳлаётган исми ўзи тилга олишга мажбур бўлди.

– Ҳа, ҳа... Замир! Ёдимга тушди... Қишлоқ боласи эмасми ҳовлини қўғирчоқдай чиройли қилиб қўйди, дарахтларни эгасининг ўзиданам яхши парваришлади, ҳамма ёққа гуллар экиб ташлади. Таня опа ҳар келганда хурсанд бўлиб кетарди... Замир ўқишни битириб кетгандан кейин, ҳовли анча абгир бўлиб қолди... Опаям оламдан ўтиб кетди... шунақа гаплар.

– Замир ҳозир ҳам келиб турадими?

– Кейинги пайтда камнамо бўлиб қолди. Ҳовлигаям олдингидай меҳр билан қарамай қўйди. Қаранг, дарахтларнинг ҳам кўпи

қуриб қолди, – деди мезбон девордан учи кўриниб турган да-
рахтларга ишора қилиб.

– Опа ўлгандан кейин ўғли калитни ундан олиб қўймадими?

– Таяна опа уни яхши кўрарди, фақат шу болага ишонарди. Опа
вафотидан кейин боласи у билан гаплашиб, то уйни сотгунча
қараб туришни илтимос қилган шекилли. Чунки харидорлар
келганда уйни Замирнинг ўзи келиб, кўрсатиб кетганди.

– Охирги марта Замирни қачон кўргандингиз?

– Кўрмаганимга анча бўлди... Хотирам адашмаса, уч ойлар ол-
дин бир харидорни уйни кўрсатишга олиб келганда кўргандим.
Ундан кейин кўзим тушмади. Лекин мен кўпинча ишда бўла-
ман... Келган бўлсаям учратмаган бўлишим мумкин...

– Қанақа харидор билан келганди ўшанда? – набатдаги савол-
ни берди терговчи.

– Тўғриси, ёдимда йўқ. Ишга шошиб тургандим, саломлашиб
ўтиб кетдим.

– Замирнинг ҳамроҳи харидор эканлигини қандай билдин-
гиз? Ёки унинг ўзи сизга айтдими?

– Йўғ-э, ундан сўраб ўтирганим йўқ... Ўзим шунақа деб ўйла-
дим-да. Харидордан бошқа кимниям бу ерга бошлаб келиши
мумкин.

– Замир бу ердаги қўшнилар ичидан кимлар билан яқинроқ?

– Тушунмадим... қайси маънода?

– Кимлар билан мулоқот қилиб турарди, гаплашарди, демоқ-
чи эдим, – изоҳ берди Раҳимжон.

– Тўғриси, унинг бирорта қўшни билан апоқ-чапоқ юрганини,
берилиб гаплашиб турганини кўрмаганман.

Раҳимжон суҳбатни якунлаб, гуруҳ раҳбарига ахборот берди.

– Ана буни натижа деса бўлади, яшанг, Раҳимжон! – тилла топ-
ган одамдай суюниб кетди Санжарбек. – Сиз қолган қўни-қўш-
ниларни сўроқ қилиб тулинг. Мен тинтувга санкция ҳозирлаб,
тезда етиб бораман...

– Санжар ака, нима, бу уйда бирор нарса бор деб ўйлаяпсиз-

ми? – Раҳимжон ҳамон ўз “топилмаси”нинг аҳамиятини тўлалигича англолмай турарди.

– Ҳарҳолда, менга шунақа туюлмоқда, интуиция! Барибир текшириб қўйсак, зиён қилмаймиз, – камтарлик қилди гуруҳ раҳбари. – Сиз ишни бўшаштирмай тулинг, мен бирор соатда ўша ерда бўламан.

Раҳбарнинг олқишидан руҳланиб кетган Раҳимжон қўл шимариб, ишга киришди. Даставвал маҳалла оқсоқоли билан суҳбатлашди. Сўнг қўни-қўшнилари сўроқ қилишга ўтди. Улар ҳам Шавкатнинг гапларини тасдиқлашди.

– Бир ҳафта десаммикан, ўн кун десаммикан олдин ўрис мононикига икки киши кириб кетаётганини кўргандим, – деди қарама-қарши уйда яшовчи Зулайхо исмли келинчак, – шу пайти мен дераза ойнасини артиб тургандим...

– Уларнинг ташқи кўриниши, ёши қанақа эди? – сўради Раҳимжон худди жинойтчиларнинг устидан чиқиб қолгандай ҳаяжони ошиб.

– Бири ўрта бўйли ёшроқ, иккинчиси кексароқ... гавдали эди... Ота-болами деб ўйлагандим...

– Сиз ўрис опанинг уйига қараб турадиган Замирни танирмидингиз?

– Йўқ, келин бўлиб тушганимга энди бир йил бўлади... Унақа одамни танимайман.

– Уларни олдин кўрганмидингиз?

– Қаерда кўраман, биринчи кўришим...

– Балки олдин ҳам келган бўлса, кўзингиз тушмаганмиди, демоқчийдим.

– Йўқ, уларнинг олдин бу ерга келганини кўрмаганман...

– Уларни кўрган кунингизнинг аниқ санаси, соатини эслай оласизми?

– Пешиндан кейин... соат уч-тўртлар бўлса керак... Лекин санаси ҳозир ёдимда йўқ... бўлса ўн кунлар бўлгандир-да...

– Илтимос, синглим, эслашга ҳаракат қилиб кўринг, бу жуда

муҳим... балки ўша куни уйларингизга меҳмон келгандир... –
терговчи йўналиш берди.

Аёл бироз ўйланиб, сўнг қўшимча қилди:

– Ҳа-ҳа... шу куни, адашмасам, адажон билан ойижон Бўкага қариндошлариникига тўйга кетишганди... демак шанба ёки якшанба бўлган...

– Тўйнинг таклифномаси сақланиб қолганмикан?

– Адажонда бўлса керак... улар ҳозир ишда эдилар...

– Балки уйда сақланиб қолгандир...

– Ҳозир қараб чиқаман, – келинчак уйга кириб кетди ва сал ўтмай бир неча таклифнома олиб чиқди. – Мана ўша таклифнома...

Раҳимжон таклифномани қўлига олиб, санасига тикилди: худди ўша сана... якшанба куни... Вой аблаҳ-эй... ўша куни қоровулхонадан қўнғироқ қилиб, Эргашнинг ёнига етиб келган экан-да! “Уйда балиқ қовурдим” деб ҳаммамизнинг қулоғимизга лағмон осиб юрган экан-да! Эргаш билан нима мақсадда учрашган... Нимага уни бу уйга бошлаб келган? Ҳарҳолда, Эргаш уйга харидор чиқмагандир! Наҳотки, Санжар аканинг хавотири тўғри чиқса! Юраги сезган экан-да! Ундан чиқди Эргаш шу ерда гумдон қилинган бўлса-я!

Ўз хаёлларидан ўзи чўчиб кетган терговчи бир муддат жойида қотиб қолди. Ташқаридан машина овози ва одамларнинг ғала-ғовурини эшитиб, ҳамкасблари истиқболига шошилди. Ташқарида уни бутун бошли тергов-тезкор гуруҳи кутиб турарди. Раҳимжон гуруҳ раҳбарини бир чеккага тортиб, ҳозиргина қўшни келинчакдан олинган “хушхабар”дан “суюнчи” олди.

– Эй, буёғи зўр бўлибди-ку, – ёш болалардай қувониб кетди Санжарбек, – офарин, қойил, Раҳимжон, қойил! Калаванинг учини топибсиз... Қаранг, ҳаммаси тўғри келаяпти. Барчаси ўйлаганимиздек чиқаяпти! Энди мурдани топиш қолди, қани кетдик.

– Кимнинг мурдаси? – Раҳимжоннинг овози титраб кетди.

– Кимники бўларди, Эргашники-да! Балки яна битта-яримтаники чиқиб қолса, ажабмас!

Тергов-тезкор гуруҳ барча процессуал расмиятчиликларни ўринлатиб, маҳалла оқсоқоли, участка нозири, холислар иштирокида уйнинг қулфини бузиб, ичкарига киришди. Тез орада мутахассис ва экспертлар қоровсиз қолган уйни, ўргимчак ин қуриб олган ёрдамчи хоналарни кўздан кечиришди, яроқли бармоқ излари олинди. Хоналардаги полларнинг ости, деворлар, биноларнинг пойдевори, томи, ҳовли сатҳи техника ёрдамида синчковлик билан чиғириқдан ўтказилди. Навбат ҳожатхонага келганда мутахассислардан бири қўлидаги лупа билан деворга зимдан тикилар экан ёнига гуруҳ раҳбарини таклиф қилди:

– Санжар ака, буни қаранг, мана бу ерда билинар-билинмас қон изи сақланиб қолган экан... Оддий кўз билан қараганда кўринмаслиги мумкин, аммо лупада бемалол кўrsa бўлади.

– Балки, бу қон изи эмасдир, – деди гуруҳ раҳбари лупадан кўз тазмай.

– Қон изи экани аниқ... аммо, ҳайвоннинг қони ҳам бўлиши мумкин.

– Қизиқмисиз, ҳожатхонага ҳайвоннинг қони қаердан келиши мумкин.

– Шошилманг, лаборатория таҳлили ҳаммасига аниқлик киритади, – деди мутахассис орқасига ўгирилиб.

Бошқа бир мутахассис ҳожатхонанинг оёқ остига қоқилган тахталарини синчиклаб кузатар экан гуруҳ раҳбарига мурожаат қилди:

– Ўртоқ бошлиқ, мана бунга бир қаранг.

Терговчилар бирин-кетин мутахассиснинг ёнига боришди.

– Мана бу мих янги, мана булари эса эски... демак яқин вақтларда ҳожатхона тахталари олиниб, сўнг бошқатдан жойига қоқиб қўйилган.

– Ҳожатхонани бузишга, ахлатини чиқаришга тўғри келади, – деди Санжарбек туйнукдан пастга мўралаб, – чуқурлиги қанча экан?

Мутахассис қўлига кичикроқ тош олиб, туйнукдан ташлади ва тошнинг тушиш тезлигига қараб, чамалади:

– Камида тўққиз-ўн метрча борга ўхшайди.

– Ўхў анча чуқур экан-ку!

Гуруҳ раҳбари сал четга чиқиб, Аловуддин Истамовичга қўнғироқ қилди ва ҳеч иккиланмай Замирни зудлик билан қўлга олишни буюрди. Тезда тегишли ташкилотлардан иш кучи ва махсус техника чақиртирилиб, ҳожатхонани бузишга киришилди.

Санжарбек шофёрлар орқали дўкондан икки шиша ароқ олиб келтириб, тадбир иштирокчиларига бир пиёладан қуйиб берди, ўзи ҳам пиёладаги “шайтоннинг суви”ни охиригача симириб, “эпицентр” томонга юрди...

Кеч соат йигирма иккига қадар давом этган тадбир бесамар кетмади. Юзига махсус ниқоб тақиб олган мутахассислар дастлаб узун таёқда ҳожатхона тубини титкилаб кўришди. Қудуқда одам тана аъзолари борлигига амин бўлгач, ахлатни тепага чиқаришга киришдилар. Бир-неча киши сув ёрдамида чиқиндилар орасидан одам танаси аъзоларини ажратиб ола бошлаганда чидаб бўлмас даражадаги қўланса ҳиддан кўнгиллари айниб турган тадбир иштирокчиларининг ичак-чавоғи халқумига қадалгандай бўлди. Кимдир қоронғи тарафга ўтиб, ўқчиб-ўқчиб қайт қилишга тушди. Яна кимдир оғзи-бурнини рўмолчаси билан беркитганча, сал нарироқ кетишга мажбур бўлди. Мутахассислар ахлат ичидан ажратиб олинган тана аъзоларини ювиб, тозалаб қопларга жойлаштиришди.

– Тана аъзолари бир кишига тегишли шекилли, – сўради гуруҳ раҳбари қоплар оғзини бекитаётган мутахассисдан.

– Битта калла чиқди-ку, бир киши бўлса керак-да! – тўнғиллади мутахассис.

– Иккинчи мурданинг калласини бошқа ёққа кўмган бўлиши мумкин-ку, – мутахассиснинг жавобидан кўнгли тўлмаган Жўрабой гапга аралашди.

– Йигитча, шошмасангиз, эртага ҳаммасини хулосада кўрсатамиз!

Санжарбек кеч бўлиб қолганлигига қарамай, аввал Тоҳир Ғо-

фурувичга, сўнг вилоят прокурорига қўнғироқ қилиб, тадбир натижалари ҳақида ахборот бери...

***

Иш кунини одатдагидан эртароқ бошлаган терговчилар Замирни сўроқ қилишга пухта тайёргарлик кўрдилар. Улар бор далиллар, фактларни мунчоқдай териб, гумондорга ҳақиқатдан қочишга, терговга чап беришга зарра имкон қолдирмасликни ўйлардилар. Пешинга яқин суд-тиббиёт экспертизаси хулосаси олинди. Унга кўра, ахлат орасидан топилган жасад қолдиқлари Эргашга тегишли эканлиги маълум бўлди.

Санжарбек Раҳимжон, Жўрабойлар билан бамаслаҳат гумондорни сўроқ қилиш тактикасини ишлаб чиқди. Тиш-тирноғи билан “қуролланган” терговчилар “жанг”га шай бўлишди...

Пешиндан сўнг милиция ходимлари хонага уйқусизликдан киприклари киртайган, кўзлари қисилиб, қовоқлари осилган, пашша талаган шекилли, юзлари қизариб, эсканнаб кетган гумондорни олиб киришди. Замир ҳамма унга қандайдир нафрат, ирганиш кўзи билан қараб турганини фаҳмлаб, ёмон иш қилиб қўйган боладай безрайиб, бошини ҳам қилганча хона ўртасидаги стулга ўтирди.

Гуруҳ раҳбари олдиндаги узундан-узоқ мулоқотни ўйлаган ҳолда қалбининг тўригача сингиб кетган нафратни бир четга суриб, ширинсухан бўлишга ҳаракат қилди:

– Замиржон, яхши дам олдингизми?

Йигит терговчилардан бунақа муомалани кутмаган шекилли ялт этиб Санжарбекка қаради, сўнг икки тарафда унга жирканч нарсага қарагандай ижирғаниш билан тикилиб турган икки йигитга нигоҳи тушиб, кўзларини олиб қочди ва эшитилар-эшитилмас “раҳмат, бўлади” деб қўйди.

– Сизни нима учун ушлаганимизни биласизми?

– Йўқ, билмайман...

– Кеча биз Эргаш тракторчининг жасадини топдик, – Санжар-

бек ўрнидан туриб, гап гумондорга қандай таъсир қилишини билиш мақсадида унга яқин келди.

– Қ-қ-а-андай қ-қ-или-б? – Замир нотўғри гапириб қўйганини фаҳмлаб, сўзини тўғирлаган бўлди. – Эргаш ака ўлганмик-а-н? К-и-м ўлдирган экан?

– Буни сиздан сўрамоқчи эдик! – Раҳимжон чидаб туrolмади.

– Нега мен? Мен қайдан биламан?

– Эътиборингиз учун Эргашнинг бўлакланган жасади Тошкентдан, аниқроғи Дўмбирободдаги сиз ижарада турган ва ҳозир ҳам бориб турадиган Таня опанинг ҳожатхонасидан топилди, – Санжарбек картани тўлиқ очишга қарор қилди. – Мана бу расмларга қаранг, ҳаммаси сизга таниш манзаралар... Мана бу эса экспертиза хулосаси...

Замир бир расмларга, бир терговчига анқайиб, бир муддат тарашадай қотди. Қўзларини юмган ҳолда қўллари билан юзини чангаллаганча сўллаийиб қолди. Юзидан қони қочиб, бир оқарди, бир кўкарди. Бўртиб чиққан томирлари таранглашиб, боши тошбақаники каби елкалари орасига сингиб кетгандай ғужа-нак бўлиб олди. У шу лаҳзаларда терговчиларнинг саволларига нима деб жавоб қайтариш, “ҳимоя” услубини қандай ташкил этишни ўйлаяптими ёки кўнглида пушаймонлик ҳисси жўш уриб, юрагига қадалаётган армон тифини, елкасида осилиб турган айбдорлик юкини олиб ташлаб, ҳаммасини рўй-рост ошкор қилишни, юрагини бўшатишни ўйлаяптими, билиб бўлмасди...

– Эргашни мен ўлдирганим йўқ! – ниҳоят тилга кирди гумондор.

– Унда катта ҳоланг ўлдирдимиз? – Раҳимжон сариқлигига борди.

– Мен қайдан билай? – деди Замир без бўлиб.

– Қаршилиқ қилишдан фойда йўқ, – деди гуруҳ раҳбари мулойимлик билан, – сизнинг ўша якшанба куни Эргаш билан кўнғироқлашганингиз, учрашганингиз, Танянинг ҳовлисига борганингиз... Бизга ҳаммаси маълум...

– Тўғри, Эргаш ака билан гаплашдик, – бироз дадилланди За-

мир, – Тошкентда учрашганимиз ҳам рост... У уйига борса қўлга тушиб қолишини айтиб, мендан вақтинча яшаб туришга жой топиб беришни илтимос қилди... Менда Таня опанинг уйининг калити бор эди. “Йўқ” дейиш ноқулай... ўша ёққа олиб бордим. Уни уйда қолдириб, ўзим Ялламага қайтиб келдим... Тавба, уни ким ўлдирган бўлиши мумкин?

– Бунақа эртагингни энангга айтасан, тушундингми? – Раҳимжон тутатиб кетди. – Нима, бизларни аҳмоқ деб ўйла-япсанми?

Замир “нима десанг – деявер, гапим шу, бошқа ҳеч нарсани билмайман” дегандай мум тишлаб тураверди.

– Сиз Эргашни уйда қолдириб, ўзингиз соат нечада қайтиб кетдингиз?

– Кеч соат олти ярим-еттиларда Таня опаникига борган бўл-сак, мен йигирма дақиқалардан сўнг чиқиб кетдим.

– Эргашнинг ўлганини қаердан эшитдингиз? – терговчи “қар-моқ” ташлади.

Ўлганини сиз айтингиз-ку... – “чап” берди гумондор.

Эргашдан хабар олишга бордингизми?

– Икки кундан сўнг ишдан чиқиб, ҳовлига бордим. Қарасам, уй қулфланган, Эргаш ака йўқ экан... Ишончлироқ жой топган бўлса, чиқиб кетгандир-да, деб ўйладим.

– Эшикни қулфлаб кетган бўлса, уйга қандай кирдингиз? – сўради Жўрабой.

– Дарвозанинг калитини Эргаш акага қолдиргандим... Ўзимда иккинчи калит бор эди...

– Нима деб ўйлайсиз, Эргашни ўлдириш кимга керак бўлган? – Санжарбек “имтиҳон” қилишда давом этди.

– Билмадим... Ҳайронман...

– Билмайсан-а, билмайсан! – Раҳимжон ҳамон “совумаганди”.

– Нима қиласан артистлик қилиб, қандай ўлдирганигни айт-да-қўй!

Замир Раҳимжонга “бўжиқараш” қилди, жавоб қайтаришга оғиз жуфтладию, ниманидир ўйлаб тилини тийди.

– Эргаш Сизга нима деганди? Нима учун қочиб юрганини айтганмиди? – совуққонлик билан сўроқ қилишда давом этди Санжарбек.

– Нима дерди, “қочишим керак, унгача яшириниб туришга жой зарур” деганди...

– Нимага қочади? Тўғри, биз уни қидираётгандик, лекин қамамоқчи эмасдик-ку! – гуруҳ раҳбари гумондорни атайлаб гапга солди.

– Мен тинтувда унинг уйидан Мўминнинг кийимлари топилганини, ҳамма уни ахтараётганини айтгандим.

– Нима, учта қотилликниям у содир қилганмикан?

– Бу ёғи менга қоронғи... бекорга қочиб юрмагандир...

– Қандай қилиб ўлдирган экан, айтиб берганмиди? Мақсади нима экан?

– Билмадим, сўраб ўтирмадим...

– Биламан, сиз бизнинг ўша уйни топиб боришимизга ишонмагансиз, – Санжарбек “қалъа”га бошқа тарафдан “ёриб кириш”га ҳаракат қилди, – уйдаги ароқ шишаси ва идишларда сизнинг бармоқ изларингиз топилди.

– Бўлиши мумкин, чунки мен ҳар борганда идишлардан фойдаланганман, – Замир “ҳимоя” чизиғида маҳкам турарди, – ўша куни ҳам дўкондан ароқ, кафеда егулик олгандик...

– Терговчилар яна кўплаб саволлар бериб, Замирни “таслим” қилишга, ҳақиқатни тан олдиришга уриниб кўрдилар. Бироқ гумондор “ўлдирсанг ўлдир – қорнимга тепма” дегандай шақшайиб, бир гапни тўтидай сайраб тураверди. Раҳимжоннинг “қотил сендан бошқа ит ҳам эмас, эркак бўлсанг айбингни бўйнингга олда, муттаҳам!” деган босимлари ҳам кор қилмади. Қайтанга шатталиқ қилиб, “далиллaring борми, нимага айбсиз одамга туҳмат қилаяпсизлар?!” дея “қарши ҳужум”га ўтишдан ҳам тоймади.

– Яхши, у ҳолда бундай қиламиз, – гуруҳ раҳбари гумондордан осонлик билан гап олиб бўлмаслигига ишонч ҳосил қилгач, қарор қилди, – ҳозир сизнинг уйингизга тинтувга борамиз.

– Олдин тинтув ўтказгансизлар-ку, – Замирнинг юзига “ташвиш” қўнгандай бўлди. Шундай бўлса-да, ўзини сипо тутиб, турган жойида қалтираётган қўлини яширишга уринди.

– У пайтда уй кўздан кечирилган, тинтув ўтказилмаган...

Сал ўтмай, кўплаб эксперт, мутахассис ва ёрдамчи ишчиларни ўз ичига олган тезкор-тергов гуруҳи Замирнинг уйи олдида пайдо бўлди. Гуруҳ раҳбарининг кўрсатмаси бўйича мутахассислар ҳовли, молхона, сомонхона, ошхонанинг ҳар бир қаричини “элак”дан ўтказишди. Сўнг ҳовли четидаги унчалик чуқур бўлмаган ҳожатхонани “остин-устун” қилишга киришди. Қўли милиция ходимларидан бирининг қўлига тутқич (наручник) орқали боғланган Замир бўлаётган воқеаларни совуққонлик билан кузатиб турарди. Тутқичли қўли билинар-билинемас қалтираб турганлигини инобатга олмаганда унда ортиқча безовталик, чуқур ҳаяжон аломатлари зоҳир эмасди.

– Наҳотки, мурдаларни бошқа жойга қўмган бўлса? – Замирни зимдан кузатиб турган Жўрабой ташвишлана бошлади.

– Йигитнинг “топиб бўпсан” дегандай бамайлихотир ўтиришидан мен ҳам иккиланиб қолдим, – деди Санжарбек бир нуқтадан кўз олмай.

– Топилмаса нима қиламиз? – шивирлади Жўрабой.

– Бу уйда учта қотиллик содир бўлган, жиноятдан албатта из қолади, гап уни топишда!

Офтоб уфққа бош қўйганда мутахассислар ишларини якунлашди. Тадбирлар кутилган натижани бермади. На уй ичидан, на ҳовли, на ёрдамчи хоналардан тергов учун аҳамиятли бирон-бир ашё, далил топилмади...

Шу пайт кўчада иккита сув ташийдиган машина кўринди.

– Санжар ака, сув нимага керак? – деди Жўрабой машиналарга ишора қилиб.

– Бу муттаҳам мурдаларни экинлар орасига ўра қазиб, яширган бўлиши мумкин, – изоҳ берди гуруҳ раҳбари, – экинларни суғоришга тўғри келади...

– Бундан нима наф? – анқайди талаба.

– Ҳозир кўрасиз.

Гуруҳ раҳбарининг кўрсатмаси бўйича йигитлар машиналарни ичкарига киритиб, сувни ҳовли ичидаги ҳосили йиғиб олиниб, иккинчи экинга тахт қилиб қўйилган экинзорга тўкишди. Бирпасда икки агат сув билан лиммо-лим бўлди.

Санжарбек ҳамкасблари билан суҳбатлашиб турган бўлса-да, нигоҳи билан Замирни таъқиб қилишда давом этарди. Машиналар ҳовлига кириб, қўпчиликнинг экинзор атрофида ўралашиб қолиши унинг безовталигини оширгандай, ўша томонга қарамасликка ҳаракат қилаётган бўлса-да, кўзи беихтиёр ўша тарафга тойиб кетаётгандай эди...

Шу орада экин майдонига таралган сув сатҳи пасайиб, тупроқ қатлами кўриниб қолди. Санжарбек экинзорга яқин келиб, сувнинг соз тупроққа шимилишини кузатар экан агатнинг ўртасида ҳосил бўлаётган ўра изини пайқаб қолди. Яна бир муддат ўтиб, сув тупроққа батамом сингиб бўлгач, бояги ўра жойи янада пасайиб, яққол кўзга ташланиб қолди. Ҳамма гап нимадалиги тушунди...

– Шу ерга кўмган экан-да! – деди Жўрабой таажжубини яширолмай, – буни қаранг, одамнинг калласига келмайди-я!

– Замиржон, манови ўраларга сабзи кўмганмисиз дейман, – Санжарбек тақдирига тан берганча ранги оқариб, бўзрайиб ўтирган йигитга юзланди...

Замир индамади. Нима ҳам десин, “қочоқ бузоқ” ўзининг самонхонага “етиб келганини” англаб турарди...

Қазиш ишларини ер тобга келгандан сўнг бошлашга келишилди. Терговчилар прокуратурага қайтиб, Замирни сўроқ қилишда давом этдилар. Рад этиб бўлмас далиллар олдида таслим бўлишдан бошқа йўли йўқлигини фаҳмлаб турган йигитнинг оқилона қарорга келишидан умидвор бўлган терговчилар савол беришдан бир муддат тийилиб, ўйлаб олишига имкон қолдирдилар.

– Томорқага сув қуйишни бошлаганларингда... ҳаммаси таомом бўлганини англадим, – деди Замир ниҳоят тилга кириб, –

акс ҳолда, ҳовлини остин-устун қилганларингда ҳам мурдаларни тополмасдинглар. Қойил қолдим...

– Ишимиз шунақа! Хўш, нима қилдик, гапирамизми энди? – деди гуруҳ раҳбари гумондордан кўз узмай.

– Таня опанинг уйини қандай топдинглар? – деди Замир ниҳоят тилга кириб.

– Бунинг аҳамияти йўқ, – деди гуруҳ раҳбари совуққонлик билан, – Замир, сиз жиноят иши бўйича гумондор сифатида ишга жалб қилиндингиз, мана қарор, танишиб чиқиб, имзолашингиз лозим. Ҳа, айтганча, ҳимоя ҳуқуқингиздан фойдаланасизми?

– Тушунмадим...

– Адвокат олишингиз мумкин... Бирор...

– Менга адвокатнинг кераги йўқ! – йигит тақдирга тан берди шекилли, дадил жавоб беришга ўтди.

– Унда марҳамат, бошланг, сизни эшитамиз, – Санжарбек ўриндиққа маҳкамроқ ўтириб олган ҳолда гумондорга тикилди.

– Майли, айтаман. Фақат сизлар менга Таня опанинг уйини қандай топганингизни айтишингиз лозим.

– Нима, сен бизга шарт қўяяпсанми? – Раҳимжоннинг ғазаби кўзиб кетди.

– Фақат шугинами? – деди Санжарбек кулимсираб.

– Шу! Мен ҳам қаерда хатога йўл қўйганимни билишим керак-ку! – деди Замир бир Раҳимжонга, бир Санжарбекка ялтоқланиб.

– Билганингда нима! Энди сенда уларни тузатишга имкон бўлармиди? – зарда қилди Раҳимжон.

Гуруҳ раҳбари ҳамкасбига “оғирроқ бўлинг” дегандай истеҳзоли қараш қилиб, Замирга юзланди:

– Биринчи хатонгиз Эргашга қоровулхонадан кўнғироқ қилганингиз, – гуруҳ раҳбари муроса кўчасини танлаганди, – тўғри, бу ўз кўл телефонингиздан кўнғироқ қилгандан хавфсизроқ. Бир қарашда сиз ҳаммасини тўғри ўйлаб, тўғри бажаргансиз. Сал олдинроқ Эргаш билан гаплашиб, кейин ўзингизни шубҳадан холи қилиш учун синфдошингиз билан гаплашгансиз. Қо-

ровул ўша кун қоровулхона телефонидан гаплашганларни эслаганда ҳам сиз терговчиларга “ўртоғим билан гаплашгандим” деб сувдан қуруқ чиқиб кетардингиз. Лекин ўша рўйхатда бўлишингиз терговни сиз билан жиддийроқ шуғулланишга ундашини билмаганиз... Сиз қўнғироқ қилган пайтда Эргаш хизматдош дўстиникида меҳмондорчиликда бўлган. Шу сабабли Жалил акани батафсилроқ сўроқ қилишга мажбур бўлдик. Иккинчи хатонгиз қўнғироқ қилган пайтингизда Эргашнинг олдида бирортаси бўлишини, гапларингизни эшитиб қолиши мумкинлигини инобатга олмаганлигингиз! Бахтимизга Эргаш телефонда сиз билан сўзлашган пайтда Жалил телевизордан бир кўрсатувни телефонига ёзиб олаётган экан. Натижада Эргаш хонадан чиқиб, йўлакда гаплашган бўлса-да, унинг айрим сўзлари Жалилнинг телефони хотирасига муҳрланиб қолган. Экспертиза Эргашнинг сўзлашувидан “Замир... қачон етиб келасан, кутаман” деган мазмундаги гапларини ажратиб берди. Бу эса бизнинг шубҳамиз тўғри эканлигини яна бир бор исботлаганди. Шу сабабли, сизнинг Тошкентда боришингиз мумкин бўлган манзилларни қидиришга тушдик. Ишхонангиз, ўқиган техникумингиздагилар билан суҳбатлашишга тўғри келди. Гуруҳ раҳбарингизни топдик...

– Тушунарли, – деди Замир бир нуқтадан кўзини узмасдан, – Таня опанинг уйини менга Амина Назаровна топиб бергандилар... Талабалик – олтин даврим... Жуда унақа олтин деб бўлмасада, ажойиб даврлар эди-да!

Йигитнинг сўзларидан Раҳимжоннинг ғаш келиб, бир гап айтишга оғиз жуфтлаганди, Санжарбек кўрсаткич бармоғини лабига қўйиб, “керак эмас” дегандай бошини чайқаб қўйди.

– Буни қаранг, хато қилмаслик учун ҳаракат қилиб, каттароқ хатога йўл қўйган эканмиз-да! Мен ҳаммасини тўғри ўйлаб, бехато бажардим деб ўйлагандим... Афсус! Ҳар нарсанинг боши бўлганидек, адоғи ҳам бўларкан-да!

Терговчилар боягина қалтираб, шумшайиб ўтирган йигитнинг бирпасда ўзини ўнглаб, дадилланиб қолганидан, ўзича

маҳмадоначилик қилаётганидан лол қолиш билан бирга, унинг инсон зоти учун хос бўлмаган кирдикорларидан нафратланиб, тишларини тишларига қўйганча кузатиб туришарди.

– Қай биридан бошлай? – бир муддат ўтиб тилга кирди Замир.

– Эргашдан бошлай қолинг, – йўналиш берди Санжарбек.

– Эргаш ака билан муносабатларимиз яхши эди, – гапни узоқдан бошлади гумондор, – бирор марта "сен-мен"га бормаганмиз, ҳеч қачон "қачон уйланасан, нега уйланмаяпсан?" деб жаҳлимни чиқармаган, асабимга тегмаган. Бошқалар гапирганда ҳам "қўй, нима ишларинг бор, вақти-соати келса уйланар", деб жонимга ора кирган... Унинг йўқ жойдан бу ишларга аралашиб қолганидан афсусдаман... Дониёрнинг ўғлидан кейин сизлар қаттиқ текшириш бошладинглар. Мен қўлга тушишимдан қўрқиб қолдим. Қўл қовуштириб қараб ўтирсам, тезда фош бўлиб қолишим тайин эди... Қилмишларимни бошқага ағдариб, жазодан қутулиб қолиш йўллари ахтара бошладим. Ҳар кимга ҳам бундай бўҳтонни ёпиштириб бўлмаслигини яхши билардим. Бу шахс гумондорлар ичидан ёки ҳар ҳолда воқеага яқинроқ бўлиши лозим. Хаёлимда Эргаш ака шу ишга муносиб номзоддай туюлди. Нуриддиннинг велосипеди унинг ҳовлисига яқин жойдан, айнан унинг ўзи томонидан топилгани танловимга асос бўлди. Бир баҳона топиб, олдига бормоқчи бўлдим. Бундай қилиш хатарли эканлигини англаб, фикримдан қайтдим. У билан кўча-қўйда беҳосдан учрашиб қолганимиз маъқул эди. Йўлини пойлаб, бир куни олдидан чиқдим. У ёқ-бу ёқдан гапга солдим. Кўнглига қўл солиш мақсадида атайлаб, гапни болаларнинг йўқолиши бўйича олиб борилаётган тергов ҳаракатларига бурдим. "Жуда қаттиқ шуғулланишяпти, бу кетишда тез кунда жиноятчиларни топиб олишади" дедим. "Топишса, тезроқ топишсин-эй, тоза жонга ҳам тегиб кетди, ҳали униси сўрайди, ҳали буниси..." деди у. "Айбдорни топишса-топишди, топишолмаса, битта-яримтани жувонмарг қилишади қўяди" дедим мен уни ваҳимага солиш учун. "Қандай қилиб?" деди у анқайиб. "Тепадан жиноятчини топ дея қисталанг қилиб турган бўлса, терговчи-

ларам нима қилсин, ҳақиқий айбдорни топишолмаса, сиз билан бизга ўхшаган камбағални "қрайний" қип юборишади-тамом! Додингни ҳеч ким эшитмайди!" дедим ўзимни хавотирли кўрсатиб. Эргашнинг капалаги учиб, "сен билан биз "при чём"?" деб сўради. "Мана, масалан сиз, биринчидан ён қўшнисиз, иккинчидан, Нуриддиннинг велиги айнан сизнинг ҳовлингиз атрофидан топилган, учинчидан, уни айнан сиз топгансиз" дедим уни баттар кўрқувга солиш мақсадида. Тракторчининг капалаги учиб кетди. Бироз ўйланиб тургач, "Замир, сувда бармоқ излари сақланиб қоладими?" деди ранги ўчиб. Мен "нега, нимага сўраяпсиз?" дедим. Буни қарангки, Нуриддиннинг велосипеди унинг ҳовлисининг тўғрисида келиб, нимагадир илиниб, тўхтаб қолган экан. Эргаш буни сахар пайти кўриб қолиб, кўрқиб кетган. Эртага бирор тухматга аралашиб қолмай деган ўйда великни оқизиб юбормоқчи бўлган. Олдин сувга чўзилиб, қўли билан туртиб кўрган. Жойидан кўзғалмагач, бир хода топиб, великни ўрнидан кўзғатган. Аммо анҳор четида чиқиндилар кўп бўлганлиги боис велосипед сувда салгина сузиб, яна нимагадир илиниб қолган. Тонг ёришиб, одамлар ғибирлаб қолганидан чўчиб, уйига кириб кетган. Ўшанда великнинг сув ичидаги эгарига қўлининг учи теккан экан. Эргаш аканинг ҳадиғи шундан экан... Ўзим аниғини билмасам-да, "қўлингиз теккан бўлса, бармоқ изи сувда ҳам ўчиб кетмай сақланиб қолади" дедим унинг юрагида баттар ваҳима кўзғаб...

Санжарбек стол устидаги чойнакдан чой қуйиб, даҳани қуриб, тили танглайига ёпишиб қолаётган Замирга узатди:

– Мана буни ичиб олинг, қанд касалингиз борми?
– Йўқ, ҳаяжонланган пайтимда қўлим қалтираб, томоғим қуриб қолаверади, раҳмат, – Замир чойни охиригача сибириб, ҳикоясини давом эттирди. – Уйга келиб, кечаси билан ўйланиб чиқдим. Охири барча шубҳа-гумонларни Эргаш тарафга буриб юбориб, уни қурбон қилиш – ўзимни асраб қолишнинг ягона йўли деган хулосага келдим... Кечаси уйдагиларга сездирмай Мўминнинг кийимларини кўмиб қўйган жойимдан қазиб олиб,

Эргашнинг уйига бордим. Унинг ўша куни ишда – сменада эканлигини билардим. Девордан ошиб ўтиб, гаражга кирдим ва қўлимдаги селофан халтани эски балонлар орасига яшириб, ортимга қайтдим... Орадан икки кун ўтиб, худди келишилгандай сизлар қишлоқдаги барча одамларнинг бармоқ излари олинишини эълон қилдингиз. Эргаш қўрқиб кетиб, кечаси менинг олдимга югуриб келди. “Сен мен айтган гапларни бировга айтмаганмидинг?” деди хуноби чиқиб. Мен Худони ўртага қўйиб, қасам ичдим. “Нега унда бу терговчилар йўқ жойдан дафъатан ҳамманинг бармоқ изини олишга тушиб қолишди” деди у ранги оқариб. “У бечоралар ҳам нима қилсин, шу пайтгача айбдорни топишолмади. Энди амаллаб, бир шўринг қурғурни қамоққа тиқиб, бости-бости қилишмоқчи шекилли” дедим, худди кўп нарсадан хабардордай. “Эртага бармоқ изим чиқиб турса нима бўлади?” деди у баттар ҳовлиқиб. “Менимча, улар бармоқ изини топишган, энди унинг кимга тегишли эканлигини аниқлаш учун ҳаммани чақираяпти” дедим. “Энди нима бўлади?” деди у қалтираб. “Энди ростини айтсангиз ҳам ишонишмайди, қамашга қамашади... йигирма-йигирма беш йил беришса керак” дедим пинагимни ҳам бузмай. “Эй, сен бола, ақлингни еб қўйганмисан? Мен ҳеч кимни ўлдирмаган бўлсам... нега қамашаркан? Дунё бесўровми?” деди у йиғламоқдан нари-бери бўлиб. Хуллас, мен Эргаш акага қамалмай қолишнинг ягона йўли, эртага бармоқ излари топширмай, бир баҳонада Тошкентга кетиб, уч-тўрт кун чеккароқда бўлиб туриш эканлигини уқтирдим. У эрталаб ҳеч нарсани эшитмагандай Тошкентга иш билан кетадиган, мен эса қишлоқдаги вазиятни билиб, кечга яқин унинг ортидан борадиган ва ўша ерда маслаҳатлашиб, бир қарорга келадиган бўлдик...

Замир пиёладаги чойдан ҳўплаб, бироз нафасини ростлаб олди. Сўнг гапларига маҳтал бўлиб ўтирган терговчиларга бир-бир назар ташлаб, сўзини давом эттирди:

– Эргаш ака саҳар пайти Тошкентга жўнаб кетди. Мен ҳаммадан олдин маҳалла идорасига келиб, бармоқ изларимни

топширдим. Нима бўлишини билиш мақсадида шу атрофда униси-буниси билан гаплашиб турдим. Эргашни суриштира бошлаганларингни эшитиб, кўнглим жойига тушди. Ўйлаган режам иш бераётганидан хурсанд бўлдим... Из қолдирмаслик мақсадида Эргаш акага “менга кўнғироқ қилманг, мен ўзим сизга бошқа рақамдан чиқаман” дегандим. Ўйлаб-ўйлаб, Эргашнинг ишхонасидаги қоровулхонадан кўнғироқ қилмоқчи бўлдим. Сизлар ишхонасидан кимдир қилган-да, деб ўйлайсизлар, майдалаб текшириб ўтирмайсизлар деб ўйлагандим... Шу ерда хато қилганимни энди тушундим. Мени ҳеч ким танимайдиган жойдан кўнғироқ қилсам бўларкан... Лекин ҳар эҳтимолга қарши, қоровулхонага бориш учун баҳона ҳам топиб қўйгандим. Қоровул мени танишини ҳам билардим. Шу сабабли соат ўн иккидан ўтказиб, синфдошимга кўнғироқ қилгандим. Эртага кимдир текширганда ҳам ўртоғимга кўнғироқ қилганимни исботлаб бероламан, деб ўйлагандим... Ўртоғимдан олиб кетган балиқни ўзим қовурдим. Кейин ҳеч кимга сездирмасдан уй кийимида Тошкентга чиқиб кетдим. Эргаш ака билан келишилган жойда учрашдик... Тўғриси, бу одамни ўлдириш ниятим йўқ эди... яхши инсон эди... ҳурмат қилардим...

– Гапни қаранг, ҳурмат қилармиш! – Раҳимжоннинг мушти тугилди. – Ҳам ҳурмат қилармиш, ҳам ўлдиарармиш, ажойиб-а!

– Эй-й, ака, умр бўйи қамоқ жазоси таҳдид қилиб турганда кўзингга ҳеч ким кўринмас экан... Нима қилай, ҳамма айб ўзида... Россияга – ўғлининг олдига чиқиб кетишга кўндиришга роса ҳаракат қилдим. Ўжарлик қилиб туриб олди... “Милиция сизни излаяпти, ушлаб олишса, қамаб қўйишади, ҳозир вақт бор, Қозоғистон орқали Россияга кетсангиз ҳеч ким сезмай қолади, бир-икки йилдан сўнг ҳаммаси бости-бости бўлгандан сўнг қайтиб келасиз” деб тушунтиришга уриндим. “Йўқ, қариган чоғимда мусофир юртларда тентираб юрганимдан қамалиб кетганим маъқул, қўлидан келса, отиб ташласин!” деб қатъий туриб олди. Бошқа иложим қолмади... “Ҳеч бўлмаса, икки-уч кун кўринмай турунг, унгача балки айбдорлар топилиб, сизнинг

юзингиз ёруғ бўлар, йўқса ҳозир сизни қамаб қўйишса, жиноятчини ҳеч ким қидириб ўтирмайди, сизни у ёқдан чиқаришнинг имкони бўлмай қолади” деб пўписа қилдим... У кўнгандай бўлди... Сизлар аниқлаган ўша Таня опанинг ҳовлисининг калити менда эди. Опа ўлгандан кейин ўғли менга ҳовлига қараб туришимни тайинлаганди. Ҳар замонда бориб, хабар олиб турардим... Бунга ҳеч ким билмасди. Шу сабабли, Эргаш акани ўша ерга олиб бориб, бир ёқли қилсам ҳеч ким билмайди, ёпиғлиқ қозон ёпиғлиғича қолиб кетади, деган ўйга бордим... Сизларнинг техникумга бориб суриштириб юришларинг хаёлимнинг бир чеккасига ҳам келмапти... Шомга яқин Эргаш ака билан ўша ҳовлига кириб бордик. Йўлдан кабоб, дадиллик учун бир шиша ароқ олгандик. Ўтириб овқатландик, ароқни бўшатдик. Эргаш ака кун бўйи чарчаганидан ароқ таъсир қилиб, ўтирган жойида мулгий бошлади. Саройга югуриб бордим, қўлимга каттагина болта илинди. Қайтиб келсам, хуррак отиб ухляпти. Болта билан бошига бир неча марта қаттиқ урдим, қон отилиб кетди... Ўлганига амин бўлгач, мурдани кўмадиган жой ахтардим. Ҳовли ичига кўмсам, уй сотилиб, бир куни кимдир қурилиш бошласа, жасадни ёки унинг суякларини топиб олишини ўйлаб, ҳожатхонага ташлашни маъқул топдим. Чунки, ҳожатхона анчагина чуқур бўлиб, бузилганда ҳам уни кўмиб ташлашлари аниқ эди... Қолгани сизларга маълум...

– Болтани қайга қўйдингиз? – сўради Санжарбек.

– Қон сачраган жойларини спирт билан артиб, болта ва пичокларни Чилонзордаги чиқинди яшигига ташлаб юбордим.

Терговчилар бир қанча саволлар бериб, жиноят тафсилотларига ойдинлик киритгач, гуруҳ раҳбари “асосий масала”га ўтишга жазм қилди:

– Энди марҳамат қилиб, Барно масаласида... бир бошидан гапириб берсангиз.

– Барнонинг айби йўқ... умуман олганда учала боланинг оталари сабаб... Содиқ ака мени қачон кўрса “Замирбой, қачон уйланасан, қариб кетаяпсан-ку, нафақага чиқсанг сенга ким тега-

ди?” деб нафсониятимга теккани-теккан эди. Карим ака ҳам ҳар кўрганда гапни “қачон уйланасан”дан бошларди. Бу ҳам етмагандай уч-тўрт марта кўпчиликнинг олдида “Бу бола уйланмай ўтиб кетади” деб аския қилганди. Дониёр синфдошим – дўстим бўлсаям, менга нисбатан кўзи тўғри эмасди. Ҳар гал уйланишдан гап очилса, менга қараб “жўра, дўхтир топиб берайми, ўзингни бир кўрсатиб оласанми?” дегани-деган эди. Шулар сабаб ишхонамда ҳам, қишлоқда ҳам “Замир – ҳезалак, хунаса, уйланолмайди” деган мишмишлар тарқаб кетди... Кўча-кўйга чиқолмай қолдим...

– Шу арзимаган сабаб билан уч бегуноҳ болани ўлдириш шартмиди? Одам тугул ҳайвон ҳам бунақа ваҳшийликка қодир эмас-ку! – Раҳимжон ўрнидан туриб кетди.

– Биласизми, мен нима учун душманларимнинг ўзларидан эмас, болаларидан қасос олдим? – деди Замир босиқлик билан.

– Айтайми, нимага? – деди Раҳимжон қаршисидаги одамни ургудай бўлиб, – чунки, сен жиннисан... фашистсан!

– Раҳимжон, илтимос, сал оғирроқ бўлинг, эшитайлик! – гуруҳ раҳбари ҳамкасбига танбеҳ беришга мажбур бўлди. – Жойингизга ўтириб олинг!

– Йўқ, мен савдойи ҳам, телба ҳам эмасман, – деди гумондор қандайдир бир қатъият билан, – мен ақлли одамман...

– Ақлли одаммиш... ким ўзини мақтайди? – пичинг қилди Раҳимжон.

– Агарда мен бу одамларнинг ўзларини ўлдирганимда ҳеч нарсани билмай осонгина оламдан ўтарди кетарди. Мен уларнинг болаларини ўлдирдим, энди улар ҳар куни юз бора ўлади... Болаларининг ўлимига ўзлари сабабчи эканликларини билгандан кейин эса ҳар куни минг бора ўлади... Ўлгандан баттар бўлади... Қани энди бирортаси мени “хунаса” деб кўрсин-чи!... Айнан болаларни нишонга олишимнинг яна бир сабаби бор, – Замир “гапираверайми?” дегандай терговчига тикилди.

– Гапиринг, гапиринг, қулоғимиз сизда! – изн берди Санжарбек.

– Менда болалик бўлмаган... Аламлиси, мени дунёга келтирган инсонларнинг ўзлари уни мендан тортиб олишган, ўғирлашган... Ҳа, ҳа, болалигимни ўғирлашган! Бошқалар учун ёқимли ва беғубор болалик – подшолик дейишадими... ишқилиб, ўша давр хотиралари менда қўрқинчли тушга ўхшайди. Ёдга олсам, юрагим ортига тортиб кетади... Эсимни танибманки, жанжал, ғавғо, тўполоннинг ичида бўлдим... Ота-онам бирга яшаган даврлардан тўнғиздай ароқ ичадиган пиёниста падаримнинг онами, қўрқувдан унинг этагига ёпишиб оладиган мени коптокдай тепиб, уришлари, уйдан қувиб солишлари, бизнинг паноҳ излаб, совуқдан зир қақшаб, санғиб юришларимиздан бошқа ҳеч нарса хотирамда қолмаган. Улар ажрашиб кетгандан кейинги даврни эсласам онамнинг егулик келтириш ғамида кўчага чиқиб, муштдай болани уйда ёлғиз, иссиқ-совуқсиз қолдириб кетишлари, менинг кечалари оч-наҳор, қўрқинчдан дир-дир титраб чиққанларим кўз ўнгимга келади... Сизлар беш-олти яшар боланинг кечаси билан уйда ёлғиз қолиб кетишишини тасаввур қила оласизларми? Бирортангиз фарзандингизга шунақа тақдирни раво кўришларингиз мумкинми?.. Кўп ўйлайман... Кимнингдир отаси жоҳил бўлса, онаси меҳрибон бўлади. Онаси ҳам ота, ҳам она ўрнида фарзандини гулдай парвариш қилиб, вояга етказганлар қанча? Менинг онам эса... эрга тегиш учун фарзандидан воз кечган, кейинчалик ҳам уни бирор марта кўришни, ҳолидан хабар олишни истамаган дунёдаги энг разил аёл чиққанига ачинаман... Холаминикида она меҳрига зор бўлиб юрган кунларимда содир бўлган бир воқеа ёдимдан чиқмайди. Айвонга қалдирғоч ин қурганди. Бир куни қўшнимизнинг мушуги ҳовлимизга кириб, қалдирғочнинг инига яқин келиб қолди. Ота-она қалдирғочлар полапонларини тажовуздан ҳимоя қилиш учун чирқираб, жон ҳолатда мушукка ёпишиб кетдилар. Бошқа пайти бўлса, мушукнинг соясидан ҳам қўрқадиган митти қушчалар боласи учун ўз жонларини хатарга қўйиб, беаёв жангга киришдан топ тортмаганини қаранг! Мен умр бўйи онамнинг бир қушчалик бўлолмаганидан надомат чекиб яша-

дим. Боласини тирик етим қилиб, ўз оромида кетди-борди... Бу дунёда фақат менгина ўз тукқан онам, пушти камаридан яратган отам учун кераксиз фарзанд, ортиқча даҳмаза бўлганман... Хуллас, онам мени холамга ташлаб, эрга тегиб кетди... Ўз ота-онасидан меҳр кўрмаган бола... холадан, поччадан меҳр кўрармиди? Уйларида ити ўлиб қолса ҳам, мушуги йўқолиб қолса, моли қисир қолса ҳам мендан кўришарди... “Шумқадам” деган ном олдим... Холамнинг ҳовлисидаги қулбаччага айландим... Билмадим, қадим замонларда қулларга ҳам бундай муомала қилишмагандир... Кимлардир аралашиб, мени болалар уйига ўтказишди... Давлатга раҳмат, бошимга офтоб теккандай бўлди... Кўп ўтмай, мени ҳозирги онам асраб олди. Отам ҳам бор эди. Туппа-тузук юрган одам бир йил ўтмай эски “Москвич”ида автоҳалокатга учраб, бандаликни бажо келтирди... Онам шўрлик бир уюм темир-терсакка айланган машинани сотиб, отамизнинг маъракаларини ўтказди... Ўзим ҳам энди ҳақиқий шумқадам-лигимга ишона бошладим... Қийналиб яшадик... қўл учида кун кўрдик... Лекин шу бегона аёл бева бошига менга онам, холам бермаган меҳрни берди, оёққа турғизди... Шулар сабабми ота-онаси бағрида эркаланиб, ҳузур-ҳаловатда яшаётган болаларни кўрсам ҳасад қиламан... Кўришга кўзим, отишга ўқим бўлмайди... Қурбонлик учун айнан болаларни танлаганимнинг яна бир сабаби, балки, шудир...

Тўпланганлар бу одам кўринишидаги ҳайвоннинг гапларини тинглаб, ҳайратдан ёқа ушлаб, донг қотдилар... муштар тугилди... юраклари чексиз қаҳр-ғазабга тўлди... Кимнингдир хаёлидан кессакда ҳам дард бор экан-да, деган ўй ўтди... Орага муздай жимжитлик чўкди.

– Майли, бу ҳақда сал кейинроқ гаплашсак, – гуруҳ раҳбари ишнинг кетишини ўйлаб, вазиятни мўътадиллаштиришга, аввал воқеа тафсилотларини ойдинлаштириб олишга ҳаракат қилди, – Барно хусусида гапираётгандингиз...

– Ўша кун эрталаб ишга кетишда қўшни қишлоқда яшайдиган Зоир деган бола билан автобусда жой талашиб, айтишиб

қолдик. Олдин у, кейин мен онангни... деб сўкиндик. У эса “онам-ни ҳеч нарса қилолмайсан, чунки сен хунаасан” деди. Ҳамма кулиб юборди... Ер билан битта бўлдим! У аблахни бўғиб ташлагим келди... Лекин, кучим етмаслигини билиб, ўзимни тийдим. Бир куни қўлга тушарсан-ку, деб кўнглимга тугиб қўйдим. Кун бўйи кайфиятим бўлмади, қўлим ишга бормай қолди. Шу куни сменада кечаси билан ишда қолишим керак эди. Бирга ишлайдиган болалардан бирини илтимос қилиб, ўрнимда қолдириб, уйга қайтдим. Чинозда бекатда “голосовать” қилиб тургандим, Барно отасининг “Ласетти”сида йўлдан ўтиб қолди. Мени кўриб, машинасини тўхтатди. Бир ўзи холасиникидан уйга қайтаётган экан. Ёнига ўтириб олдим, гаплашиб кетдик. Чиноздан чиққаннимиздан кейин сал юрмай машина бир-икки “ҳиқиллаб” ўчиб қолди. Бензини тугаган экан. Барно йўловчи машиналарни тўхтатиб, ёғилғи олишга ҳаракат қилди. Бир-икки йўловчи машина тўхтади, лекин улардан бензин олишнинг имкони бўлмади. Кейин у бензин топиб келиш учун бирор чақирим наридаги ёнилғи қуйиш шахобчасига кетди, мен машинага қараб туриш учун қолдим... Эрталабки ҳақоратдан ҳамон ўзимга келолмагандим, кўнглим ғаш эди... Миямга мени ёмонотлиққа чиқарган Содиқ бригаддан қасос олиш фикри келди. Бундай қулай фурсат бошқа бўлмаслиги мумкин... Бирпасда режа туздим... Шу пайт йўловчи машиналардан бири тўхтаб, ҳайдовчиси машинанинг ёнига келди. Мен таниб қолмасин деган ҳадикда юзимни тескари буриб, ўзимни ухлаганга солиб ўтиравердим... Бояги ҳайдовчи кетгандан сўнг машинадан тушиб, сал четроқда кутиб турдим. Тахминан бир соатлар ўтиб, Барно елим идишда камроқ бензин олиб келди. Йўлга тушдик. Қишлоққа етай деганда мен тузган режам бўйича Барнога “бизникига ҳайда, йўлкира ҳисобига тўлдириб бензин қуйиб бераман” деб таклиф киритдим. Кутганимдай, бола суюниб кетди. Ҳаво ҳийлагина совуқ бўлганлиги боис кўчада зоғ кўринмасди. Машинани тўғри гаражга киритдик... Унга “шу атрофда шланг бўлиши керак, излаб кўр” деб машинанинг олд тарафини кўрсатдим. Ўзим челақ олиш баҳонасида машина-

нинг орқасига ўтиб, эшик ёнидаги ломни қўлимга олдим ва майда-чуйдалар орасидан шланг ахтараётган боланинг калласига лом билан урдим. У шилқ этиб ерга қулади. Ҳар эҳтимолга қарши чалажон ётган болани сим билан маҳкам бўғиб турдим. Бола оёқларини бир неча марта типирчилатди, бурнидан қон келди... Бўйнидаги томирини ушлаб кўрсам, урмаяпти. Мурдани бир четга суриб, уйга кирдим. Овқатланиб, бироз дам олдим... Уйдагилар ухлагандан кейин секин ҳовлига чиқиб, карам экилган томорқанинг этагидан чуқур ковлдим ва жасадни кийимлари билан кўмиб ташладим... Қон изларини ювиб, гаражни тартибга келтирдим. Машинани гаражда қолдириш хавfli эканлигини билардим. Режамга кўра, машинани вақтинча Таня опаникига олиб бориб қўйишим керак эди. Лекин йўлдаги “ГАИ” постларида камерага тушиб қолишдан чўчиб, бошим қотди. Бахтимга шу куни ёмғир себалаб турганди... Тошкентга катта йўлдан эмас, балки Янгийўл ва Сергели оралаб, кичик постлар орқали беҳатар кириб олишни ўйладим. Эҳтиёт шарт, машинанинг давлат рақамига лой чаплаб олиб, йўлга тушдим. Ёмғир уриб тургани сабабли Сергелига киришдаги постда ҳеч ким йўқ экан. Эсонмон манзилга етиб олдим. Машинани ҳовлига киритиб қўйиб, таксида орқага қайтдим... Эртаси куни ерга ишлов берган киши бўлиб, мурда кўмилган жойни текислаб, устига картошка экиб ташладим... Бир-икки кундан кейин ишдан чиқиб, машинадан хабар олдим. Уни йўқ қилишни ўйлай бошладим. Кейинги кун асбоб-ускуналарни олиб бориб, машинани қисмларга бўлиб, майда-майда қилиб ташладим. Фарҳод бозорига бориб, ишлатилган эҳтиёт қисмларни қабул қиладиган дўкон борлигини аниқладим. Лекин улар паспорт талаб қиларкан. Ўзимнинг паспортимни ишлатиб бўлмасди... Кимнингдир паспортини ёки унинг нусхасини топишим керак эди. Бир куни Чиноздаги пайнетга кирсам қишлоғимизда яшайдиган Пўлат муаллим паспортидан нусха олдираётган экан. Муаллимнинг чиқиб кетишини пойлаб турдим. Бироздан сўнг ичкарига кириб, сотувчига “дадам – Пўлат Тешабоев ҳозиргина паспортидан нусха олдир-

ган экан, шундан яна бир нусха беринг” дедим. У пулини олиб, яна бир нусха чиқариб берди. Шу паспорт нусхаси ёрдамида Фарҳод бозоридаги дўконга кичик ҳажмдаги эҳтиёт қисмларни топширдим. Катта ҳажмдаги эҳтиёт қисмларни ва машинанинг рамасини Сергели эҳтиёт қисмлар бозорида ишлайдиган Ортиқ исмли болага сотдим... Қўшнилар кўриб қолмаслиги учун Таня опаникига асосан тунда борардим...

– Машинанинг эҳтиёт қисмларини қанчага пулладинг? – совуққонлик билан сўради Раҳимжон.

– Ишлатилган нарсани сув текинга олишаркан... арзимаган пул бўлди... тўй харажатларига кетди...

– Яхши! Гумондор, энди марҳамат қилиб, иккинчи ҳолат – Нуриддиннинг ўлими бўйича билганларингизни айтсангиз, – деди Санжарбек расмий оҳангда, – кўрсатмаларингиз видеотасвирга олинаётгани сабабли батафсилроқ гапиришга ҳаракат қилинг.

– Нуриддинда ҳам айб йўқ, – Замир худди мухбирга интервью бераётгандай камерага қараб гапира бошлади. – Айб – адаси Каримда... Ўшакчи хотинлардай орқамдан гап тарқатмаганда боласи билан нима ишим бор эди?! Ўша куни уйда ҳеч ким йўқ эди. Ишга кетмоқчи бўлиб, кўчага чиқсам дарвозамиз олдида Нуриддин турибди. Янги велосипед олган экан... Кўчада ҳеч ким кўринмади... Каримдан қасос олиш фурсати келганди... Салом-алиқдан сўнг “Нуриддин, орқа ғилдирагинг дами камку, бу туришда тешиб қўясан, юр дам уриб бераман” дедим. Ҳеч нарсадан беҳабар бола велигини етаклаб, ҳовлига кирди. Уни гаражга бошлаб бордим. Нуриддин велигини деворга суяб, шинанинг дам соладиган жумраги оғзини очиш учун ўтирган пайт қўлимга тушган белкурак билан унинг бошига қаттиқ зарба бердим. Бола шилқ этиб юзтубан ерга қулади. Ўлганлигига ишонч ҳосил қилиш учун сим билан уч-тўрт дақиқа бўйнидан буғиб турдим... Бўйнидаги томирини ушлаб кўрсам, юраги урмаяпти... Гараждан чиқиб, дарвозани тамбаладим, уст-бошимни алмаштирдим, ҳар эҳтимолга қарши, кийимларимни кирга ташладим. Ишхонага қўнғироқ қилиб, бироз кечикиб боришим-

ни тайинладим. Кейин томорқада ишлаган киши бўлиб, Барно кўмилган жойдан ўн-ўн беш қадам наридан бир метрча чуқур қазидим ва жасадни сомон қопга солиб, ковланган жойгача судраб бордим ва кийим-пийими билан чуқурга ташладим. Устидан тупроқ тортдим. Ўрнини яхшилаб текислаб, жўяк тортдим ва карам кўчатларидан беш-олтитасини кўчириб, экиб ташладим. Велосипедни қандай қилиб йўқотишга ҳайрон бўлиб, бошим қотди. Уни ҳозир бирор жойга олиб чиқиш хатарли эди. Шу сабабли, вақтинча томорқамиз тўридаги маккажўхори полари орасига яшириб қўйдим... Белкурак ва симни яхшилаб ювиб, яшириб қўйдим. Изларни яшириш учун гараж ва ҳовлини шлангда сув билан тозалаб чиқдим. Сўнг ҳеч нарса кўрмагандай ишга кетдим. Кейинги кун ишдан келсам ҳаммаёқда мелиса... изла-изла... Гумондан холи бўлиш учун мен ҳам Каримдан кўнгил сўраган киши бўлиб, болани қидириш ишларида иштирок этдим... Велосипедни қандай йўқ қилиш хусусида ҳали ҳам бир қарорга келмагандим. Кечаси бирор жойга ташлаб келишни ўйлагандим. Лекин кимдир кўриб қолишидан қўрқиб, фикримдан қайтдим... Кўпчилик Нуриддинни анҳорга тушиб, оқиб кетган деган тахмин қилишаётганди... Бу гапнинг исботи учун велик анҳордан топилгани маъқул эди. Шуни ўйлаб, воқеадан икки кун ўтиб, тунда велосипедни маккалар орасидан олиб, анҳорга ташлаб юбордим. Узоқларга сузиб кетса керак деб ўйлагандим. Сахар пайти томорқа оралаб, анҳор томонга қарасам велик кўшнимиз Эргаш аканинг ҳовлиси яқинида нимагадир илиниб, тўхтаб қолганини кўрдим... Юрагим ғаш бўлди. Аммо энди унга яқинлашиб бўлмасди...

Замир “бор гап – шу” дегандай терговчига тикилди.

– Давом этаверинг, учинчи ҳолат, Мўминжоннинг ўлими бўйича терговга нималарни маълум қиласиз? – деди Санжарбек пиёладаги чойдан ҳўплаб.

– Ҳар иккала ҳолат бўйича бошида уч-тўрт кун тўполон қилишиб, болаларни қидиришди, сўраб-суриштиришди. Шахсан меням кўшни сифатида икки-уч бора чақириб, сўроқ қилиш-

ди. Кейин ҳаммаси тинчиб қолди. Одамларнинг айтиши бўйича болалар бедарак йўқолган деб эълон қилинипти. Мен икки болани ўлдириб, бемалол юрганимдан, душманларим фарзанд доғида куйиб, кул бўлаётганидан, одамнинг иззат-нафсига тегиш, устидан кулиш қандай бўлишини кўзига кўрсатиб қўйганимдан хурсанд эдим. Тасаввуримда бу иш ҳеч қачон очилмайдигандай, Содиқ билан Карим боласининг совуқ башарасиниям кўрмай армон билан ўлиб кетадигандай эди... Дониёр хотинидан ажрашиб, Россияга кетиб қолгандан кейин ундан ўч олиш фикридан қайтгандим. Минг қилсаям синфдош дўстим... хотини ҳам бамаъни аёл... Қолаверса мен уйланиб, қишлоқдаги барча тили билан юрадиган шаллақиларга хунаса ҳам, ҳезалак ҳам эмаслигимни исботлаб қўйгандим...

Ўша куни бахтга қарши хотиним ҳам, онам ҳам, синглим ҳам уйда йўқ эди. Пешиндан сўнг соат тахминан тўртларда томорқада ишлаб турсам, ҳовлига пилдираб Мўминжон кириб келиб қолса бўладими! “Замий ака, нима қиляпсиз, кенойи борми?” деди ёнимга келиб. Бола тушмагур тўй кунлари онаси билан келинсаломга бир-икки марта чиқиб, келинойисини кўришга қизиқиб қолган экан... Иблис қитиқлаб, бирпасда ниятим бузилди-да! Елкамдаги шайтон “икки болани ўлдирдинг, ҳеч ким сезмади, учинчисини ўлдирсанг нима бўпти! Дониёрнинг устингдан кулганлари, дўстман деб, душманнинг ишини қилганлари, номингни “хунаса”га чиқарганлари ёдингдан чиқди-ми?” дея қулоғимга шивирлагандай бўлди. “Мўминжон, кел сенга бир нарса кўрсатаман” дея алдаб, болани молхона томонга етаклаб бордим... Молхона ичида уни олдимга ўтказиб, орқадан кутилмаганда қўлимдаги кетмон билан бошига туширдим. Бола ерга йиқилиб, типирчилай бошлади, оғзи-бурнидан қон отилиб, хириллашга тушди. Овозини чиқармаслик учун даҳанини қўлларим билан бекитиб, маҳкам қисиб турдим. Шу пайт ташқаридан боланинг онасининг “Мўминжон, Мўминжон” деб чақирган товуши эшитилди. Қўрқиб кетдим. Боланинг қимирлашига имкон бермайдиган даражада деворга қисиб, нафас

чиқармай турдим... Маъмура бошқа кўшнилар томонга ўтиб кетди шекилли, овози чиқмай қолди. Аёл яна қайтиб келиб қолмасин, деган хавотирда мурдани молхона тўридаги сомон уюми орасига яшириб қўйдим. Кетмонни, молхонани сув билан ювиб, қон доғларини йўқотдим... Бироздан кейин Маъмура яна қайтиб келди, мендан “кўшни, чақирсам ҳеч ким жавоб бермади, Мўминжонни кўрмадингизми?” деб сўради. Кўзларимни уқалаб, “Кеннойи, узр, ухлаб қолган эканман, эшитмапман, Мўминжонга кўзим тушмади, болалар билан ўйнаб юргандир-да, қаерга борарди” деб тинчлантиришга ҳаракат қилдим. Бироздан сўнг мен ҳам Маъмураникига чиқиб, қидириш ишларига қўшилдим... Қолган гапларни сизларга олдин айтиб бергандим... Кечга яқин уйга қайтиб келиб, жасадни йўқ қилиш ҳақида бош қотира бошладим. Кўшниникида, кўчада одам тўпланишиб турганлиги сабабли мурдани томорқа ичига кўмишнинг имкони йўқ эди. Кўриб қолишлари мумкин эди. Шу сабабли, молхонанинг тўридаги сомонларни сал четроққа суриб, ўра ковларим ва жасадни кўмиб ташладим. Устидан пресланган сомонлардан тахлаб қўйдим... Бу гал ҳам суриштириш ишлари олдинги икки ҳолатдагидай осонгина ўтиб кетар деб ўйлагандим. Лекин сизлар қаттиқ ёпишдингизлар...

– Мўминнинг кийимларини нима мақсадда ечиб олгандингиз? – сўради гуруҳ раҳбари.

– Суриштириш ишлари кучайиши аниқ эди. Ўзимни ҳимоя қилиш, жиноятларни кимгадир ағдариб, жазодан қутулиб қолиш режам ҳам йўқ эмасди. Шу сабабли, керак бўлар деган фикрда Мўминнинг уст-бошини селофан халтачага солиб, маккажўхори майдонининг бир четига кўмиб қўйдим...

– Барча қотилликлар якшанба куни содир этилган. Нима, бунда бирор маъно ёки сир борми? – сўради Санжарбек.

– Эй-й, шунақами, эътибор қилмаган эканман, – ишшайди қотил, – унда якшанба бизнинг хос белгимиз – тимсолимиз бўла қолсин.

Бу гап барчанинг ғазабини кўзгаган бўлса-да, ҳеч ким гап қо-

тишни ўзига эп кўрмади. Тўғрироғи, бу ваҳший одамхўр аҳмоқ билан тиллашгилари келмади... “Нега ундай?”, “Нега бундай?” мазмунидаги саволлар ҳам берилмади...

Терговчилар гумондорнинг кўрсатмаларини тегишлича расмийлаштириб, видеотасмаларга муҳрладилар ва шу куннинг ўзида воқеа жойларига чиқиб, унинг кўрсатмалари тўғрилигига амин бўлдилар, надомат чекдилар, ачиндилар, ўртандилар, куюндилар...

Жигарбандларининг тириклигидан ҳамон умидларини узмаган, қандайдир мўъжиза рўй бериб, уларнинг топилишига кўз тикиб турган ота-оналарнинг фарёдларидан юрак бағирлари қонга тўлди...

Тонгга яқин прокуратура биносидан чиққан Санжарбек меҳмонхонагача пиёда кетишни кўнглига тугди. Жўрабой унга эргашди.

– Санжар ака, одамнинг устидан тоғ ағдарилгандай бўлди-я! – талаба таассуротлари билан ўртоқлашгиси келди.

– Бир тоғ ағдарилади, иккинчи “тоғ” устидан босишни бошлайди... кейин учинчиси... терговчининг ҳаёти шунақа ўтади. Ҳалиям терговчи бўлиш орзусидан кечмадингизми?

– Йўғ-э, қайтанга бу қийинчиликларни кўриб, қатъиятим ошгандай бўлди. Худо хоҳласа, сизга ўхшаб моҳир терговчи бўламан!

– Бу яхши! – Санжарбек йигитнинг елкасига қоқиб қўйди. – Сиз кўрган қийинчиликлар иш бўйича – чидаса бўлади. Бироқ шундай субъектив факторлар борки, тўғри ишлашингга йўл бермайди, қалбингни қирқ жойидан эговлаб, касби-корингдан безитиб юборади...

– Тушунмадим... қанақа субъектив факторлар? – Жўрабой анқайди.

– Майли, ҳозирча билмай турганингиз яхши... вақти келиб, бошингизга тушса, кўраверасиз... Балки унгача яхши замонлар келар... ҳаммаси жойига тушиб кетар...

Шу пайт терговчининг телефони жиринглади.

– Ассалому алайкум, Рамазонжон, яхшимисиз?

– Ассалому алайкум! – нариги тарафдан ҳамкасбининг ташвишли овози эшитилди, – Санжар ака, бошқа рақамдан чиқаяпман. Боя бир неча марта қўнғироқ қилгандим, кўтармадингиз... Бугун Фахриддин аканинг суди тугаганди...

– Хукм ўқилд-и-м-и? – Санжарбекнинг овози титраб кетди.

– Ҳа, ўн бир йил беришди...

– Ўн бир йил!!! Судья жуда инсофли, адолатпеша йигит, суд процессини ҳам рисоладагидай олиб борапти, дегандингиз-ку! Нима бўлди?

– Судья адолатни тиклашга роса ҳаракат қилди... Судда ҳаммасини очиб ташлади... Оқловга тайёр қилиб қўйганди...

– Нима, бирор кутилмаган вазият...

– Кеча “қўшнилари” чақиришиб, ўн бир йил берасан, деб туриб олибди. Иш жуда “шаткий”, айби исботланмаган, деса, сўкиб беришибди. “Нима, пора олдингми?” деб хужумга ўтишибди. “Агар ҳукм ўқимайдиган бўлсанг, сени алмаштирамиз, бошқа қози кўради, лекин сен ҳам унинг ёнига борасан” дейишипти. Ҳеч бўлмаса, ўн йил берайлик, десаям кўнишмапти. Суд тугагандан сўнг, қози Фахриддин аканинг аёлини хонасига чақириб, кечирим сўрапти. “Мен ҳукмни ўқиб бердим холос, судья бўлганимга ҳам афсусландим, ҳаммасига минг лаънат” депти. “Лекин ишни оқловга тайёр қилиб қўйдим... Худо хоҳласа, яхши замонлар келса... бемалол оқланиб кетади” деганмиш... Энди нима қиламиз? Апелляция... кассация...

Рамазоннинг кейинги гаплари Санжарбекнинг қулоғига кирмади... Қачон келаркан ўша омон-омон замонлар?

Келармикан?

Унгача устозининг ҳоли нима кечади?...

Ўн бир йил-а! Бу бир йигит умри эмасми? Айтишга осон, оғизнинг бир бурчагидан чиқиб кетади... Лекин бандиликда бир йил, бир ой, бир куннинг ўтишини айтинг! Одам ўлдирганга ҳам баъзида бунақа жазо беришмайди-ку! Қанақа кунларга қол-

диг-а! Бу адолатсизлик, бу зулмга қарши курашмоққа устознинг сабру бардоши етармикан? Ҳозир қай аҳволда ўтирган бўлса?!

Эй Худо, ҳалолликнинг, одилликнинг мукофоти шуми? Агар буни Аллоҳнинг бир имтиҳони десак, синов ҳам шунчалик қаттиқ бўладими? Тавба қилдим, тавба қилдим! Раҳмдил Аллоҳ бу олижаноб инсон, гўзал хулқ эгасини ўн бир йил хор-зорликка ташлаб қўймас. Иншоаллоҳ, омон-омон замонлар яқиндир...

Йигитлар меҳмонхонага яқинлашганда Санжарбекнинг хаёлларини тасдиқлагандай оламга заррин нурларини таратиб, тоғ ортидан заррин офтоб мўралади...

ТАМОМ

2020 йил, март-май

Адабий-бадий нашр

КОМИЛ СИНДАРОВ

ЎҒИРЛАНГАН БОЛАЛИК

ДЕТЕКТИВ ҚИССА

Нашриёт муҳаррири
Шерзод САЙДАЛИЕВ

Техник муҳаррир
Мафтуна ЮСУПОВА

Мусахҳиҳ
Анвар СОЛИЕВ

"HILOL MEDIA" NASHRIYOTI

Лицензия AI №312 24.11.2017 йил.

Мурожаат учун телефон:

+998-90-174-01-64

Электрон манзил: hilol.media@mail.ru

Босишга берилди – 28.05.2020 й. Босишга рухсат этилди – 20.07.2020 й.

Бичими – 60x84 1/16. Cambria гарнитураси. Офсет босма усулида газета

қоғозига босилди. Ҳисоб босма табағи – 15.81 б.т. Нашриёт босма

табағи – 17.2 б.т. Адади 1000 дона. Буюртма №.

Баҳоси шартнома асосида.

"HIGH TECH PRINT" МЧЖ босмаҳонасида чоп этилди.

Корхона манзили: Тошкент шаҳри, Чилонзор 5-мавзе, 42 «Б».

“ – Барча қотилликлар
якшанба кuni содир
этилган. Нима, бунда
бирор маъно ёки сир
борми? – сўради
Санжарбек.

– Эй-й, шунақами,
эътибор қилмаган
эканман, – ишшайди
қотил, – унда якшанба
бизнинг хос белгимиз –
тимсолимиз бўла қолсин.

Бу гап барчанинг
ғазабини қўзғаган бўлса-
да, ҳеч ким гап қотишни
ўзига эп кўрмади.
Тўғрироғи, бу ваҳший,
одамхўр аҳмоқ билан
тиллашгилари келмади...
"Нега ундай?", "Нега
бундай?" мазмунидаги
саволлар ҳам
берилмади... „

ISBN 978-9943-5888-4-4

